Ἀναζητήσεις τοῦ ἁρμονικοῦ λόγου
Ἐσχατολογία μετὰ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης

Ἡ *ἀπόλυτος* σχεδὸν *κυριαρχία* στὶς μέρες μας τῶν κατακτήσεων τῆς *ψηφιακῆς τεχνολογίας* καὶ τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης* ὑπερβαίνει σὲ μεγάλο βαθμὸ τῆς ἀντιστοίχου προβολῆς τῶν ἄλλων τεχνικῶν ἢ καὶ τεχνολογικῶν κατακτήσεων τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, *ἀτμός*, *ἠλεκτρισμός*, *αὐτοκίνητο*, *ἀεροπλάνο*, *διάστημα*, χωρὶς οὐδεμία ἀμφισβήτηση· σὲ ὅσους συνετῶς παρακολουθοῦν τὰ γεγονότα, μὲ ἔστω καὶ *μερικὴ μελέτη τῆς ἱστορίας*, οἱ ἀντιδράσεις αὐτὲς προκαλοῦν τουλάχιστον θυμηδίαν, ὡς *σπασμωδικὲς* κι *ἀνυπόστατες*, ὅπως ὅτι ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη θὰ ὑποκαταστήσει τὸν *ἄνθρωπο*, παραλληλίζοντάς τες μὲ τὰ ἔργα ἐπιστημονικῆς φαντασίας. Ὑπερβαίνουν, ὁπωσδήποτε, τὰ ἀντίστοιχα τῶν ἄλλων ἐποχῶν, ἀλλὰ ἐκφράζουν καὶ τὴν *ἰδεολογικὴ* ἢ *θρησκευτικὴ προσήλωση* τῆς *βιομηχανικῆς κοινωνίας*, ὅπως τὸ ἔχουμε σχολιάσει εἰς πολλὰς «ἀναλύσεις» μας.

Ὁ *ψηφιακὸς ἄνθρωπος* εἶναι *ἀσύμβατος* μὲ τὸν *βιομηχανικό*, ὅπως οἱ *ἀσύμβατες εὐθεῖες* στὸν χῶρο, δὲν ἔχουν οὐδένα σημεῖο ἐπαφῆς μεταξύ τους, ἐκτὸς τοῦ γεγονότος, ὅτι διαδέχεται ὁ ἕνας τὸν ἄλλον εἰς τὸν *κλεινόν μας πλανήτην*· φυσικά, ὑπάρχει ἕνα ἱστορικὸ γεγονός, ὡς *ὑποδόριος δυναμική*, τὸ *τέλος* τοῦ *ὀρθολογισμοῦ* καὶ τῆς *βιομηχανικῆς νοοτροπίας*, μαζὶ μὲ τὴν *κατάρρευση* τῆς *μεταπολεμικῆς διεθνοῦς νομιμότητος* καὶ τὴν ἀνάδυση τοῦ *πολυπολικοῦ κόσμου*, σὲ ἀντικατάσταση τοῦ *ἀμερικανικῆς κυριαρχίας μονοπολικοῦ*. Ἡ ἐπίσημη δυτικὴ ἄρχουσα τάξη, *πολιτικὴ* καὶ *πνευματικὴ* ἰδιαιτέρως, φέρεται ἀδύναμη καταγράψαι τὶς *ἄρδην* αὐτὲς κοινωνικὲς ἀλλαγές, τὶς ὁποῖες καθιστᾶ *ἀδιάσπαστη ἑνότητα* ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη, ὅσο καμμία ἄλλη ἐξέλιξη τῆς τεχνικῆς· οἱ *ἀντιδράσεις τους* διέπονται ἀπὸ τὴν *ἄκρατη ὀμφαλοσκόπησή τους* καὶ τὴν ἀκράδαντη πεποίθησή τους, ὅτι ἐκφράζουν τὴν αἰώνια ἐσχατολογικὴ ἀντίληψη τῆς ἱστορίας, μὲ τὸν ἄνθρωπο ὡς *ἁπλὸ ἀντικείμενό της* κι ὄχι ὡς *ὑποκείμενο* τῶν *ἐξελίξεων*.

Στὴν πράξη κρίνεται ἡ συνολικὴ πορεία τῆς *ἀνθρωπότητος* τὰ *τελευταῖα δύο χιλιάδες ἔτη* κι ἡ προσαρμογή της στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ψηφιακῆς ἐποχῆς, *ἐντελῶς διαφόρου* ἀπὸ ἐκεῖνες τῆς προηγουμένης βιομηχανικῆς· δηλαδή, κρίνεται ἡ *δυνατότης διαλόγου* μεταξὺ τῶν *δύο ἀνθρώπων τους*, ὁ ὁποῖος ἀποκαλύπτεται ἀδύνατος ἀπὸ κάθε πλευρά, ἐπειδὴ ἀκόμη κι οἱ *λέξεις* τῶν *βασικῶν ἐννοιῶν τους* δὲν ἔχουν τὴν *ἴδια σημασία*. Ὁ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος, *καπιταλιστής*, *κομμουνιστὴς* ἢ *φιλελεύθερος*,

διέπεται ἀπ' τὴν ἀναγνώριση τῆς *ὀρθότητος* τῆς *κοσμοθεωρίας του* τῆς *ἰδεολογίας του*, συμπληρωματικῆς ἄλλωστε στὶς διάφορες μορφές της, καὶ τῆς ἀποδοχῆς της σὲ κάθε ἐνέργειά του, ὡς *ὑπερβατικοῦ λόγου*, *θείας* ἢ *ἀνωτέρων ἀνθρώπων συλλήψεως*, ὅπως τὸ ἀπέδειξε ὁ *Μὰξ Βέμπερ* κι ἄλλοι θεωρητικοὶ τῶν προηγουμένων αἰώνων·[1] ἕνα εἶναι ἀδιανόητο στὴν ἐποχή του, ἡ *ἀμφισβήτησή του*, καθὼς ἀμέσως ὁ ἐκφραστής της, γινόταν *αἱρετικός*, μὲ τὶς πολλὲς αἱρέσεις στὶς *μονοθεϊστικὲς θρησκεῖες*, *ἰουδαϊκῆς*, *χριστιανικῆς*, *μουσουλμανικῆς* ἢ τὶς *ρεβιζιονιστικὲς* διασπάσεις τῶν *ὁλοκληρωτικῶν ἰδεολογιῶν* τῶν τελευταίων αἰώνων, ἐπειδὴ ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι δὲν ὑπῆρχε δυνατότης διαλόγου μεταξύ των. Ἕνα ὅμως δὲν ἔχει ὑπογραμμισθεῖ δι' εὐνοήτους λόγους, ἡ *ἀπαγόρευσις* διὰ ροπάλου τῆς ὁποιας ἀμφισβητήσεως τοῦ λόγου τῆς θρησκείας ἢ τῆς ἰδεολογίας ὑπὸ τῶν *πιστῶν της* ἢ τῶν *ὀπαδῶν της*. Δηλαδή, ἡ ἐνσωματωμένη στὸν *καθημερινὸ λόγο τους* καὶ στὴν *ἐπίσημη ἔκφραση* τῆς θρησκείας ὑποχρέωση ἀμφισβητήσεως τῶν *ἄνωθεν ἐντολῶν* τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως, κατέστη ἀδιανόητη στὴν νεώτερη ἐποχὴ ἢ μᾶλλον καλύτερα ἀπ' τὴν *ρωμαϊκὴ κοινωνία* καὶ τὶς προεκτάσεις της· αὐτὸ συνοδεύθηκε μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ λόγου τῶν *δυτικῶν λαῶν*, μὲ πρῶτον τοῦ *ρωμαϊκοῦ* καὶ τῆς *λατινικῆς γλῶσσης του*.

Ὁ λόγος τοῦ *Θεοῦ*, εἰς τὴν παράδοσίν τους, ἦταν ἀνώτερος ὅλων τῶν ἄλλων κι ἀδιαμφισβήτητος, ὅπως ἐκεῖνος τοῦ *Μωϋσέως* καὶ τοῦ *Μωάμεθ* ἀργότερα, ἀλλὰ καὶ μετουσιώθη στὸν *χριστιανισμό*, ὄχι ὅμως στὴν *ἴδια μορφὴ* στὰ *διάφορα δόγματά του*· οἱ διαφορὲς εἰς τὰς ἐκφράσεις τους εἶναι σαφέστατες, ἀρκεῖ νὰ τὶς ἀναζητήσει ὁ *ἐρευνητής*, ἢ μᾶλλον καλύτερα νὰ ἔχει τὴν *δυνατότητα καταγραφῆς* τῶν *διαφορῶν αὐτῶν* εἰς τὸν λόγον τους, *κατανοήσεώς τους* δηλαδὴ εἰς τὴν *διερεύνησίν τους* καὶ τὴν *σύλληψίν τους* εἰς τὴν *διάνοιάν του*, τὴν *σκέψιν του* καὶ τὸν *λόγον του* κατὰ προέκτασιν καὶ προβολῆς τους εἰς τὴν *ἰσηγορίαν του*, τὴν *πολιτικήν του πρακτικήν*, ἂν ἀσκεῖ! Αὐτὴ εἶναι ἡ κρίσιμη διαφορὰ τοῦ *ἑλληνικοῦ λόγου* ἀπ' τὸν λατινικό, μὲ καθοριστικὸ παράγοντα τὴν *μουσικὴ ἔκφραση ἑκάστης γλώσσης*, τὴν *ἁπλῆ μουσικότητά της* στὴν λατινικὴ καὶ ἄλλες γλῶσσες, καὶ τὴν *μουσικὴ ἁρμονία* τῆς ἑλληνικῆς, *ἀρρήκτως συνδεδεμένης* μὲ τὴν *ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ* τοῦ *λαοῦ της*, ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς, ἢ τὴν *δουλικότητα* τῆς *ὑποτακτικῆς νοοτροπίας*.

Ἡ δουλικὴ νοοτροπία δὲν ἀφορᾶ μόνο τοὺς *δούλους*, τοὺς *θέσει* δούλους διὰ λόγους πολιτικούς, ὅπως *πολεμικῆς αἰχμαλωσίας* ἢ *ἀγορᾶς* στὰ *σκλαβοπάζαρα* τῆς *ἀρχαιότητος*, ἀλλὰ καὶ τοὺς *φύσει* δούλους, ὅσους φέρουν μέσα τους τὴν *ἀδυναμία ἐλευθέρας προσωπικῆς ἐκφράσεως* καὶ *δημιουργικῆς σκέψεως*, ὁπότε τὴν ἀποδοχὴ

[1] Ὅρα, εἰς τὰ «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς».

ἀποκλειστικὰ τῆς *ἄνωθεν ἐντολῆς*, ὅπως ἐκπηγάζει αὐτὴ ἀπ' τὸν *Θεό*, τὸν *ἀπόλυτο μονάρχη* ἢ καὶ τὸν *σοφὸ* τῆς *ἰδεολογίας* ἢ καὶ *ὁλοκληρωτικῆς νοοτροπίας ἡγέτη τους*· εἶναι γνωστὰ αὐτὰ στοὺς ἀναγνῶστες «Τοῦ Ἐμμελοῦς» κι ἰδιαιτέρως τῶν «ἀναλύσεών» του, ἀλλὰ κρίνεται ἀναγκαία ἡ ἐπανάληψή τους, «*ἐπανάληψις μήτηρ μαθήσεως*», ἔλεγον οἱ παλαιοὶ κι ἀναντικατάστατοι *Δημοδιδάσκαλοι*, ὡς *μετρικοί*.

Ἑπομένως, τὸ *πρῶτο κριτήριο* τῆς *ἐπικοινωνίας* τοῦ *μαθητοῦ*, ὡς γενικῆς ἐννοίας, μὲ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη, εἶναι τὸ ποιὰ εἶναι ἡ *μορφὴ* αὐτῆς τῆς ἐπικοινωνίας, ἢ ἀλλιῶς τὸ ποιὰ εἶναι ἡ *ἐπίδρασή της* στὴν *σκέψη* τοῦ μαθητοῦ ἢ *συνεργάτου*. Ἀλλὰ ἀξιολογώντας τὴν *πράξη*, διαπιστώνουμε, ὅτι πρόκειται γιὰ *ἁπλῆ χρήση* κάποιας *μηχανῆς*, ὅσον τελείας κι ἂν εἶναι, δὲν παύει νὰ εἶναι μηχανή, ἡ ὁποία προσφέρει τὴν παραγωγή της, ὑλικὴ ἢ ἄυλη, στὸν χρήστη της κι οὐδὲν πέραν τούτου, ἀλλὰ ὄχι στὴν *διάνοια* καὶ στὸν *λόγο* τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει *δυνατότητα* ἐπικοινωνίας.

Ὁπωδήποτε, μεταφέρει ἡ μηχανὴ τὴν *τέλεια γραμμικὴ πληροφορία* κι ἀφορᾶ τὴν *εὐφυέστερη* ἴσως καθοδήγηση τοῦ ἀνθρώπου στὴν χρήση της, ὅπως γίνεται μὲ τὰ *τελευταῖα ψηφιοποιημένα αὐτοκίνητα*· ὁ χρήστης δύναται ἀντλῆσαι κι *ὁλόκληρα κείμενα*, τὰ ὁποῖα ἐνσωματώνει στὴν δουλειά του, ὅπως οἱ *παλιοὶ δημοσιογράφοι* κολλοῦσαν στὸ κείμενό τους, ὁλόκληρα *ἀποσπάσματα* ἀπὸ *δηλώσεις* ἢ *ὁμιλίες πολιτικῶν ἀρχηγῶν*. Δηλαδή, μετατρέπεται ὁ ἄνθρωπος σὲ ἕνα *ἀκόμη ἐξάρτημα* τῆς μηχανῆς· *ἀμφίδρομη* ἐπικοινωνία μαζί της δὲν ὑπάρχει, εἶναι φύσει ἀδύνατη, ἐπειδὴ κι ἡ μηχανὴ δὲν διαθέτει *παρόμοιες δυνατότητες διαλόγου* ἢ *βελτιώσεως* τῶν *ἀπαντήσεών της*, ὁπότε κι ὁ ἄνθρωπος περιορίζεται σὲ αὐτὴ τὴν χρήση τους, σὲ *ἄβουλο ὄργανό της*, ὁπότε ἐκπίπτει σὲ *ἠλίθιο ὄν*, ἢ μᾶλλον *δουλικὸ* ὄργανο τῆς μηχανῆς. Ὁ *Κωνσταντῖνος Δασκαλάκης* τοῦ *MIT* τὸ ἔχει ὑπογραμμίσει αὐτό,

> *ἡ ἄκριτη χρήση τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης καθιστᾶ τὸν ἄνθρωπο ἠλίθιο*,

ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι εἰδικοὶ τῆς τεχνικῆς αὐτῆς. Ὅπως κι ὁ *Πλάτων*, *ὁ καλύτερος θεωρητικὸς ὁλοκληρωτικῆς ἰδεολογίας*, τὸ ἀναφέρει εἰς τὴν «*Πολιτείαν*» *του*,

> *ἐλευθερίας καὶ φιλίας ἀληθοῦς τυραννικὴ φύσις ἀεὶ ἄγευστος.*[2]

[2] Πλάτωνος, «Πολιτεία», βιβλ. ΣΤ, 576α.

«Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν»

Ὁ *Ἀπόστολος Παῦλος* ἔγραψε τὴν «*Α΄ Πρὸς Κορινθίους*» *ἐπιστολήν του*, τὸ 54-55 μΧ, *ἀπὸ* τὴν *Ἔφεσσον*, τρία χρόνια μετὰ τὴν *πρώτην ἐπίσκεψή του* στὴν ἀκμάζουσα τότε ἑλληνικὴ πόλη καὶ πολὺ σπουδαιότερη *ἀπ' τὰς Ἀθήνας* στὴν *οἰκονομία* καὶ στὸ *ἐμπόριο*, *ἀλλὰ* ἀφοῦ εἶχε πέρασει ἀπὸ αὐτὰς κι εἶχε ἀπηθύνει τὴν *ὁμιλία του* εἰς τὸν *Ἄρειον Πάγον*· ἡ *ἐπιστροφὴ* στὶς *ἀπαρχὲς* τοῦ *δυτικοῦ κόσμου* γίνεται, ὡς *παραχώρηση* πρὸς τὴν *καθιερωμένη ἱστορικὴ ὀπτική του* καὶ τὴν *ἐσχατολογία της*, *ἀλλὰ* καὶ γιὰ τὴν γνησία σκιαγράφηση τῆς ἱστορίας του ἡ ὁποία κρίνεται *ἀναγκαία* γιὰ *ἐπανεκτίμησή της* μετὰ τὴν *ψηφιακὴ ἐπανάσταση*. Σὲ περίπου *διακόσια χρόνια*, *ἀπ' τὸν ἰσοπεδωτικὸ ἐξανδραποδισμό της ἀπ' τὸν Λεύκιο Μόμμιο*, καὶ τὸν *ἐπανεποικισμό της ἀπ' τὸν Ἰούλιο Καίσαρα* ἕναν αἰῶνα μετά, ἡ Κόριθνος μετετράπη στὸ οἰκονομικὸ τουλάχιστον κέντρο τοῦ *ἑλλαδικοῦ χώρου*, *ἀλλὰ* ὄχι καὶ στὸ *φιλοσοφικό*, τὸ ὁποῖο διατήρησαν αἱ Ἀθῆναι. ''Τὴν *καθοριστικὴ διαφορὰ* τὴν ἔχει ἐπισημάνει ὁ *Ἀπόστολος Παῦλος*:

ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν·[3]

δηλαδή, κρίνει ὁ *κορυφαῖος* τῶν Ἀποστόλων, ὅτι,

ἐπειδὴ κι οἱ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦν κι οἱ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦν,

ἔχουν *ἄλλη ἀντίληψη*. Ἡ διαφορά, *κριτήριο* τοῦ *πολιτισμοῦ τους*, τὸ ὁποῖο ἔχει διαπιστώσει ὁ Ἀπόστολος, καθὼς γνώριζε ἄριστα τὴν *ἑλληνικὴ γλῶσσα*, εἶχε σπουδάσει ἑλληνικὴ *φιλοσοφία* στὴν *Ταρσό*, μᾶλλον στὴν *στωικὴ σχολή*, κι εἶχε περάσει κι ἀπ' τὸν *Ἄρειο Πάγο*, μὲ τοὺς *ζωογόνους του φιλοσοφικοὺς διάλογους* μὲ τοὺς *σοφώτερους* τοῦ κόσμου τῆς ἐποχῆς του· στὴν πράξη χαράσσει τοὺς *δύο διαφορετικοὺς δρόμους*, τὸν *ἰουδαϊκό*, τοῦ *γραπτοῦ λόγου* καὶ τὴν *ἀναμονὴ* τοῦ *θεϊκοῦ σημείου* γιὰ τὴν *δικαίωσή του*, καὶ τὸν *ἑλληνικὸ* τοῦ *προφορικοῦ λόγου*, μὲ τὴν *ἐνεργὸ συμμετοχὴ ἑκάστου* εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς *πολιτικῆς του ὁδοῦ*.

Ὁ *Γρηγόριος* ὁ *Νύσσης*, ἐπισημαίνει ἐπίσης τὴν διαφοράν,

[3] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἐπάνοδος εἰς τὸν ρόλον τοῦ ἤθους», σελ. 65, Ἀποστόλου Παύλου, «Α΄ Πρὸς Κορινθίους», κεφ. α', παρ. 22.

Ἀλλὰ τὸ μὲν εἶναι Λόγον Θεοῦ καὶ Πνεῦμα, διά τε τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ὁ Ἕλλην καὶ διὰ τῶν Γραφικῶν ὁ Ἰουδαῖος·

ἡ ὕπαρξη τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος πηγάζει, διὰ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, τοῦ διαλόγου, ὅπως πεισθεῖ ὁ Ἕλλην καὶ διὰ τῶν Γραπτῶν ὁ Ἰουδαῖος.''[4]

Ὁ διάλογος, ὡς συνέχεια τῆς ἰσηγορίας, εἶναι ἡ *εἰδοποιὸς διαφορὰ* μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰουδαίων κι ὁ μέγας Ἀπόστολος δίδει τὴν ἑρμηνεία του, ὅτι ὁ λόγος τοῦ *Ἰησοῦ*, ὡς *παραβολικὸς* καὶ *παραινετικὸς* λόγος, *ἀποκλίνει* πρὸς τὸν *ἑλληνικὸν διάλογον*· ἦταν *Ἰουδαῖος* τὴν καταγωγή, *ἀλλὰ* εἰς τὴν κρίσιν του μέτρησε ἡ *παράδοση* τῆς *διδασκαλίας* τοῦ *Χριστοῦ*, ὅπως τὴν ἐδιδάχθη *ἀπ'* τοὺς *μαθητές του*, ἡ *βαθειὰ γνώση* τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς *παιδεύσεώς* του εἰς *αὐτὴν* κι ἡ μεταφορὰ τοῦ *Θείου Λόγου* πρὸς *ὅλους* τοὺς *λαούς*, πρὸς «*πάντα τὰ ἔθνη*», κατὰ τὴν *ἐπιφοίτησιν* τοῦ *Ἁγίου Πνεύματος*· κατέδειξε, ὅτι, ὅπως καταγράφεται καὶ στὶς ἄλλες ἐπιστολές του, ὅτι μὲ τὴν *βοήθεια* τῆς *ἑλληνικῆς γλώσσης* καὶ τοῦ *διαλόγου της* εἶναι δυνατὴ ἡ *διείσδυση* τῆς *Θείας διδασκαλίας* εἰς τὰ *ἄλλα* ἔθνη, μὲ πρῶτα ὅσα ὁμιλοῦσαν τὴν ἑλληνική, τὴν *διεθνῆ* γλῶσσα τῆς ἐποχῆς. Ὁ *Ἀπόστολος* κι *Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος* ὑπογραμμίζει εἰς τὴν *προτελευταίαν παράγραφον* τοῦ *Εὐαγγελίου του* καὶ πρώτου εἰς τὴν σειρὰν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὡς *ἐσχάτην προτροπὴν* τοῦ *Διδασκάλου* εἰς τοὺς μαθητές του:

πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.[5]

Πρὸς «*πάντα τὰ ἔθνη*» εἶναι ἡ ἐντολὴ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τοὺς μαθητές του, ἀφοῦ λάβουν τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κι *αὐτὴν* ἐφαρμόζει *πιστὰ* ὁ Ἀπόστολος Παῦλος.

Καὶ ἐφηρμόσθη ἡ ἐντολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἂν κι ὄχι στὴν πλήρη λογική της· ὁ Ἰησοῦς ἐννοοῦσε στὶς ἄλλες γλῶσσες, *πέραν* τῆς *ἀραμαϊκῆς* καὶ τῆς *ἰουδαϊκῆς*, δηλαδὴ κυρίως τῆς ἑλληνικῆς στὴν ἐποχή του. Κι ἔμεινε ἡ ἑλληνικὴ ὡς ἡ γλῶσσα τοῦ χριστιανισμοῦ ἀκόμη καὶ στὴν *Ρώμη* καὶ στὶς ἐκκλησίες της τῆς *Δύσεως*, ὡς ἡ *κυρία* κι *ὀρθὴ ἀναφορὰ* εἰς τὴν γνησίαν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ· χάρις μάλιστα

[4] Αὐτόθι καὶ Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, «Λόγος Κατηχητικὸς ὁ Μέγας», κεφ, ε', παρ. 1.
[5] Εὐαγγελιστοῦ Ματθαίου, κεφ. κη', παρ. 19.

στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ στὴν διείσδυση τῆς θρησκείας τὸν *τέταρτο αἰῶνα* στὰ *μεσαῖα* στρώματα τῶν *ἀνατολικῶν* ἐπαρχιῶν κυρίως τῆς αὐτοκρατορίας κατέστη δυνατὴ ἡ ἐπικράτησή της ἀπέναντι στὴν *ἀρχαία ἑλληνικὴ θρησκεία*, ἀλλὰ μὲ κύριο ὄργανό της τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, μὲ τὴν *μουσική της ἁρμονία* καὶ *παίδευση*.

''Ὅταν ὁ Μέγας Βασίλειος ἀπηύθυνε τήν, «*Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*», ὁμιλίαν του, ἕναν σκοπὸν εἶχε, τὴν ἔμπρακτη ἀπάντηση πρὸς τοὺς Ἀρειανοὺς καὶ τὴν τόνωση τοῦ ἠθικοῦ τῶν Ὀρθοδόξων, ἐπειδὴ οἱ αἰῶνες τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας εἶχαν ἀποχαυνώσει ἀρκετὰ τὸ ἦθος τῶν ὑπηκόων της, ἀκόμη καὶ τῶν Ἑλλήνων· ὡς γενικὴ προσέγγιση, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι οἱ Καππαδόκες πατέρες καὶ ἡ Ὀρθοδοξία ἔστρεψαν τότε τὴν προσοχή τους πρὸς τὰ *μεσαῖα στρώματα* τῆς ἐποχῆς τους, τὰ ὁποῖα ἦταν ἑλληνικὰ ἢ ἑλληνικῆς κυρίως παιδείας. Τὰ *κατώτερα* στρώματα ἀποδέχονταν εὐκολώτερα τὴν νέα θρησκεία καὶ γι' αὐτὸ τὰ Εὐαγγέλια ἔχουν γραφεῖ στὴν γλῶσσα αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων ποὺ δὲν μιλοῦσαν καὶ *πολὺ καλὰ* τὴν ἑλληνική, ὅπως τὸ ἐπισημαίνει ὁ πατριάρχης *Φώτιος*· τὰ *ἀνώτερα* εἶχαν ταυτισθεῖ μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία, ὅπως πάντοτε στὴν *ἱστορία* οἱ ἄνθρωποί τους, ἐπειδὴ ἀποτελοῦσαν τὴν *ἄρχουσα τάξη της*, μὲ ἑλληνικὴ παιδεία οἱ περισσότεροι, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἦθος ἐλευθέρου πολίτου, τούς, «*τῆς ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως…*» ῥυθμοὺς εἶχαν ἐγκολπωθεῖ. Ἀντιθέτως τὰ μεσαῖα στρώματα διατηροῦσαν τὸ ἦθος της, σὲ μεγάλο βαθμό, διότι αὐτὰ συνέχιζαν τὴν πρακτικὴ τῆς,

> *ἐλευθερίας δὲ καὶ φιλίας ἀληθοῦς τυραννικὴ φύσις ἀεὶ ἄγευστος*[6],

λέει ὁ Πλάτων καί,

> *ἐν τυραννίδι οὐδὲν ἢ μικρὸν φιλίας*,

προσθέτει ὁ Ἀριστοτέλης. Εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ τυραννικοῦ ἀνθρώπου περιλαμβάνει τὸν χαρακτηρισμό, ὅτι,

---

[6] Ὅρα, ὅ.ἀ, σ. 2, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἐκ δημοκρατίας συγκεῖσθαι καὶ βασιλείας», σελ. 25, Πλάτωνος, «Πολιτεία», Βιβλ. Θ', 576α, Ἀριστοτέλους, «Ἠθικὰ Νικομάχεια», Βιβλ. Η', κεφ. στ', (1161α33), καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 31, κ. έ.

ἡ τυραννικὴ φύσις εἶναι ἀεὶ ἄγευστος, πάντοτε δὲν ἔχει γεύση τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας καὶ φιλίας.

Εἰς τὸν Δάμωνα ἀναφέρεται πάλι, ἔστω κι ἂν δὲν τὸν μνημονεύει· τὴν διερεύνηση τῆς φιλίας ἐπιχειρεῖ ὁ μαθητής του, ἀλλὰ αὐτὸς διατηρεῖ γνησιότερη τὴν παράδοση τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, ἔστω κι ἂν δὲν τὴν ἔχει γνωρίσει στὴν *ἀκμή της* καὶ θεωρητικὴ μόνο προσέγγιση ἐπιχειρεῖ, ἀλλὰ ἐπιμένει ὅτι,

ἐν τυραννίδι οὐδὲν ἢ μικρὸν φιλίας»,

στὴν τυραννία δὲν ὑπάρχει καθόλου ἢ μόνο ἐλάχιστο ἴχνος φιλίας''.

Μακρὰ ἡ παραδρομή, ἀλλὰ ἄκρως ἀπαραίτητη γιὰ τὴν προσέγγιση τῆς ἐποχῆς μας καὶ τὴν ἀξιολόγηση τῶν προβλημάτων της, ὅπως μᾶς προσφέρονται στὴν καθημερινότητά μας· ἡ ἠλεκτρονικὴ τεχνολογία κι ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη προσφέρονται στὸν κόσμο, ὡς κάτι τὸ μοναδικὸ κι ὑπεράνω τῶν δυνατοτήτων του, κάτι σὰν «*τὸ σημεῖο τῶν Ἰουδαίων*», ἀλλὰ ἡ πραγματικότης εἶναι ἁπλούστερη, ἕνα ἁπλὸ ἐργαλεῖο εἶναι κι αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται κατὰ τὴν χρήση τους καὶ διαπιστώνεται ἡ δυναμική τους μὲ τὴν σοφία τῶν Ἑλλήνων, τὴν διερεύνηση τῶν ἱκανοτήτων τους, ἐλαχίστων ἀπέναντι στὶς δυνατότητες τοῦ ἐγκεφάλου, τῆς διανοίας μας.

2

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἦταν *ἀπ' τοὺς πιὸ μορφωμένους Ἰουδαίους τῆς ἐποχῆς του* καὶ γνώριζε ἄριστα τὰς γραφάς, ἀφοῦ εἶχε περάσει κι *ἀπ' τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ναοῦ τοῦ Σολομῶντος*, ἀλλὰ εἶχε σπουδάσει καὶ στὴν *Ταρσὸ ἑλληνικὴ φιλοσοφία*, ἐνῶ εἶχε καὶ τὸ προνόμιο τοῦ *Ρωμαίου πολίτου*, ὁπότε γνώριζε μᾶλλον λατινικά. Ἀλλὰ καὶ εἶχε μάθει τὴν διδασκαλία τοῦ *Ἰησοῦ* συζητώντας μὲ τοὺς μαθητές του· ἑπομένως ἦταν *ἀπ' τοὺς καλύτερους κριτὲς τῆς κινήσεως τῶν ἰδεῶν, θὰ λέγαμε σήμερα στὴν ἀρχὴ τῆς χρονολογίας μας*. Μᾶς περιγράφει τὴν διαφορὰ τῆς στάσεως τῶν πιστῶν της ἀπέναντι στὴν νέα διδασκαλία, στὴν «Α' Πρὸς Κορινθίους» ἐπιστολήν του, μετὰ ἀπὸ ἔντονες διαφωνίες μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων ἐξ αὐτῶν, σύνηθες ἄλλωστε φαινόμενο καὶ στὶς πρῶτες χριστιανικὲς κοινότητες· ἡ φράση,

ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν,

εἶναι σπάνια ὡς ἀναφορά της στὴν ἀξιολόγηση τῆς ἐποχῆς του καὶ δὲν ἀπαντᾶ ἀρκετὰ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἴσως ἐπειδὴ ἐθεωρεῖτο αὐτονόητη ἡ διαφορὰ τῶν δύο πολιτισμῶν. Οἱ Ἰουδαῖοι ἀναμένουν τὸ θεῖο σημεῖο, ἐξ Οὐρανοῦ ἢ τὸ ἀναζητοῦν εἰς τὰς *Γραφάς τους*, *ἄνωθεν* καὶ *πέραν τῶν προσωπικῶν τους δυνατοτήτων* γιὰ τὴν καθημερινὴ πρακτική τους· οἱ Ἕλληνες, *ἀπ' τὴν πλευρά τους*, ἀναζητοῦν τὴν διέξοδο, μέσα *ἀπ' τὸν διάλογο* καὶ τὴν πρακτική τους, διότι σὲ αὐτὰ ἐντοπίζουν τὴν σοφία τους, μὲ τὴν *ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ προσωπικοῦ τους λόγου*. Μᾶς λέει, δηλαδή, ὅτι ὁ λόγος τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας*, ἡ ἰσηγορία, δὲν εἶχε σβήσει στοὺς *ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς* τῆς ἐποχῆς του, *ἀλλὰ* ὅτι τὴν συνάντησε στὴν Ταρσό, στὴν *Ἀντιόχεια* καὶ στὴν *Ἱερουσαλήμ*, ὅπως καὶ στὴν *Μικρὰ Ἀσία* καὶ στὸν *ἑλλαδικὸ χῶρο*, στὶς *πόλεις τους*, ἀκόμη καὶ στὶς μεγάλες, μὲ *ἰσχυρὴ ρωμαϊκὴ παρουσία* καὶ πολλῶν *ἄλλων ἐθνοτήτων*, *βαρβαρικῶν*, ὅπως καὶ δούλων, κι ὄχι μόνο στὰ *ψηλὰ βουνά*, ὅπου ὡς γνωστὸ ἦταν *καθοριστικὸς* ὁ *ρόλος της*, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ εἶχε ἀκούσει ὁπωσδήποτε, ἀλλὰ καὶ στὴν πολιτικὴ τους ζωὴ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων.

Ἡ ἀναδρομὴ στὴν ἐμφάνιση τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μᾶς προσφέρει μέτρο συγκρίσεως μὲ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη τῆς ἐποχῆς μας· ἐκυοφορεῖτο *ἀλλαγὴ* ἐποχῆς, ἔστω κι ἂν διήρκεσε *τέσσερες αἰῶνες* τότε, ὅπως καὶ σήμερα μὲ τὴν ψηφιακὴ ἐπανάσταση, μόνο ποὺ οἱ ἀλλαγὲς τρέχουν *πολὺ γρήγορα* στὶς μέρες μας. Ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἦταν στὴν *ἀκμή της* κι ἡ *ρωμαϊκὴ εἰρήνη* εἶχε ἐπιβληθεῖ, ἀλλὰ οἱ

ἀλλαγὲς ἑστιάζονταν στὶς *ἀνατολικὲς ἐπαρχίες*, τὶς *πλούσιες* καὶ μὲ ἀναγνωρισμένη πολιτιστικὴ ἐπιρροὴ καὶ ἱστορικὴ παράδοση δεδομένη, μὲ τὸν *ἀνταγωνισμὸ* στὰ ἰουδαϊκὰ χωριὰ μεταξὺ τῆς παραδόσεώς τους, ἀφοῦ Ἰουδαῖος ἦταν ὁ Χριστός, ἀλλὰ καὶ τῆς *ἑλληνικῆς* γλώσσης ὅμως, ὡς τὴν κοινὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς.

Στὴν ἀποστολή του ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὡς ὁ πρῶτος τῶν Ἀποστόλων, εἶχε ἐπιλέξει ὡς ἀκροατήριό του τὰ *κατώτερα στρώματα* καὶ τοὺς *δούλους* καὶ γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἡ γλῶσσα τῆς *Καινῆς Διαθήκης* δὲν εἶναι ἐκείνη τῆς «*ὀρθῆς*» ἑλληνικῆς, ἀλλὰ ἐκείνη τῶν κατωτέρων στρωμάτων της, ὅπως ἦταν δεδομένο αὐτό, ἐπειδὴ αὐτοὺς ἐπιδίωκαν, ὡς πρῶτο στόχο τους, προσελκύσαι στὴν νέα θρησκεία.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἶχε πλήρη ἐπίγνωση τῆς ἀλλαγῆς ποὺ ἔφερε ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ στὴν ἐποχή του κι ὅπως αὐτὸς κυρίως τὴν διατύπωνε, ἀπέναντι στὴν πραγματικότητα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας· ἦταν ἀπ' τὴν μία πλευρά, ἡ διδαχὴ καὶ τὸ δόγμα τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας, μὲ τὴν *ἱεραρχικὴ* κι *ἱερατικὴ δομή της*, *αὐστηροτέρας* ὅλων τῶν ἄλλων *ἀντιστοίχων* θρησκειῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου τότε, *ἀπουσίᾳ ἄλλων μονοθεϊστικῶν*, ἀλλὰ μὲ τὴν ἴδια αὐστηρὰ δομὴ τῆς ἱεραρχικῆς καὶ ἱερατικῆς ὀργανώσεως, κυρίως *Αἰγύπτου* καὶ *Μεσοποταμίας*, κι ἀπ' τὴν ἄλλη, ἡ *πολυθεϊστικὴ* θρησκεία τοῦ *Δωδεκαθέου* τῶν Ἑλλήνων, χωρὶς *δόγμα* ὅμως κι *ἱερατεῖο ὁλοκληρωτικῆς δομῆς*, ἔστω κι ἂν αὐτὸ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἴσχυε στὴν *Ρώμη*. Ὁ καλλιεργημένος Ἀπόστολος γνώριζε σὲ ποιοὺς ἀπευθυνόταν καὶ τὸ πιὸ σημαντικό, τὸ πῶς ἔπρεπε νὰ ἐπικοινωνήσει μαζί τους· ἔτσι ἔκανε τὸν βασικὸ διαχωρισμὸ μεταξὺ Ἰουδαίου καὶ Ἕλληνος· ναὶ μὲν διέθεταν τὴν *ἐπιφοίτηση* τοῦ *Ἁγίου Πνεύματος* ὅλοι οἱ Ἀπόστολοι, γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τους μὲ τοὺς *ἀλλογλώσσους* λαούς, ἀλλὰ χρειάζονταν καὶ κάτι περισσότερο, τὴν γνώση τῆς *νοοτροπίας* καὶ τῆς *πολιτικῆς παραδόσεως* ἑκάστου λαοῦ καὶ μᾶλλον τῶν *ἱστορικῶν καταβολῶν του*. Οἱ Ἰουδαῖοι μὲ τὸ σημεῖο ἐξ οὐρανοῦ καὶ τὶς ἀνάλογες ἀναφορὲς εἰς τὰς γραφάς των ἐπείθεντο, ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες, ὅπως κι οἱ μορφωμένοι δοῦλοι, ἀπαιτοῦσαν διάλογον εἰς τὴν *ἀγοράν*, ἔστω καὶ τὴν *μικράν*, *ἀνταλλαγὴ ἐπιχειρημάτων*, κάτι ποὺ θύμιζε τὴν ἰσηγορίαν τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας*.

Κάτι ἀντίστοιχο συμβαίνει καὶ στὶς μέρες μας, μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης· οἱ *εἰδικοὶ* καὶ ἄλλοι *ἐμπειρογνώμονες ἐξ Ἑσπερίας* παρουσιάζουν στοὺς *πελάτες της* τὰς *ὁδηγίας χρήσεως τῶν συσκευῶν της* καὶ τὴν *ἐφαρμογή τους* στὶς *καθημερινές μας ἀνάγκες*· τοὺς θεωροῦν ὡς *ὄργανά τους*, ὡς ἀντικείμενα τῆς

χρήσεως καὶ *καταλλήλους* μόνο δι' αὐτήν, ὅπως ἀπαιτεῖ κάθε μονοθεϊστικὴ θρησκεία ἢ ἰδεολογία γιὰ τοὺς πιστούς της. Ἡ παρουσίαση τῶν *ὅρων λειτουργίας της* καὶ *ὑπάρξεώς της*, τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, δὲν γίνεται σχεδὸν ποτέ, πέραν τῶν *ὀλίγων μεμυημένων εἰδικῶν*· αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη διαφορά, οἱ πολλοὶ χρῆστες τῆς μηχανῆς, τελείας γιὰ τὴν ἐποχή της, κι οἱ ὀλίγοι εἰδικοὶ προγραμματιστὲς οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν ἢ κι ἔχουν καταρτίσει τοὺς ὅρους λειτουργίας της, δηλαδή, εἶναι αὐτοὶ ποὺ μεταδίδυν τὸ *ἄνωθεν σημεῖον*, ὅπως ὁ *Θεὸς* τοῦ *Ἰσραὴλ* πρὸς τοὺς πιστούς του, στοὺς πολλοὺς οἱ ὁποῖοι τοὺς ἀκολουθοῦν, κι εἶναι ἄλλο πρᾶγμα, ὡς *θεόπνευστοι*, κι οἱ *πολλοί*, ὡς *ἀντικείμενα* τῆς ἱστορίας, χωρὶς ὅμως *οὐδένα λόγον*. Οἱ ὀλίγοι εἰδικοὶ εἶναι τὰ *ὑποκείμενα* τῆς ἱστορίας κι αὐτοὶ ὁρίζουν τοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς κανόνες λειτουργίας τῆς πολιτείας καὶ τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας!

Ἀλλά, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀναδεικνύει ὡς *ὑποκείμενα* τῆς ἱστορίας τοὺς μετέχοντας τῆς *σοφίας Ἕλληνας* κι εἰς αὐτοὺς ἀναθέτει τὴν ἀποστολὴ τῆς ὀργανώσεως τῆς ἐκκλησίας, μαζὶ φυσικὰ μὲ τοὺς *πιστεύσαντας Ἰουδαίους*, οἱ ὁποῖοι ἀποδέχονται ὡς σημεῖον τὴν ἑρμηνεία τοῦ Ἀποστόλου· δὲν ἐνδιαφέρει τὸ πόνημά μας ἡ πορεία τοῦ *ἐκχριστιανισμοῦ* τῶν λαῶν, καθὼς μᾶς ὁδηγεῖ εἰς ἄλλας ἀτραπούς. Ἕνα ἔχει *ἰδιαίτερη βαρύτητα*, ἡ *ἐμμονὴ* τῶν εἰδικῶν τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης στὴν νοοτροπία τῆς *θεϊκῆς ἀποστολῆς* τῶν *προφητῶν* τοῦ Ἰσραήλ, στὴν λογικὴ τῆς *μονοθεϊστικῆς δεσποτείας* καὶ μακρὰν τῆς διδαχῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου· ἐπιβεβαιώνουν ἔτσι, τὴν *αὐτοανακήρυξή τους* ὡς *ἀνωτέρων* τῶν ἄλλων καὶ *ὑποβιβασμό* τους σὲ *ἀντικείμενα* τῆς διδασκαλίας τους. Ὁπότε, οἱ ἄλλοι, οἱ πολλοὶ Ἕλληνες καὶ Ἑλληνίζοντες τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, ἀγνοοῦνται παντελῶς ἀπ' τοὺς εἰδικοὺς τεχνικοὺς καὶ προβαλλομένους ὡς προφήτας. Ἐδῶ ὅμως τελειώνει κι ὁ ρόλος τους, ἐπειδὴ τὴν χριστιανικὴ θρησκεία τὴν ἔστησαν οἱ πολλοί, οἱ Ἕλληνες κι οἱ Ἑλληνίζοντες, μὲ τὴν *θέσπιση* τῆς *ἐπισκοπῆς*, ὡς *βάσεως* τῆς *ἐκκλησίας*, κατὰ τὰ *πρότυπα* τῆς *ἀρχαίας πόλεως*. ''Ἡ ὀργάνωση τῆς *ὀρθοδόξου ἐκκλησίας* ἔχει ὡς βάση της τὴν *μητρόπολη*, τὴν *ἐπισκοπή*, δηλαδὴ τὴν *ἑλληνικὴ πόλη*, ἐνῶ ἡ *καθολικὴ* εἶναι πιστὴ ἀντιγραφὴ τοῦ *ρωμαϊκοῦ στρατοῦ*· ἀλλὰ καὶ ἡ *τελετουργία* τῶν *μυστηρίων* εἶναι ἀπομίμηση σὲ μεγάλο βαθμὸ τῶν *ἀρχαίων θρησκευτικῶν τελετῶν*, μὲ προέκτασή τους στὴν καθημερινὴ ζωή, ὅπου εἶναι ἀπόλυτη σχεδὸν ἡ συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς, στὰ *μικρὰ ὀνόματα*, στὴν ὀνομασία τῶν *βαρβάρων*, στὴν καθημερινότητά τους, ἀλλὰ περισσότερο στὴν ἐκκλησιαστικὴ μουσική, στὴν ὑμνολογία. Μόνο τὴν λέξη *Ἕλλην* τὴν ἀπέφευγαν, ὡς ταυτόσημη μὲ τὴν *ἐθνικός*, εἰδωλολάτρης… (Σημασία ἔχει) ἡ ἀποσιώπηση τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ *Ἅγιος Αὐγουστῖνος* διέπρεψε, μετὰ

τὴ μεταστροφή του ἀπ' τὸν *μανιχαϊσμὸ* στὸν *χριστιανισμό*, ἀλλὰ δὲν γνώριζε ἑλληνικά· ἐπίσης ὅτι διάβασε τὴν *Βίβλο*, καὶ φυσικὰ πρωτίστως τὴν *Καινὴ Διαθήκη*, ἀρχικὰ ἀπ' τὴν πρώτη καὶ *χείριστη μετάφρασή της*, τὴν *ἰτάλκα*, καὶ ἀργότερα ἀπ' τὴν καλύτερή της, τὴν *βουλγκάτα*, τοῦ *Ἁγίου Ἱερωνύμου* ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, ὡς μαθητοῦ τοῦ *Μητροπολίτου Ἀμβροσίου* τῶν *Μεδιολάνων*, τοῦ *Μιλάνου*· δηλαδή, ὅπως γράφει ὁ *πατριάρχης Φώτιος* τοῦ ἦταν δύσκολο νὰ ἀντιληφθεῖ τὶς πολὺ λεπτὲς φιλοσοφικὲς ἔννοιες τοῦ *Ἱεροῦ Λόγου* τοῦ *Ἰησοῦ*. Οἱ ἐπισημάνσεις αὐτὲς τονίζουν τὶς πραγματικὲς διαστάσεις τῆς *λατινικῆς* γλώσσης, καὶ ὑπογραμμίζουν τὸ ὅτι οἱ χρῆστες της δὲν δύναται ἀποδῶσαι τὶς *εὐαίσθητες ἀποχρώσεις* τῆς *ἑλληνικῆς*, ἀλλὰ καὶ τὶς οὐσιαστικὲς ἔννοιες τοῦ *Θείου Λόγου*, διότι καὶ οἱ *πιστοὶ* τότε κάτι ἄλλο ἀντιλαμβάνονται ὡς Λόγο τοῦ *Θεοῦ*, μὲ τὴν χρήση μόνο τῆς λατινικῆς γλώσσης… Ἄλλωστε, ὀφείλουμε νὰ τὸ ἐπαναλάβουμε, *ἀπειροελάχιστοι* γνώριζαν λατινικὰ στὴν *Ἀνατολή*.''[7]

Ἡ *διορατικότης* τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὡς πρὸς τὴν *διάκριση* τῆς *ἐλευθέρας ἑλληνικῆς διανοίας* καὶ τῆς *μονοσημάντου ἰουδαϊκῆς* δὲν ὑπάρχει στὴν *δυτικὴ φιλοσοφία* στὴν *ἱστορία της* κι ἰδιαιτέρως στὴν διερεύνηση τῶν συνεπειῶν τῆς *ψηφιακῆς τεχνολογίας* τῆς ἐποχῆς μας, μὲ ἐξαίρεση τὶς ἀναφορὲς τοῦ *Μὰξ Βέμπερ*· ἡ κύρια ἀπαίτησή της ἑστιάζεται πρωτίστως στὴν *ἀνάκτηση* ὑπὸ τοῦ *ἀνθρώπου* τῆς *δημιουργικῆς ἐργασίας του* καὶ τῆς *ἀπεξαρτήσεώς του* ἀπ' τὰ *ἰδεολογικὰ* καὶ *παραγωγικὰ δεσμὰ* τῆς *βιομηχανικῆς ἐποχῆς*· ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει τὴν *ἀνάκτηση* τοῦ *ἐλευθέρου* καὶ *δημιουργικοῦ λόγου του* στὴν πολιτικὴ καὶ καθημερινὴ ζωή του, καὶ στὴν ἀξιοποίηση τῆς νέας μηχανῆς τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης*, ὡς *ὀργάνου του* γιὰ τὴν *χειραφέτησή του* ἀπ' τὰ *ἰδεολογικὰ* καὶ *πρακτικὰ δεσμὰ* τῆς προηγουμένης ἐποχῆς κι *ὄχι ἐπέκτασή τους* καὶ *πλήρη ὑποδούλωσή του* σὲ αὐτά. Ἡ *προπαγάνδα* γιὰ δημιουργικὲς δυνατότητες τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης ἀποτελεῖ μέρος τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀμύνης τῶν *πολυεθνικῶν* τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ τῆς ταυτισμένης μαζί τους *κρατικῆς δομῆς* τῆς βιομηχανικῆς *κοινωνίας*, τῆς *ἀμερικανικῆς* πρωτίστως, καὶ *οὐδὲν ἄλλο*· *πάντα* ἔτσι ἀντιδροῦν οἱ ὁλοκληρωτικὲς ἰδεολογίες. Ὁ *θεμελιωτὴς* τοῦ *χριστιανισμοῦ* ἀποδεικνύει, ὅτι εἶχε ἐνσωματώσει τὴν *ἑλληνικὴ φιλοσοφία*, ὅπως ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἀκμή της, μὲ τὴν *κατασκευὴ* τοῦ *ὑπολογιστοῦ* τῶν *Ἀντικυθήρων*, ἔργο μᾶλλον τῆς *Σχολῆς* τοῦ *Ἀρχιμήδου*, ποὺ δὲν ἦταν κι ὁ μόνος τότε.

[7] Ὅρα εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ ἀκόρεστος πόθος τῆς φραγκολαγνείας», σελ. 16.

3

Ἡ *διαστρωμάτωση* τοῦ *κόσμου* τῶν *ἡμερῶν μας* εἶναι μᾶλλον πιὸ αὐστηρὴ ἀπὸ ἐκείνη τῆς ἐποχῆς τοῦ *Χριστοῦ*· οἱ ἰδεολογικὲς ἐξαρτήσεις τῶν παρελθόντων αἰώνων εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ *πιὸ δύσκαμπτες* ἐκείνων τῶν μονοθεϊστικῶν δογμάτων κρίνοντάς τες στὸ σύνολο τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ καὶ χειρότερες στὸν *δυτικὸ κόσμο*· τὸ ἀπέδειξε ὁ *Μὰξ Βέμπερ* ὁ ὁποῖος ἀναιρεῖ καὶ τοὺς *μεγάλους φιλοσόφους του, Κάντ, Ἔγελο, Μάρξ*, καθὼς ἀντιγράφουν τὴν *ρωμαϊκὴ δημοκρατία*, μὲ *δεσπόζουσα* τὴν *Σύγκλητο* καὶ τῆς *ἀρνήσεώς της* τῆς *μουσικῆς* καὶ τοῦ *χοροῦ*. Ἡ ἐπιβεβαίωση εἶναι ἡ *πίστη* στὴν *δυτικὴ ἐσχατολογία*, μὲ ἀποκορύφωσή της τὸν *ἀμερικανικὸ μεσσιανισμὸ* καὶ *φιλελευθερισμὸ* μαζί, καθὼς θεωρεῖται ὡς προεξαγγελθεῖσα κατάληξή της!

Στὸ Βυζάντιο ὅμως ἐδιδάσκετο στὰ σχολεῖα του, ἡ γνωστὴ «*βυζαντινὴ τριάδα*», χάρις εἰς τὴν θύραθεν παιδείαν, γιὰ τοὺς *τραγικούς*, ποὺ σημαίνει τρία ἔργα ἀπὸ ἕκαστον τῶν τριῶν μεγάλων, *Αἰσχύλου, Προμηθεὺς Δεσμώτης, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, Πέρσαι, Σοφοκλέους, Αἴας, Ἠλέκτρα, Οἰδίπους Τύραννος, Εὐριπίδου, Ἑκάβη, Ὀρέστης, Φοίνισαι*, καὶ Ἀριστοφάνους, *Πλοῦτος, Νεφέλαι, Βάτραχοι*.[8] Ἔστω πρὸς ἐνθύμησιν!

’’’Ἡ διερεύνηση τῆς πορείας τῆς δυτικῆς κοινωνίας συμπληρώνεται μὲ τὶς διαπιστώσεις τοῦ *Μὰξ Βέμπερ*· στὴν πράξη ὁ *φιλόσοφος* ἀρνεῖται τὴν ἔννοια τοῦ *ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ*… μετὰ τὸν μεγάλο πόλεμο, τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς *εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως*, ἀμέσως μετὰ τὴν φρίκη τῶν καταστροφῶν του καὶ τῆς ἀνόδου τῆς *σοβιετικῆς* ἐξουσίας στὴ *Ρωσία*, ἦταν ἄλλα, ἂν καὶ ὁ Μὰξ Βέμπερ ἦταν σφοδρὸς πολέμιος τῆς κομμουνιστικῆς ἰδεολογίας. Περασμένα αὐτά… Οἱ παρατηρήσεις τοῦ φιλοσόφου ἐνδιαφέρουν, ὅτι,

> *οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἄρχουσα τάξη ἀντίστοιχη μὲ τοὺς εὐγενεῖς τῆς Ρώμης, τὴν Σύγκλητο, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὡς ἀπαξιωτικὴ τὴν ἄσκηση τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ, ὅταν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ δύο αὐτὲς τέχνες κατατάσσονταν ὡς κορυφαῖες, μαζὶ μὲ τὴν ποίηση καὶ τὸ δρᾶμα, εἰς τὴν κοινωνικὴ ἀξιολόγηση.*

[8] Hebert Hunger, Βυζαντινὴ Λογοτεχνία, τομ. Β’, σελ. 141.

Ἡ ἀνάπτυξη, ἄλλωστε, τῆς κλασικῆς λατινικῆς λογοτεχνίας, τόσον ἀξιολόγου, ἔγινε ὡς *στρατευμένη κουλτούρα* τὴν ἐποχὴ τοῦ *Αὐγούστου*[9], καὶ μᾶλλον τοῦ *Ἀριστείδου τοῦ Κοϊντυλιανοῦ*. Παραμένουν, ὅμως οἱ παρατηρήσεις αὐτὲς μετέωρες καὶ χωρὶς συνέχεια, διότι καὶ ἡ σημασία τῆς *μουσικῆς* εἰς τὴν *Ὀρθοδοξία* ἔχει μελετηθεῖ ἐλάχιστα στὴ Δύση, ἐνῶ αὐτὴ θεμελιώνει τὴν ἐπίδραση τῆς *μουσικῆς* στὸ *πολιτικὸ ἦθος*· πολλὰ εἶχε διαισθανθεῖ, ὀλιγώτερα εἶχε ἀναπτύξει,

> *προσεκτικὰ ἀξιολογοῦσαν οἱ Ἕλληνες τὸ ἦθος τῆς μουσικῆς γιὰ πολιτικοὺς σκοπούς*.[10]

Ἡ ἀξιολόγηση τῶν ἀναφορῶν γίνεται ἐπιλεκτικῶς, διότι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ πλήρης ἀνάπτυξη τῶν θεμάτων στὰ πλαίσια τοῦ πονήματος τούτου, ἀλλὰ ἐνισχυτικὰ εἶναι ὅσα προσφέρουν οἱ ἔρευνες τῶν *Αὐστριακῶν* ἱστορικῶν καὶ μουσικολόγων, στὸ ἐκπληκτικὸ βιβλίο τους, *«Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας»* κι ἰδιαιτέρως γιὰ τὴν συνέχιση κι ἀποδοχὴ τῆς μουσικῆς παιδείας τῆς ἀρχαιότητος καὶ στὸ Βυζάντιο.[11]

Ἡ ἀναγνώριση τοῦ ρόλου τῆς μουσικῆς προϋποθέτει τὴν ἐνδελεχῆ γνώση τῶν σχέσεων *μουσικῆς* καὶ *ἀνθρώπου*, *πολίτου* εὐρύτερα, ὡς θεωρητικῆς προσεγγίσεως, καὶ ὡς ἀσκήσεώς της εἰς τὴν *ἐλευθέραν πολιτικὴν πρακτικήν*· εἰς ἀμφότερα ἡ δυτικὴ σκέψη ὑστερεῖ, λόγῳ τῆς δεσμεύσεώς της, ὡς ἐκκινήσεως, κατὰ τὴν πρώτη της διαμόρφωση, τὸν δωδέκατο μ.Χ. αἰῶνα, τῶν «ἐπιστημονικῶν» της ἀρχῶν, μὲ ἀναγωγὴ στὸν *Ἅγιο Αὐγουστῖνο* καὶ στὸν *νεοπλατωνισμό*[12], καὶ ὡς προέκταση τῶν ἀρχῶν της αὐτῶν στὶς ρίζες ἑκάστου ἄλλου πολιτισμοῦ, ἀκόμη καὶ τοῦ *ἑλληνικοῦ*, τὸν ὁποῖο ἐγκλώβισαν στὰ στενὰ πλαίσια τῆς *ἑλληνορωμαϊκῆς λογικῆς*. Ὅταν εὔκολα σήμερα ὁ θεωρητικός, φιλόσοφος ἢ μή, πιστεύει στὴν ἁπλῆ καὶ λογικὴ μετάβαση ἀπ' τὸν *Ἅγιο Αὐγουστῖνο* στὸν *νεοπλατωνισμὸ* κι ἀπ' τὸν νεοπλατωνισμὸ στὸν *Ἀριστοτέλη* καὶ στὸν *Πλάτωνα*, τότε ἡ προσέγγιση γίνεται ἁπλοϊκὴ

---

[9] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς, «Ὁ Ὀρθολογισμὸς ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 50-51. «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 45 κ.έ., «Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματική», σελ. 15, ὅ. ἀ. καὶ «Οἱ μικροὶ βάρβαροι», σελ. 10, ὅ. ἀ.

[10] Ὅρα, ὅ. ἀ. σελ. 10 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ Ὀρθολογισμὸς ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας, σελ. 51 καὶ Μὰξ Βεμπερ, The Sociology of Religion, σελ. 162, 1965, Mentheun, London.

[11] Hebert Hugner, «Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας», ἐκδόσεις, «Μορφωτικοῦ Ἱδρύματος Ἐθνικῆς Τραπέζης», καὶ Christian Hannick, «Βυζαντινὴ μουσική», τομ. Γ', κεφ. ΙΓ'.

[12] Ὅρα, «Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματική», σελ. 19, ὅ. ἀ.

τουλάχιστον, ὁπότε ἔρχεται ὡς λογικὸ συμπέρασμα ἡ παραμέληση ἢ ἄγνοια τοῦ ρόλου τῆς μουσικῆς καὶ τῶν ἀρρήκτων σχέσεών της μὲ τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου.'

Ὁ Μὰξ Βέμπερ στὴν πράξη θέτει, ἔστω κι ἐμμέσως, τὸ γεγονός, ὅτι ἡ δυτικὴ σκέψη, στὴν ὀρθολογική της καὶ βιομηχανική της ἐκδοχή, ἔχει τὸν ἄνθρωπο ὡς ἀντικείμενο τῆς ἱστορίας καὶ ὑποτακτικὸ τῶν θρησκευτικῶν κι ἰδεολογικῶν δογμάτων· καὶ μόνο ἡ ἀναφορά του, ὅτι,

> *οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἄρχουσα τάξη ἀντίστοιχη μὲ τοὺς εὐγενεῖς τῆς Ρώμης, τὴν Σύγκλητο, οἱ ὁποῖοι θεωροῦσαν ὡς ἀπαξιωτικὴ τὴν ἄσκηση τῆς μουσικῆς καὶ τοῦ χοροῦ, ὅταν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ δύο αὐτὲς τέχνες κατατάσσονταν ὡς κορυφαῖες, μαζὶ μὲ τὴν ποίηση καὶ τὸ δρᾶμα, εἰς τὴν κοινωνικὴ ἀξιολόγηση,*

εἶναι ἀναγκαία καὶ ἐπαρκὴς ὁμολογία τῆς διαφορᾶς τῶν δύο πολιτισμῶν, ἀκόμη καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας. Ἄλλωστε, ἡ ρωμαϊκὴ δημοκρατία εἶχε ὡς βασικό της θεσμό, τὴν Σύγκλητο, ἡ ὁποία κι ἀπετέλεσε τὸ πρότυπο τῆς συγχρόνου κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας, μὲ κορυφαία ἔκφρασή της τὴν ὑποκατάσταση τῶν ἁρμοδιοτήτων τῆς Βουλῆς τῶν Λόρδων ἀπ' τὴν Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων, χωρὶς ὅμως ἄμεση συμμετοχὴ τῶν πολιτῶν, παρὰ μόνο μέσῳ τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, ἀλλὰ μὲ σύστημα ἀκραῖο ὀλιγαρχικό· στὴν πολιτική της ζωὴ δέσποζε ἡ ἰδέα τῆς δημοκρατίας, ὡς κύριος θεσμός, κι ὄχι ἡ ἐλεύθερη πρακτικὴ τῶν πολιτῶν της, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ ἄρχουσα τάξη, ἀστοί, κεφαλαιοκράτες ἢ κομισσάριοι τῆς νομενκλατούρας, θεωροῦσαν ἐξαιρετικὴ παραχώρηση τὴν ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου, ἀλλὰ πέραν τούτου οὐδέν. Ἦταν ἀρκετὴ ἡ συμμετοχή τους, ὡς ἀντικείμενα τῆς ἱστορίας.''

Στὴν ἑλληνικὴ ὅμως *δημοκρατία* εἶναι σαφέστατη ἡ διάκριση, μεταξὺ τοῦ *θεσμοῦ της*, ὡς ἀναγνωρισμένου εἰς τὴν πόλιν κι ὁρίζοντος τὰς *ὑποχρεώσεις* καὶ τὰ *δικαιώματα ὅλων*, καὶ τῆς *ἐλευθερίας*, ὡς *καθημερινῆς ἀσκήσεως* τῶν πολιτῶν, στὰ πλαίσια τῆς ὀργανώσεως τῆς δημοκρατίας· ἡ δημοκρατία εἶναι θεσμός, γενικὸς καὶ σαφὴς ἀφορῶν τὴν ζωὴν τῆς πόλεως, ἡ ἐλευθερία εἶναι ἄσκησις καθημερινὴ τῶν πολιτῶν της, στὰ πλαίσια τῶν θεσμῶν τῆς δημοκρατίας. Ὁ Περικλῆς εἶναι σαφής:
''Τὴν ἄμεσο συμμετοχὴ τοῦ πολίτου εἰς τὴν ἐλευθέραν πρακτικήν του τὴν προσδιορίζει κυρίως ἡ *ἐξωτερίκευση* τῆς *ἐσωτερικῆς του διαθέσεως* σὲ ὅλες τὶς

στιγμὲς τῆς ζωῆς του καὶ περισσότερο στὶς *δύσκολες προσωπικές του*, ὁμοίως καὶ σὲ ἐκεῖνες τῆς *πόλεώς του*· αὐτὴ ἡ διάθεση καὶ ἡ νοοτροπία τὸν καθιστᾶ ἰδιαιτέρως, ἂν ὄχι κι ἀποκλειστικά, πολίτη κι ὑποκείμενο τῆς πόλεώς του, τῆς κοινωνίας του, στενῆς ἢ εὐρυτέρας, κι ὄχι ἡ ἔνταξή του στὴν *ὅποια θρησκεία* ἢ *ἰδεολογία* ἢ *κόμμα* κι ὅποια ἄλλη παρεμφερῆ ὀργάνωση· ἡ *θρησκευτικὴ* ἢ *ἰδεολογικὴ πίστη* σημαίνει *ἐξάρτηση*, *ἀπόλυτη* ἢ *παροδική*, ἂν κι εἶναι λίγο δύσκολη ἡ δεύτερη, ὅπως τὸ ἔχει ἀποδείξει ἡ ἱστορία, ἐνῶ ἔχει καθιερώσει σαφῆ διάκριση τῶν προσωπικῶν στιγμῶν ἀπ' τὶς κοινωνικὲς ἢ πολιτικές. Ὁ *Περικλῆς*, ὁ *δεύτερος* μετὰ τὸν *Σόλωνα*, φιλόσοφος καὶ πολιτικὸς μαζί -ὁ *Ἐπιτάφιος*, μαζὶ μὲ τὶς *δημογορίες του* κι ἰδιαιτέρως τὶς τελευταῖες του εἶναι ἀπ' τὰ καλύτερα κείμενα πολιτικῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας- ὁριοθετεῖ σαφέστατα τὴν διάκριση μεταξὺ τῶν θεσμῶν τῆς δημοκρατίας, τὴν ὀργάνωση τῆς πόλεως καὶ τῆς πρακτικῆς τῶν πολιτῶν της, τῆς καθημερινῆς καὶ τῆς πολιτικῆς, εἰς τὰς *ἐκτάκτους* καὶ ἄλλας *περιστάσεις* τῆς πατρίδος των:

> *Χρώμεθα γὰρ πολιτείᾳ οὐ ζηλούσῃ τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τινὶ ἢ μιμούμενοι ἑτέρους. Καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἀλλ' ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται, μέτεστι δὲ κατὰ μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ ἴσον, κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἔν τῳ εὐδοκιμεῖ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλεῖον ἐς τὰ κοινὰ ἢ ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται, οὐδ' αὖ κατὰ πενίαν, ἔχων δέ τι ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιώματος ἀφανείᾳ κεκώλυται. Ἐλευθέρως δὲ τά τε πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύομεν καὶ ἐς τὴν πρὸς ἀλλήλους τῶν καθ' ἡμέραν ἐπιτηδευμάτων ὑποψίαν, οὐ δι' ὀργῆς τὸν πέλας, εἰ καθ' ἡδονήν τι δρᾷ, ἔχοντες, οὐδὲ ἀζημίους μέν, λυπηρὰς δὲ τῇ ὄψει ἀχθηδόνας προστιθέμενοι.*[13]

> *Ἔχουμε λοιπὸν πολιτεία, ποὺ δὲν ζηλεύει τοὺς νόμους τῶν ἄλλων, ἀλλὰ παράδειγμα μᾶλλον εἴμαστε ἐμεῖς ἢ εἰς τὸ νὰ μιμούμεθα τρίτους. Καί, ἐπειδὴ μὲν δὲν κυβερνᾶται ἀπ' τοὺς ὀλίγους, παρὰ ἀπ' τοὺς περισσοτέρους κατοίκους της, ἀποκαλεῖται δημοκρατία· συμμετέχουν δὲ κατὰ τοὺς νόμους ὅλοι μὲ ἴσα δικαιώματα (στὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας), παρὰ τὶς ἰδιωτικές τους διαφορές, κατὰ δὲ τὴν ἀξιολόγησή τους στὴν συμμετοχή τους εἰς τὰ κοινά, ὅπως ἕκαστος τὸ ἀποδεικνύει στὴν πράξη, κι ὄχι ἀπ' τὴν εἰδική του κατάσταση ἢ ἀπ' τὴν*

[13] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἐπάνοδος εἰς τὸν ρόλον τοῦ ἤθους», σελ. 10 καὶ Θουκυδίδου, «Ξυγγραφή», Βιβλ. Β', κεφ. 37, παρ. 1,2, (μετάφραση δική μου)

καταγωγή του, ἀλλὰ ἀπ' τὴν ἀρετή του προτιμᾶται, οὔτε πάλιν οἱ φτωχότεροι, ὅταν ἔχουν κάτι ἀγαθὸν προτείνειν γιὰ τὴν πόλη, νὰ ἐμποδίζονται ἀπ' τὴν κοινωνική τους ἀφάνεια. Ὡς ἐλεύθεροι πολῖτες μάλιστα πολιτευόμαστε στὴν διαχείριση τῶν κοινῶν καὶ στὴν παρακολούθηση τῶν καθημερινῶν μας ἀσχολιῶν, χωρὶς τὴν ἐκδήλωση οὐδεμίας ἐνοχλήσεως πρὸς τὸν γείτονά μας, ἐὰν πράττει κάτι κατὰ τὰς ἐπιλογάς του, χωρὶς πρόκληση ζημίας μέν, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐξωτερίκευση ἐνοχλητικῆς ἐκφράσεως στὸ πρόσωπό μας.

Τρεῖς παραγράφους μετὰ συμπληρώνει ὁ *Περικλῆς*:

… ἔνι τε τοῖς αὐτοῖς οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια, καὶ ἑτέροις πρὸς ἔργα τετραμμένοις τὰ πολιτικὰ μὴ ἐνδεῶς γνῶναι· μόνοι γὰρ τόν τε μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν, καὶ οἱ αὐτοὶ ἤτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, οὐ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις βλάβην ἡγούμενοι, ἀλλὰ μὴ προδιδαχθῆναι μᾶλλον λόγῳ πρότερον ἢ ἐπὶ ἃ δεῖ ἔργῳ ἐλθεῖν.[14]

Ὁ ἡγέτης τοῦ *χρυσοῦ αἰῶνος* τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας περιγράφει μὲ ἐκπληκτικὴ σαφήνεια τὶς *τρεῖς κατηγορίες* τῶν πολιτῶν εἰς τὴν ἐποχή του καὶ εἰς τὴν δημοκρατία εἰς τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· ἦταν ὁ λόγος του ὁ ἐπικήδειος πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τοῦ *Πελοποννησιακοῦ πολέμου*. Ὁ Περικλῆς ἔχει πλήρη συναίσθηση τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου· παραδίδει μαθήματα πρὸς τοὺς συμπολίτας του, ὑπογραμμίζων ὅτι οἱ πολῖτες διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας, τοὺς *ἐνεργοὺς πολίτας*, τοὺς *ἀπράγμονας* καὶ τοὺς *ἀχρείους*· οἱ πρῶτοι, οἱ ἐνεργοὶ πολῖτες, μετέχουν δραστηρίως εἰς τὴν πολιτικὴν ζωήν, οἱ δεύτεροι, οἱ ἀπράγμονες, ἀκολουθοῦν μᾶλλον σιωπηλά, ἀπροθύμως, ἀλλὰ δὲν ἀπέχουν, οἱ τρίτοι, οἱ ἀχρεῖοι, εἶναι ἐναντίον ὅλων τῶν θεσμῶν τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας* καὶ κάνουν τὰ πάντα γιὰ τὴν ὑπονόμευσή τους στὸ σύνολό της. Ὁ Περικλῆς ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐνεργοὺς πολίτας, τῶν ὁποίων ἔργο εἶναι ἡ *ἀθηναϊκὴ δημοκρατία*, ἀλλὰ ἀπευθύνει τὰς παραινέσεις του καὶ πρὸς τοὺς ἀπράγμονας· δὲν εἶναι τῆς στιγμῆς ἡ μελέτη τῆς ῥοῆς μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν τῶν πολιτῶν, διότι ὁδηγούμεθα εἰς ἄλλας

[14] Αὐτόθι, σελ. 11, καὶ Θουκυδίδου, βιβλ. Β', κεφ, 40, 2, μετάφραση δική μου, κι εἰς τὰς ἁ ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 5, καὶ Χρήστου Ζ. Καρανίκα, «Ὁ πολίτης καὶ ὁ παραγωγός», σελ. 82, ἐκδόσεις, «Φιλόμυθος», Ἀθῆναι, 1993.

ἀτραπούς, μὲ ἄκρως ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ ἔχουμε καιρό, ἢ μᾶλλον τὰ ἔχουμε συζητήσει ἀρκετὰ εἰς ἄλλας «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς»[15]. Τοὺς ἀχρείους ἐπισημαίνει ὡς παράδειγμα πρὸς ἀποφυγήν· ἀχρεῖοι εἶναι ὅσοι δὲν μετέχουν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπιδεικνύουν ἐπιμέλεια εἰς τὰ «*τοῖς αὐτοῖς οἰκείων*», εἰς τὰ *οἰκογενειακά τους* καὶ τὰ *προσωπικά τους*. Λέγει ὁ μέγας *πολιτικὸς* καὶ *φιλόσοφος*,

> *συνήθως ἀσχολούμεθα μὲ τὰ προσωπικά μας πράγματα, ἀλλὰ καὶ ἐπιμελούμεθα τῶν πολιτικῶν, καὶ ὅταν στρέψουμε τὴν προσοχή μας πρὸς ἄλλας ὑποθέσεις μὲ τὰ πολιτικὰ δὲν ἀσχολούμεθα ὀλιγώτερον· διότι μόνοι ἐμεῖς ὅποιον δὲν μετέχει καθόλου εἰς αὐτά, εἰς τὰ πολιτικά, δὲν τὸν θεωροῦμε ἁπλῶς ἀπράγμονα, ἀλλὰ ἀχρεῖον, καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἤτοι ἀξιολογοῦμεν ἤτοι ἀναλογιζόμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, ἐπειδὴ δὲν θεωροῦμε ζημία διὰ τὰς ἀποφάσεις μας τὴν ἔγκαιρο καὶ ἐνδελεχῆ ἀξιολόγηση, ἀλλὰ ἀντιθέτως πιστεύουμε ὅτι εἶναι μᾶλλον ἐπιζήμιο τὸ νὰ μὴν ἐξετάσουμε ἐπισταμένως μὲ διάλογο προηγουμένως ὅσα ἔχουμε προτείνει νὰ πράξουμε*.

Ὁ ἀχρεῖος δὲν μετέχει στὴν ἔγκαιρη καὶ ἐπισταμένη ἀξιολόγηση τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων, παρὰ μόνο γιὰ τὴν ἀπαξίωση τῶν σκοπῶν τῆς ἀμέσου δημοκρατίας. Ποιός εἶναι αὐτός; ὅποιος δὲν ἀποδέχεται ὅτι

> *ἡ πόλις καὶ φύσει πρότερον ἢ ἕκαστος*,[16]

ἐπεξηγεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἕναν αἰῶνα ἀργότερα· δηλαδή, οἱ θεσμοὶ τῆς ἀμέσου δημοκρατίας θεωροῦν τὰς πολιτικὰς σχέσεις ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ἴσης ἀξίας μὲ τοὺς νόμους τῆς φύσεως κι ἀνωτέρας εἰς τὰς ἐσωτερικάς της.''

Ἡ μετάβαση τώρα στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ ἔχει πολλὲς ἐπιπτώσεις στὸν ἄνθρωπο: ''*Πρῶτον*, στὴν *καθημερινότητά του*, ἔχει τὴν ἄνεση τῆς τακτοποιήσεως τῶν περισσοτέρων ὑποχρεώσεών του ἀπ' τὸν *ὑπολογιστή του* ἢ τὸ *ἔξυπνο κινητό του*, *δημόσιο*, *τράπεζες*, *ἐφορίες*, *παραγγελίες ἀγαθῶν*, *ἐκδόσεις πιστοποιητικῶν* γίνονται

---

[15] Αὐτόθι, σελ. 12, «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 14, κ. ἑ., καὶ «Νόμους τὰς ᾠδὰς ἡμῖν γεγονέναι», σελ. 11, κ. ἑ. «Τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις», σ. 3, κ. ἑ., 13, κ. ἑ.

[16] Αὐτόθι, σελ. 12 καὶ Ἀριστοτέλους, «Πολιτικά», βιβλ. Α', κεφ. α', παραγ. 12, (1253α25) καὶ Χρήστου Ζ. Καρανίκα, «Ὁ πολίτης καὶ ὁ παραγωγός» σελ. 131, ἐκδόσεις, Φιλόμυθος.

αὐτομάτως, ὅταν προηγουμένως ἡ *ταλαιπωρία* στὴν *οὐρὰ* ἦταν τὸ *χειρότερο ἄγχος μας*, ἐνῶ στὴν *Ἑλλάδα* ἔρχεται κι ὁ *ἠλεκτρονικὸς φάκελος ὑγείας μας*, μὲ τὴν αὐτόματη συγκέντρωση ὅλων τῶν ἐξετάσεων *σὲ ἑνιαῖο κέντρο*, ἀπὸ ὅπου θὰ ἐκδίδονται κι *ἅπαντα* τὰ σχετικὰ πιστοποιητικά· τὸ ζήσαμε καὶ τὸ ζοῦμε αὐτὸ μὲ τοὺς *ἐμβολιασμούς*, ἐνῶ ἀκολουθεῖ καὶ ἡ ψηφιακὴ *ἐξέταση* τῆς *ὑγείας μας*. Ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπ' τὸ ἄγχος τῆς οὐρᾶς στὶς διάφορες ὑπηρεσίες εἶναι γεγονός, μὲ *κέρδος δεκάδων ἑκατομμυρίων ἐργατοωρῶν*, γιὰ τὴν *οἰκονομία*, καὶ τὴν *ψυχολογικὴ ἄνεση* τῆς *ἐκλείψεως* τοῦ *καταναγκασμοῦ* καὶ τῆς *ψυχικῆς φθορᾶς* ὅλων μας. *Δεύτερον*, τὰ *παιδιά μας* ἀποκτοῦν τὴν *ἀπεξάρτησή τους* ἀπ' τοὺς *γονεῖς τους* ἀπ' τὴν *νηπιακὴ ἡλικία*· μαθαίνουν ταχύτατα τὴν χρήση τῶν ὑπολογιστῶν καὶ τῶν ἔξυπνων κινητῶν μόνα τους καὶ χωρὶς τὴν βοήθεια τῶν γονέων τους, ἐνῶ τὰ ἴδια τοὺς καθοδηγοῦν στὴν *χρήση τους*, ἀλλὰ καὶ ἐκπληρώνουν *ταχύτατα*, ὅλες τὶς *οἰκογενειακὲς ἀνάγκες*, πληρωμὲς τῶν λογαριασμῶν μας, ἀπόκτηση διαφόρων πιστοποιητικῶν καὶ ρύθμιση τῶν ἐμβολιασμῶν. Οἱ γονεῖς δὲν κάνουν σχεδὸν τίποτε κι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ *ἐπαγγελματικά τους*, χωρὶς τὸ βάρος τῆς *κατανομῆς* τῶν *ὑποχρεώσεών τους* στὴν καθημερινότητά τους, *«ἐσὺ θὰ πᾶς στὸν ΟΤΕ καὶ στὴν ΔΕΗ, ἐγὼ στὴν Ἐφορία καὶ στὶς τράπεζες»*, ἦταν ἡ *συνεννόηση ἀποβραδὶς* ἢ τὸ *πρωί*, ἐνῶ τώρα, ὁ *Γιαννάκης* ἢ ἡ *Μαιροῦλα* τὰ κάνουν ὅλα στὸ πὶ καὶ φί. *Τρίτον*, ὁ *ἐργαζόμενος* δὲν ἔχει *οὐδεμία σχέση* μὲ τὸν *προκάτοχό του* στὴν *παραγωγὴ ἐν σειρᾷ*, ὁ ὁποῖος ἔσφιγγε στὴν *βάρδια του μία βίδα* καὶ τίποτε ἄλλο, ὅπως τὸν παρουσίασε στοὺς *«Μοντέρνους Καιρούς»* ὁ *Σαρλὼ* κι ὅταν βγῆκε στὸ *πεζοδρόμιο*, μὲ τὸ *κλειδὶ* στὸ *χέρι του*, εἶδε τὴν *χοντρὴ κυρία*, μὲ τὰ *προβεβλημένα στήθη της* καὶ πέρασε τὴν *ἐξογκωμένη ρόγα της* γιὰ βίδα· δὲν γνώριζε, *ποιὸ ἀγαθὸ* παράγει, οὔτε τὴν *συνολικὴ παραγωγικὴ διαδικασία*. Στὴν ψηφιακὴ παραγωγή, τὶς *αὐτόματες ἐργασίες* τὶς ἐκπληροῖ *τέλεια* τὸ *πρόγραμμα* κι αὐτὸς ἀσχολεῖται μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς ἐκτελέσεως καὶ *βελτιώσεώς του*... Γνωρίζει τέλεια, τὸ γιὰ *ποῦ* προορίζεται καὶ τὸ *ποιοὶ* εἶναι οἱ *ἀνταγωνιστὲς* στὴν *χώρα του* καὶ *παγκοσμίως*, ἀλλὰ καὶ τὶς συνθῆκες τῆς *ἐθνικῆς* καὶ *διεθνοῦς ἀγορᾶς*.''[17]

Τὸ *κύριο κριτήριο* τῆς ἐποχῆς μας, κι ὅσο *πιὸ ἀναπτυγμένη* θεωρεῖται μία χώρα τόσο *αὐστηρότερο* καθίσταται, εἶναι ἡ *πλήρης ἀγνόηση* τοῦ *ἤθους* τοῦ ἀνθρώπου, ἀναλόγου πρὸς τὰς *συνθήκας ζωῆς* καὶ *ἀσχολίας του* στὶς διάφορες κοινωνίες· ἡ *θρησκευτικὴ* ἢ *ἰδεολογικὴ ἐπικάλυψη* εἶναι *ἀσφυκτικὴ* καὶ δὲν τοῦ ἐπιτρέπει τὴν *ἀμφισβήτηση* οἱασδήποτε *ἀρχῆς της* κι ὁ ἐργαζόμενος δὲν ἔχει ἄλλη ἐπιλογή, ὁπότε ἢ ὑποκύπτει ἢ ἀποβάλλεται *αὐτομάτως* ἐκ τῆς κοινωνίας.

---

[17] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τὸ παρὸν στὴν αἰωνιότητα», σελ. 22.

«Ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν»

Ὁ βιομηχανικὸς ἐργαζόμενος, ὑπάλληλος ἢ ἐργάτης, ἦταν καὶ εἶναι ὑποχρεωμένος, ὅπως προσαρμοσθεῖ πλήρως στὸ *σχέδιο παραγωγῆς* καὶ ἐκτελέσει *πιστὰ* τὶς προδιαγεγραμμένες ἐργασίες γιὰ τὴν θέση του, χωρὶς νὰ ἔχε *οὐδεμία δυνατότητα* ἀποκλίνειν ἀπὸ αὐτάς, ἐπειδὴ ἀνετρέπεται ὁλόκληρο τὸ σύστημα τῆς «*παραγωγῆς ἐν σειρᾷ*»· ἀλλὰ αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ *ὑποχρεωτικὴ συμπεριφορά του* καὶ οἱ *κινήσεις του* κατ' αὐτήν, δηλαδὴ ἡ μακροχρόνια ἀπασχόλησή του σὲ αὐτὴ τὴν ἐργασία τοῦ γινόταν *ἔθος*, *ἕξις δευτέρα φύσις*, *χούι* στὴν *νεοελληνική*, ἀπ' τὰ *τουρκικά*. Ἔτσι, τὸ «*ἕξις δευτέρα φύσις*», γίνεται, «*πρῶτα φεύγει ἡ ψυχὴ κι ὕστερα τὸ χούι*», δηλαδή, ἡ πολιτικὴ πρακτικὴ ἑκάστου καθορίζει τὴν ζωή του καὶ τὸν θάνατό του.

Ἡ ἔμφαση στὴν *καθημερινὴ πολιτικὴ πρακτική*, ὡς κριτήριο τῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὰ προβλήματά του καὶ στὸ μέλλον του, ἀποτελεῖ τὴν *καθοριστικὴ διαφορὰ* τῶν πολιτισμῶν στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· στὴν ρίζα της κρίνεται ἡ στάση τοῦ *ἁπλοῦ ἀνθρώπου* ἀπέναντι στὶς *θρησκευτικὲς* ἢ ἰδεολογικὲς δοξασίες του. Ἔτσι, ἡ καθημερινὴ ἀσχολία του, κοινωνικὴ καὶ οἰκονομική, ὁρίζει τὴν κύρια πολιτική του στάση, τὴν *ἱκανότητα αὐτοκαθορισμοῦ του* ἢ *ἑτεροκαθορισμοῦ του*, ὅπως ἐντάσσεται αὐτὴ στὶς θρησκευτικὲς καὶ πολιτικὲς δοξασίες του, ἀναλόγως πρὸς τὶς δυνατότητες *ἐλευθέρας* ἢ *ὑποτακτικῆς δράσεώς του*. Ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία κι ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη φέρει στὴν ἀνθρωπότητα τὴν *βαθύτερη ἀνατροπὴ* τῶν *τελευταίων δύο χιλιάδων ἐτῶν* στὴν πρακτικὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ κρίσιμο θέμα τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἀκριβῶς αὐτό, ἡ *δυνατότης αὐτονομίας* τοῦ ἀνθρώπου, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς *ἀνωτέρας* στὴν ἱστορία του *τεχνολογικῆς ἀναπτύξεως* ἤτοι τῆς χρήσεως τῶν *τελειοτέρων μηχανῶν* στὴν ζωή του, ὅπως εἶναι ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη· ἡ προσέγγισή μας εἶναι στὸν μέγιστο βαθμὸ *ἀντικειμενική*, μὲ τὴν παρακολούθηση τῆς πρακτικῆς, τῶν κινήσεων τοῦ *ἐργαζομένου*, ὅπως καὶ τῆς *πνευματικῆς λειτουργίας του*, στὸν βαθμὸ τῆς *διαφόρου προσεγγίσεως* τῶν δύο στὴν πράξη, ἂν καὶ εἶναι ἔμφυτη ἡ *εὐθεῖα* κι *αὐτόματη ἀλληλεξάρτησή τους*. Τὰ κριτήρια εἶναι ἡ ἐκτέλεση τοῦ οἰκονομικοῦ ἔργου, κατὰ τὰς *προβλεπομένας κινήσεις* κι ἐντὸς τοῦ *καθορισμένου χρόνου* τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας, ἀλλὰ κι ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς *ἐπικρατούσης θρησκείας* ἢ *ἰδεολογίας*, ὡς ἐπιστέγασμα· αὐτό, ἄλλωστε, ἐπιβάλλει ἡ *ὀργάνωση* τοῦ *κράτους* καὶ *τῆς ἐξουσίας του* στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὰ ἔχουν μελετηθεῖ συστηματικὰ κι ἔχουν συνοδευθεῖ ἀπ' τὴν ἰσχύουσα ἰδεολογία

ἑκάστου συστήματος, ὁπότε εἶναι εὔκολη ἡ σύγκρισή τους μὲ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης.

Ὁ *κοινὸς παρανομαστὴς* ὅλων αὐτῶν εἶναι ἡ *χρονικὴ διαφορὰ* μεταξὺ τοῦ *παραγομένου ἔργου* καὶ τοῦ *ἀποτελέσματος* αὐτοῦ, ὅπως τὴν ἔχει περιγράψει τέλεια ὁ *Ἀριστοτέλης*, εἰς τὰ *«Ἠθικὰ Μεγάλα»* κι ὅπως ἐπιβεβαιώνεται πλήρως στὴν βιομηχανικὴ παραγωγή, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς μονοθεϊστικὲς θρησκεῖες καὶ τὶς μεγάλες ἰδεολογίες ὅλων τῶν ἐποχῶν· στὴν ἴδια λογικὴ ἐντάσσεται ἡ βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ *ἔρωτος* καὶ *ἀγάπης* ἢ καὶ *συνουσίας*, ἡ *προσφορὰ* ἀπουσιάζει.

''Ἡ ἄσκησις τῆς δημιουργικότητος ἔχει περισσότερο -ἂν καὶ γενικὰ ἀποκλειστικῶς, ἀλλὰ κυρίως στὰ πρῶτα της βήματα-, τὸν χαρακτῆρα τῆς *προσφορᾶς* καὶ τῆς *χαρᾶς* τῆς ζωῆς καὶ *ἐλάχιστα* ἢ καὶ *καθόλου*, παρὰ ἀργότερα, τὴν ἔννοια τῆς *ἀνταποδόσεως*,

> *ἔστιν δὲ βέλτιον τὸ φιλεῖν ἢ τὸ φιλεῖσθαι. -τὸ μὲν γὰρ φιλεῖν ἐνέργειά τις ἡδονῆς καὶ ἀγαθόν, ἀπὸ δὲ τοῦ φιλεῖσθαι οὐδεμία τῷ φιλουμένῳ ἐνέργεια γίνεται.- ἔτι δὲ βέλτιον τὸ γνωρίζειν ἢ τὸ γνωρίζεσθαι· τὸ μὲν γὰρ γνωρίζεσθαι καὶ τὸ φιλεῖσθαι καὶ τοῖς ἀψύχοις ὑπάρχει, τὸ δὲ γνωρίζειν καὶ τὸ φιλεῖν τοῖς ἐμψύχοις. -ἔτι δὲ τὸ εὐποιητικὸν εἶναι βέλτιον ἢ τὸ μή· ὁ μὲν οὖν φιλῶν εὐποιητικός, ᾗ φιλεῖ, ὁ δὲ φιλούμενος, ᾗ φιλεῖται, οὔ... καὶ οὐκ οἴονται δεῖν αὐτοὶ φιλεῖν οἱ ἐν ὑπεροχῇ ὄντες· ἀντιδιδόναι γὰρ ἐν οἷς ὑπερέχουσιν τοῖς φιλοῦσιν αὐτούς.*[18]

Ὑπογραμμίζει μὲ ἔμφαση ὁ φιλόσοφος. Καὶ ἐξηγεῖ,

> *Εἶναι καλύτερο τὸ φιλεῖν, τὸ νὰ ἀγαπᾶς ἐσύ, παρὰ τὸ φιλεῖσθαι, τὸ νὰ σὲ ἀγαποῦν -ἐπειδὴ τὸ μὲν φιλεῖν εἶναι ἐνέργειά τις ἡδονῆς καὶ ἀγαθὸν γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ φιλεῖσθαι δὲν ἐκπηγάζει οὐδεμία ἐνέργεια στὸν φιλούμενο.- Ἐπὶ πλέον εἶναι καλύτερο τὸ γνωρίζειν ἢ τὸ γνωρίζεσθαι· διότι τὸ μὲν γνωρίζεσθαι καὶ τὸ φιλεῖσθαι ὑπάρχει καὶ στὰ ἄψυχα, ἡ ὡραία πέτρα, τὸ ὄμορφο τοπίο, ἐνῶ τὸ γνωρίζειν καὶ τὸ φιλεῖν τοῖς ἐμψύχοις, διότι μόνο αὐτὰ*

[18]Ἀριστοτέλους, «Ἠθικὰ Μεγάλα», βιβλ. Β', κεφ. ια', παρ. 34-36, 39, (1210β6-13, 17-19), μετάφραση δική μου, καὶ Χρήστου Ζ. Καρανίκα, «Τὰ ἰδεολογικὰ δεσμά», σελ. 24, κ.έ., ἐκδόσεις «Ὀδυσσέας», Ἀθῆναι, 1982, ἐξαντληθέν, τοῦ ἰδίου «Ὁ πολίτης καὶ ὁ παραγωγός», σελ. 51, κ.έ. ἐκδόσεις «Φιλόμυθος», Ἀθῆναι 1993, στὸ ἀδημοσίευτο πόνημα τοῦ ἰδίου, «Δημοκλῆς ὁ καλός», σελ. 13, κ.έ. καὶ εἰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 49.

προσφέρουν ἐνέργεια. -Ἐπίσης τὸ εὐποιητικόν, ἡ προσφορὰ ὡραίου πράγματος, ἡ δημιουργικότης, εἶναι καλύτερο τῆς ἀπραξίας· ὅποιος ἀγαπᾶ λοιπόν, ὁ φιλῶν εἶναι εὐποιητικός, γιὰ ὅσο χρόνο ἀγαπᾶ, ἢ φιλεῖ, ὁ δὲ φιλούμενος, ἢ φιλεῖται, δὲν εἶναι, διότι εἶναι παθητικὸς ἀποδέκτης, δὲν προσφέρει ἐνέργεια, δὲν ἐκπνέει τὸ εὐποιητικό…καὶ δὲν σκέπτονται ποτὲ ὅτι ὑποχρεοῦνται εἰς τὸ φιλεῖν, εἰς τὴν προσφορὰ ἐνεργείας ὡς ἀγαθοῦ, ὅσοι βρίσκονται σὲ κατάσταση ὑπεροχῆς, οἱ ἀσκοῦντες ἐξουσία· ἐπειδὴ τὴν ἀνταπόδοση τὴν ἀπαιτοῦν ἀπὸ ὅσους τοὺς ἀγαποῦν καὶ τοὺς θεωροῦν κατωτέρους τους».

Ἀπ' τὶς ὡραιότερες ἀξιολογήσεις τοῦ φιλοσόφου, ἀλλὰ καὶ τὶς πιὸ ἀγνοημένες σήμερα.''

Καὶ προσθέτει, λίγο πιὸ κάτω, ''ὅπως τὰ ἀναφέρει, ὅταν πραγματεύεται περὶ τῆς φιλίας καὶ περὶ τὴν ἔκφρασή της ταυτοχρόνως ἀπ' τὶς δύο πλευρές, ἀλλὰ καί,

«ὥσπερ δὲ καὶ κατὰ τὰς ἐπιστήμας ὁρῶμεν ἔχον, οὕτω πως ἔχει καὶ ἐνταῦθα. λέγω δ' οἷον ἔστι μὲν ὧν τὸ αὐτὸ τέλος τε καὶ ἐνέργεια καὶ οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἐνέργειαν τέλος, οἷον τῷ αὐλητῇ ἡ αὐτὴ ἐνέργεια καὶ τέλος (τὸ γὰρ αὐλεῖν καὶ τέλος αὐτῷ ἐστι καὶ ἐνέργεια), ἀλλ' οὐ τῇ οἰκοδομικῇ (καὶ γὰρ ἕτερον τέλος παρὰ τὴν ἐνέργειαν)»[19],

γράφει ἀμέσως πρὶν ἀπ' τὶς παρατηρήσεις του αὐτές. Εἰς τὴν φιλίαν, εἰς τὴν ἐπιστήμην, εἰς τὴν ἀπόκτηση τῆς γνώσεως, καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωήν, εἶναι ἀναγκαῖο στοιχεῖο τῆς ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς, ἡ πλήρης ταύτισις ἐνεργείας καὶ τέλους· συμπληρώνει τὴν ἔννοια τῆς διερευνήσεως τοῦ διδασκάλου του ὁ Σταγειρίτης. Λέει, λοιπόν,

ὅπως δηλαδὴ βλέπουμε νὰ ἰσχύει εἰς τὴν ἀπόκτηση τῆς γνώσεως, ἔτσι περίπου ἔχει καὶ εἰς τὸ θέμα μας, εἰς τὴν φιλίαν. Λέγω δηλαδή, ὅτι ὑπάρχει τὸ αὐτὸ τέλος καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ὄχι ἄλλο τέλος διάφορο ἀπ' τὴν ἐνέργεια, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν αὐλητή, εἰς τὸν ὁποῖο ταυτίζεται ἡ ἐνέργεια καὶ τὸ τέλος (διότι τὸ αὐλεῖν

[19] Ἀριστοτέλους, «Ἠθικὰ Μεγάλα», βιβλ. Β', κεφ. ιβ', παρ. 2-3, (1211β25-32), μετάφραση δική μου καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 6-7.

εἶναι καὶ τέλος διὰ τὸν αὐλητὴν καὶ ἐνέργειά του τὴν ἴδια στιμή), ἀλλὰ δὲν ἰσχύει διὰ τὴν οἰκοδομικὴν (διότι ὑπάρχει ἄλλο τέλος, διάφορο ἀπ' τὴν ἐνέργεια, καὶ χρονικὰ καὶ παραγωγικά)''.

''Ἡ σχόλη ἐπιτρέπει τὴν *ἐνδελεχῆ γνώση* τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς χώρας, διὰ τοῦτο καὶ οἱ *Ἀθηναῖοι* ἦταν καὶ παραμένουν οἱ *πλέον ἐνημερωμένοι* γιὰ τὰ συμβαίνοντα στὸν τότε γνωστὸ κόσμο καὶ στὸν *συντομώτερο χρόνο* στὴν *παγκόσμια ἱστορία*, ὅπως τοὺς κατηγοροῦσαν οἱ *Κορίνθιοι* στὴ συνέλευση τῆς *Πελοποννησιακῆς συμμαχίας* στὴν *Σπάρτη*· ἔλεγαν,

μόνοι γὰρ ἔχουσί τε ὁμοίως καὶ ἐλπίζουσιν ἃ ἂν ἐπινοήσωσι διὰ τὸ ταχεῖαν τὴν ἐπιχείρησιν ποιεῖσθαι ὧν ἂν γνῶσιν.[20]

Δηλαδή, τί κάνουν; ταυτίζουν τὴν ἀπόφασή τους μὲ τὴν πραγματοποίησή της, διότι

εἶναι οἱ μόνοι οἱ ὁποῖοι θεωροῦν ἴδιο πρᾶγμα αὐτὰ ποὺ ἐλπίζουν μὲ αὐτὰ ποὺ σκέπτονται, ἐπειδὴ τόσο γρήγορα θέτουν εἰς ἐφαρμογὴν τὴν ὅποια ληφθεῖσα ἀπόφαση, δὲν ἐπιτρέπεται καὶ οὔτε γίνεται ἀνεκτὸ οἱοδήποτε κενὸ χρόνου·

στὴν πραγματικότητα οἱ Κορίνθιοι κατηγοροῦν τὸ πολίτευμα τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας*, ἐπειδὴ ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει τὸν *ἐνεργὸ πολίτη*.''

Ἡ ἔννοια τῆς *διαφορᾶς ἐνεργείας* καὶ *τέλους*, *σκοποῦ*, ἀπουσιάζει ἀπ' τὴν δυτικὴ σκέψη. Ὁ σκοπὸς τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, ὡς τοῦ τελείου μηχανήματος, εἶναι ἡ *σημαντικὴ μείωση* τῆς *χρονικῆς διαφορᾶς* μεταξὺ *παραγωγῆς* τοῦ *ἀγαθοῦ* καὶ τῆς *καταναλώσεώς του*, μὲ *ἀπώτερο ὅριο* τὴν *κατάργησή της* καὶ τὴν πλήρη ταύτιση τῶν δύο, ὅπως γίνεται στὴν *μουσική* καὶ στὸν *ἔρωτα*· αὐτὴ ὅμως ἡ *πρακτικὴ* καὶ ὁ τρόπος ζωῆς τῶν *Ἑλλήνων* δὲν εἶναι κατανοητὴ *ἀπ'* τοὺς Δυτικούς. Κάτι αὐτονόητο στὴν ἱστορία μας *ἀπ'* τὸν *Ὅμηρο* στὴν *ἄμεσο δημοκρατία*, στὰ *ψηλὰ βουνά*, ὡς ἔκφραση τοῦ *ἁρμονικοῦ λόγου*, *ἀπ'* τὸν παραβολικὸ λόγο τοῦ *Ἰησοῦ* στὴν *ὀρθόδοξη ὑμνολογία* καὶ στὴν *δημοτικὴ παράδοση* ἀλλὰ καὶ στὴν *ἐπανάσταση*. Μὲ τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι καὶ τὸν *Διονύσιο Σολωμὸ* πολέμησαν οἱ *πρόγονοί μας* καὶ μᾶς ἀπελευθέρωσαν.

[20] Χρήστου Καρανίκα, «Τὰ ἰδεολογικὰ δεσμά», σελ. 92, κ. έ., καὶ 202, ὅ. ἀ., καὶ «Ὁ πολίτης καὶ ὁ παραγωγός», σελ. 130, κ.έ, καὶ 96, ὅ.ἀ, κι «Ἀπ' τὸν ἐφησυχασμὸ στὶς διομολογήσεις», σ. 24.

2

Ὅταν ὁ Ἀριστοτέλης ὑπογραμμίζει,

Ἐλεύθερος ἄνθρωπος ὁ αὑτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν,

ἐννοεῖ τὸν *αὐτόνομο* ἄνθρωπο, τὸν *αὐτοκαθοριζόμενο*, ὅπως τὸν περιγράφει στὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν «*Μετὰ τὰ φυσικὰ*» κι ὅπως παρουσιάζει ὁ *Περικλῆς* τὸ *ἐνεργὸ πολίτη* εἰς τὸν *«Ἐπιτάφιόν» του*, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρη ἡ γραμματεία μας τοῦ πέμπτου αἰῶνος. Ἡ σύγκριση μὲ τὴν ἐποχή μας μᾶς ἐνδιαφέρει ἐπειδὴ πρόκειται γιὰ *δύο ἐντελῶς διάφορες καταστάσεις, τρόπους ζωῆς*, καλύτερα· ὁ ἐνεργὸς πολίτης, ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος τοῦ Περικλέους, δὲν εἶχε οὐδένα σημεῖο ἐπαφῆς μὲ τὸν *ἀχρεῖο* τῆς ἐποχῆς του, ἦταν σὰν τὶς *ἀσύμβατες εὐθεῖες* στὸν *χῶρο* κι ὁ *ἀνταγωνισμός τους* διήρκεσε *τέσσερες πέντε αἰῶνες* μέχρι τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἀχρείου μὲ τὴν *ρωμαϊκὴ κατάκτηση*, ἀλλὰ ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος εἶχε τὴν συνέχειά του στὰ ψηλὰ βουνὰ καὶ στὰ *μικρὰ* καὶ *ἄγονα νησιά*, ὅπως καὶ στὶς συνοικίες τῶν πόλεων. Κάτι ἀντίστοιχο ἐμφανίζεται στὴν ἐποχή μας, πιστὴ ἀντιγραφὴ σχεδόν, μὲ τὸν *ψηφιακὸ* ἄνθρωπο πλήρως ἀσύμβατο μὲ τὸν προηγούμενό του *βιομηχανικό*.

‘’Ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία ἀπελευθερώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπ’ τὶς ἐξαρτήσεις τῆς παραγωγικῆς ἀσχολίας του, τοῦ *ταιηλορισμοῦ* στὴν *καπιταλιστικὴ κοινωνία* καὶ τοῦ *σταχανοβισμοῦ* στὴν *κομμουνιστική*, καὶ τὸν καθιστᾶ ὑπεύθυνο τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν πνευματικῶν καὶ δημιουργικῶν του δυνατοτήτων στὴν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ ζωή του, ἀλλὰ ἰδιαιτέρως στὴν καθημερινότητά του· κατακτᾶ, ἔστω καὶ χωρὶς ἄμεση συναίσθηση τοῦ γεγονότος, τὴν *ἐλευθερία του* κι ἀναδεικνύεται,

ὥσπερ ἄνθρωπος, φαμέν, ἐλεύθερος ὁ αὑτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν,

κατὰ τὸν *Ἀριστοτέλη*.[21] Ὁ τρόπος κι ἡ βαρύτης ἀξιοποιήσεως τῆς ἐλευθερίας ἀπ’ τοὺς διάφορους λαοὺς ἐξαρτᾶται, στὸ μεγαλύτερο βαθμό, ἀπ’ τὶς *ἱστορικὲς* καὶ *γλωσσικές τους ρίζες*, ἤτοι ἀπ’ τὴν συναίσθηση τῶν ψηφιακῶν ἀλλαγῶν στὴν καθημερινότητά τους μέχρις τῆς δυνατότητος ἐκφράσεώς τους ἀπ’ τὴν γλῶσσα τους, τὸν *λόγον τους*, γιὰ τὴν ἐποχή μας· δὲν ἔχουν ὅλες οἱ γλῶσσες τὶς ἴδιες δυνατότητες ἐκφράσεως, ἤτοι

[21] Ὅρα εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς, «Τέλος κυριάρχου δυτικῆς ἐσχατολογίας», σελ. 4-5 καὶ Ἀριστοτέλους, «Μετὰ τὰ φυσικά, βιβλ. Α’, κεφ. β, 982β25-27).

ἄλλες εἶναι *εὔπλαστες* καὶ *δημιουργικῶν δυνατοτήτων γλῶσσες*, ὅπως εἶναι ἡ ἑλληνικὴ κι ἄλλες *δύσκαμπτες* καὶ *ἀνελαστικῆς δομῆς*, ὅπως ἡ *λατινική*. Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς ἀρχίζουν, *ἀπ'* τὴν ἐποχὴ τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας*, *ἀπ'* τὸν *Ἀριστοφάνη*, εἰς τὰς «*Νεφέλας*», ὅταν ὁ *Σωκράτης* λέει γιὰ τὸν *Στρεψιάδη*,

Ἄνθρωπος ἀμαθὴς οὑτοσὶ καὶ βάρβαρος.[22]''

Ἡ *καθοριστικὴ πολιτικὴ διαφορὰ* τῆς *Καινῆς* ἀπ' τὴν *Παλαιὰ Διαθήκη*, πέραν τῆς *δογματικῆς ἑρμηνείας*, εἶναι ἡ *φύσις* τοῦ *λόγου* τοῦ *Ἰησοῦ*, *παραινετικός*, *διδακτικὸς* καὶ παραβολικός, *ἀλλὰ* ἐπιτακτικὸς καὶ κατηγορηματικὸς ἐκεῖνος τοῦ Μωυσέως· δηλαδή, εἶναι κάτι *ἀδιανόητο* ἡ *ἀγνόησις* τῆς *μουσικῆς ὑμνῳδίας* τῆς Ὀρθοδοξίας… καὶ ἡ ὑπαγωγὴ τῆς *ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας* στὴν *κοσμικὴ* στὴν *βυζαντινὴ αὐτοκρατορία*, μὲ ὅ,τι αὐτὰ σημαίνουν στὴν ἔκφραση τῆς *θρησκευτικῆς τους πίστεως* καὶ στὴν *δομὴ* τοῦ *κράτους τους*. Ἀντιθέτως στὴν *Δύση* ἦταν *ἀπόλυτη* καὶ *ἀδιαμφισβήτητη* ἡ ἐξουσία τοῦ *πάπα*, μετὰ τὴν καθιέρωση ὑπὸ τοῦ *Καρλομάγνου* τῆς *Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας* τοῦ *Γερμανικοῦ Ἔθνους*. Ἡ *ἐσχατολογικὴ* αὐτὴ ἀντίληψη εἶναι *παντελῶς* ξένη *πρὸς* τὴν *ἑλληνικὴ* δημοκρατικὴ νοοτροπία κι ὅπου ἐμφανίζονται στὶς μέρες μας κάποιες ἐκδοχές της -*ἀπὸ τυραννικῆς* κυρίως *νοοτροπίας* ἄτομα, ὅπως διακῳμωδεῖ καὶ ὁ *Σωκράτης* τὸν *Στρεψιάδη*, εἰς τὰς «*Νεφέλας*», «*ἄνθρωπος ἀμαθὴς οὑτοσὶ καὶ βάρβαρος*», καὶ ἐννοεῖ τὸν μὴ μετέχοντα τῆς *ἡμετέρας παιδεύσεως*, μὲ ὑπογράμμιση τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τοῦ *ἐμμελοῦς λόγου* τοῦ *ἐλευθέρου πολίτου* καὶ τοῦ *ἀμελοῦς* καὶ *ἀχρείου* τοῦ *δουλικῆς φύσεως ἀτόμου*-, ποὺ δὲν εἶναι λίγες, *ἀλλὰ* ἀφοροῦν *πρόσωπα* καὶ ὁμάδες *ἀπομιμήσεως* τῆς *παρακμῆς*… Τὸ δεύτερο, ἐπίσης στὴν Δύση, εἶναι ''ἡ *παραμέληση* τῆς ἀρχῆς τῆς *μεταπλάσεως* τοῦ *θρησκευτικοῦ συναισθήματος* τοῦ *Μὰξ Βέμπερ* καὶ πολλῶν *ἄλλων*· αὐτὸ ὀφείλεται στὸ ὅτι μᾶλλον ὁδηγεῖ ἡ *ἀποδοχή της*, ἢ ἔστω ἡ συζήτησή της, στὴν *ἄρδην ἀνατροπὴ* τῆς *μεσσιανικῆς τους ἀντιλήψεως*, καθὼς ἀποτελεῖ καὶ τὴν *ἔμπρακτη ἱστορικὴ* ἀπόδειξη τῆς *διαψεύσεώς της* καὶ τῆς *ἀναδύσεως* καὶ ἄλλου ἀνθρώπου, ἐλευθέρου καὶ δημιουργικοῦ, μὲ *προάγγελό του* τὸν *ρωμαντικὸ* καὶ ἐκφραστή του τῆς ἐποχῆς μας, τὸν *ψηφιακό*, ὁ ὁποῖος εἶναι *ἀσύμβατος* μὲ τὸν βιομηχανικό, ὅπως προαναφέραμε...[23]''

Ἡ ἐμμονή μας στὶς πτυχὲς αὐτὲς ἔχει ὡς αἰτία της τὴν βαρύτητά τους στὴν σημερινὴ ἐποχὴ τῆς γενικῆς παγκοσμίου πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς κρίσεως, μὲ τὸν ἐμπορικὸ πόλεμο ὑπαρκτὸ πλέον, καὶ τὸν θερμόν πρὸ τῶν πυλῶν! καὶ ἐμφανέστατα τὰ

[22] Ἀριστοφάνους, «Νεφέλαι», στ. 492, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Νόμους τὰ ᾠδὰς ἡμῖν γεγονέναι», σελ. 23, κι «Ἀπ' τὸν ἐφησυχασμὸ στὶς διομολογήσεις», σελ. 34.

[23] Ὅρα εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ ἰσοπεδωτικὴ λογική», σελ. 2-3.

ἀδιέξοδα τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, ἐνῶ ἐσημειώθη καὶ ἡ ρήξη τοῦ *ἑνιαίου ἱστορικὰ δυτικοῦ κόσμου*, μὲ τὸ ἀγεφύρωτο μᾶλλον χάσμα Εὐρώπης κι Ἀμερικῆς, ὅσο κι ἂν ἀδυνατεῖ καταγράψαι αὐτὸ ἡ *πνευματικὴ ἡγεσία* τῆς *πρώτης*, ἐνῶ ἡ πολιτική της σύρεται ὑπὸ τοῦ *Ἀμερικανοῦ προέδρου*, μὲ ἄγνωστες τὶς προεκτάσεις τῆς ρήξεως· ἡ *ἀναδρομὴ* στὶς ἀρχικὲς αἰτίες τους, στὶς ρίζες τῶν φαινομένων, εἶναι συνεχὴς καὶ μοναδικὴ πηγὴ ἀντλήσεως τῶν *αἰτιῶν ἐκδηλώσεώς των*. Ἡ συζήτηση περὶ αὐτῶν γενικεύεται *παγκοσμίως*, μὲ κύρια αἰτία τὴν *ἀμφισβήτηση* τῆς *ἐσχατολογικῆς ἀντιλήψεως* τοῦ *δυτικοῦ ἀνθρώπου*, ὡς τῆς *ἀνωτέρας βαθμίδος* τῆς ἐξελίξεως τῆς *ἀνθρωπότητος ἐπὶ γῆς*· ἡ ἐσχατολογικὴ ἀντίληψη , μὲ τὴν θεωρητικὴ ὑποστήριξή της, διαμορφώθηκε σταδιακά, ἀπ' τοὺς *σταυροφόρους*, διὰ τῆς *βιαίας ὑπαγωγῆς* στὴν *ὀρθὴ θρησκεία* τῶν *ἀπίστων*, ἀλλὰ καὶ στὸ *δόγμα τους* τῶν *ἀλλοδόξων Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν*, τὴν *ἅλωση* τῆς *Κωνσταντινουπόλεως* καὶ τὴν *χειρότερη λεηλασία πόλεως* κι *ἐξολοθρεύσεως* χριστιανῶν ἀπὸ «ὁμοθρήσκους» τους, στὴν ἱστορία, ὡς ἀπαρχή τους, ἀλλὰ καὶ τῶν *βιαίων κατακτήσεων* τοῦ *νέου κόσμου*, μὲ τοὺς *κονκινσταδόρους*, μετὰ τοὺς *σταυροφόρους*, καὶ προέκτασή τους τὶς *γνωστὲς δόξες* τῆς *ἀποικιοκρατίας!*

Ἡ προβληματικὴ αὐτὴ ἐλάχιστα ἔχει ἀπασχολήσει τὴν *δυτικὴ σκέψη* κι ἰδιαιτέρως μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς *μεσσιανικῆς ἀντιλήψεως*, ὅτι ἡ ἱστορικὴ πορεία διέπεται ἀπ' τὴν *ἀποδοχὴ* τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρίας τοῦ *ὀρθολογισμοῦ* καὶ τῆς *διαιρέσεως* τοῦ κόσμου σὲ καπιταλιστικὸ καὶ κομμουνιστικὸ κορμό, μὲ δεδομένες τὶς διαφορές τους κι αὐταπόδεικτη κοινή τους βάση· μὲ τὴν ἱστορική τους πορεία, οἱ προηγούμενες ἐποχές, ἀπ' τὴν *ρωμαϊκή*, στὸν *Ἅγιο Αὐγουστῖνο*, σὲ *μεσαιωνική*, *βυζαντινή*, *ἰταλικὴ ἀναγέννηση*, *μερκαντιλισμός* ἑρμηνεύθησαν μὲ τὰ *ἑνιαῖα κριτήρια τους* καὶ θεμέλιό τους τὸν *Ἅγιο* τῆς *Ἱππῶνος*, ἐνῶ στὴν ἴδια λογικὴ ὑπήχθησαν ἡ *ὁμηρική*, *κλασικὴ ἑλληνικὴ* κι *ἑλληνιστικὴ ἐποχή*, χωρὶς οὐδεμία ἀναφορὰ στὶς ἄλλες διερευνήσεις τῆς καθαρὰ ἑλληνικῆς, ἑλληνιστικῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς. Αὐτὲς ἐλησμονήσθησαν στὸ περιθώριο, μᾶλλον ἐσκεμμένως, ὁπότε ἐπανερχόμεθα εἰς τὴν σαφέστατη διάκριση τῆς *ἑλληνικῆς* καὶ τῆς *ρωμαϊκῆς* δημοκρατίας κι εἰς τὰς γενεσιουργὰς συνθήκας τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας*, μὲ ἐπίκληση τῶν *αὐτομάτων τριπόδων*, μετὰ τῶν *ὡραίων κορασίδων* τοῦ *Ἡφαίστου*…

''Ἡ ἀναφορὰ τοῦ *Ὁμήρου*, εἰς τὴν *ἀσπίδαν* τοῦ *Ἀχιλλέως*, καὶ εἰς τὴν *ῥαψῳδίαν Σ «Ὁπλοποιΐαν»*, ἐθεωρεῖτο ἀπ' τοὺς προγόνους μας ὡς καθοριστικῆς σημασίας γεγονὸς τῆς *«Ἰλιάδος»* καὶ τοῦ *ὁμηρικοῦ κόσμου*, μαζὶ μὲ τὶς προκαταρκτικὲς σκηνὲς τῆς εἰσόδου τῆς *Θέτιδος* εἰς τὸ *Ἐργαστήριον* τοῦ *χωλοῦ θεοῦ*, ἐντὸς τοῦ *μεγαλυτέρου ἀνακτόρου* τοῦ *Ὀλύμπου*· ὁ θεὸς τῆς *τεχνικῆς* καὶ τῆς *τεχνολογίας* εἶχε ἐπιτύχει τὴν

κατασκευὴ τῶν *δώδεκα αὐτομάτων τεχνιτῶν τριπόδων* γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν θεῶν, ὅπως καὶ *τεχνιτῶν ἀνθρώπων*, τῶν *νεαρῶν κορασίδων*, οἱ ὁποῖες τὸν βοηθοῦσαν στὸ ἐργαστήριό του κι ἦταν μοναδικὲς στὶς *δυνατότητές τους κινήσεως* καὶ *ἀντιδράσεως*. Ἦταν *ὑπαρκτὲς* αὐτὲς οἱ κόρες στὸν Ὄλυμπο, ὅπως *πίστευαν* ἀκραδάντως οἱ *Ἕλληνες* καὶ τὶς εἶχαν ὡς πρότυπό τους στὶς τεχνικές τους ἐργασίες, *ἀλλὰ ὄχι* καὶ στὴν *πολιτική τους πρακτική*, αὐτὴ τοὺς ἔλειπε, ὅπως καὶ ἡ *μουσική τους ἁρμονία*, *ἀλλὰ* κι ὁ *ἔρως*· οἱ ἰδιότητες αὐτὲς ἀνῆκαν μόνο εἰς τὸν ἄνθρωπον, δηλαδὴ εἰς τὸν *ἐλεύθερο πολίτη*, ὡς κατάλληλο εἰς τὴν *ἐναρμόνιον μουσικὴν* καὶ τὴν *ἐλευθέραν πολιτικὴν πρακτικήν*.[24]'' Τὰ ἀνθρωπόμορφα εἴδωλα τῆς ψηφιακῆς ἐποχῆς μας, ὅσο ὄμορφα κι ἂν εἶναι, ὑστεροῦν ἀρκετὰ ἀπ' τὶς *ὡραῖες κορασίδες* τοῦ *Ἡφαίστου*, ἔστω κι ἂν καταγίνονται αὐτὲς σὲ *χειρωνακτικὲς* κυρίως ἐργασίες! Θέτουν ὅμως τὸ κύριο πρόβλημα τῆς *συγκρίσεως* τῶν *δύο πόλεων* τῆς *ἀσπίδος* τοῦ *Ἀχιλλέως*, τῆς *εἰρηνικῆς* καὶ τῆς *πολεμικῆς*· ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη, ὅπως ἐφαρμόζεται εἶναι συνέχεια τῆς πολεμικῆς πόλεως καὶ τῶν *βιαίων* καὶ *ὁλοκληρωτικῆς νοοτροπίας* ἀνθρώπων της, ἐνῶ ἡ φύση τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας ἐμπεριέχει τὸν *ἐμμελῆ λόγον* καὶ τὴν *ἐναρμόνιον μουσικὴν* τῶν κατοίκων τῆς εἰρηνικῆς πόλεως, μὲ τὰς πολλὰς *χορευτικὰς* κι *ἄλλας* ἐκδηλώσεις τους, ὡς προανάκρουσμα τῶν *τραγικῶν ἀγώνων*, ὅπως τὸ ὁμολογεῖ κι ὁ *Πλάτων*, μετὰ τὸν *Αἰσχύλο*…

Ἡ κύρια διαφορὰ στὴν ἀντιμετώπιση ὑπὸ τῶν *Ἑλλήνων* τῶν *κορασίδων* τοῦ *Ἡφαίστου* καὶ τῶν σημερινῶν *ὡραίων γυναικῶν* τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης* ἑστιάζεται στὴν *πολιτικὴ στάση* ἀπέναντί τους· οἱ Ἕλληνες *πίστευαν*, ὅτι εἶναι *ἀθάνατες*, ὅπως κι ὁ *θεός τους*, τὶς θαύμαζαν γιὰ τὴν *ὀμορφιά τους*, τὴν *τελειότητα ἐκτελέσεως* τῶν *ἐργασιῶν τους* καὶ τὴν *ὡραιότητα* τῶν *προϊόντων τους*, *ἀλλὰ* πέραν τούτου οὐδέν. Γνώριζαν, ὅτι ἦταν πλήρως ἐξαρτώμενες ἀπ' τὸν θεό τους, τὸν ὁποῖο ὅμως αὐτοὶ εἶχαν *τελευταῖο* στὴν *κατάταξή τους*, ἔστω κι ἂν ἦταν ὁ *πλουσιώτερος* θεὸς τοῦ *Ὀλύμπου*· γνώριζαν *ἄριστα*, ὅτι ἀπὸ *μουσική*, *ἔρωτα* καὶ *ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ* ἦταν *πλήρως ἀνίδεος*. Οἱ σημερινοὶ τῆς *βιομηχανικῆς ἐποχῆς* θαυμάζουν τὶς ὡραῖες *κόρες* ἀπεριόριστα καὶ συζητοῦν τὸ ἐὰν θὰ περιληφθοῦν στοὺς *νέους* θεούς τους!

[24] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Τέλος κυριάρχου δυτικῆς ἐσχατολογίας», σελ. 1 καὶ «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, σελ. 16.

3

Ἂς ἐπανέλθουμε ὅμως στὶς μέρες μας καὶ στὴν ἀξιολόγηση τῶν τρεχουσῶν ἐξελίξεων, τεχνολογικῶν καὶ πολιτικῶν, καθὼς ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία καλπάζει κι ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη εἰσβάλλει σὲ κάθε πτυχὴ τῆς ζωῆς μας, ὁπότε πολλὰ ἀλλάζουν ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο κι ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ κι ἔτσι ἐπηρεάζουν καὶ τὶς ἀναλύσεις μας· οἱ *μεγάλες ἀνακατατάξεις* στὴν *διεθνῆ ἔρευνα* ἔγιναν ἐδῶ καὶ μερικὰ χρόνια, ἀλλὰ φέτος τὶς πληροφορηφήκαμε κι ἐμεῖς. Ἡ ὑστέρησή μας εἶναι σημαντική, καθὼς ἐμεῖς ἀσχολούμαστε μὲ τὴν μελέτη τῆς *ἑλληνικῆς γραμματείας* ἀπ' τὸν Ὅμηρο ἕως τὶς μέρες μας καὶ τὴν σύγκρισή της μὲ τὴν δυτικὴ σκέψη, ἀπ' τὴν ρωμαϊκὴ κατάκτηση μέχρι τὴν ἐποχή μας· ὁπωσδήποτε, στὴν σημερινὴ ταχύτατη πρόοδο, τὸ διάστημα αὐτὸ εἶναι μεγάλο, ὑποχρεωτικὰ ὅμως προσαρμοζόμαστε στὶς νέες συνθῆκες. Ἀλλά, ὑπάρχει καὶ τὸ ἀλλά· ἡ *τεχνολογικὴ ἔρευνα* τρέχει μὲ *ἰλιγγιώδη ταχύτητα* στὴν *Δύση*, κι ἀντιστοίχως καὶ στὴν *Ἀνατολή*, ἀλλὰ δὲν ἀκολουθεῖ κι ἡ *ἐμβριθὴς μελέτη* τῆς γραμματείας τους. Ἀντιθέτως, παραμένει αὐτὴ δέσμια τῆς *ὀρθολογικῆς παραδόσεως* τοῦ *ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ*, δηλαδὴ τῆς ὑπαγωγῆς τῆς *ἑλληνικῆς σκέψεως* στὴν *λατινική*, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν *ἀφυδάτωσή της* καὶ τὴν *ἔκπτωσή της* σὲ προπαρασκευαστικὴ φάση τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτὰ ἔχουν μελετηθεῖ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» μας.

Οἱ πρόσφατες ἔρευνες, *Γάλλων*, *Ἀμερικανῶν* κι *ἄλλων νευρολόγων*, ἑστιάζουν τὴν *προσοχή τους* στὸν *ἐγκέφαλο*· ἀλλὰ τίθεται τὸ πρόβλημα τῆς *μορφῆς* τῆς *ἐπικοινωνίας*, ἡ *τεχνητὴ νοημοσύνη*, ὁ *ἀλγόριθμος*, εἶναι στὴν πράξη *ἐξίσωση δευτέρου βαθμοῦ*, ἐνσωματωμένη στὸ *μεγάλο μηχάνημα* ἡ ὁποία μεταφέρεται ὡς μήνυμα σὲ *ἄλλον ἀλγόριθμὸ ἠλεκτρικὰ* καὶ προκαλεῖ τὴν *ἀπάντησή του*, διὰ μέσου *ἑνὸς ἐνιαίου λογικοῦ συστήματος* ἐπικοινωνίας, πάντα μὲ δευτεροβάθμιες ἐξισώσεις τὸ πολύ. Ἡ ταχύτης ἐπικοινωνίας εἶναι πολὺ φανταστική, ἄπειρη σὲ σύγκριση μὲ τὶς παλιὲς μεθόδους παραγωγῆς καὶ ἐπικοινωνίας· ἀλλά, ἡ ἐπικοινωνία δὲν εἶναι μόνο θέμα ταχύτητος, παρὰ καὶ ποιότητος τῶν μορφῶν της καὶ τῶν ἐπιδιώξεών της.

Ὁ ἄνθρωπος, καὶ πολλὰ ἄλλα ζῶα κι ὄχι μόνο *θηλαστικά*, ἐπικοινωνοῦν πρωτίστως διὰ τῆς ἀκοῆς των καὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων των, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀκοῆς διαμορφώνεται ὁ λόγος του, ὁ ὅποιος λόγος του, καὶ δι' αὐτοῦ ἡ ἐπικοινωνία του μὲ τοὺς ἄλλους· δὲν εἶναι τῆς στιγμῆς ἡ μελέτη τῆς διαφοροποιήσεως αὐτῆς, διότι μᾶς ὁδηγεῖ εἰς ἄλλας ἀτραπούς, ἀλλὰ ἡ *διαδικασία*, ἡ *πορεία της* μᾶς ἐνδιαφέρει. Ὁ λόγος,

ἡ ὁμιλία, τοῦ ἄλλου, ἐκπέμπεται ὡς *ἠχητικὸ σῆμα* καὶ διὰ τοῦ *ὠτὸς* συλλαμβάνεται καὶ μεταφέρεται μὲ *ἠλεκτρικὸ* ἢ *ἄλλο μήνυμα* στὸν *ἐγκέφαλο*, εἰς τὴν *διάνοιαν* τῶν προγόνων μας, κι ἐκεῖ οἱ *νευρῶνες ὑποδοχῆς του* τὸ διαβιβάζουν μέσῳ *τῶν συνάψεών τους* σὲ ὅσους θεωροῦν δεκτικοὺς μεταξύ των καὶ σχηματίζουν τὴν ἀπάντησίν τους στὸ μήνυμα, ἀναλόγως πρὸς τὴν *ἀποθηκευμένη γνώση τους*· αὐτὴ ἡ ἀπάντηση, μιλώντας πολὺ σχηματικά, διαβιβάζεται ὡς *λόγος* πλέον διὰ τῶν *κοιλοτήτων* τῆς *ρινὸς* πρὸς τὸ *στόμα*, ὅπου συναντᾶται μὲ τὴν ἐκ τοῦ *πνεύμονος ροὴν* τοῦ *πνεύματος* καὶ εἰς τὸ στόμα διαμορφώνεται σὲ *γλῶσσα*, μὲ τὸν σχηματισμὸ τῶν *λέξεών της*, ἀναλόγως πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος, τὴν *κατάληξή του* στὶς *διάφορες πλευρὲς* τοῦ στόματος καὶ τὴν *ἀνάλογη κίνηση* τῆς γλώσσης καὶ τῶν *χειλέων*. Αὐτὸς ὁ λόγος ἀπευθύνεται πρὸς τὸν συνομιλητή μας.

Ἡ σχηματικὴ αὐτὴ παρουσίαση γίνεται γιὰ τὴν πληρέστερη κατανόηση τῆς διαδικασίας κι ἀπὸ ὅσους ἔχουν ἐλάχιστη γνώση τῆς θεωρίας κι ἰδιαιτέρως τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου· ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη, δὲν εἶναι οὐδόλως *σύνθετη*, διότι φέρει μέσα της ἔμφυτες τὶς δεσμεύσεις τῆς *προγραμματικῆς της δομῆς*, *ἐξισώσεις* καὶ *δυαδικὸ σύστημα λύσεων*, μὲ *μηδὲν* καὶ *ἕνα*, τίποτε περισσότερον, τίποτε ὀλιγώτερον· ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἐφαρμογή της εἶναι *σαφέστατη* καὶ *αὐστηρῶς προσδιορισμένη*, χωρὶς οὔτε τὴν ἐλάχιστη παρεκτροπὴ *ἀπ'* τὸ σχέδιό της· ὅσο τελειότερη καὶ πληρέστερη εἶναι ἡ μηχανὴ τόσο πιὸ ἀπόλυτη εἶναι ἡ ὑπακοὴ τοῦ χειριστοῦ της κατὰ τὴν λειτουργία της. Ὁ ἄνθρωπος καθίσταται *ἀντικείμενό της* κι ὅσο γενικεύεται ἡ χρήση της, τόσο πληρέστερα παραμένει ἀντικείμενο τῆς ἱστορίας, δὲν ἔχει δική του γνώμη ἢ ἄποψη, οὔτε κἂν στὸ *μυαλό του*, ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ μπερδέψει τὶς *κινήσεις του*, μὲ τὴν *λειτουργία* τῆς *σκέψεώς του*, ἐὰν αὐτὴ ἀκολουθήσει τὴν *δική της προβληματική*· εἶναι καταδικασμένος στὴν *ὑποτελῆ θέση του*, ὅσο *πολύπλοκες κινήσεις* κι ἂν κάνει, ὅσο κι ἂν θαυμάζεται *ἀπ'* τοὺς ἄλλους, παραμένει *ὑποτακτικὸς* κι *ἀδύναμος* δι' *αὐτενέργειαν*. Ὅταν ὅμως ὁ ἴδιος ἀμφισβητήσει τὸ *δόγμα* τῆς *μηχανῆς*, τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, τότε κατακτᾶ τὴν ἐλεύθερη καὶ *δημιουργικὴ σκέψη του* καὶ μετατρέπεται *αὐτομάτως* σὲ *ὑποκείμενο* τῆς ἱστορίας, σὲ *πλήρη ἁρμονία* μὲ τὴν λειτουργία τοῦ *ἐγκεφάλου του*, τῆς *διανοίας* τῶν προγόνων μας· πολὺ παραστατικὰ ἀναφέρει τὴν διαφορὰν αὐτὴν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὴν *Α' Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολήν του* γιὰ τὸν Ἕλληνα, ὅπως προαναφέραμε. Καθίσταται ἔτσι ἐλεύθερος πολίτης, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη,

Ὁ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν.

«Τὸ μὲν ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ»

Ἡ βασικὴ αὐτὴ διαφορά, μεταξὺ τοῦ δημιουργικοῦ, κοινωνικοῦ, ἀλλὰ καὶ δυναμικοῦ καὶ προθύμου εἰς φιλίαν καὶ προσφορὰν ἀνθρώπου στὴν κοινότητα, ὁ ὁποῖος βαφτίσθηκε ἀργότερα ἐλεύθερος πολίτης, καὶ τοῦ ὑστεροβούλου, ἰδιοτελοῦς, κρυψίνοος καὶ μονοσημάντου ἀνθρώπου, τοῦ ἀνελευθέρου, μὲ προέκτασή του τὸν ἀχρεῖον καὶ κυνικόν, ὑπάρχει στὴν πράξη ἀπ' τὴν ἔναρξη τῆς ζωῆς μας, ἀπ' τὴν πρώτη ἐμφάνισή μας ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τοὺς Ἕλληνες κι ἰδιαιτέρως κατὰ τοὺς *Πλάτωνα* καὶ *Ἀριστοτέλη*, ἀλλὰ καὶ τὸν *Σοφοκλῆν*, διὰ νὰ ἀναφέρουμε ὀλίγους ἐξ αὐτῶν· ἡ *ἀξιολόγηση* γινόταν ἀπ' τὰ πρῶτα βήματα *ἑκάστης κοινωνίας*, κι ὁπωσδήποτε τῆς ἑλληνικῆς, μὲ κριτήριο τὴν εὐαισθησία ἑκάστου ἔναντι τῶν ἀναφυομένων κοινωνικῶν κι ἄλλων προβλημάτων, ὅταν τὸ *ἦθος του*, ἀναλόγως πρὸς τὴν *μουσικήν του ἁρμονίαν*, καθόριζε τὴν *εὐαισθησία του* ἢ τὴν *ἀναισθησία του*.

''Ὁ Πλάτων εἰς τὴν «*Πολιτείαν*» του ἐπιχειρεῖ τὴν πληρέστερη διάκριση τῆς εὐαισθησίας καὶ τῆς ἀναισθησίας:

> *καὶ μετὰ Δάμωνος βουλευσόμεθα, τίνες τε ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας καὶ ἄλλης κακίας πρέπουσαι βάσεις, καὶ τίνας τοῖς ἐναντίοις λειπτέον ῥυθμούς… Ἀλλὰ μὴν τὸ εὔρυθμόν γε καὶ τὸ ἄρρυθμον τὸ μὲν τῇ καλῇ λέξει ἕπεται ὁμοιούμενον, τὸ δὲ τῇ ἐναντίᾳ, καὶ τὸ εὐάρμοστον καὶ ἀνάρμοστον ὡσαύτως, εἴπερ ῥυθμός γε καὶ ἁρμονίᾳ λόγῳ… ἀλλὰ μὴ λόγος τούτοις.*[25]

Λέει, λοιπόν,

> *μαζὶ μὲ τὸν Δάμωνα θὰ συμβουλευθοῦμε, ποῖες εἶναι οἱ τείνουσες πρὸς συμπεριφορὰ ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας καὶ ἄλλης κακίας ἁρμόζουσαι βάσεις, καὶ ποῖες ἀφήνονται γιὰ τὴν ἀντίθετη, τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτική... Ἀλλὰ τὸ εὔρυθμο τότε καὶ τὸ ἄρρυθμο, τὸ μὲν πρῶτο εἶναι ὅμοιο μὲ τὴν ὡραία λέξη, τὴν ἁρμονική, τὸ δὲ δεύτερο μὲ τὴν ἀντίθετη, ὅπως καὶ τὸ εὐάρμοστο καὶ τὸ ἀνάρμοστο, ἔτσι ἀκριβῶς καὶ μὲ τὸν ῥυθμὸ καὶ τὴν ἁρμονία στὸν λόγο… ἀλλὰ νὰ μὴν ἀκολουθεῖ ὁ λόγος αὐτά, τὸν ῥυθμὸ καὶ τὴν ἁρμονία.''*

[25] Πλάτωνος, ὅ. ἀ., 400β, 400δ, καὶ εἰς τὰ «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Τέλος κυριάρχου δυτικῆς ἐσχατολογίας», σελ. 44, «Καθαρώτατον ἥλιο ἐπρομηνοῦσε..», σελ. 28, κ. ἑ., «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 8 καὶ «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 13, κ.,ἑ.

''Τὸ ἦθος διαμορφώνει τὴν νοοτροπία τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἄτομο καὶ τὸ καθιστᾶ *διακριτὸ ἀπ' τοὺς ἄλλους*, πολὺ δὲ μᾶλλον ὅταν στὴν ἐποχή του οἱ περισσότεροι εἶναι *δοῦλοι* ἢ ἀχρεῖοι· ὁ ἀσκῶν τὸ ἦθος τοῦ ἐλευθέρου ἀθρώπου διακρίνεται σαφῶς, «*Αὐτὸς ἔχει τὴν χάριν του*», εἶναι ἡ κοινὴ ἔκφραση καὶ τὴν ἔχει πράγματι, «*Ἔχει τὴν Καλημέρα χώρια*»· τὰ ἤθη πλησιάζουν πρὸς τὸ ἦθος, ἀλλὰ ὑπὸ στενώτερη ἄποψη· ἡ ἠθική, ὡς ἠθικὲς ἀξίες τῆς κοινωνίας, ἀφορᾶ τὴν κοινωνία ὡς σύνολο κυρίως κι ὀλιγώτερο τὸ ἄτομο· συνάδει μὲ τὸ ἦθος τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου εἰς περιόδους δημοκρατίας καὶ περισσότερο ἀμέσου δημοκρατίας. Ὅταν ἡ ἠθικὴ ἐπιβάλλεται ἄνωθεν, ὡς λόγος τοῦ Θεοῦ, μὲ σχέσεις *ἀπολύτου ὑποταγῆς* τοῦ πιστοῦ ἀπέναντί του, ἢ ὡς λόγος τοῦ *δεσπότου*, *βασιλέως* ἢ *αὐτοκράτορος*, τότε χάνεται ἐντελῶς ὁ ἐνεργὸς πολίτης καὶ μαζί του τὸ ἐλεύθερο ἦθος του· τότε ἡ *ἠθικὴ* ἐκπίπτει σὲ *Λόγο* τοῦ *Θεοῦ* ἢ τῆς *ἰδεολογίας*, γίνεται ἡ γνωστὴ ἠθικὴ τῆς θρησκείας ἢ τῶν ἰδεολογικῶν συστημάτων. Οἱ σχέσεις ἰσοτιμίας ἢ καὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀτόμου, τοῦ πολίτου στὴν πραγματικότητα, μὲ τὸν θεό του, ἔχουν ἐκλείψει κι ἔχουν ἀναδειχθεῖ οἱ σχέσεις τῆς ἀπολύτου ἐξαρτήσεως τοῦ πιστοῦ ἀπέναντι στὸν πανταχοῦ παρόντα καὶ τὰ πάντα πληροῦντα Θεόν. Ἤθη καὶ ἔθιμα, τέλος, εἶναι οἱ ἄγραφοι κοινωνικοὶ κανόνες, χωρὶς τὴν ἀπολυτότητα τῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν συνολικὴ ἀποδοχή τους.''[26]

Ἡ ἐπιβίωση τῆς εὐαισθησίας τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων εἰς τὰ ψηλὰ βουνὰ ἐπιβεβαιώνεται κι ἀπ' τὴν ἀκόλουθη ἀναφορά· ''ὅταν ὁ *Ἀπολλώνιος* ὁ *δύσκολος*, εἰς τὸ «*Περὶ συντάξεως*», βιβλίον του, ἀφιερωμένο ἀποκλειστικὰ εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, μὲ κύριες ἀναφορὲς εἰς τὸν Ὅμηρον, τοὺς τραγικοὺς καὶ μερικοὺς γραμματικούς, μνημονεύει, ὡς παράδειγμα, καὶ τό,

αἱ τῶν Ἑλλήνων πόλεις ἐπανέστησαν τοῖς βαρβάροις,

μᾶλλον ἐννοεῖ τὶς *κινήσεις αὐτονομίας* τῶν *ὀρεινῶν* κυρίως κατὰ τῶν Ρωμαίων· στὶς *κοινότητες* ἀναφέρεται, μὲ ἐπαναστάσεις γνωστὲς τότε, ἀλλὰ μικρᾶς ἐκτάσεως. Ἐπιβεβαιώνει ὅμως τὴν ἄποψη, ὅτι οἱ ἐλεύθεροι Ἕλληνες θεωροῦσαν βαρβάρους τοὺς Ρωμαίους, διαφορετικὰ δὲν θὰ τὶς ἀνέφερε ὡς παράδειγμα…''[27] Κι οἱ σημερινοὶ

[26] Ὅρα, τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 25 καὶ «Ὁ κεστὸς ἱμάς», σελ. 33.

[27] Ἀπολλώνιος Δύσκολος, ἔκδοση Jean Lallot, Librairie Philosophique J. Vrin, 1997, σελ. 137, «Ὁ Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 25 καὶ ὅ. ἀν. σελ. 25.

φιλόλογοι καὶ γλωσολόγοι, ὅπως κι ὁ σημερινὸς πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀγνοοῦν προκλητικότατα τοὺς γραμματικούς μας τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, οἱ ὁποῖοι θεμελίωσαν τὴν μελέτη τῆς πορείας τῆς ἑλληνικῆς καὶ στὰ ἔργα τους δὲν ἔκαναν οὐδεμία ἀναφορὰ σὲ Λατῖνο συγγραφέα, μὲ πρώτους, τοὺς Ἀπολλώνιο τὸν Δύσκολο καὶ τὸν υἱόν του Ἡρωδιανό…

Τὴν σκυτάλη ἀπ' τὸν Πλάτωνα τὴν λαμβάνει ὁ ξηροκέφαλος μαθητής του, ὁ ἀποκαλούμενος ἡμίονος, μουλάρι δηλαδή, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κυριωτέρου φιλοσοφικοῦ του ἔργου, τῶν *«Ἠθικῶν του Νικομαχείων»*· μὲ λίγα λόγια πραγματεύεται τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς,

> *Τὸ μὲν γὰρ ζῆν κοινὸν εἶναι φαίνεται καὶ τοῖς φυτοῖς, ζητεῖται δὲ τὸ ἴδιον. Ἀφοριστέον ἄρα τήν τε θρεπτικὴν καὶ τὴν αὐξητικὴν ζωήν. Ἑπομένη δὲ αἰσθητική τις ἂν εἴη, φαίνεται δὲ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ καὶ βοϊ καὶ παντὶ ζώῳ. Λείπεται δὴ πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. Τούτου δὲ τὸ μὲν ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ, τὸ δ' ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον… Συνάδει δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὸ εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν τὸν εὐδαίμονα· σχεδὸν γὰρ εὐζωία τις εἴρηται καὶ εὐπραξία.*[28]

Εἶναι σαφέστατος στὴν διατύπωσή του ὁ Σταγειρίτης, γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ζωῆς εἰς τὸν κλεινόν μας πλανήτη καὶ τῶν διαφορῶν μορφῶν της, μὲ λίγες μόνο φράσεις, ὅπως καὶ τῆς ἀποκτήσεως τοῦ λόγου ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, ἐπειδὴ αὐτὸ μᾶς ἐνδιαφέρει:

> *Ἐπειδὴ ἡ ζωὴ εἶναι ἡ ἴδια καὶ εἰς τὰ φυτά, ἀλλὰ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἀναζήτηση τῶν ἰδιαιτέρων γνωρισμάτων της. Ἑπομένως ἐξαιρώντας τὴν θρεπτικὴ καὶ τὴν αὐξητικὴ ζωή. Τότε ἑπομένη δύναται εἶναι αἰσθητική τις ζωή, ὅπως αὐτὴ φαίνεται κοινὴ καὶ σὲ ἵππο καὶ βοῦν καὶ σὲ κάθε ζῶο. Ἀπουσιάζει καὶ κάποια πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. Αὐτοῦ τοῦ λόγον ἔχοντος, ἕνα μέρος πράττει ὡς ὑπάκουον εἰς τὸν ἐκφέροντα τὸν λόγον, ἐνῶ ἕνα ἄλλο μέρος ἀντιδρᾶ ὡς ἔχον ἰδικόν του λόγον καὶ ὡς αὐτονομούμενον… Συνάδει δὲ μὲ τὸν λόγον κι ἡ ἀντίληψη τοῦ εὖ ζῆν κι εὖ πράττειν τοῦ εὐδαίμονος· λέγεται σχεδὸν αὐτὴ κάποια μορφὴ εὐζωϊας καὶ εὐπραξίας.*

[28] Ἀριστοτέλους, «Ἠθικὰ Νικομάχεια», Βιβλ. Α', κεφ. Στ', παρ. 4 (1097β40-1098α5… 24-26).

2

Ἕναν αἰῶνα σχεδὸν πρίν, ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὴν δεύτερην πάροδον τῆς «*Ἀντιγόνης*», περιγράφει πληρέστερα τὸν ἐξανθρωπισμὸ τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους: ‘’Τὴν ἀνάδειξη τῆς εὐαισθησίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν *πρόοδό του* εἰς τὸν *πολιτισμὸν* προβάλλει, ὁ *Σοφοκλῆς* εἰς τὴν «*Ἀντιγόνην*», ἐπιστρέφοντες εἰς τὸν *φιλόμηρο ποιητή*, κατὰ τὸν *Ἀρχιεπίσκοπο Εὐστάθιο*· ὁ μεγάλος τραγικὸς εἰς τὸ δεύτερο στάσιμο τῆς τραγῳδίας, τὸ 442 π. Χ., διδάσκει τὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου ἀπ’ τὴν ἄγρια κατάσταση στὴν πολιτισμένη ζωή, μὲ ὅλες της τὶς παραλλαγές:

Πολλὰ τὰ δεινὰ κοὐδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει.[29]

Στὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου ἀναφέρεται ὁ τραγῳδός, ὄχι τυχαῖα, διότι *δεινόν*, τὸ *προξενοῦν φόβον*, *εὐλάβειαν*, *θαυμασμόν*, *ἀπέχθειαν*· τὸ *ὑπερβαῖνον* τὸ *σύνηθες μέτρον*, *ἐκπληκτικόν*, κατὰ τὸν *Ἄνθιμον Γαζῆν*· γιὰ ὅλα εἶναι ὑπεύθυνος ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐδεὶς ἄλλος, «*πολλὰ εἶναι τὰ θαυμαστά, ἀλλὰ τίποτε δὲν βρίσκεται θαυμαστότερο ἀπ’ τὸν ἄνθρωπο*». Αὐτὸς κάνει τὰ πάντα, εἶναι δημουργὸς τῶν πάντων:

Τοῦ κόσμου ἀπὸ θάματα
Δὲν εἶναι τίποτ’ ἄλλο,
Ποῦ νἄναι σὰν τὸν ἄνθρωπο
Περήφανο μεγάλο,

ἑρμηνεύει ὁ *Κωνσταντῖνος Μᾶνος*, καὶ προχωράει ὁ Σοφοκλῆς στὴν σύντομη παρουσίαση τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἱστορία. Ὁ ποιητὴς στὴν πάροδο ἐξυμνεῖ τὶς *δυνατότητες* τοῦ ἀνθρώπου, ὡς *κακές*, καὶ ὡς *καλές*, *δημιουργικές*, πάντα κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ *θεοῦ*, κατὰ μίαν ἔννοιαν, ἀλλὰ ἀνολόγως πρὸς τὴν *πίστη μας* ποὺ ἔχουμε πρὸς τὸν θεό, ὡς κύριο κριτήριο· θέτει τὸ κριτήριο τοῦ *εἴδους* τῆς πίστεώς μας, τῶν *σχέσεών μας* πρὸς τὸν θεόν. Στὴν συνέχεια εἶναι σαφέστερος:

νόσων δ’ ἀμηχάνων φυγὰς ξυμπέφρασται.

[29] Ὅρα εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», καὶ Σοφοκλέους, «Ἀντιγόνη», ὅ, ἀ, στ. 334, καὶ ἀ, σελ. 17.

σοφόν τι τὸ μηχανόεν τέχνας ὑπὲρ ἐλπίδ' ἔχων
ποτὲ μὲν κακόν, ἄλλοτ' ἐπ' ἐσθλὸν ἕρπει,
νόμους παραιρῶν χθονὸς
θεῶν τ' ἔνορκον δίκαν·
ὑψίπολις ἄπολις ὅτῳ τὸ μὴ καλόν
ξύνεστι τόλμας χάριν.[30]

Στὶς δυσκολίες του ὁ ἄνθρωπος σὲ *στιγμὴ ἀμηχανίας* βρίσκει λύση, καὶ μηχανεύεται μὲ τὶς τέχνες του κάτι σοφό, πέρα ἀπὸ κάθε ἐλπίδα, πότε μὲν τὸ κακό, πότε τὸ καλὸ παρουσιάζει, ὑφαρπάζοντας τοὺς νόμους τῶν θνητῶν καὶ τῶν θεῶν, παρὰ τοὺς ὅρκους του· ἄλλοτε ἀνυψώνει τὴν *πόλιν* καὶ τὴν καταβαραθρώνει ἄλλοτε, ὅταν τὸ μὴ καλὸ συμπαρίσταται χάριν τῆς τόλμης. Τὶς *ταλαντεύσεις* τῆς *πολιτικῆς πρακτικῆς* σκιαγραφεῖ ὁ ποιητὴς στὴν *διδασκαλία του* πρὸς τοὺς συμπολῖτες του, τὴν ἀντιμετώπιση τῶν *δυσχερῶν καταστάσεων* ἀναζητάει· κάτι τὸ σοφὸ μηχανεύεται ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐναποθέτει σ' αὐτὸ τὶς ἐλπίδες του, πότε γιὰ τὸ κακὸ πότε γιὰ τὸ καλό, ἔστω καὶ παραβλέποντας τοὺς νόμους τῆς πόλεως καὶ τὴν δίκη τῶν θεῶν· τὴν *πόλη του* τιμώντας ἢ καὶ *καταστρέφοντάς την*, ὅταν τὸ μὴ καλὸ γίνεται ἀποδεκτὸ χάριν τῆς *τόλμης μερικῶν*... Ἐπιχειρεῖ ὁ ποιητὴς καὶ πολιτικὸς μαζὶ νὰ κάνει σοφώτερους τοὺς συμπολῖτες του –καλὸς στρατηγὸς δὲν ἦταν ποτέ, μᾶλλον τὸ ἀντίθετο, οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως τὸν ἐξέλεξαν ἀρκετὲς φορές, ἀλλὰ ἦταν ὑπόδειγμα ἐνεργοῦ πολίτου-, καθὼς ἕναν χρόνο πρὶν ἦταν *Ἑλληνοταμίας* τῆς *Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας*:

Αὐτὸς τὸ κάθε ἀνέλπιστο
Μέ τέχνη μηχανεύει·
Πότε κακὸν ὀρέγεται,
Πότε καλὸ γυρεύει!
Κ' ἐκεῖνος ὁποῦ χαίρεται
Ψηλὰ τὴν ἐξουσία
Τῶν νόμων τὴν οὐσία
Συχνὰ παρεξηγᾷ.
Μὰ πολιτείας ἀνάξιος
Ἐκεῖνος ποὺ τολμάει,
Γιατὶ ἔτσι τὸ φαντάστηκε,

[30] Αὐτόθι, 364-371.

Τ' ἄδικο ν' ἀγαπάῃ.

Ἡ εὐαισθησία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ κριτήριο τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν δυνατοτήτων του, πρὸς τὸ κακὸ ἢ πρὸς τὸ καλό, κακὸν ἢ ἔσθλον· ἡ διδασκαλία τῆς *«Ἀντιγόνης»* ἀπ' τὸν Σοφοκλῆ ἀποβλέπει ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο εἰς τὴν *καλλιέργεια* τῆς εὐαισθησίας τῶν *Ἀθηναίων*. Γνώριζαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ μύθου περιέχει καὶ ἀπάτη, τὴν ἐμφάνιση τῆς Ἀντιγόνης *ὡς παρθένου* στὸν *δρόμο της* πρὸς τὸν *τάφο*,

Ἄκλαυτος, ἄφιλος, ἀνυμέναιος ἔρχομαι.
Τὰν πυμάταν ὁδόν[31]*...*

Ἄκλαυτη, ἄφιλη, ἀνύπανδρη βαδίζω τὸν ἔσχατο δρόμο· ἀλλὰ γνωρίζουν οἱ συμπολῖτες του, πέραν τῆς συμπαραστάσεως τοῦ *Αἵμονος*… ὅτι εἶχε καὶ *υἱὸ* τὸ *ζεῦγος*, τὸν *Μαίονα*, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς *Τροίας*. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐδιδάσκοντο τὸν *Ὅμηρο* ὡς βασικὸ μάθημα εἰς τὰς *τρεῖς βαθμίδας* τῆς *ἐκπαιδεύσεώς των* καὶ γνώριζαν οἱ περισσότεροι ἀπὸ στήθους τὶς *ῥαψῳδίες του*· δὲν τοὺς ἐνοχλοῦσε ἡ ἀπάτη, οὔτε κἂν τὴν σκέφθηκαν, τὸ *πολιτικὸ δίδαγμα* τῆς τραγῳδίας τοὺς ἐνδιέφερε· ἡ ἀπάτη τοὺς διασκέδαζε, κατὰ τὴν ἐλαφρότερη ἐκδοχή, ἢ τοὺς καθιστοῦσε *σοφώτερους* καὶ *δικαιότερους* ἀπὸ τὰς τραγῳδίας εἰς τὸ κλεινὸν ἄστυ.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐμφανίζει μόνη της τὴν Ἀντιγόνη, ἐπειδὴ γνωρίζει ὅτι τὰς πολιτικάς του ἀποφάσεις ἕκαστος τὶς λαμβάνει *μόνος του*, διότι τότε εἶναι *πράγματι ἐνεργὸς πολίτης*, ἀσκεῖ τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτική, τότε ἐνσωματώνονται στὸ *ἦθος του* οἱ *πράξεις του* αὐτές· ἡ διδασκαλία λέει ὅτι ἡ Ἀντιγόνη καὶ ὁ Αἵμων ἐπικαλοῦνται τοὺς ἴδιους θεοὺς μὲ τὸν *Κρέοντα* μόνο *κατ' ὄνομα* κι ὄχι στὴν *οὐσία*. Οἱ δύο νέοι ἐπικαλοῦνται τοὺς *ὁμηρικοὺς θεούς*, μὲ τὸν *διάλογό τους* καὶ τὴν *ἰσότητα τῶν σχέσεών τους*, τὴν ὁποία καὶ διδάσκουν καὶ στοὺς *βροτούς*, στοὺς *θνητούς*, τὴν εὐαισθησία τους προβάλλουν· ὁ *Κρέων*, *ὡς τύραννος*, δὲν ἔχει καμμία σχέση μὲ τοὺς θεοὺς αὐτούς, εἶναι *ξένος* πρὸς τὴν *πρακτική τους*, ξένος καὶ πρὸς τὴν ὁμηρικὴ διδασκαλία, οἱ θεοί του διέπονται ἀπ' τὸ *ἀναίσθητο*. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ εἶναι ἡ *καθοριστικὴ* στὴν *παράδοση* τῆς *δημοφιλοῦς τραγῳδίας*· δὲν ἀναφέρεται γενικὰ στὸ θεῖο ὁ φιλόμηρος ποιητής, οὔτε στὴν οἱαδήποτε θρησκευτικὴ πίστη καὶ στὴν *ἀπόλυτη προσήλωση* πρὸς

[31] Αὐτόθι, στ. 875.

τὸν *Λόγο* τοῦ *Θεοῦ*· τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ ἐπικαλεῖται ὁ Κρέων, ὅταν ρωτάει, μὲ εἰρωνικὸ μάλιστα τόνο, «*οὐ τοῦ κρατοῦντος ἡ πόλις νομίζεται;*» Δηλαδὴ ὁ λόγος τοῦ *κρατοῦντος* εἶναι *ἀπόλυτος*, χωρὶς *οὐδεμία ἀμφισβήτηση*, *ἀλλὰ* αὐτὸ αἴρει τὰς *βασικὰς ἀρχὰς* τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας*, διότι ἡ πόλις ἐπιστρέφει στὴν τυραννία.''

Ἦταν ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς προφορικῆς δημοκρατικῆς παραδόσεως καὶ τῆς τραγικῆς διδασκαλίας ἡ θεωρία τῆς γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἐξελίξεώς του,

ποτὲ μὲν κακόν, ἄλλοτ' ἐπ' ἐσθλὸν ἕρπει,

νὰ ἀποκλίνει,

Πότε κακὸν ὀρέγεται,/ Πότε καλὸ γυρεύει!.

Αὐτὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὶς παλινωδίες του στὰ δύο ἄκρα τοῦ ἐκκρεμοῦς· κι ἡ ἱστορία κατέγραψε, ὅτι τὸ μεγαλύτερο διάστημα, «*κακὸν ὀρέγεται*».

''Ἡ πόλις τῆς ἀμέσου δημοκρατίας δὲν ἀνεχόταν οὔτε ὡς παρουσία τὸν Ἥφαιστο, τὸν βιομηχανικὸ ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας· τὸ ὑπογραμμίζει ὁ *Σοφοκλῆς* εἰς τὴν «*Ἀντιγόνην*» καὶ εἰς τὸν *ἐκπληκτικὸ διάλογο* τοῦ *Κρέωντος* μὲ τὸν *υἱό του Αἵμονα*:

Κρέων: οὐχ ἥδε γὰρ τοιᾶδε ἐπείληπται νόσῳ;
Αἵμων: οὔ φησι Θήβης τῆσδ' ὁμόπτολις λεώς.
Κρέων: πόλις γὰρ ἡμῖν ἁμὲ χρὴ τάσσειν ἐρεῖ;
Αἵμων: Ὁρᾷς τόδ' ὡς εἴρηκας ὡς ἄγαν νέος;
Κρέων: Ἄλλῳ γὰρ ἢ 'μοι χρή με τῆσδ' ἄρχειν χθονός;
Αἵμων: πόλις γὰρ οὐκ ἔσθ' ἥτις ἀνδρός ἐσθ' ἑνός.
Κρέων: οὐ τοῦ κρατοῦντος ἡ πόλις νομίζεται;
Αἵμων: καλῶς γ' ἐρήμης ἂν σὺ γῆς ἄρχοις μόνος.[32]

Ἡ πόλις τῆς ἀμέσου δημοκρατίας δὲν ἔχει οὐδεμία σχέση, δὲν ἅπτεται ὡς νοοτροπία καὶ ὡς εὐαισθησία τῶν πολιτῶν της, μὲ οἱασδήποτε μορφῆς τυραννία· ὁ νεαρὸς Αἵμων, ὁ *σύζυγος* τῆς Ἀντιγόνης, τῶν ὁποίων ὁ υἱὸς *Μαίων* λαμβάνει μέρος στὴν

[32] Ὅρα, ἀν. σελ. 32, Σοφοκλέους, «Ἀντιγόνη», στ. 732-739, μετάφραση Κωνσταντίνου Μάνου.

τρωικὴ ἐκστρατεία, δίδει μαθήματα πολιτικῆς εὐαισθησίας στὸν *πατέρα* του καὶ *προσωρινὸ βασιλέα*, τύραννο τῶν *Θηβῶν*. Τὸ *442* ἐδιδάχθη ἡ τραγῳδία στὴν ἀκμὴ τῆς *ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας*, πρὶν ἀπ' τὴν *ἀποστασία* τῶν *Σαμίων*, ὅταν ὁ ποιητὴς εἶχε ἐκλεγεῖ *στρατηγός της*, ἀλλὰ τώρα μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ στιχομυθία περὶ δημοκρατίας:

> ''*Κρέων: Καὶ δὲν τὴ λὲς λοιπὸν κακήν, αὐτὴν ποὺ κάνει τέτοια; (τὴν Ἀντιγόνην)*
> *Αἵμων: Ὄχι! δὲ θὰ τὸ ποῦν ποτὲ τῆς Θήβας οἱ συμπολῖτες της.*
> *Κρέων: Λοιπὸν ἐτοῦτοι θὰ μοῦ ποῦν, τί πρέπει νὰ προστάζω;*
> *Αἵμων: Καὶ δὲ θωρεῖς πῶς λὲς αὐτό, σὰν νἆσαι πολὺ νέος;*
> *Κρέων: Καὶ πρέπει κι ἄλλος παρὰ ἐγὼ νὰ κυβερνᾷ τὸν τόπο;*
> *Αἵμων: Μὰ πολιτεία δὲν εἶναι αὐτή, ποὺ ἀνήκει σ' ἕναν ἄντρα.*
> *Κρέων: Ἐκείνου ποὺ τὴν κυβερνᾷ δὲν εἶναι ἡ πολιτεία;*
> *Αἵμων: Βέβαια, ἂν ποθῆς νὰ κυβερνᾷς ἔρημη γῆ, μονάχος.*

Ἀπ' τοὺς *καλύτερους ὕμνους* τῆς ἀμέσου δημοκρατίας, ἂν καὶ δὲν ἔχει ὑπογραμμισθεῖ σχεδὸν καθόλου στὴν νεώτερη ἐποχὴ ἀπ' τοὺς ἐρευνητές· προτίμησαν τὴν ἀναφορὰ στὴν *αὐτοκτονία* τῆς Ἀντιγόνης, τὴν ὁποία ὅμως ἀκολούθησε ὁ Αἵμων στὸν *Ἅδη*, ὅπως καὶ στὴ συνέχεια ἡ *μητέρα του Εὐρυδίκη*, ἀλλὰ βαίνουμε σὲ μακρὰ παραδρομή· ἔμεινε μόνος του ὁ Κρέων σὲ ἔρημη πόλη, διότι ἀρνήθηκε τὸν διάλογο, τὴν ἰσηγορία εἰς τὰς Θήβας, μόνος καὶ *ἀπορφανισμένος* ἀπ' τὴν οἰκογένειά του... Ἔχει προηγηθεῖ ἡ μοναδικὴ περιγραφὴ τῆς *ἐξημερώσεως* τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἀπ' τὸν ἴδιο (τὸν Οἰδίποδα), ἀλλὰ καὶ τῆς πολιτικῆς του ἐξελίξεως πρὸς τὴν ἄμεσον δημοκρατίαν.''

Ὁ Οἰδίπους διδάσκεται ἀπ' τὸν Σοφοκλῆ στὸν *ἀθηναϊκὸ λαό*, ὡς ὁ *πρῶτος πολίτης* τῆς *δημοκρατίας*, καθὼς διὰ τοῦ *λόγου του*, τῶν ἐπιχειρημάτων του ὁδήγησε τὴν *Σφίγγα* στὴν *αὐτοκτονία της*, ὅταν τῆς ἀπάντησε, ὅτι ὁ *ἄνθρωπος* εἶναι τὸ ζῶο, *τετράπουν* ὡς *βρέφος*, *δίπους* ὡς *μεγάλος* καὶ *τρίπους* ὡς *γέρος*· οἱ ἄλλοι *ἥρωες* συνέτριβαν τὰ ἄλογα θηρία μὲ τὴν *δύναμή τους*, *Ἡρακλῆς*, *Θησεύς*, *Πειρίθους*, ἀλλὰ ὁ ἴδιος χρησιμοποίησε τὴν *διάνοιά του*, τὸν *λόγο του*. Κι ὅταν ἔμαθε γιὰ τὸ *ἔγκλημά του*, τὴν *δολοφονία* τοῦ *πατρός του* καὶ τὴν *μητέρα του* ὡς *σύζυγο*, μὲ *τέσσερα παιδιά*, τυφλώθηκε ὁ ἴδιος κι ἐμφανίσθηκε ἐνώπιον τῶν *Θηβαίων* γιὰ τὴν *λογοδοσία του*…[33]

[33] Ὅρα εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος».

3

Ἡ συνοπτικὴ παρουσίαση καὶ ὑπογράμμιση τῶν καταγεγραμμένων ἀπόψεων τῶν Ἑλλήνων, ὡς πρὸς τὴν ἀνάδειξιν τῆς *πραγματικῆς φύσεως* τοῦ ἀνθρώπου, ὡς *ἐλευθέρου πολίτου*, *ἀπράγμονος* ἢ *ἀχρείου* καὶ *τυραννικῆς νοοτροπίας*, ἐκρίθη ἀπαραίτητος ὡς ἀπάντησις εἰς τὰς διαφόρους καὶ ποικίλας δυτικὰς κυρίως θεωρίας ὡς πρὸς τὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό· ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς δὲν ἦταν ποτὲ μονοσήμαντος, παρὰ πάντοτε ἐξέφραζε ὅλες τὶς τάσεις τῆς ἑκάστοτε ἐποχῆς του, μὲ ἀπόκλιση πρὸς τὸν ἐλεύθερο πολίτη πλειοψηφοῦντα πλήρως τὸν *πέμπτο αἰῶνα*, ὡς συνέχεια τῆς *ὁμηρικῆς παραδόσεως*, ἀλλὰ καὶ μὲ συνυπάρχοντες τὸν ἀπράγμονα καὶ τὸν ἀχρεῖον, ὡς μειοψηφοῦντες, ὅπως τὸ ὑπογραμμίζει ὁ *Περικλῆς* εἰς τὸν *«Ἐπιτάφιόν» του*· ἡ ἀπόκλιση πρὸς τὸν ἀπράγμονα σταδιακὰ καὶ τὸν ἀχρεῖο κυρίαρχο γίνεται ἀπ' τὸ τέλος τοῦ *τετάρτου αἰῶνος* καὶ τὴν μετατροπή του σὲ *κυνικό*, ἀλλὰ ὄχι πλήρως ἐπικρατοῦντος, ὅπως τὸ ἐπισημαίνει ὁ *Διονύσιος* ὁ *Ἁλικαρνασσεύς*:

> *''ἐν γὰρ δὴ τοῖς πρὸ ἡμῶν χρόνοις ἡ μὲν ἀρχαία καὶ φιλόσοφος ῥητορικὴ προπηλακιζομένη καὶ δεινὰς ὕβρεις ὑπομένουσα κατελύετο, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος τελευτῆς ἐκπνεῖν καὶ μαραίνεσθαι κατ' ὀλίγον, ἐπὶ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας μικροῦ δεήσασα εἰς τέλος ἠφανίσθαι. ἑτέρα δέ τις ἐπὶ τὴν ἐκείνης παρελθοῦσα τάξιν, ἀφόρητος ἀναιδείᾳ θεατρικῇ καὶ ἀνάγωγος καὶ οὔτε φιλοσοφίας οὔτε ἄλλου παιδεύματος οὐδενὸς μετειληφυῖα ἐλευθερίου, λαθοῦσα καὶ παρακρουσαμένη τὴν τῶν ὄχλων ἄγνοιαν, οὐ μόνον ἐν εὐπορίᾳ καὶ τρυφῇ καὶ μορφῇ πλείονι τῆς ἑτέρας διῆγεν, ἀλλὰ καὶ τὰς τιμὰς καὶ τὰς προστασίας τῶν πόλεων, ἃς ἔδει τὴν φιλόσοφον ἔχειν, εἰς ἑαυτὴν ἀνηρτήσατο καὶ ἦν φορτική τις πάνυ καὶ ὀχληρὰ καὶ τελευτῶσα παραπλησίαν ἐποίησε τὴν Ἑλλάδα ταῖς τῶν ἀσώτων καὶ κακοδαιμόνων οἰκίαις.*[34]

Μακρὰ ἡ παρεκβολή, ἀλλὰ καὶ ἄκρως ἀπαραίτητη· ὁ Διονύσιος ζοῦσε στὴν Ῥώμη, τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου, τῆς ἀκμῆς τῆς λατινικῆς φιλολογίας, ὡς σοφὸς ἀλλὰ μαζὶ *γραικύλος* περισσότερο· περιέγραφε τὴν ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ παιδεία, ἀλλὰ μὲ τὴν συγνωστὴ τάση ἐξωραϊσεως τῆς τελευταίας. Πρὸς τὸν προστάτη του *Μαικήνα εὐγενῆ*

[34] Ὅ.ἀ. «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 43, καὶ Διονυσίου Ἁλικαρνασσέως, «Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων», κεφ. 1, μετάφραση δική μου, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Οἱ μικροὶ βάρβαροι», σελ. 15, κ. ἑ., καὶ σελ. 10, καὶ «Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματική», σελ. 15 κ. ἑ.

Ἀμμαῖο ἀπευθύνεται· περιγράφει, ὅμως, τέλεια τὴν ἔκπτωση τῆς ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς εἰς *ἀπραγμοσύνην* καὶ *ἀχρειότητα* καὶ *κυνισμόν*· παρουσιάσθηκε τότε ἡ ἀναβίωση τῆς σοφιστικῆς, ἀλλὰ ὄχι καὶ τῆς ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς, ἐξ οὗ καὶ ὁ περιορισμός της στὴν ἀπομίμηση τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ὄχι τῆς ἰσηγορίας τῆς ἀμέσου δημοκρατίας.

Μᾶς λέει, λοιπόν, ὁ Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεύς, ὅτι πράγματι,

> *στοὺς προηγουμένους ἀπὸ ἐμᾶς χρόνους ἡ μὲν ἀρχαία καὶ φιλόσοφος ῥητορική, κάτω ἀπὸ τοὺς προπηλακισμοὺς καὶ ὅσας δεινὰς ὕβρεις ὑπέμεινε ἐξαφανιζόταν, ὁπότε ἀρχῆς γενομένης μὲν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος ἄρχισε ἐκπνέειν καὶ μαραίνεσθαι ὀλίγον κατ' ὀλίγον, κατὰ δὲ τὴν δική μας ἐποχὴ ὀλίγον ἔλειψε τοῦ νὰ ἐξαφανισθεῖ τελείως· κάποια ἄλλη δὲ κατέλαβε τὴν θέση της, ἀφόρητος καὶ ἀνάγωγος θεατρικῇ ἀναίδειᾳ, ἡ ὁποία δὲν εἶχε σχέση οὔτε μὲ τὴ φιλοσοφία οὔτε μὲ οἱαδήποτε ἄλλη ἐλεύθερη παιδεία, ὑπογείως καὶ ὑπὸ πλήρη παράκρουση, λόγῳ τῆς ἀγνοίας τῶν ὄχλων, ὄχι μόνο σὲ ἐπαρκῆ εὐπορία καὶ τρυφὴ καὶ ἐμφάνιση καλυτέρα ἀπὸ τὴν πρώτη διαβιοῦσε, ἀλλὰ ἀπολάμβανε καὶ τὶς τιμὲς καὶ τὴν προστασία τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ἔδει ἔχειν ἡ φιλόσοφος ῥητορική, καὶ ἀνηγορεύθη μόνη της εἰς δεσπόζουσαν, ἡ ἀφόρητος καὶ ἀνάγωγος ῥητορική, καὶ ἦταν ὑπερβολικὰ φορτικὴ καὶ ἐνοχλητικὴ καὶ στὸ τέλος της κατήντησε τὴν Ἑλλάδα ὅμοια μὲ τὶς ἄσωτες καὶ κακοδαίμονες οἰκίες.*

Τὸν Ἰουλιανὸ προαναγγέλλει, ἀλλὰ καὶ τὶς διαπιστώσεις τοῦ *Φιλοστράτου*, δύο αἰῶνες μετά, διὰ τὴν

> *ἄκραν ἀτθίδα τῆς μεσογαίας,*

δὲν τὶς ἔκανε ὁ Διονύσιος, ἴσως ἐπειδὴ τὶς θεωροῦσε αὐτονόητες ἢ καὶ τὸ ἀντίστροφο, ἐπειδὴ μᾶλλον δὲν συναναστράφηκε σὲ κοινότητες· ἡ διαμονή του στὴν Ῥώμη τὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου καὶ τῆς στρατευμένης κουλτούρας, ἴσως τὸν ἐπηρέασε, ἀλλὰ τὸ ἔργο του, «*Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων*», ἀποτελεῖ ἐξαίρετη πηγὴ γιὰ τὴν προφορὰ καὶ σύνταξη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, μὲ ἀναφορὲς κυρίως στὸν Ὅμηρο, στοὺς λυρικοὺς καὶ τραγικοὺς ποιητές.''

Ἡ αἴσθηση, τῆς ἐπιβιώσεως «*τῆς ἀρχαίας καὶ φιλοσόφου ῥητορικῆς*», ἡ ὁποία,

ἐπὶ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας μικροῦ δεήσασα εἰς τέλος ἠφανίσθαι,

ὀλίγον ἔλειψε νὰ ἐξαφανισθεῖ στὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου, ἀλλὰ ἐπιβεβαιώνει,

ποτὲ μὲν κακόν, ἄλλοτ' ἐπ' ἐσθλὸν ἕρπει

τὴν Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὴν διάκριση τοῦ Ἀριστοτέλους,

Τούτου δὲ τὸ μὲν ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ, τὸ δ' ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον,

γιὰ νὰ μὴν ἐπεκταθοῦμε σὲ ἄλλες ἀναφορές· μὲ τὴν ἀναγνώριση, ὅτι, τὸ «*ἐπὶ κακὸν*» καὶ τὸ «*ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ*», ἐπικράτησαν ἐπὶ μακρὺ χρόνο, ἀλλὰ δὲν ἐξαφάνισαν τὸ «*ἐπ' ἐθλὸν*» καὶ τὸ «*ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον*», ποὺ ἐπιβίωσαν, χάρις τῆς μουσικῆς τους ἁρμονίας καὶ τὸ συναντοῦσαν, ''στὴν *καθημερινότητα* πολλῶν Ἑλλήνων τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, τῶν ψηλῶν βουνῶν, τῶν νησιῶν καὶ τῶν ἀπομονωμένων περιοχῶν, ὅπως τὸ ὑπογραμμίζει ὁ *Φιλόστρατος*· ἄλλωστε μόνο ἕνας αἰώνας (τὸν) χωρίζει (ἀπ') τὸν *Ἡρώδη* τὸν *Ἀττικό*, ὅταν συζητοῦσαν γιὰ τὴν γνησιότητα τῆς ἑλληνικῆς, ἀπ' τὸν ἴδιο (τὸν Πλούταρχο), καὶ ὅταν τὸ ἀναγνώριζαν ὡς γεγονὸς ὅτι,

> *ἡ μεσογαία τῆς Ἀττικῆς ἀγαθὸν διδασκαλεῖον ἀνδρὶ βουλομένῳ διαλέγεσθαι... ἄμικτος δὲ βαρβάροις οὖσα ὑγιαίνει αὐτοῖς ἡ φωνὴ καὶ ἡ γλῶττα τὴν ἄκραν Ἀτθίδα ἀποψάλλει.''*[35]

Ἀλλὰ κι ὁ Ἰουλιανὸς διαβεβαιώνει,

> *… σώζεται δὲ ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς ὑμᾶς ἔτι τῆς τῶν προγόνων ἀρετῆς ὥσπερ ἐμπύρευμά τι σμικρόν…*[36]

---

[35] Ὅρα, ὅ. ἀν. «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν». σελ. 27 καὶ Φιλοστράτου, «Βίοι τῶν σοφιστῶν», κεφ. 553, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ κεστὸς ἱμάς», σελ. 44 καὶ «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος, σελ. 34, κ.έ.

[36] Ἰουλιανοῦ αὐτοκράτορος, «Ἀθηναίων τῇ Βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ», 269δ, μετάφραση δική μου καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Οἱ μικροὶ βάρβαροι», ὅ. ἀ. σελ. 12 καὶ 13, καὶ «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 37 κ. έ., «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 33, κ., έ.

Διατηροῦσαν τὴν εὐαισθησία τους, μουσικῆς καὶ πολιτικῆς, ἔστω κι ἂν δὲν τὴν ἐξέφρασαν δημοσίως, ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ὁλοκληρωτικῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἐξέφραζαν στὸν καθημερινό τους λόγο κι αὐτὸ τὸ κατέγραψε ὁ *νεαρὸς Ἰουλιανός*. ''Ἡ εὐαισθησία ἐκφράζεται μὲ τὴν ἄρρηκτη σύνδεση, λόγου, μέλους, ἁρμονίας καὶ ῥυθμοῦ, εἶναι ὁ *λογαοιδικὸς τρόπος* τῆς μουσικῆς·

> *καὶ αὐτὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων τὰ ῥήματα διὰ τῆς αὐτῆς Μουσικῆς καὶ τοῦ λογαοιδικοῦ αὐτῆς τρόπου κατέστησαν οἰκειότερα εἰς τὴν ἀκοήν, καὶ βαθύτερον πάντοτε εἰσδύουσιν εἰς τῶν ἀκροατῶν τὰς καρδίας,*

κατὰ τὸν *Ἀλέξανδρο Παπαδιαμάντη*. Ὁ Ἀριστόξενος μᾶς δίδει τὴν ἀπάντηση,

> *... ὅτι μὲν οὖν διαστημικὴν ἐν αὐτῷ δεῖ τὴν τῆς φωνῆς κίνησιν εἶναι προείρηται, ὥστε τοῦ γε λογώδους κεχώρισται ταύτη τὸ μουσικὸν μέλος· λέγεται γὰρ δὴ καὶ λογῶδές τι μέλος, τὸ συγκείμενον ἐκ τῶν προσῳδιῶν τῶν ἐν τοῖς ὀνόμασιν· φυσικὸν γὰρ τὸ ἐπιτείνειν καὶ ἀνιέναι ἐν τῷ διαλέγεσθαι.*[37]

Ὁ Ταραντῖνος φιλόσοφος, *Πυθαγόρειος* στὴν ἀρχὴ καὶ ἐκλεκτὸς μαθητὴς τοῦ Σταγειρίτου στὴν συνέχεια, πρῶτος συγγράψας περὶ μουσικῆς, ἀπὸ ὅσα μᾶς ἔχουν διασωθεῖ, ἂν καὶ ἀποσπάσματά του μόνο ἔχουμε, λέει, ὅτι,

> *τὸ ὅτι ἡ κίνηση τῆς φωνῆς, ἡ ῥοή της, ἔχει κάποια διαστήματα στὴν ἐκφορά της ἔχει λεχθεῖ, ὥστε τὸ λογῶδες μέρος χωρίζεται σὲ αὐτὴν ἀπ' τὸ μουσικὸ μέλος· διότι καὶ ὀνομάζεται κάποιο μέλος λογῶδες, τὸ ἀποτελούμενο ἀπ' τὶς προσῳδίες μέσα στὶς λέξεις· διότι εἶναι φυσικὴ ἰδιότης ἡ τάση πρὸς ἀνύψωση ἢ χαλάρωση τῆς φωνῆς κατὰ τὸν διάλογο.''*

Τὸν ὁρισμὸ τῆς προσῳδίας, «*τόνος φωνῆς πρὸς ὃν ἄδομεν*», μᾶς δίδει ὁ φιλόσοφος.

---

[37] Ὅ. ἀ, σελ.34 κι Ἀριστοξένου, «Ἁρμονικῶν τὰ σωζόμενα», Friedrich Ritschl, κεφ, ιη, 6-16, μετάφραση δική μου.

Στὴν προσῳδία, στὸν ῥυθμὸ καὶ στὸν ἐπιτονισμὸ τῆς ὁμιλίας

Ἀρκετὴ ἡ *ἀναδρομὴ* στὴν *ἑλληνικὴ γραμματεία* καὶ *γλῶσσα*, ἔστω κι ἂν ἦταν ἄκρως ἀπαραίτητη, *ἀλλὰ* ἂς μὴν ξεχνᾶμε, ὅτι τὸ ἀντικείμενό μας εἶναι οἱ σχέσεις τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν *τεχνητὴν νοημοσύνην*, ἡ δυνατότης ἐπικοινωνίας τῆς τελειοτέρας μηχανῆς ποὺ ἔχει κατασκευάσει μὲ τὸν ἑαυτό του, μὲ τὸν ἐγκέφαλόν του, μὲ τὴν διάνοιάν του, αὐτὸ εἶναι τὸ κέντρο λήψεως τῶν ἀποφάσεων. Εἶναι εὔκολη αὐτή; Κι ἀκόμη καλύτερα ἡ *ὑποκατάσταση* τῆς *διανοίας* τοῦ *ἀνθρώπου* καὶ τῆς παραγωγῆς λόγου μὲ ἔξωθεν ἐντολὰς πρὸς τὸν ἑαυτό του, πρὸς τὸν δημιουργόν τους; Εἶναι δυνατὴ ἡ ἀμφίδρομη ἀνταλλαγὴ σκέψεων ἐγκεφάλου καὶ τεχνητῆς νοημοσύνης, ἔστω κι ἂν αὐτὴ εἶναι δημιούργημά του; Οἱ ἀπαντήσεις ποικίλουν, μὲ τὴν *πλειοψηφίαν* τῶν ἐπισήμων *σχολιαστῶν* ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως, ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἑπόμενο βῆμα κι ὅτι ἔρχεται μὲ τὴν *προσεχῆ γενιὰ* τῶν ἀλγορίθμων· *ἄλλοι* ἐκφράζουν *ἐπιφυλάξεις* κι ἐπικαλοῦνται τὴν *ἀρχὴν* τοῦ *Ἄλλαντ Τούρινγκ*, ὅτι εἶναι ἀδύνατο ἡ ὁποια μηχανὴ προσθέσαι κι ἕνα τελικὸ ν, πέραν τῶν ὅσων ἔχουν προγραμματισθεῖ· *τρίτοι*, ἀπορρίπτουν *ἐντελῶς* τὴν δυνατότητα αὐτή, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατη κι ἡ ἐπικοινωνία τῆς μηχανῆς, μὲ τὶς *μαθηματικές της ἐξισώσεις* καὶ τὸ *δυαδικὸ σύστημά της* νὰ συνομιλήσει μὲ τὸν *ἐγκέφαλον*, τὸν δημιουργό της, μὲ τὴν *διάνοιαν*, μὲ τὶς *ἠλεκτρικὲς* καὶ *χημικὲς σύνθετες διεργασίες* μεταξὺ τῶν *γαγγλίων του*, τῶν *νευρώνων του* καὶ τῶν *συνάψεών τους*, *τεχνικὸ κατασκεύασμά του* εἶναι, λένε, καὶ τίποτε περισσότερο· *τέταρτοι*, τὴν ἀποκλείουν *φύσει*, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θεωρήσεως τῆς *πραγματικῆς πορείας* τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀναδείξεώς του ὡ *ἐλευθέρου πολίτου* ἢ κι ὡς *δούλου* ἀκόμη, κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἢ ἰδεολογικὰς δοξασίας του.

Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ τίθενται ἐπιτακτικῶς στὶς μέρες μας, ἐπειδὴ ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη καθίσταται καθημερινὸ ὄργανο ὅλου τοῦ κόσμου καὶ στὴν πράξη καταργεῖ τὶς *παλιὲς διακρίσεις ἀναπτυγμένων* καὶ *καθυστερημένων λαῶν*, ὅπως τὶς γνωρίσαμε στὴν νεώτερη ἐποχή· ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη ὅμως εἶναι τὸ τελειότερο ὄργανο στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἱστορία του, ἀλλὰ καὶ θέτει ἐπιτακτικὰ τὴν *ὁριοθέτηση* τῶν σχέσεων τοῦ ἐγκεφάλου του, τῆς διανοίας του, μὲ τὰ τεχνικὰ ὄργανα τῆς *χειρός του* κυρίως, ὡς *συμπληρωματικὲς λειτουργίες*, μὲ τὴν *διάνοιαν* ὡς *δημιουργικὴ* κι *αὐτόνομη* καὶ τὶς ἄλλες *συμπληρωματικὲς* καὶ *δευτερεύουσες*. Ἡ διάκριση αὐτὴ ἀπουσιάζει στὴν δυτικὴ σκέψη, γιὰ δύο λόγους, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει στὶς *γλῶσσες της* ἡ *ἀναπόσπαστη ἔννοια* τῆς *μουσικῆς ἁρμονίας* ἡ ὁποία καὶ προσδίδει τὸ *ἦθος* στὸν ἄνθρωπο· *δεύτερον*, διότι ἡ *ἔκφραση* τῆς μουσικῆς ἁρμονίας κι ἡ

διαμόρφωση ἐξ αὐτῆς τοῦ ἤθους του τοῦ προσφέρει τὴν *κατάκτηση* τῆς *ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς του*, τοῦ *ἐλευθέρου πολίτου*, ἢ τὴν *στέρησή της* σὲ ἀντιδιαστολὴ ποὺ τὸν ὁδηγεῖ σὲ ἀχρεῖο ἢ καὶ κυνικὸ *ὀπαδὸ ὁλοκληρωτικῆς δεσποτείας*.

Οἱ τελευταῖες μελέτες τῶν *νευροψυχολόγων* γιὰ τὴν λειτουργία τῶν νευρώνων τοῦ ἐγκεφάλου, τῆς διανοίας, ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον· ὑπενθυμίζουμε, ἂν καὶ εἶναι γνωστό, ὅτι ὁ ἐγκέφαλος τοῦ ἀνθρώπου διαθέτει *86 δισεκατομμύρια νευρῶνες*, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 16 εἶναι στὸν *φλοιόν του*, μὲ ἕκαστον νευρῶνα διαθέτειν *2000 συνάψεις*, μὲ ἄλλους νευρῶνες καὶ μὲ τὴν διαμεσολάβηση τῶν *γαγκλίων* γιὰ τὴν ἐπικοινωνία μεταξύ των μὲ *ἠλεκτρικὰ μηνύματα*, ἂν καὶ σὲ περιπτώσεις *κινδύνου*, τὶς ὁποῖες αὐτὸς κρίνει ἡ *κατάσταση συναγερμοῦ* γίνεται μὲ *χημικὲς ἐκκενώσεις*, ὅπως μὲ *ἀδρεναλίνη*. Ὅπως γράφουν οἱ *Στανισλὰς Ντεχαὲν* καὶ *Γιὰννν Λὲ Κοὺν* εἶναι *ἀδύνατη* ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῆς *ἀλγεβρικῆς ἐξισώσεως δευτέρου βαθμοῦ* καὶ μὲ *δυαδικὸ σύστημα ἀριθμήσεως*, μὲ τὶς ἠλεκτρικὲς ἐκκενώσεις τῶν *εἴκοσι βόλτ* ἀπ' τὸ αὐτὶ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἐγκέφαλο καὶ τὴν διαβίβασή του ἀπ' τὸν νευρῶνα ὑποδοχέα στοὺς ἄλλους τοὺς σχετικοὺς μὲ τὸ μήνυμα, ἠλεκτρικὰ ἢ καὶ χημικά· ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν νευρώνων δὲν εἶναι ποτὲ σχεδὸν *γραμμικῆς μορφῆς*, μὲ *120 βόλτ*, ὅπως μεταξὺ τῶν ἀλγορίθμων τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, *ἀλλὰ πάντα ἐκθετικοῦ βαθμοῦ* καὶ μὲ δεκάδες ἢ καὶ περισσότερες συνάψεις, κάτι ἀδιανόητο στοὺς *ἀλγορίθμους*. Οἱ δύο Γάλλοι νευροψυχολόγοι εἶναι *ἀπόλυτοι*, εἶναι *ἀδύνατη* ἡ ἐπικοινωνία τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης μὲ τὸν ἐγκέφαλο τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τουλάχιστον πρὸς τὸ παρόν, προσθέτει ὁ Στανισλὰς Ντεχαέν, *ὡς ἔκφραση γαλατικῆς εὐγενείας*.

Ἡ γενικὴ πεποίθηση τῶν ἐρευνητῶν, ἐπειδὴ ὁ κύριος σκοπὸς εἶναι ἡ διαπίστωση πολλῶν κι ἐγκύρων νευροψυχολόγων, ὅτι ἡ *τεχνητὴ νοημοσύνη* εἶναι τὸ *τελειότερο ὄργανο* στὴν ὑπηρεσία του ἀνθρώπου, γιὰ τὴν ἐκτέλεση *συγκεκριμένων ἔργων* καὶ μὲ *ἐκπληκτικὴ ταχύτητα* καὶ *τελειότητα*, *ἀλλὰ μόνο γραμμικῆς λογικῆς* κι *ὄχι ἐκθετικῆς*, ὅπως εἶναι τὰ *περισσότερα καθημερινά μας προβλήματα*, μὲ πληθώρα *παραμέτρων*, κι αὐτὴ εἶναι ἡ κρίσιμη διαφορὰ τῆς προβληματικῆς τους· εἶναι δηλαδή, νοοτροπίας «*ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ*» κι ὄχι «*ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον*», κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη.

Οἱ *δύο Γάλλοι νευροψυχολόγοι*, στὶς ἔρευνές τους, ὅπως κι ἄλλοι συνάδελφοί τους, *Ἀμερικανοί*, *Γερμανοί*, *Κινέζοι*, ἔχουν διαπιστώσει, ὅτι τὸ *ἔμβρυο* ἀπὸ *τρίτου τριμήνου*, καὶ μετὰ διαθέτει τὸν *πλήρη σχηματισμὸ* τοῦ *ἐγκεφάλου του*, καταγράφει τὴν γλῶσσα τῆς μητέρας τους καὶ ἰδίως τὰ βρέφη, ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησή τους:

Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ἀπὸ τὸ τρίτο τρίμηνο τῆς ἐγκυμοσύνης τὸ ἔμβρυο εἶναι ἤδη ἱκανὸ νὰ ἀκούει. Ἡ μελῳδία τῆς γλώσσης, φιλτραρισμένη ἀπὸ τὸ τοίχωμα τῆς μήτρας, περνάει στὰ βρέφη, καὶ ἀρχίζουν νὰ τὴν ἀπομνημονεύουν. «Ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπασμοῦ σου εἰς τὰ ὦτα μου, ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ μου», εἶπε ἡ κυοφοροῦσα Ἐλισάβετ ὅταν τὴν ἐπισκέφθηκε ἡ Μαρία.[38]

Τὴν φράση ἡ «*μελῳδία τῆς γλώσσης*» χρησιμοποιεῖ ὁ Γάλλος σοφὸς καὶ πρωτεργάτης τῆς νευροψυχολογίας, γιὰ νὰ τὴν ἐπαναλάβει ἀμέσως μετά:

Μέσα σὲ λίγους μόλις μῆνες (ἕξι γιὰ φωνήεντα, δώδεκα γιὰ σύμφωνα) ὁ ἐγκέφαλος τοῦ βρέφους ταξινομεῖ τὶς ἀρχικὲς ὑποθέσεις του καὶ κρατάει μόνο τὰ φωνήματα τὰ ὁποῖα σχετίζονται μὲ τὶς γλῶσσες ποὺ εἶναι παροῦσες στὸ περιβάλλον του… Τὰ πράγματα δὲν σταματοῦν ἐκεῖ, καθὼς τὰ βρέφη γρήγορα ἀρχίζουν νὰ μαθαίνουν τὶς πρῶτες τους λέξεις. Πῶς τὶς ἀναγνωρίζουν; Πρῶτα τὰ βρέφη βασίζονται στὴν προσῳδία, στὸ ρυθμὸ καὶ στὸν ἐπιτονισμὸ τῆς ὁμιλίας -στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ φωνές μας ὑψώνονται, χαμηλώνουν ἢ σταματοῦν-, δείχνοντας ἔτσι τὰ ὅρια ἀνάμεσα στὶς λέξεις καὶ στὶς προτάσεις.[39]

Ὁ Στανισλὰς Ντεχαὲν γνωρίζει τὴν ἔννοια τῆς *προσῳδίας* καὶ τοῦ *ῥυθμοῦ*, ἔστω κι ἂν τὴν συμπληρώνει μὲ τὸν ὅρο τοῦ *ἐπιτονισμοῦ*, ὁ ὁποῖος εἶναι σύγχρονος καὶ δὲν ἔχει οὐδεμία σχέση μὲ τοὺς *δύο προηγούμενους ἑλληνικούς*, ἀλλὰ κι ἀποτολμάει τὴν χρήση τους κι αὐτὸ ἔχει σημασία. Πλησιάζει σταδιακὰ στὸν Ἀριστόξενο καὶ διεισδύει στὴν μελέτη τῶν Ἑλλήνων ὡς πρὸς τὶς δυνατότητες ἀντιδράσεως τῶν ἐμβρύων…

Προσεγγίζει τὴν ἔννοια τοῦ *ἤθους*, ὡς *ἀλληλένδετη ἀδιασπάστως* μὲ τὴν ἔννοια τῆς *προσῳδίας* καὶ τοῦ *ῥυθμοῦ*, δηλαδὴ τῶν βασικῶν ἐννοιῶν τοῦ *λόγου μέλους ἁρμονίας* καὶ *ῥυθμοῦ* στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀπ' τὸν *Ὅμηρο* μέχρι τὶς μέρες μας· μόνο οἱ *ἀριστεροὶ* καὶ *προοδευτικοὶ δημοτικιστές!* ἀγνοοῦν τὶς ἔννοιες προσῳδία καὶ ῥυθμός, ἔστω κι ἂν τὶς ἀποδέχονται μὲ τὴν φραγκόδουλη ἑρμηνεία τους, ὡς ἐπιτονισμὸς κι ὡς ἀναγκαῖο κακό, ἀλλὰ κι ὡς συμπλήρωμα τῆς *δουλικοτάτης νοοτροπίας τους*. Αἰσθάνονται τὴν ἐνοχή τους, τουλάχιστον ὅσοι γνωρίζουν, ἔστω κι ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, τὴν ἑλληνική, κι ἀποφεύγουν τὸν *σχολιασμό τους*.

---

[38] Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, κεφ. Α', παρ. 44, ἀπὸ Στανισλὰς Ντεχαέν, «Πῶς μαθαίνουμε;», σελ. 123, Ἐκδόσεις, Τραυλός, Ἀθῆναι, 2023.

[39] Ὅ. ἀν. σελ. 124-25.

2

Ἡ διαφορὰ *ἀνάγεται* στὴν *πλήρη ἄγνοια* ἢ *συνειδητὴ παράλειψη* τῆς *ἑλληνικῆς ἱστορίας* καὶ *γλωσσολογίας* ἀπὸ προοδευτικοὺς ἀριστεροὺς καὶ συνοδοιπόρους τους δεξιούς, δηλαδὴ τοὺς *φραγκολάγνους* κι *ὑπονομευτὲς* ἕως *δημοσίως ἀρνητὲς* τῆς *ἁρμονικῆς* ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τοῦ *ἐλευθέρου ἤθους* τῶν χρηστῶν τῆς γνησίας ἑλληνικῆς, στὰ τρεῖς τουλάχιστον *χιλιάδες χρόνια ἱστορίας μας*· τὸ μήνυμα, ὡς ἔκφρασις ἐπικοινωνίας τῆς ἑνότητος, *λόγος μέλος ἁρμονία καὶ ῥυθμός*, καὶ τῆς πορείας του ἀπ' τὸ οὖς εἰς τὴν *διάνοιαν*, μὲ τὴν κατανομή του μεταξὺ τῶν νευρώνων γιὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ *λόγου*, καὶ τὴν *κάθοδόν του* διὰ τῆς *ρινικῆς κοιλότητος* εἰς τὸ *στόμα* μὲ τὴν συμβολὴ καὶ τοῦ *πνεύματος* ἐκ τῶν *πνευμόνων* καὶ τῆς *κρούσεώς του* εἰς τὰς *κοιλότητας* τοῦ στόματος, μετὰ τῶν *ἀντιστοίχων θέσεων* τῆς *γλώσσης* καὶ τῶν *χειλέων*, σχηματίζει τὶς *λέξεις*, οἱ ὁποῖες ἀπαρτίζουν τὴν *γλῶσσαν* ἢ τὸ *ὄνομα* στὴν μετακλασικὴ ἐποχή μας.[40] Ἀντίστοιχη εἶναι κι ἡ *ἄγνοια* ἢ *παραποίηση* τῆς ἱστορίας μας, μὲ τὶς *προσαρμογές της* κατὰ τὴν *φραγκολάγνα νοοτροπίας τους* καὶ τὴν ἀπόρριψη μετὰ *βδελυγμίας* τῶν ἐρευνῶν τοῦ *γνησίου Κωνσταντίνου Σάθα* καὶ ἄλλων.

''Ἐνδιαφέρει ἡ νοοτροπία τῶν δημοτικιστῶν, ἡ προσέγγιση ἀπὸ αὐτοὺς τῆς γλώσσης ὡς *ἁπλὸ ὄργανο* τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι ὡς *ἔκφρασιν* τῆς *ὀντότητός του*, τῆς πολιτικῆς του ὀντότητος, τῆς *προσωπικότητός του*, μὲ τὴν *ἄρρηκτη ἑνότητα*, λόγου, μέλους, ἁρμονίας καὶ ῥυθμοῦ· ἡ ἐπίδραση τοῦ λόγου, ἐμμελοῦς ἢ ἀμελοῦς, στὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου δὲν ὑπάρχει, οὔτε κατὰ διάνοιαν στὸ μυαλό τους, ἐνῶ ἦταν βασικὸ ἀντικείμενο μελέτης στὴν ἐποχὴ τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ: «*Καθὼς περὶ ἑκάστου κατὰ μέρος ἀνθρώπου εἶναι ἀληθὲς τό,*

Ἀνδρὸς χαρακτὴρ ἐκ λόγου γνωρίζεται,

τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁλοκλήρου τινὸς ἔθνους ὁ χαρακτὴρ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν του γνωρίζεται».[41] ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ εἰς τό,

---

[40] Ὅ. ἀν, σελ. 24 καὶ Ἀριστοτέλους, «Περὶ Ποιητικῆς», 1456β.

[41] Ἀδαμαντίου Κοραῆ, «Πρὸς Ἀλέξανδρον Βασιλείου», σελ. 52, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 23, «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, σελ. 12, κ.έ., «Ὁ κεστὸς ἱμάς», σελ. 57, καὶ «Ἀπ' τὸν ἐφησυχασμὸ στὶς διομολογήσεις», σελ. 29, κ. έ.

Οἱ δὲ ἐμμελῶς παίζοντες εὐτράπελοι προσαγορεύονται, οἷον εὔτροποι. τοῦ γὰρ ἤθους αἱ τοιαῦται δοκοῦσιν κινήσεις εἶναι, ὥσπερ δὲ τὰ σώματα ἐκ τῶν κινήσεων κρίνεται, οὕτω καὶ τὰ ἤθη,[42]

εἶναι σαφέστατη. Ἀπ' τὶς κινήσεις τῶν σωμάτων τους κρίνεται τὸ ἦθος τῶν ἀνθρώπων· ὅταν αὐτὲς εἶναι ἐμμελεῖς, ἁρμονικές, τότε ἀσκοῦν καὶ οἱ ἄνθρωποι τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτική· ἐπαναλαμβάνουμε, σὲ μεγάλο βαθμὸ ὅσα ἔχουν γραφεῖ εἰς τὰς «*ἀναλύσεις*» «*Τοῦ Ἐμμελοῦς*», ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι *ἀπαραίτητο* διὰ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς *εὐαισθησίας* τῶν ἀνθρώπων ἢ τῆς *ἀναισθησίας των*, δηλαδὴ φαίνεται ὁ χαρακτήρ των ἐκ τοῦ λόγου των, τοῦ ἐμμελοῦς ἢ μὴ λόγου.''

Ἐπιβεβαιώνεται κι ἀπὸ ἄλλη πλευρά, ὅτι οἱ δημοτικιστὲς εἶναι ἐγκλωβισμένοι στὴν *δουλικότατη φραγκολάγνα νοοτροπία τους* κι ἀποδοχῆς τῆς ἀντιλήψεως, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι *ἀντικείμενο* τοῦ *μονοσημάντου δόγματός του* ἢ τῆς *ἰδεολογίας του*, μὲ *ὑποτακτικὸ ἦθος* κι *ἀδύναμος* κατακτῆσαι τὴν *αὐτόνομο πολιτικὴ ὀντότητά του* καὶ καταστῆ τὸ *ὑποκείμενο* τῆς *ἱστορίας*, ὡς ἐλεύθερος πολίτης,

ὁ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν.

Ὅταν οἱ δημοτικιστὲς καὶ προοδευτικοὶ ἄνθρωποι προβάλλουν τὴν εὐθεῖα προσαρμογὴ! τῆς ἑλληνικῆς *γλώσσης* στὸν ἐπιτονισμὸ τῆς *δυτικῆς γλωσσολογίας*, ἐπιδιώκουν τὴν *ἀπόλυτη ὑποταγὴ* τῆς *ἑλληνικῆς σκέψεως*, τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, στὴν *λατινικὴ γλῶσσα* καὶ στὶς *θυγατρικές της*, ἄμεσες ἢ ἔμμεσες τῆς ἐποχῆς μας, μὲ τὴν *ψηφιακὴ τεχνολογία* ὡς νέο δόγμα καὶ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη, ὡς πρακτικὴ ἐφαρμογῆς του. Εἶναι γνωστή, ἄλλωστε, ἡ *ἐχθρότης ἀποδημήσαντος ἐπωνύμου καθηγητοῦ φιλοσοφίας* καὶ *τακτικοῦ ἀρθρογράφου ἐγκύρου ἐφημερίδος*, *ἀλλὰ θεολογικῶν σπουδῶν*, κατὰ τοῦ *μεγάλου Ἕλληνος διαφωτιστοῦ*, χωρὶς σοβαρὰ ἐπιχειρήματα· ὡς πρόχειρο παράδειγμα ἀναφέρεται, μὲ ἀφορμὴ τὴν πολεμική του κατὰ τῆς προτάσεως γιὰ *μικτὴ ἑλληνική*, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς *μουσικῆς ἁρμονίας* καὶ τοῦ ἤθους τῆς ἑλληνικῆς, ἀφοῦ αὐτὸς οὔτε τὸν *πατριάρχη Φώτιο* μνημόνευε…

[42] Ἀριστοτέλους, «Ἠθικὰ Νικομάχεια», βιβλ. Δ', κεφ. ιδ', παρ. 3, (1128α11-15), μετάφραση δική μου, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 24, «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν, σελ. 13, κ.έ., «Ὁ κεστὸς ἱμάς», σελ. 16, κ.έ..

Τὸ πρόβλημα αὐτῶν εἶναι ὅτι ἀδυνατοῦν κατανοῆσαι φύσει τὴν πραγματικὴ μορφὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ τεχνητῆς νοημοσύνης, δηλαδὴ τῆς *ἀδυναμίας ἀμέσου ἐπικοινωνίας* τοῦ *ἀλγορίθμου*, τῆς *ἀλγεβρικῆς ἐξισώσεώς του δευτέρου βαθμοῦ*, τοῦ ἐκπληκτικῆς ἀκριβείας καὶ ταχύτητος τελειοτέρου μηχανήματος στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου, *ἀλλὰ πάντα στὰ πλαίσια* τοῦ προγράμματός του, ὅπως τὸ διατύπωσε ὁ Ἄλλαντ Τούρινγκ, μὲ τὸ σύστημα ἐπικοινωνίας τοῦ *ἠλεκτρικῆς* καὶ *χημικῆς* μορφῆς ὀργάνου τοῦ ἐγκεφάλου, τῆς διανοίας του· ἡ ταχύτης ὅμως κι ἡ τελειότης τελέσεως τῶν πράξεων δὲν σημαίνει, δηλαδὴ δὲν συνεπάγεται, καὶ δημιουργικὴ σκέψη, ὡς κάτι τὸ *νέο*, οὔτε κι *ἱκανότητα ἐπεξεργασίας περισσοτέρων παραμέτρων* ἢ *βαθμῶν ἐξισώσεων*, ὅπως καὶ *συναισθημάτων* καὶ *ἤθους*.

''*Ἡ πλειονότης* τῶν *συνθέτων φαινομένων* στὴν *χημεία*, στὸ *κλίμα* κι *ἐπικοινωνίας* τῶν *συνάψεων* τοῦ *ἐγκεφάλου*, εἶναι *πολλῶν παραμέτρων* καὶ *πολλαπλῶν ἐπιπέδων*, ὅπως τὰ παριστᾶ εὐκρινέστατα ὁ Γιὰνν Λὲ Κούν· τὸ ἕνα, ὁ ἀλγόριθμος εἶναι τέλεια μηχανή, *ἀλλὰ* τὰ προβήματα,

> *βιολογίας, νευροεπιστημων, θεωρητικῶν ἐπιστῆμῶν, οἰκονομίας ἢ κοινωνικῶν ἐπιστῆμῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ περιορισθοῦν σὲ λίγες ἐξισώσεις ἢ παραμέτρους. Αὐτὰ τὰ συστήματα (τῶν νευροεπιστημῶν) ἔχουν νέες ἰδιότητες προερχόμενες ἀπ' τὴν διασταύρωση μεγάλου ἀριθμοῦ διαφορετικῶν στοιχείων.*''[43]

Καὶ λίγο πιὸ κάτω, στὴν ἐρώτηση, τοῦ

> *Ἐὰν τὰ ρομπὸτ θὰ μποροῦσαν νὰ ἀναλάβουν τὴν ἐξουσία;*

ἀπαντάει, μεγαλοπρεπῶς:

> *Ὄχι!*

Πρόκειται, στὴν πράξη, γιὰ δύο ἐντελῶς *ἀσύμβατες ἔννοιες* καὶ *φυσικὲς ἀντιδράσεις*, ὅπως δύο εὐθεῖες στὸν χῶρο, ποὺ δὲν τέμνονται οὔτε ἐφάπτονται μεταξύ τους· εἶναι τὸ ἴδιο ἀσύμβατες, ὡς ἔννοιες μεταξύ τους, ὅπως κι ὁ *ψηφιακὸς ἄνθρωπος* μὲ τὸν *βιομηχανικό*. Οἱ δύο Γάλλοι νευροεπιστήμονες, Γιὰνν Λὲ Κοὺν καὶ Στανισλὰς

[43] Yann Le Cun, «Quand la machine apprend», Paris, Odile Jacob, 2023, σελ. 357-58, 369.

Ντεχαέν, στενοὶ φίλοι καὶ συνεργάτες, εἶναι ἀπ' τοὺς ἐλαχίστους τῆς κατηγορίας τους ποὺ ἐπιχειροῦν τὶς διερευνήσεις τους καὶ μὲ ἀναφορὲς στὴν *ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία* κι ἰδιαιτέρως στὸν *Ἀριστοτέλη*, ὅπως καὶ μὲ τὶς ἔννοιες *προσῳδίας* καὶ *ῥυθμοῦ*, ποὺ προαναφέραμε· ἀνεξαρτήτως τῆς πλήρους ἀναλύσεως τῶν ἀναφορῶν τους, εἶναι ἀπ' τοὺς ἐλαχίστους ποὺ συνδέουν τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη, μὲ τὶς *ἑλληνικὲς ἀντιλήψεις* τῆς λειτουργίας, τῆς *σκέψεως*, τῆς *διανοίας*, τοῦ *ἐγκεφάλου*, μὲ τὶς σημερινές, καὶ μάλιστα ὄχι διὰ τῆς *ἐπισήμου διόδου* τῆς *λατινικῆς γραμματείας* τοῦ *ὀρθολογισμοῦ* καὶ τοῦ *ἑνιαίου ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ*. Ἡ ἐξέταση τῶν πορισμάτων τους δὲν εἶναι τῆς στιγμῆς, ἀφοῦ καὶ τὸ θέμα μας εἶναι ἄλλο, ἡ *ἀναζήτησις* τοῦ *ἁρμονικοῦ λόγου, ὡς κυρίας δυναμικῆς ἄρσεως τῆς ἐσχατολογίας τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης* κι ἐπὶ πλέον δὲν εἴμαστε κι οἱ εἰδικοί· εἶναι δεδομένο ὅμως γιὰ τοὺς δύο Γάλλους σοφούς, ὅπως προαναφέραμε, ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου μας, τῆς διανοίας μας, δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὴν λειτουργία τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, εἶναι σὰν δύο ἀσύμβατες εὐθεῖες, ἀπ' τὶς ὁποῖες γιὰ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη, γνωρίζουμε καὶ τὴν ἐλαχίστη λεπτομέρεια λειτουργίας της, ὡς κατασκευασθεῖσα ἀπ' τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ διὰ τὴν διάνοιαν, τίποτε ἀκόμη:

> *Ἡ ἀκριβὴς κατασκευὴ τῶν συνδέσεων, στὸν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο, μᾶς εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστη.*

Στανισλὰς Ντεχαέν,

> *Τὸ ἕνα ἀπ' τὰ προβλήματα τῶν σχετικῶν σπουδῶν ἑστιάζεται στὸ ὅτι κανεὶς δὲν γνωρίζει ποιὲς λεπτομέρειες εἶναι σημαντικές, δηλαδὴ κρίσιμες γιὰ τὴν σκέψη, τὴν διάνοια. Τριάντα τύποι νευρώνων ἀνασταλτικῶν ἢ τερματισμοῦ (inibiteurs) τῆς δράσεώς τους (ὑπάρχουν) στὸν ἐγκέφαλο,*

Γιὰννν Λὲ Κούν,[44]

> *Ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι ὑποθέσεις περισσότερο· τὸ μόνο δεδομένο εἶναι, ὅτι ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη δουλεύει μὲ ἠλεκτρισμό, ἐνῶ ὁ ἐγκέφαλος, μὲ ἠλεκτρικὲς κενώσεις καὶ χημικὲς ἀντιδράσεις, χωρὶς γνώση* τοῦ *ἀκριβοῦς τρόπου λειτουργίας τους.*

[44] Stanislas Dehaen, Yann Le Cun, «Jaques Girandon, La plus belle histoire de l' intelligence», Robert Laffont, Paris, 2018, σελ. 243.

3

Μερικὲς ἄλλες ἀναφορὲς ἔχουν ἐνδιαφέρον, καθὼς πολλὲς ἀπ' αὐτὲς ἐμπλουτίζουν τὴν *εὐρύτητα* τῶν *γνώσεών τους* στὴν *ἑλληνικὴ γραμματεία*, ἀλλὰ θέτουν καὶ τὰ ὅριά τους· ἡ ἀναφορὰ τοῦ *Στανισλὰς Ντεχαὲν* στὸν *Ἀριστοτέλη* γίνεται *δύο φορὲς* ἀπευθείας ὡς *παράθεμα* στὴν *ἔναρξη νέου κεφαλαίου*, ἐνῶ ἔχει γίνει ἀναφορά του, μαζὶ μὲ τὸν *Γιὰννη Λὲ Κούν*, στὶς ἔννοιες τῆς *συγχρόνου δυτικῆς γλωσσολογίας* καὶ μὲ θέμα τὴν *ἀπόχρωση* τοῦ *λόγου* στὴν *ἑλληνικὴ γραμματεία*, μὲ *προσῳδία* καὶ *ῥυθμό*, μὲ συμπλήρωσή τους τοῦ *ἐπιτονισμοῦ*, *intonation*, δηλαδὴ τῆς ἀποχρώσεως τοῦ λόγου· αὐτὰ τὰ πραγματεύονται οἱ *Ἕλληνες*, μὲ τὸν *ἐναρμόνιο λόγο τους*, τὰ *γένη* καὶ τοὺς *τρόπους* τῆς *μουσικῆς* καὶ στὶς ἔννοιες ποὺ περιλαμβάνονται στὸν ὅρο *λόγος μέλος ἁρμονία καὶ ῥυθμός*, ὡς γενικὴ διατύπωση τώρα, καὶ ποὺ περιγράφουν τὸ *ἦθος* τοῦ ἀνθρώπου, τὴν *πολιτική του πρακτική*, κατὰ τοὺς *Πλάτωνα* καὶ *Ἀριστοτέλη*, ἀλλὰ καὶ τοῦ συνόλου τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας. Τὸ γεγονὸς εἶναι, ὅτι ἀντιθέτως τὴν *μελέτη* τῆς γλωσσολογίας τὴν περιορίζουν στὴν χώρα μας οἱ *ἀριστεροὶ δημοτικιστὲς* καὶ ἄλλοι *φιλόλογοι*, ὅπως ὁ *ἐθνικός μας γλωσσολόγος*, *κήρυκας* τῆς *κοινοβαρβαρικῆς*, μόνο στὰ πλαίσια τῆς *δυτικῆς γραμματείας* καὶ τῆς *ὑπαγωγῆς* τῆς *ἑλληνικῆς* στοὺς κανόνες τῆς *λατινικῆς* γλώσσης, σὰν νὰ προϋπῆρχε τῆς δικῆς μας! ὅπως τὸ προβάλλουν κι οἱ ὑπέρμαχοι τοῦ ἀνυπάρκτου ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ! μὲ ἀναφορὲς στὴν *Βρεταννία*[45] καὶ στὴν γλῶσσα της.

''Ἡ ἱστορικὴ διαδρομὴ τῆς *βρεταννικῆς νήσου* εἶναι γνωστὴ καὶ δὲν χρειάζεται ἰδιαίτερη ἀναφορά· ἡ *πολιτιστική της ἀνάδειξη* ἔρχεται, μετὰ τὴν *Ἀναγέννηση*, μὲ τὸν *Ἑρρίκο* τὸν *Η'* καὶ τὴν *Ἐλισάβετ*. Ὁπωσδήποτε, ἡ ρήξη του μὲ τὴν *Ἁγία Ἕδρα* κι ἡ θέσπιση τῆς *αὐτοκεφάλου Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας* συνέβαλε στὴν ἀνάδειξη τῆς *πρωτοβουλίας* τῶν *Ἄγγλων* καὶ τῆς *Ἀγγλίας* ὡς *ναυτικῆς δυνάμεως* καὶ κατὰ προέκταση *ἀποικιακῆς* καὶ *παγκοσμίου*, μετὰ τὴν κατατρόπωση τῆς *ἱσπανικῆς Ἁρμάδος*, ὅπως καὶ πολιτιστικῆς μὲ τὸν *Οὐϊλλιαμ Σαίξπηρ* στὴν κορυφὴ καὶ τῆς *παγκοσμίου γραμματείας*, αὐτὰ ὅμως εἶναι ἄλλη ἱστορία, ὅπως κι ἡ *ὑπαγωγὴ* ὅλων τῶν *κοινωνικῶν κανόνων* στοὺς καθιερωμένους τοῦ *ἀγγλικοῦ βασιλείου δεσπόζουσα τρεῖς αἰῶνες* ἀργότερα. Ἡ λογικὴ ἦταν θρησκευτική, ὅπως ἰσχύει *μία ἀρχὴ* στὴν *θρησκεία*, ἔτσι κι ἡ ὑπαγωγὴ τῶν πάντων στὴν ἀγγλικανική, μὲ τὸν βασιλέα ἢ τὴν

[45] Ὅρα εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τὸ παρὸν εἰς τὴν αἰωνιότητα».

βασίλισσα *κεφαλήν της*, εἶναι *θεμελιώδους σημασίας*, ὁπότε τὸ *ἴδιο* πρέπει νὰ γίνει καὶ στὴν γλῶσσα, τὴν ἀγγλικὴ καὶ ἰσχύουσα στὴν κορυφή, ἀλλὰ καὶ τὶς ρίζες της, ὅπως τὶς θεωροῦσαν τότε λατινικὲς καὶ δευτερευόντως ἑλληνικές· στὰ *πλαίσια* αὐτὰ τὶς διατύπωσαν οἱ *John Cheke*, *Thomas Worth*, *Antony Cooke*, τὴν ἐποχὴ τῆς Ἐλισάβετ τῆς Α', μὲ ἕνα δοκίμιο 37 σελίδων, γιὰ *ταύτιση* τῆς προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης πρὸς τὴν λατινική. Τοὺς ἔφθανε αὐτό!

Τὸ δεύτερο μεγάλο βῆμα ἔγινε ἐπὶ *Βικτωρίας*, τρεῖς αἰῶνες μετά, μὲ τὴν καθιέρωση τῆς βρεταννικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἰδεολογίας της, τῆς βικτωριανῆς ἠθικῆς, σὲ κάθε τι τὸ *ἐπιστητό*.

Ἔτσι, οἱ *EDWARD VERNON ARNOLD* καὶ *ROBERT SEYMOOR CONWAY*, στὸ *THE RESTORED PRONUNCIATION OF GREEK AND LATIN*, ἀναφέρουν μεταξὺ ἄλλων,

> *The reform of Greek pronunciation necessarily lags behind that of Latin, and its intrinsic difficulties are greater. The proposals that we made in 1895 have passed through the test of practice, and have in the main been found feasible… The reform of Greek pronunciation is naturally not so advanced, but it appears to be immediately urgent that the pronunciation of Greek and Latin should be brought into general harmony...*[46]

Μᾶς λένε, οἱ δύο Βρεταννοὶ φιλόλογοι τῆς λατινικῆς καὶ ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὅτι,

> *ἡ μεταρρύθμιση τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς ὑστερεῖ ἐκείνης τῆς λατινικῆς, καθὼς οἱ ἐσωτερικές της δυσκολίες εἶναι μεγαλύτερες. Οἱ προτάσεις ποὺ ἔχουμε ὑποβάλει τὸ 1895 ἔχουν περάσει ἀπ' τὸν πρακτικὸ ἔλεγχό τους, κι ἔτσι ἔχουν γίνει σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀποδεκτές… Ἡ μεταρρύθμιση τῆς Ἑλληνικῆς προφορᾶς δὲν εἶναι φυσικὰ τόσο προχωρημένη, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἶναι ἄκρως ἐπείγουσα ἡ ἀνάγκη ἡ προφορὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς νὰ ἔρθουν σὲ γενικὴ ἁρμονία…*

Ἁρμονία! ἐννοοῦν τὴν ἔξωθεν *δουλικὴ ὑποταγὴ τῆς Ἑλληνικῆς*… Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ὁ *Στῆβεν Ράνσιμαν*, ὁ *διάσημος Βρεταννὸς βυζαντινιολόγος*, ὁ ὁποῖος ἔχει γράψει στὸ

---

[46] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 21, 46 καὶ EDWARD VERNON ARNOLD, ROBERT SEYMOOR CONWAY, στὸ THE RESTORED PRONUNCIATION OF GREEK AND LATIN, 1908, London, σελ. 7, 9.

βιβλίο του, «*The Eastern Schism*», «*Τὸ Ἀνατολικὸ Σχίσμα*», Ὀξφόρδη, *1955*, ἀπὸ ἀπόδοση τοῦ *Γιώργου Σεφέρη*:

> *Καὶ ἡ γλῶσσα ἔπαιξε τὸ μέρος της στὴ διαφορά. Ἡ ἑλληνικὴ εἶναι προικισμένη μὲ λεπτὴν ὀξύτητα καὶ εὐλιγισία καὶ εἶναι ἀξιοθαύμαστα κατάλληλη νὰ ἐκφράσει κάθε ἀπόχρωση τῆς ἀφηρημένης σκέψης, ἐνῶ ἡ λατινικὴ εἶναι κατὰ πολὺ πιὸ σκληρὴ καὶ ἀλύγιστη…*[47]

Ὑπῆρξαν *λαμπρὲς ἐξαιρέσεις* ποὺ *ἑκόντες ἄκοντες* ἔστω δικαιολόγησαν τὸν πατριάρχην Φώτιον, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀριστείδην Κοϊντυλιανόν…''

''Πάντως, ἀλληλέγγυος τοῦ Στῆβεν Ράνσιμαν ἐστάθη κι ὁ συμπατριώτης του *Γκίλμπερτ Μάρρεϋ*, γνωστὸς ἑλληνιστής, μεταφραστὴς καὶ σχολιαστὴς πολλῶν τραγῳδιῶν καὶ κωμῳδιῶν· ἔγραψε γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα,

> *μία σκέψη μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ μὲ ἄνεση καὶ χάρι στὴν Ἑλληνική, ἐνῶ γίνεται δύσκολη καὶ βαρειὰ στὴν Λατινική, Ἀγγλική, Γαλλική, Γερμανική. Ἡ Ἑλληνική εἶναι ἡ τελειότερη γλῶσσα, ἐπειδὴ ἐκφράζει τὶς σκέψεις τελειοτέρων ἀνθρώπων.*''[48]

Ἡ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ εἶναι ἀπαραίτητη, ἐπειδὴ μᾶς προσφέρει *ἄγνωστες πτυχὲς* τῆς *πολιτικῆς* καὶ *πολιτιστικῆς ἱστορίας* ποὺ δὲν ἔχουν μελετήσει *ἐρευνητὲς* καὶ *θεωρητικοὶ* τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας στὸν δυτικὸ κόσμο, τοῦ ὁποίου γνωρίζουμε τὶς ἐσωτερικὲς διεργασίες του· ἡ *διερεύνησή τους* ἀνοίγει νέους ὁρίζοντες στὴν καλύτερη κατανόηση τῆς ἐφαρμογῆς τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης. Στὴν προσέγγιση τῶν *δύο κορυφαίων Γάλλων νευροεπιστημόνων* διακρίνονται σαφέστατα τέσσερες πτυχές· *πρώτη*, ἡ ἐμφανέστατη προσπάθειά τους *ἀναζητήσεως* στὴν *ἑλληνικὴ γραμματεία* τῆς λύσεως πολλῶν προβλημάτων τῆς *ψηφιακῆς τεχνολογίας* καὶ τῆς *διασυνδέσεώς της* μὲ τὴν λειτουργία τοῦ *ἐγκεφάλου*· *δεύτερη*, ἡ *ἀποδοχὴ* ἐκ μέρους τους *ἄλλης μορφῆς ἐπικοινωνίας* τοῦ *ἐγκεφάλου*, ἀπὸ ἐκείνην τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης*, καὶ ἡ ἀνάδειξη τοῦ *ἀνεξαρτήτου πολιτικοῦ ρόλου του*, καθιστώντας τὸν ἄνθρωπο

---

[47] Γιώργου Σεφέρη, «Δοκιμές», Β', τόμος, «Στὰ 700 χρόνια τοῦ Δάντη», σελ. 279, ἐκδόσεις, Ἴκαρος, 1974 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς». σελ. 35.

[48] Ἀπὸ τὴν ὁμιλία τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ Ἀντώνη Κουνάδη καὶ καθηγητοῦ τοῦ ΕΜΠ εἰς τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τὴν 14η Ἰανουαρίου 2019.

ὑποκείμενο τῆς *ἱστορίας*, *ἀπὸ ἀντικείμενο* τοῦ *ὀρθολογισμοῦ* τῆς *δυτικῆς παραδόσεως*· *τρίτη*, ἡ *ἀναγνώριση* τῆς *ἀδυναμίας ἐπικοινωνίας* τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης*, τῶν *ἀλγορίθμων τους*, φύσει μὲ τὸν *ἐγκέφαλο*, καθὼς εἶναι *δύο ἀσύμβατοι* μεταξύ τους *λόγοι*, κι ἑπομένως εἶναι κατεπείγουσα ἡ *ἀναζήτηση ἄλλης προσεγγίσεως*, *ἐπιστημονικῆς* καὶ *πολιτικῆς* ἰδιαιτέρως, ἐκτὸς τῆς τωρινῆς τεχνοκρατικῆς ἀντιλήψεως· *τέταρτη*, ἡ *πλήρης συναίσθησή τους*, ὅτι ἀποτελοῦν ἐξαίρεση στὴν *κυρίαρχη δυτικὴ ἰδεολογία*, ἀλλὰ καὶ ἡ *δεδομένη πεποίθησή τους*, ὅτι ἐκφράζουν τὴν *μοναδικὴ λύση* τῆς *ἐποχῆς μας* καὶ τῆς *ἐπιβιώσεως δημοκρατίας* καὶ *ἀνθρωπότητος*.

Οἱ Γιὰνν Λὲ Κοὺν καὶ Στανισλὰς Ντεχαὲν συνεργάζονται συστηματικὰ στὶς ἔρευνές τους κι ἔχουν σχηματίσει σχολὴ θὰ λέγαμε μὲ *πολλοὺς ἄλλους Γάλλους* κι *ἄλλων ἐθνοτήτων*, μὲ ἀμοιβαία ἀναφορὰ στὶς μελέτες τους· ἀπ' τὸ ὕφος τῶν κειμένων τους φαίνεται, ὅτι τοὺς βασάνισαν πολὺ οἱ ἀναφορές τους στὴν *ἑλληνικὴ φιλοσοφία* καὶ γλῶσσα, ὅπως ἐπιβεβαιώνεται ἀπ' τὸ γεγονός, ὅτι δὲν ἐπεξετάθησαν σὲ *βάθος* στὴν *ἀνάλυση* τῶν ἀναφορῶν στὴν *ἐπίσημη μελέτη* τῆς νεώτερης ἐποχῆς, κι οὔτε ζήτησαν τὴν συνεργασία κάποιων ἀπ' τὴν *πληθώρα Ἑλληνιστῶν* τῆς *γαλλικῆς πρωτεύουσης*, πρᾶγμα ἀσυνήθιστο στὴν γραμματεία τους. Ἡ διερεύνησή τους, ὡς πρώτη πτυχή, δείχνει, ὅτι περισσότερο βρῆκαν τὶς ἀναφορὲς ὡς *διέξοδο* ἀπ' τὸ *ἀδιέξοδο* τῶν *ἐρευνῶν τους* ἐπὶ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης καὶ τῆς δεδομένης πλέον ἀδυναμίας της, φύσει, ἀπ' τὴν ἴδια τὴν λειτουργία της, ἐξασφαλίσαι *ἐπικοινωνία* μὲ τὸν *ἐγκέφαλο*, τὴν διάνοιαν τῶν προγόνων μας. Δὲν γνωρίζουμε, τὸ ποιὰ εἶναι ἡ πρόθεσή τους; ἢ τὸ ἂν ἔχουν ἐπιτύχει κάτι καὶ δὲν τὸ ἔχουν δημοσιεύσει ἀκόμη…

Ἡ *δεδομένη διαπίστωσή τους*, δεύτερη πτυχή, ὅτι ὁ τρόπος ἐπικοινωνίας τοῦ ἐγκεφάλου, μὲ τὰ ἐξωτερικὰ μηνύματα καὶ στὸ ἐσωτερικό του τῶν 86 δισεκατομμυρίων νευρώνων μεταξύ τους, ὅπως κι ὁ ἐντοπισμὸς τῶν *ὑποτεθιμένων τριάκοντα κέντρων συντονισμοῦ τους*, εἶναι *ἀδύνατη* στὴν *παροῦσα φάση* τῶν *ἐρευνῶν*, ἐνῶ δὲν τὸ ἀποκλείουν, τὸ νὰ μὴν ἐπιτευχθεῖ καὶ *ποτέ*· στὴν πράξη θέτουν τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τῆς *τεχνολογίας* καὶ τοῦ *ἀνθρώπου*, τοῦ ποιός τὶς καθορίζει καὶ πρὸς ποίαν κατεύθυνσιν, ἢ μὲ ἄλλη διατύπωση, τῶν *θεμελιωδῶν ἀρχῶν* τῆς *βιομηχανικῆς κοινωνίας*. Ἡ τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη εἶναι ἐγγενὴς στὴν βιομηχανικὴ ἰδεολογία κι αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν *κινητήριο δύναμή της*, αὐτὸ εἶναι ἄλλωστε, τὸ *καπιταλιστικὸ* καὶ *κομμουνιστικὸ πνεῦμα*, μὲ τὸν *ταιυλορισμὸ* καὶ τὸν *σταχανοβισμὸ* ἢ τὸ *μεγάλο ἅλμα* τοῦ *Μάο*, ὡς πρωταρχικές τους ἰδεολογικὲς ἀρχές, χωρὶς τὴν

συνεκτίμηση τῆς θεωρίας τῆς *μεταπλάσεως* τοῦ *θρησκευτικοῦ συναισθήματος* τοῦ *Μὰξ Βέμπερ*· ἡ δυτικὴ ἰδεολογία θεωρεῖται ἀλάνθαστη μάλιστα, μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ *ἀντιπάλου σοβιετικοῦ συστήματος* καὶ τὴν *ἀποδοχὴ* τῆς *ἐσχατολογικῆς ἀντιλήψεως* τῆς *ἀποστολῆς* τῆς *ἀμερικανικῆς αὐτοκρατορίας*, ὡς τὸ *τελικὸ στάδιο* τῆς *ἱστορικῆς πορείας* τῆς *ἀνθρωπότητος*, ἂν καὶ ὅλα αὐτὰ πλέον ἀμφισβητοῦνται, μὲ τὴν ἀνάδυση τῆς *Κίνας*, τῶν *ἐκλάμψεων* τοῦ *Ντόναλντ Τρὰμπ* καὶ τοῦ *οὐσιαστικοῦ διχασμοῦ* τῆς *Δύσεως*. Ἀλλά, αὐτὰ στὸ τέλος κρίνονται…

Οἱ δύο Γάλλοι νευροεπιστήμονες δείχνουν, τρίτη πτυχή, ὅτι εἶναι *ἀκράδαντη* ἡ *πίστη τους*, ἔστω καὶ μὲ διατύπωση γαλατικῆς εὐγενείας, ὅτι εἶναι *ἀδύνατη* ἡ *ἐπικοινωνία* τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης καὶ τοῦ *ἐγκεφάλου*, ἐπειδὴ εἶναι *ἀσύμβατες* οἱ ἀνάλογες λειτουργίες τους· ἀφήνουν ὅμως σαφέστατα νὰ ἐννοηθεῖ, ὅτι ὁ *ἐγκέφαλος*, ἡ *διάνοια*, ἀποτελεῖ τὸ *κέντρο* τῆς *ὑποστάσεως* τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς *πολιτικῆς του ἐκφράσεως*, κάτι *ἀδιανόητο*, γιὰ ὅλους τοὺς *ἄλλους εἰδικοὺς* τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης· οἱ ἀναφορές τους στὶς ἀρχὲς τοῦ *Ἀριστοτέλους*, «*ἄνθρωπος ζῶον πολιτικὸν φύσει*» καὶ «*πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει*», ἀποτυπώνουν τὸ *βάθος* τῆς *προβληματικῆς τους*, καθὼς ἐλάχιστοι Δυτικοὶ τὶς ἔχουν ἀποτολμήσει, ἐπειδὴ εἶναι ἀπ' τὶς *βασικὲς ἀρχὲς* τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας* καὶ τῆς *ἀνθρωπομορφικῆς θρησκείας* τοῦ *Ὁμήρου*, τῶν *ἰσοτίμων σχέσεων* τῶν *θνητῶν* μὲ τοὺς *θεούς τους*…

Τὰ κείμενά τους ἐκπέμπουν τὴν *πλήρη πεποίθησή τους*, τέταρτη πτυχή, ὅτι ἡ ἀναζήτηση τῶν *μηχανισμῶν λειτουργίας* τοῦ *ἐγκεφάλου* ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴ ὁδὸ γιὰ τὴν σκιαγράφηση τῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητος, καθὼς μέσα ἀπ' αὐτοὺς καὶ μὲ τὴν μελέτη τοῦ *λόγου* τοῦ ἀνθρώπου, τῆς *γλώσσης του*, ὅπως μεταβιβάζεται στὸ *παιδὶ* ἀπ' τὴν *μητέρα του* ὡς *πρῶτο βῆμα ἀποκτήσεως* τῆς *συνειδήσεώς του*, διερευνῶνται πληρέστερα ὁ *τρόπος ζωῆς του* καὶ τὸ *ἦθος του*· ἀφήνουν ὅμως νὰ ἐννοηθεῖ, ὅτι ἡ *ἑλληνικὴ φιλοσοφία* τοὺς προσφέρει τὴν *καλύτερη βοήθεια*, ἀλλὰ κι ὑπονοοῦν ὅτι, μέσῳ τοῦ λόγου της, τῆς *μουσικῆς ἁρμονίας* τῆς *ἑλληνικῆς*, τῆς *ἐμμελείας της*, δύναται ἀποκτῆσαι ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος τὴν *ἱκανότητα διερευνήσεως* καὶ *χρήσεως* τῶν *δυνατοτήτων* τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης. Ἡ διερεύνησή τους ὁδηγεῖ στὴν *ἀποδοχὴ* τῆς *ἀναγνωρίσεως* τοῦ *ἀνθρώπου* ὡς *ὑποκειμένου* τῆς *ἱστορίας* καὶ τῆς ἀναζητήσεως τῶν σχέσεων διανοίας, ἐγκεφάλου, καὶ τεχνητῆς νοημοσύνης ἀπ' τὶς δυνατότητες ἐπικοινωνίας καὶ προσαρμογῆς τῶν

ἀλγορίθμων πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ πρὸς τὶς *προϋποθέσεις* διαμορφώσεως τῶν σχέσεών τους ἢ ἀλλιῶς τῆς *ὑπαγωγῆς* τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης στὶς *πραγματικές της διαστάσεις* τῆς *ἐξυπηρετήσεως* τῶν *ἐρευνῶν* καὶ *ἐπιλογῶν* τῆς *διανοίας*. Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι τὸ *δυσκολώτερο πρόβλημα* τοῦ *δυτικοῦ ἀνθρώπου*, τῆς ἀναγνωρίσεως ἐκ μέρους του, ὅτι εἶναι τὸ *ὑποκείμενο* τῆς ἱστορίας κι ὄχι τὸ *ἀντικείμενο ὑποταγῆς* καὶ *εὐλαβείας* στὶς μονοθεϊστικὲς κι *ἰδεολογικὲς ἀρχές του*, ὅπως προαναφέραμε.

Ἐπιπροσθέτως, ὁ Στανισλὰς Ντεχαέν, εἰς τὸ τρίτο μέρος τοῦ βιβλίου του, «Πῶς μαθαίνουμε;», στὸ κεφάλαιο Ἑπτά, «Προσοχή» καὶ στὸ ὑποκεφάλαιο, «Θὰ προσέξω, ἂν προσέξεις», ἔχει ὡς πρόθεμα,

> *Ὁ ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῶον,*

ἀλλὰ παραθέτει ὁ Ἀριστοτέλης (350 π.Χ.):

> *Ὑπόθεσις μὲν οὖν τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας ἐλευθερία· τοῦτο γὰρ λέγειν εἰώθασιν ὡς ἐν μόνῃ τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ μετέχοντας ἐλευθερίας, τούτου γὰρ στοχάζεσθαί φασι πᾶσαν δημοκρατίαν. Ἐλευθερίας δὲ ἓν μὲν τὸ ἐν μέρει ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν.*[49]

Σαφέστατος ὁ Ἀριστοτέλης, συμπληρώνει τὸν τελειότερο ὁρισμὸ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὑπογραμμίζει ὅτι δύο εἶναι οἱ βασικοὶ ὅροι τῆς ἐλευθερίας,

> "*τὸ ἐν μέρει ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν*", *πρῶτος ὅρος*· ὁ *δεύτερος*, "*ἓν δὲ τὸ ζῆν ἕκαστος ὡς βούλεταί τις*,"[50] εἶναι αὐτόνομος, τὸ αὐτοκαθορίζεσθαι, τὸ ἄρχεσθαι. Ἡ *αὐτονομία* δὲν εἶναι *ἀπόλυτη*, ἀπεριόριστη, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι "*ζῷον πολιτικὸν φύσει*", ἄρα ἔχει ὅρια ἡ αὐτονομία του· οἱ θεσμοὶ τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας εἶναι τὰ ὅριά της, "*οἱ δημοτικοὶ τῆς πολιτείας ὅροι*".''

[49] Ἀριστοτέλους, "Πολιτικά", βιβλ. Α' κεφ. α, παρ. 9, (1253α3) καὶ ΣΤ, κεφ. α, παραγ. 6, (1317α40-β2), Ἀπ' τὸ ἀνέκδοτο βιβλίο μου, «Ὁ χωλὸς θεός, Τὸ Ἐργαστήριο τοῦ Ἡφαίστου», σελ. 54

[50] Αὐτόθι, βιβλ. ΣΤ, κεφ. α, παραγ. 7, (1317β14-18), « ἓν μὲν οὖν τῆς ἐλευθερίας σημεῖον τοῦτο ὃν τίθενται πάντες οἱ δημοτικοὶ τῆς πολιτείας ὅρον, ἓν μὲν τὸ ζῆν ὡς βούλεταί τις· τοῦτο γὰρ τῆς ἐλευθερίας ἔργον εἶναί φασιν, εἴπερ τοῦ δούλου ὄντος τὸ ζῆν μὴ ὡς βούλεται".

Ὁ Σταγειρίτης ἐπιχειρεῖ εἰς τὰ «Πολιτικά» του τὴν εὐρύτερη παρουσίαση τῆς ἔννοιας τοῦ πολίτου, φύσει ἐλευθέρου, πέραν τῆς συνοπτικῆς εἰς τὰ «Μετὰ τὰ Φυσικά»,

> *Ἐλεύθερος ὁ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν*,[51]

ἀναφέρει λίγες παραγράφους πιὸ κάτω, καὶ τὴν ὁποία ἔχουμε ἀναλύσει ἀρκετά· πάντως εἶναι γεγονός, ὅτι θεωρεῖται ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, ὡς ἀπαραίτητη γιὰ τὴν πληρέστερη προσέγγιση τῆς προβληματικῆς τῆς ἐποχῆς μας.

Ἡ δεύτερη ἀφορᾶ ἐπίσης πρόθεμα στὸ κεφάλαιο Ὀκτώ, *«Ἐνεργὸς Συμμετοχή»*, καὶ στὸ ὑποκεφάλαιο, *«Ἡ περιέργεια καὶ πῶς μποροῦμε νὰ τὴν κεντρίσουμε»*,

> *Πάντες οἱ ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει*,

μὲ ὑπογράμμιση, *Ἀριστοτέλους*, «Μετὰ τὰ Φυσικά», (περίπου 335 π.Χ.)

> *''πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει. σημεῖον δ' ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις· καὶ γὰρ χωρὶς τῆς χρείας ἀγαπῶνται δι' αὑτάς, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων ἡ διὰ τῶν ὀμμάτων. οὐ γὰρ μόνον ἵνα πράττωμεν ἀλλὰ καὶ μηθὲν μέλλοντες πράττειν τὸ ὁρᾶν αἱρούμεθα ἀντὶ πάντων ὡς εἰπεῖν τῶν ἄλλων.*[52]

ἔτσι ἀρχίζει, ἡ περίφημη ἔναρξις τῶν μαθημάτων τοῦ *περιπατητικοῦ* φιλοσόφου εἰς τὸ *Λύκειον* εἰς τὴν ἱστορία τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν ὥς τὴν ἐποχή του·

> *ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀπ' τὴν φύση τους ἀναζητοῦν τὴν γνώση, τὸ εἰδέναι. καθοριστικὸ σημεῖο εἶναι δὲ ἡ ἐγρήγορση τῶν αἰσθήσεων καὶ ἡ κατανόηση τῶν παρατηρήσεών τους, ἡ ἐπιδίωξη τῆς διερευνήσεως τῶν γύρω μας μὲ τὶς αἰσθήσεις· διότι καὶ χωρὶς καμμία ἀνάγκη ἀναζητοῦμε τὴν διερεύνησή τους, καὶ μάλιστα περισσότερο ἀπ' ὅλες τὶς ἄλλες αἰσθήσεις μὲ τὴν ὅραση. διότι καὶ ὅταν δὲν εἴμαστε διατεθειμένοι νὰ κάνουμε κάτι ἀρεσκόμεθα στὸ νὰ κοιτάζουμε, ἀντὶ ὅποιας ἄλλης νὰ ποῦμε ἐνεργείας.''*

---

[51] Ὅ. ἀν, σελ. 18 κ.έ.

[52] Ἀριστοτέλους, «Τὰ μετὰ τὰ φυσικά», βιβλ. Α', κεφ. α', παρ. 1, (980α22-26) καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Τέλος κυριάρχου δυτικῆς ἐσχατολογίας», σελ. 84.

«Ὁ πλοῦτος ἄνευ ἀρέτας οὐκ ἀσίνης πάροικος»

''Ἡ ἔκφρασις τῆς ἐμμελείας ἀπ' τὶς θεές, Ἀθηνᾶν καὶ Ἄρτεμιν, περιλαμβανόταν εἰς τὴν ἄμεση συμμετοχή τους εἰς τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτική, μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση ἐκείνης τῆς πρώτης.

Ἡ Σαπφὼ μᾶς προσφέρει τὴν καλύτερη ἀπόδειξη τῆς ἐμμελοῦς διαστάσεως τοῦ ἔρωτός της:

ὀ πλοῦτος ἄνευ ἀρέτας οὐκ ἀσίνης πάροικος·
ἀ δ' ἀμφοτέρων κρᾶσις εὐδαιμονίας ἔχει τὸ ἄκρον.[53]

Τί μᾶς λέει ἡ νεαρὰ Λέσβια ποιητής; ὅτι,

ὁ πλοῦτος χωρὶς ἀρετή, δὲν εἶναι ἀβλαβὴς συγκάτοικος·
ἀλλὰ ἡ κρᾶσις ἀμφοτέρων ἔχει ἀποτέλεσμα τὴν εὐδαιμονία.

Στὴν κράση τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀρετῆς ἀνθεῖ ἡ εὐδαιμονία, διότι ἡ ἐπιδίωξις μόνο τοῦ πλούτου θὰ προκαλέσει πολλὲς βλάβες, ζημίες στὴν ζωὴ τοῦ ἐλευθέρου πολίτου· διὰ τὴν κρᾶσιν μιλάει ἡ Σαπφώ -ἡ *καλή*, ἡ *ὡραία*, κατὰ τὸν *αὐτοκράτορα Ἰουλιανὸν* καὶ *Ἀρχιεπίσκοπον Εὐστάθιον*, σὲ ἀντίθεση μὲ ὅσα γράφονται γιὰ τὴν μορφή της-, δηλαδὴ γιὰ τὴν ἀδιαίρετη σύνθεσή τους, ὁπότε τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο εἶναι ἡ ἀρετὴ κι ὄχι ὁ πλοῦτος, ἡ ποιότης εἶναι.''

Στὴν *αἰολικὴ διάλεκτο* ἔγραψε ἡ ὡραία Σαπφώ, *Αἰολὶς* ἡ ἴδια καὶ Λέσβια τὴν καταγωγή, ἀλλὰ ἀνεδείχθη σὲ *καλυτέρα γυναῖκα ποιητὴ* τῆς *ἀνθρωπότητος*, ἢ τουλάχιστον *μία* ἀπ' τὶς *πρῶτες*· αὐτὸ δὲν τὴν ἐμπόδισε στὴν ἀναγνώρισή της ἀπ' τοὺς Ἕλληνες, ὅπως καὶ τὶς ἄλλες *συμπατριῶτες της*, ὡς *ἰσοτίμους* κι *ἐνεργοὺς δημιουργοὺς* τῆς *ἑλληνικῆς γραμματείας*, μαζὶ μὲ τὶς πολλές, *Κόρινα*, *Πράξιλλα*, Διοτίμα· στὴν αἰολικὴ διάλεκτο δὲν ὑπῆρχε *δασεῖα* κι *ὅλα* τὰ *φωνήεντα* ἐψιλοῦντο, **ὀ** πλοῦτος προφέρουν, μὲ *ὀξὺ* καὶ *βραχὺ τόνο*, ἐκφερόμενο ἀπ' τὰ *χείλη* κι ὄχι **ό** πλοῦτος, ἐκφερόμενος ἀπ' τὸ *βάθος* τοῦ *στόματος*, *δασύς*, *βαρὺς* καὶ *μακρός*, ὅπως καὶ **ἀ** ἀντὶ γιὰ **ἡ** στὴν αἰολοκὴ γλῶσσα, χωρὶς δασεῖα. Τὸ *μεγαλεῖο* τῆς *τραγῳδίας*

[53] Σαπφοῦς, ἀπ᾽ 249, Oxford Classical Texts, μετάφραση δική μου καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Καὶ οἱ ποηταὶ πάντες γεννήτορες», σελ. 24.

ὀφείλεται στὴν *μετρική της* καὶ στὴν *μουσική τους ἁρμονία* γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ *ἤθους* καὶ τῆς *ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς* τῶν *ἡρώων της*. Ἡ ἀναφορά τους γίνεται, ὄχι ὡς σύγκριση μὲ τὶς διαφορές, *τεχνητῆς νοημοσύνης* καὶ *ἐγκεφάλου, διανοίας*, τῆς σήμερον, ὑποθετικὰ φυσικά, ἀλλὰ ὡς ἀπάντηση στοὺς *Δυτικοὺς σοφοὺς* καὶ στοὺς *φραγκολάγνους* δικούς μας, ὅπως κι ὡς ὑπόμνηση τῶν ὁλοζώντανων πηγῶν τῆς ἑλληνικῆς. Οἱ διαφορὲς *προφορᾶς* τῶν *τεσσάρων διαλέκτων, δωρικῆς, αἰολικῆς, ἰωνικῆς* καὶ *ἀττικῆς*, μὲ τὴν προσθήκη τῆς *κοινῆς* στὴν *ἑλληνιστικὴ ἐποχή*, ἦταν σημαντικὲς κι ἔχουν καταγραφεῖ στὴν γραμματεία μας, ἔστω κι ἂν ἔγινε δεκτή, ὡς *ἐπικρατοῦσσα* γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων ἡ ἀττική, μετὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα· πάντως οἱ *τοπικὲς κοινότητες* διατήρησαν τὴν προφορά τους καὶ τὶς διαφορὲς ὀνομασίας καὶ προφορᾶς πολλῶν λέξεων μέχρις στὶς μέρες μας, ἀλλὰ αὐτὰ ἐμελετήθησαν μόνο *λαογραφικὰ* καὶ *λεξικολογικὰ* κυρίως κι ὄχι ὡς *ἑναιαῖο γλωσσικὸ φαινόμενο*, μὲ τὶς ἀντίστοιχες *πολιτικὲς προεκτάσεις του*.''Ἔτσι κατὰ τοὺς δημοτικιστές, ἀλλὰ καὶ τοὺς καθαρευουσιάνους, τὰ χωριὰ κι οἱ γειτονιὲς τῶν Ἀθηνῶν δὲν ὑπάρχουν, δὲν κατοικοῦνται ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ κάτοικοί τους δὲν συνομιλοῦν, δὲν τραγωδοῦν, δὲν μαλώνουν οἱ γυναῖκες στοὺς δρόμους, δὲν ἐρωτεύονται οἱ νέοι, δὲν κάνουν καντάδες στὶς *ὡραῖες νεαρές*, δὲν ἀντιδικοῦν στὰ *καφενεῖα* καὶ στὶς *πλατεῖες*, δὲν βρίζονται ὅταν θυμώνουν, αὐτὰ εἶναι *ἀνύπαρκτα* στὴν προβληματική τους· περισσότερο ὅμως μετράει ἡ ἄγνοια τῆς ἐπιδράσεως ὅλων αὐτῶν στὸ ἦθος τῶν κατοίκων, στὴν πολιτικὴ εὐαισθησία τους.

Ἔτσι ἀδυνατοῦν νὰ καταγράψουν τὸν τρέχοντα λόγον τῶν χωριῶν καὶ τῶν συνοικιῶν, δὲν γνωρίζουν ὅτι τὸ ἐπίθετο *πονηρός*, προφέρεται στὰ *χωριὰ* τῆς *Μακεδονίας*, τῆς *Θεσσαλίας*, τῆς *Ἠπείρου* καὶ τῆς *Στερεᾶς Ἑλλάδος*, *πόνηρος*, τὸ *μοχθηρός, μόχθηρος*, τὸ *μόνος, μόναχος*, τὸ *βδελυρός, βδέλυρος*, ἀλλὰ τὰ κατέγραψε αὐτὰ ὁ *Ἀρχιεπίσκοπος Εὐστάθιος* καὶ ἑρμήνευσε τὸ φαινόμενο·

> *προπαροξυντικοὶ γάρ εἰσιν οἱ Αἰολεῖς ἐν πολλοῖς, ὡς δηλοῖ καὶ τὸ δύνατος, παρ' αὐτοῖς προπαροξυνόμενον καὶ ἄλλα μύρια... ὅτι δὲ διάφορα καὶ ἄλλα οἱ Ἀττικοὶ παρὰ τὴν ἀνάλογον συνήθειαν τονοῦσι, δῆλον ἐκ τοῦ τροπαῖον, ὃ κοινῶς τρόπαιον λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ ἑτοῖμον καὶ ἑρῆμον, καὶ ἐκ τοῦ ὁμοῖος, τὸ γὰρ κοινὸν ὅμοιος,*

ἐν προπερισπάσει. οἱ δ' αὐτοὶ καὶ βδέλυρος λέγουσι καὶ πόνηρος καὶ μόχθηρος ἔξω ἀναλογίας».[54]''

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα δὲν ἦταν ὁμοιόμορφη στὸ λεξιλόγιό της καὶ στὴν κλίση τῶν λέξεών της, αὐτὴ ἄλλωστε εἶναι καὶ ἡ ἔννοια τῶν διαλέκτων, ἀλλὰ στὴν *δομὴ* τοῦ *λόγου της* καὶ στὴν *μετρικὴ* τῆς *μουσικῆς του ἁρμονίας*, πάντα ἐντὸς τῶν εὐρυτέρων πλαισίων τῆς *ἐνιαίας ἐκφράσεώς του*· ὅποιος ἔχει μελετήσει, ἢ καλύτερα ἔχει ἁπλῶς ξεφυλλίσει, τοὺς γραμματικοὺς τῆς ἑλληνιστικῆς, ρωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς διαπιστώνει τέσσερα πράγματα, τὴν γραφὴ σὲ *μεγαλογράμματη γραφὴ* καὶ σὲ *ἐνιαία γραμμή, χωρὶς περιθώρια* μεταξὺ τῶν *λέξεων*, τὴν *πλήρη πεποίθηση* τῆς *ἐνιαίας γραμματείας* ἀπ' τὸν *Ὅμηρο* μέχρι τὶς μέρες τους, τὸν *σχολιασμό τους πάντα*, μὲ *ἔναρξη* καὶ μεγίστη ἀναφορὰ στὸν *γενάρχη μας ποιητή*, καὶ τέλος τὴν *διδασκαλία της* καὶ προφορά της κατὰ τὸ *πολυτονικὸ σύστημα*. Τὸ ἔχουμε ἐπαναλάβει πολλὲς φορές, τὸ πολυτονικὸ ἐγεννήθη μαζὶ μὲ τὴν *πολιτικὴ ἐμφάνιση* τῆς ἑλληνικῆς, ὡς ἀπολύτου ταυτότητός τους εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς *ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς* τῶν πολιτῶν της καὶ τοῦ ἀναλόγου ἤθους των, τῆς *ἐμμελείας των*, ἡ *προφορὰ* τοῦ *λόγου* εἶναι τὸ πολυτονικὸ καὶ πάντα ἡ ἀνάγνωση μεγαλοφώνως κατὰ τὴν προσῳδίαν.

Φυσικά, οἱ Ἕλληνες καὶ στὶς *χειρότερες μέρες* τῆς *κατοχῆς τους*, ἀπ' τοὺς *Ρωμαίους* πρῶτα καὶ τοὺς *ἄλλους βαρβάρους* στὴν συνέχεια, δὲν ἀφομοιώθησαν ἀπ' τὸν πολιτισμό τους, ἀλλὰ μετέδωσαν τὸν *δικό τους* σὲ αὐτούς, ἐνῶ, μὲ τὴν ἀποχώρηση τῶν *πλέον δυναμικῶν συμπολιτῶν τους* στὰ *ψηλὰ βουνὰ* καὶ *ξηρονήσια*, διατήρησαν μαζὶ μὲ τὶς *κοινότητές τους* τὶς *ἀξίες* τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας* καὶ τὸν *ἐναρμόνιο λόγο τους*, γνωστὰ αὐτὰ στοὺς ἀναγνῶστες μας, τὰ ὑπογραμμίζουμε ἐπικουρικῶς.

[54] Ἀρχιεσπισκόπου Εὐσταθίου, «Παρεκβολαὶ εἰς τὸν Ὅμηρον, ῥαψῳδία, Α', στ. 176, (75,38), ῥαψῳδία, Β', στ. 764, (341,11-14) καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 26.

2

Οἱ διαφορὲς μεταξὺ τῶν *διαλέκτων* τῆς *ἑλληνικῆς* ἦταν *πολὺ περισσότερες* καὶ *βαθύτερες* μᾶλλον τῶν διαφορῶν τῆς *λογικῆς* τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης* καὶ τῆς *λειτουργίας* τοῦ *ἐγκεφάλου*, τῆς *διανοίας*, ὅπως τὶς ἀντιλαμβάνονται οἱ *ψηφιακοὶ θεωρητικοὶ* τῆς *Δύσεως* κατ' ἀρχάς· ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἕνα ἀλλά, οἱ Ἕλληνες ἐνέτασσαν τὶς διαφορὲς αὐτὲς στὸν *ἐνιαῖο πολιτικό τους λόγο* καὶ στὴν *μουσική του ἁρμονία*· οἱ *Δυτικοὶ* ἔχουν ὡς *συνδετικό τους κρίκο*, τὴν *ἰδεολογικὴ ὑποταγή τους* στὸν *ἀνώτερο λόγο τους* κι ἐπιχειροῦν τὸν ἐγκλωβισμὸ τῶν ἐπικοινωνιῶν τῆς διανοίας τους στὴν *γραμμικὴ* καὶ *δουλικῆς νοοτροπίας ἀλγοριθμικὴ λογική*.

Τὸ κύριο πρόβλημα τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἐρευνητῶν τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας εἶναι ἡ *ὑπόδουλη γλῶσσα τους* στὶς *ἰδεολογικὲς ἀρχές του*, καθὼς ἀναγνωρίζουν, ὅτι καὶ οἱ ἴδιοι, ὅπως κι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι *ἀντικείμενα* τῆς *ἱστορίας* κι ὑπόκεινται στὶς *ἀνώτερες ἐπιταγές της*· τὴν προσωπικὴ πρακτικὴ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐπικρίνει εὐστόχως ὁ *Πλάτων* εἰς τὸν «*Θεαίτητον*»:

''Στὴν πράξη, ἐπιστρέφοντες στοὺς φιλοσόφους, ἔχουμε πρωθύστερα τὴν πλήρη ἀναπαράσταση τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πλάτωνος, μὲ τὶς παρατηρήσεις τῆς Θρᾴττης θεραπαινίδος πρὸς τὸν ἔκπληκτο Θαλῆ, ὅταν ἔπεσε σὲ λακούβα παρατηρώντας ἕνα βράδυ τὸν Οὐρανό: γράφει, λοιπόν, ὅτι, ἐνῶ ὁ Θαλῆς παρατηροῦσε εἰς τὸν οὐρανό, μᾶλλον κάποιο ἀστρονομικὸ φαινόμενο, παραπάτησε κι ἔπεσε σὲ λακοῦβα γεμάτη νερά, «*πεσόντα εἰς φρέαρ*», κατὰ τὸν φιλόσοφο. Μία θεραπαινίς, ὅμως, Θρᾷττα, ἐμμελὴς καὶ χαρίεσσα, τὸν εἰρωνεύθηκε πολὺ ἔξυπνα:

> *Ὥσπερ καὶ Θαλῆν ἀστρονομοῦντα, ὦ Θεόδωρε, καὶ ἄνω βλέποντα, πεσόντα εἰς φρέαρ, Θρᾷττά τις ἐμμελὴς καὶ χαρίεσσα θεραπαινὶς ἀποσκῶψαι λέγεται ὡς τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ προθυμοῖτο εἰδέναι, τὰ δ' ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ παρὰ πόδας λανθάνοι αὐτόν.*[55]

Ἦταν ἔξυπνη ἡ εἰρωνεία τῆς θεραπαινίδος, ἡ ὁποία, ὁπωσδήποτε, δὲν γνώριζε τίποτε μᾶλλον ἀπ' τὶς ἀστρονομικὲς παρατηρήσεις τοῦ πρώτου σοφοῦ στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ ἐπιστημονικὲς ἀποδείξεις καὶ ἄμεσα πρακτικὰ ἀποτελέσματα· πρῶτος αὐτὸς προέβλεψε *ἔκλειψη ἡλίου*, τὸ *585 π.Χ.* μᾶλλον, ἀνακάλυψε τὴν

[55] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 17 κ.έ. καὶ Πλάτωνος, «Θεαίτητος», 174α, μετάφραση δική μου.

ἐγγραφὴ τριγώνου εἰς *κύκλον* καὶ *ἄλλα*, καθὼς ἐθεωρεῖτο ὁ *σοφώτερος* τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς του.[56] Γράφει ὁ Πλάτων,

> *ὅπως καὶ μὲ τὸν Θαλῆ, ἐνεργοῦντα ἀστρονομικὰς παρατηρήσεις, ὦ Θεόδωρε, καὶ βλέποντα ὑψηλά, ἔπεσε σὲ λακοῦβα, ὁπότε μία ἐμμελὴς καὶ χαρίεσσα Θρᾷττα θεραπαινὶς ἐξέφρασε τὸν σαρκασμό της λέγοντας, ὅτι ὅσα συμβαίνουν εἰς τὸν οὐρανὸ εἶναι πρόθυμος νὰ τὰ γνωρίσει, ἀλλὰ ὅσα εἶναι μπροστὰ εἰς τὰ πόδια του τὰ παραβλέπει.*

Ὁ Πλάτων παραδέχεται ὅτι εἶναι δυνατὸν μία ὑπηρέτρια, ὄχι μόνο νὰ εἶναι χαριτωμένη, ἀλλὰ καὶ ἐμμελής, ἔχειν τὸ μέλος, τὴν ἁρμονία μέσα της, ἰδιότης *ἐγγενὴς* τοῦ ἐλευθέρου πολίτου, διότι ἡ ἐμμέλεια χαρακτηρίζει τὸν *πέμπτο αἰῶνα*, τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκφράσεως τῆς ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς καὶ τῆς τραγῳδίας, τοῦ ἐναρμονίου γένους. Ὅταν ὁ Πλάτων ἀναγνωρίζει τὴν ἱκανότητα τῆς ἐμμελείας εἰς τὴν θεραπαινίδα, αὐτὸ σημαίνει ὅτι αἴρει ἐμπράκτως ὅλες τὶς θεωρίες του γιὰ τὴν *κατωτέρα φύση* τοῦ δούλου καὶ τῆς γυναικός, ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἔνταξη εἰς τὴν δραματικὴ τελετουργία, τὴν ἀνωτέρα ἔκφραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν θεραπαινίδων· κι ὁ Θαλῆς ἔζησε δύο αἰῶνες περίπου πρὶν ἀπ' τὸν Πλάτωνα, ὅταν ἦταν ἀκόμη εἰς τὰ πρῶτα της βήματα ἡ ἄμεσος δημοκρατία εἰς τὸν Ἑλληνισμό, κι ἕναν αἰῶνα πρὶν ἀπ' τὴν *ἐπίσημη καθιέρωση* τῶν δραματικῶν ἀγώνων. Δηλαδή, ἡ ἐμμελὴς θεραπαινὶς ἐπισφραγίζει τὴν κυρίαρχη θέση τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς τοῦ θεοῦ τῆς μουσικῆς μὲ τὴν λύρα του, εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεοῦ τῶν *χρησμῶν*, κυρίως μέσῳ τοῦ *Μαντείου* τῶν *Δελφῶν*, μὲ τὰς *διφορουμένης* τουλάχιστον *ἐννοίας ῥήσεις του*, μὲ ἐπιλογὴ τῆς τελικῆς ἀποφάσεως ἀπ' τὸν πολίτη κι ὄχι ἀπ' τὸν Θεό, καὶ τοῦ Ἔρωτος, ὡς χαρίεσσα –πολλοὺς Μιλησίους εἶχε τρελάνει ἡ θεραπαινίς!-, καὶ φυσικὰ καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὡς προστάτιδος τοῦ σοφοῦ Θαλοῦ.

Ὁ *ἀφηρημένος καθηγητὴς* ἢ ὁ ἀφοσιωμένος στὴν ἀποστολή του φιλόσοφος, ἐπιστήμων, ἰδεολόγος ἢ θεωρητικὸς τῆς ἐποχῆς μας, εἶναι κάτι τὸ ἀδιανόητο διὰ τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ὅταν τὸν ἀπορρίπτει ἀκόμη κι ὁ Πλάτων, τουλάχιστον ὅπως ἀναφέρουμε εἰς τὸν «Θεαίτητον». Τὸ ὑπογραμμίζει, λίγο πιὸ κάτω ὁ φιλόσοφος:

> *ταὐτὸν δὲ ἀρκεῖ σκῶμμα ἐπὶ πάντας ὅσοι ἐν φιλοσοφίᾳ διάγουσι. Τῷ γὰρ ὄντι τὸν τοιοῦτον ὁ μὲν πλησίον καὶ ὁ γείτων λέληθεν, οὐ μόνον ὅτι πράττει, ἀλλ' ὀλίγου εἰ ἄνθρωπός ἐστιν ἢ τί ἄλλο θρέμμα· τί δέ ποτ' ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ τί τῇ τοιαύτῃ*

[56] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 1.

φύσει προσήκει διάφορον τῶν ἄλλων ποιεῖν ἢ πάσχειν, ζητεῖ τε καὶ πράγματ' ἔχει διερευνώμενος. Μανθάνεις γάρ που, ὦ Θεόδωρε· ἢ οὔ; Θεόδωρος, Ἔγωγε· καὶ ἀληθῆ λέγεις.[57]

Ὁ ἴδιος σαρκασμός, μὲ ἐκεῖνον τῆς θεραπαινίδος πρὸς τὸν Θαλῆ χρειάζεται καὶ πρὸς ὅσους ἀφιερώνουν τὴ ζωή τους εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ πράγματι λοιπὸν δι' αὐτὸν ὁ μὲν διπλανός του καὶ ὁ γείτονάς του τοῦ διαφεύγει τὴν προσοχή, ὄχι μόνο ὅτι πράττει, ἐνεργεῖ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐάν εἶναι ἄνθρωπος ἢ ἄλλης μορφῆς ζωντανό· τί εἶναι ὅμως εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ ἄνθρωπος καὶ τί ἁρμόζει εἰς τὴν ἴδια του τὴν φύση, διάφορο ἀπ' τ' ἄλλα ὄντα ποιεῖν ἢ πάσχειν, αὐτὰ διερευνῶνται, παρὰ τὶς δυσκολίες τους, ἀπ' τὸν φιλόσοφο. Τὰ ἀντιλαμβάνεσαι ὁπωσδήποτε Θεόδωρε· ἢ ὄχι; Θεόδωρος: Πράγματι τὰ ἀντιλαμβάνομαι. Σωστὰ τὰ λές.

Ὁ φιλόσοφος τῆς σχολῆς δὲν ἔχει καθόλου εὐαισθησία γιὰ τοὺς γύρω του, οὔτε γιὰ τὴν φύση -γιὰ νὰ ἀναφερθοῦμε λίγο καὶ στὸ οἰκολογικὸ πρόβλημα-, δὲν εἶναι κἂν μὴ ἀναίσθητος, εἶναι ἀναίσθητος, ὅπως καὶ ὁ Ἥφαιστος καὶ ὁ ἐργαζόμενος στὴν παραγωγὴ ἐν σειρᾷ, εἶναι ἴδιος μὲ τὸν ἄνθρωπο τοῦ βιομηχανικοῦ συστήματος.

Τὴν καθοριστικὴ σημασία τῆς εὐαισθησίας στὸν πολίτη τὴν περιγράφει πάλιν πληρέστερα ὁ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος, κατὰ τὴν περίοδο μάλιστα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, μέ,

τὸ μὲν εἶναι ἀφανὲς μὴ τυχὸν τοῦ δοκεῖν, τὸ δὲ δοκεῖν ἀσθενὲς μὴ τυχὸν τοῦ εἶναι.[58]

δηλαδή, μᾶς λέγει ὅτι χωρὶς τὸ «*δοκεῖν*», τὸν λόγον τῆς Ἀγορᾶς, δὲν ὑπάρχει «*εἶναι*», διότι εἶναι ἀφανές, ἄγνωστο εἰς τὴν πόλιν, κρυμμένο κάπου, ἐνῶ χωρὶς τὸ «*εἶναι*» τὸ «δοκεῖν» εἶναι ἀσθενές· τὸ «*δοκεῖν*» γίνεται ἀκόμη ἀσθενέστερο, ὅταν, μαζὶ μὲ τὴν ἐξάρτησή του ἀπ' τὸ «*εἶναι*», χάσει καὶ τὴν ἐμμέλειά του, τὸν ῥυθμό, τὴν ἁρμονία καὶ τὸ μέλος τοῦ λόγου, ὅταν χάσει τὴν εὐαισθησία του.''

[57] Πλάτωνος, αὐτόθι, 174β, μετάφραση δική μου, κ. έ.

[58] Ὅρα εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», καὶ Γοργίου Λεοντίνου, ἀπόσπ. 26, "Die Fragmente der Vorsokratiker", B 26, II 306, 11.

3

Ὁ Πλάτων, τοῦ ὁποίου ἡ «Πολιτεία» ἀποτελεῖ τὴν *τελειότερη πραγματεία* περὶ *ὁλοκληρωτισμοῦ* στὴν *ἱστορία* τῆς *ἀνθρωπότητος*, μὲ συμπλήρωμά της τοὺς «*Νόμους*», ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ *κλειστὴ φιλοσοφικὴ σχολή*, ὅπως ἡ *Ἀκαδημία του*, στερεῖ ἀπ' τοὺς *μαθητές της* τῆς *ἀμέσου ἐπικοινωνίας* μὲ τὴν *Ἀγορὰ* καὶ τὴν παρακολούθηση ἔστω τῆς *καθημερινῆς ζωῆς* τῶν *κατοίκων της*, ὁπότε *περὶ συμμετοχῆς τους* φυσικὰ στὴν *ζωή της* οὔτε σκέψη δὲν γίνεται, κι ἀποκλείεται αὐτοὶ ἀποκτῆσαι τὴν *ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτική*· οἱ *μιμητὲς* τῆς *Ἀκαδημίας μαθητὲς* τῶν *νεωτέρων φιλοσοφικῶν σχολῶν*, ὅπως κι οἱ *πιστοὶ* τῶν *μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν* καὶ τῶν *ὁλοκληρωτικῶν ἰδεολογιῶν* κι οἱ *ἐπιστήμονες ἐρευνητές τους*, εἶναι γνήσια ἀντίγραφα ἢ καὶ χειροτέρας μορφῆς τῶν προτύπων τους, ὡς τὸ παρουσιάζουμε ἀρκετὰ πειστικὰ καὶ στὸ πόνημά μας. Οἱ λεπτὲς αὐτὲς ἀποχρώσεις τοῦ *καθημερινοῦ λόγου* λείπουν στὴν *δυτικὴ σκέψη* κι ὡς *ὑπόνοια*, ἐξαιρέσει τῶν Γιὰνν Λὲ Κοὺν καὶ Στανισλὰς Ντεχαέν.

''Ὅλοι οἱ *Ἕλληνες γραμματικοὶ* ἀποφεύγουν τὴν ὅποια ἀναφορὰ στὴν *λατινικὴ γλῶσσα* καὶ στὴν προφορά της, μὲ κορυφαῖο παράδειγμα τὸν *Ἡρωδιανό*, τὸν *τρίτο μ.Χ. αἰῶνα*, διατελέσαντα καὶ *διδάσκαλο* τῆς ἑλληνικῆς τοῦ *αὐτοκράτορος Μάρκου Αὐρηλίου*, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ μοναδικὸ ἔργο του, «*Περὶ καθολικῆς προσῳδίας*», δὲν περιλαμβάνει λέξη γιὰ τὴν λατινικὴ καὶ μόνο οἱ σχολιαστὲς τῶν ἐκδόσεών του, χρησιμοποιοῦν καὶ λατινικὲς φράσεις· ἄλλωστε, ἀντιγράφει στὸ θέμα αὐτὸ τὸν πατέρα του, *Ἀπολλώνιο* τὸν *Δύσκολο*, μὲ τὴν ἴδια τακτικὴ στὴν ἀποφυγὴ οἱασδήποτε ἀναφορᾶς εἰς τὸ ἔργον του, «*Περὶ συντάξεως*», στὰ λατινικὰ καὶ μόνο *μία* κάνει ὁ *σχολιαστής του Ζὰν Λαλώ*, μὲ τὴν χρήση τῶν λατινικῶν *p* καὶ *q*, στὴν εἰσαγωγή του, γιὰ τὴν προφορὰ ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀλλὰ δὲν τὴν ἐπαναλαμβάνει, ἐνῶ ὁ *ἐθνικὸς γλωσσολόγος μας κοινοβαρβαρικῆς νοοτροπίας* τὸν κατατάσσει εἰς τοὺς *ἀνακαλύψαντας!* τὸ πολυτονικό, χωρὶς νὰ τὸν ἔχει διαβάσει μᾶλλον, καθὼς οἱ ἀναφορές του, ὅπως καὶ τοῦ υἱοῦ του εἶναι στὸν Ὅμηρο κυρίως, μὲ *αὐτονόητη* τὴν *μετρική*. Λογικὸ εἶναι, καθὼς δείχνει ὅτι ἀγνοεῖ τὴν μελέτη τῶν *Ἑλλήνων συγγραφέων* καὶ *φιλοσόφων!* Ἀπ' τὸν *Γεώργιο* τὸν *Χοιροβοσκό*, τέσσερες αἰῶνες μετὰ τὸν Ἡρωδιανό, ὥς καὶ τὸν *Ἀρχιεπίσκοπο Εὐστάθιο* δὲν ἀναφέρεται ἡ λατινικὴ ὡς ἐμμελὴς γλῶσσα, παρὰ ὡς ἐνδεὴς γλῶσσα ἀπ' τὸν καὶ οὐδόλως μάλιστα ὡς *εὐάρμοστος* κι *εὔρυθμος*· ἂν τὰ ἄκουγε αὐτὰ ὁ *αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς* θὰ ἐξαγριωνόταν καὶ θὰ τὰ χαρακτήριζε καὶ πάλιν, «*ὡς κρωγμοὺς τῶν τραχὺ βοώντων*

ὀρνίθων», *ἀλλὰ «προσπνεύσεως χάριν»*, τῆς λατινικῆς. Ἔτσι, κι ὁ *Δημήτριος Σεμιτέλος*, ὁ *πρῶτος καθηγητὴς* μετρικῆς τοῦ *Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου* τὸν προπαρελθόντα *αἰῶνα*, εἰς τὸ μνημειῶδες ἔργο του, *«Ἡ Ἑλληνικὴ μετρική»*, τοῦ *1894*, κάνει ἀναφορὰ στὴν λατινικὴ μετρική, *ἀλλὰ* σὲ σχέση της πρὸς τὴν ἑλληνική, δηλαδὴ τὴν ἑλληνικὴ χαρακτηρίζει *ὡς ρίζα της*· ἄλλωστε, εἶναι γνωστό, ὅτι *ὁ ἐκ Τάραντος συλληφθεὶς αἰχμάλωτος Ἀνδρόνικος*, κατὰ τοὺς πολέμους τοῦ *Πύρρου*, ἔγινε διδάσκαλος στὴν Ῥώμη καὶ πρῶτος μετέφερε τὰ ἑλληνικὰ μέτρα στὴν λατινική, ὅπως καὶ πρῶτος ἔγραψε καὶ *ποιήματα* σὲ αὐτή, μὲ τὸ ὄνομα *Τίτος Λίβιος*. Τὸ *1900* ὅμως στὴν *Ὀξφόρδη* μεθόδευαν τὴν ὑπαγωγὴ τῆς προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς, ὅπως προαναφέραμε, στὴν λατινικὴ οἱ *Ἀγγλοσάξωνες σοφοὶ* καὶ ἐπισήμως τὴν ἐπέβαλαν διεθνῶς!

Κι οἱ μὲν Ἀγγλοσάξωνες, ἢ μᾶλλόν τινες ἐξ αὐτῶν, ὅσοι ἐθεμελίωναν τότε τὴν παγκόσμια κυριαρχία τῆς βρεταννικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπέβαλαν τὴν ἰδεολογία τους καὶ στὴν γλῶσσα, παρὰ τὶς ἀντιδράσεις τῶν *περισσότερων Ἑλληνιστῶν* τῶν *ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν*· ἀλλὰ ἡ διάχυση τῆς ἀριστερῆς ἰδεολογίας ἔθεσε ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση καὶ τὴν ἔνταξη τῆς γλωσσολογίας στὴν λογική της, μὲ τὸν *Νικολάι Γιακόβλεβιτς Μὰρρ κορυφαῖο*. Μόνο ἀναφορὰ γίνεται σὲ αὐτά, ὄχι βαθειὰ ἔρευνα, τὴν πολιτική τους πτυχὴ παρουσιάζουμε κι αὐτὴ μᾶς ἐνδιαφέρει.[59]

Ἡ ἐμφάνιση τοῦ κινήματος τοῦ δημοτικισμοῦ ἦταν ταυτόσημη σχεδὸν στὰ μέσα τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος, μὲ τὸ ἀντίστοιχο τῆς *ἀνάγκης ἐξευρωπαϊσμοῦ* τῆς χώρας μας καὶ τῆς *ἐγκαταλείψεως* κάθε *ἀναχρονιστικοῦ θεσμοῦ της*· τὸ ποῖοι ἦταν ἀναχρονιστικοὶ θεσμοὶ καὶ ποῖοι ὄχι, δὲν ἦταν καθόλου εὔκολο πρὸς διευκρίνιση. Ὁπωσδήποτε ἦταν οἱ *τουρκικοὶ* θεσμοὶ καὶ μαζί τους τὰ κατάλοιπα τῆς τουρκικῆς γλώσσης στὴν καθημερινότητα τῶν Ἑλλήνων· ἄλλωστε, ἡ προσπάθεια *καθάρσεως* τῆς γλώσσης *ἀπ' τὰ κατάλοιπα* αὐτά, δημιούργησε τὴν ἀνάγκη τῆς *καθαρευούσης*, τῆς καθαρῆς γλώσσης καὶ σὲ διάφορο βαθμὸ ταυτίσεώς της μὲ τὴν ἀρχαία ἑλληνική. Τὸ χάσμα ἦταν ἤδη μεγάλο κι ὁ πόλεμος μεταξύ τους συνεχής, μὲ *ταξικὲς* καὶ *ἄλλες προεκτάσεις* στὴν συνέχεια πρὸς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος. Γνωστὰ αὐτά, ἡ πολιτικὴ πλευρὰ μᾶς ἐνδιαφέρει, ὄχι ἡ *κομματική*, παρὰ ἡ γνήσια γλωσσική, δηλαδὴ ἡ προσέγγιση τοῦ προβλήματος τῆς γλώσσης στὸ σύνολο τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας κι ὄχι ἡ *μερικὴ* κι *ἀποσπασματική της*, μὲ τὴν *πλήρη ἀπαξίωση*, *ἑκουσία* μᾶλλον κι *ὄχι*

[59] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 67, κ. έ, καὶ «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 31.

ἀκουσία, τῆς οὐσιαστικῆς διακρίσεώς της σὲ *ἐμμελῆ* κι *ἀμελῆ λόγο*, *ἐλεύθερο* καὶ *δουλικό*, *ἀπ' τοὺς δημοτικιστές*. Μήπως ἐξ ἀρχῆς ἀποζητοῦσαν ἄλλο ἀλφάβητο κι ἄλλη *γλῶσσα*, ὅπως ἀποδείχθηκε μὲ τὴν καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ, ὡς *πρώτου* βήματός τους;''

Οἱ ἄλλες κινήσεις τους ἔχουν σημασία: ''Τὸ κρίσιμο ἐρώτημα εἶναι ἕνα: ὅλοι αὐτοὶ οἱ *καθηγητὲς* τῆς *κλασικῆς γραμματείας μας* κι ἄλλοι *φιλόλογοι*, ἔχουν ὁπωσδήποτε διαβάσει τὰ σχετικὰ συγγράμματα, ἀφοῦ πολλοὶ ἔχουν μεταφράσει ἀρκετὰ, γιατὶ παραβλέπουν ἢ περνοῦν *ἐπιφανειακὰ* τὰ σχετικὰ μὲ τὴν *γνήσια προφορὰ* τῆς *ἑλληνικῆς γλώσσης*, τῆς ταυτίσεως τοῦ λόγου μὲ τὸ γραπτὸ κείμενο, ὅπως καὶ τὶς *παρόμοιες παρατηρήσεις* τῶν *σοφῶν* τῆς *ἀρχαίας*, *ἑλληνιστικῆς*, *βυζαντινῆς* καὶ *νεωτέρας* ἐποχῆς; Ἡ πρόχειρη ἑρμηνεία εἶναι ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ στάση τῶν *δυτικῶν «σοφῶν»*, ὁπότε συμμορφώνονται πρὸς τὰς *ἐπιταγάς τους!* Ἔτσι, ἀγνοοῦν καὶ τὸ ἔργο τοῦ *Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων*, *«Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης»*, *Ἁγία Πετρόπουλις*, *1830*, ἀλλὰ κι ὑπονόμευσαν μανιωδῶς τὴν ἔκδοση τοῦ *πρώτου τόμου του*, τὸ *1993*, *ἀπ'* τὶς ἐκδόσεις *«Φιλόμυθος»*. Ἐπίσης ξεχνοῦν! ὅτι ἡ βάσις τῆς κλασικῆς, ἑλληνιστικῆς, μεσαιωνικῆς καὶ τῆς τουρκοκρατικῆς ἐκπαιδεύσεώς μας, μὲ τὴν *μουσικὴν ἀναπόσπαστον*, σὲ ὅλες τὶς *βαθμίδες της*, ἦταν ὁ *Ὅμηρος* κι ὅτι ἐδιδάσκοντο καὶ ἀπὸ μία *τριλογία* τῶν *τριῶν τραγικῶν* καὶ τοῦ *Ἀριστοφάνους*· σαφῶς πιθανὸν θὰ ἐμελέτησαν τὰς *ἐξαιρέτους «Παρεκβολὰς»* εἰς τὸν *Ὅμηρον* τοῦ *Ἀρχιεπισκόπου Εὐσταθίου*, ὅπως καὶ τὴν *μελέτη* τοῦ *Ἀρχιμανδρίτου Εὐσταθίου Θερειανοῦ*, εἰς τὸ *ἐκπληκτικὸν ἔργον του*, *«Περὶ τῆς Μουσικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῆς ἐκκλησιαστικῆς»*, ἐν *Τεργέστῃ*, *1875*, μὲ *πειστικότατη ἐπισήμανση* τῶν *διαφορῶν* ἑλληνικῆς καὶ *εὐρωπαϊκῆς* μουσικῆς· τὰς ἀποδέχεται δὲ αὐτὰς ὁ *διάσημος Γάλλος μουσικός*, *Charles Emile Ruelle*, μεταφράσας καὶ δημοσιεύσας τὴν μελέτη του εἰς τὴν *Revue Musicale* τὸ ἑπόμενο ἔτος, ἀσπαζόμενος τὰς ἀπόψεις του, ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ μουσικὴ τῶν *ἐλευθέρων Ἑλλήνων* κι ἄλλη τῶν *φύσει δούλων* ἐξ αὐτῶν.[60] Ἄλλωστε, ὁ *Δ. Μαρωνίτης* ἔσπευσε νὰ διαβεβαιώσει, ὅτι ἡ λατινικὴ εἶναι *θυγάτηρ* τῆς ἑλληνικῆς, ἑπομένως, ἔτσι ὄχι καὶ *τόσο ξένη!* Πρόκειται, γιὰ *ἔμμεση ὁμολογία* μᾶλλον *συμμετοχῆς του* στὴν ὁμάδα τῶν *«προοδευτικῶν»* φιλολόγων, ποὺ πρότειναν τὴν καθιέρωση τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου, μαζὶ μὲ τὸ μονοτονικό, κατὰ τὸν Κωνσταστῖνον Δημαρᾶν; ἀλλὰ δὲν τὸ διευκρίνισε. Πάντως θεωρεῖται ὁμολογία

[60] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελλοῦς», «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 127.

ἀποδοχῆς καὶ προβολῆς τὰς *«ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας καὶ ἄλλης κακίας βάσεις»* κοινοβαρβαρικῆς γλώσσης τῶν δούλων, φύσει ἢ θέσει, κι ὄχι τῆς *ἐμμέτρου, ἐμμούσου, ἁρμονικῆς* κι *ἐμμελοῦς* τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν. Ἀλλά, ξέχασε ἢ ἀποσιώπησε τὶς διαπιστώσεις ὅλων σχεδὸν τῶν ἀλεξανδρινῶν καὶ βυζαντινῶν σοφῶν καὶ πολλῶν τῆς συγχρόνου ἐποχῆς, ὅτι ἡ λατινικὴ γλῶσσα φύσει ἀδυνατεῖ ἐκφράσαι, ὅπως τὸ ἀπέδειξε ἡ ἱστορία της, ὡς θεσμὸ στὸν λαό της καὶ μὲ πειστικὴ βεβαιότητα, τὴν *ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ* καὶ τὸ *ἀναπόσπαστο ἦθος της*, ὡς οὐδόλως ἀνεκτικῆς πρὸς τὸν *χορὸν* καὶ τὴν *μουσικήν*, ἐπειδὴ καθεστὼς *στρατοκρατικῆς ὀλιγαρχίας* ἦταν ἡ *δημοκρατία της*, μὲ δεσπόζουσα ἐξουσία ἐκείνη τῆς *Συγκλήτου*, κι ἂς μὴν μᾶς τὸ κρύβουν ὑπὸ τὸν ἑλληνορωμαϊκὸ πολιτισμό…''

Τὸ συμπέρασμα εἶναι σαφέστατο· ἀκολουθοῦν πιστὰ τὰς *ἐντολὰς* τοῦ *ὀρθολογισμοῦ* καὶ τῆς *δυτικῆς ἐσχατολογίας*, ὅπως ἔχουμε προαναφέρει, σὲ κάθε τι τὸ *ἐπιστητό*, ὁπότε προτάσσουν τὰς «ἐπιστημονικὰς» θέσεις της καὶ τὰς ἐπιβάλλουν καὶ στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ πολιτικὴ θεώρηση· ὁ,τιδήποτε ἐκφεύγει τῆς θεωρήσεως αὐτῆς ἀποβάλλεται ὡς *περιττὸ* κι ἀφήνεται στὰ *ἀζήτητα* τῆς ἱστορίας. Ὅποιος τὰ ἐπισημαίνει αὐτὰ ἀγνοεῖται παντελῶς ἀπ' τὸ *συντεχνιακὸ κλειστὸ κύκλωμα ἐλέγχου* τῆς *πνευματικῆς μας ζωῆς*, μὲ κάθε μέσο, ὅπως μὲ τὴν *ὑπονόμευση* καὶ *πλήρη παρεμπόδιση* τῆς κυκλοφορίας τῶν *σχετικῶν βιβλίων*, χειροτέρας μορφῆς κι ἀπ' τὴν περίοδο τῆς *ἑπταετίας*, ἐνῶ ὁ τύπος, ἔντυπος κι ἠλεκτρονικός, τὰ περιφρονεῖ δεόντως, εἶναι ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας ἀναφανδὸν καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου, ἀλλὰ ὑπὲρ ὅσων ἀσπάζονται καὶ προπαγανδίζουν τὸν *δυτικὸ τρόπο ζωῆς* καὶ τὴν *μεσιανική του κοσμοθεωρία*. Ἡ φιλοσοφική τους κριτικὴ εἶναι γνωστὴ στοὺς ἀναγνῶστες μας, ἀλλὰ κρίνεται ἀπαραίτητη ἡ συμπλήρωση μερικῶν στοιχείων, ὡς πρὸς τὴν γλῶσσα· ἡ γλωσσολογία ὡς ἐπιστήμη ἐμφανίσθηκε μετὰ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος.

Ὁ *Φρειδερίκος Ἔνγκελς* ἀσχολήθηκε κάπως μὲ τὸ θέμα, ἴσως ἐπειδὴ ἔζησε *δώδεκα χρόνια* περισσότερο ἀπ' τὸν *Κάρολο Μὰρξ* καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς *ὁριστικῆς διαμορφώσεως* τῆς *βικτωριανῆς ἠθικῆς*, ἀνεκτικὸς πρὸς αὐτήν, μὲ τὶς προεκτάσεις της στὴν θεμελίωση τῆς θεωρίας τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ὑπαγωγῆς τῶν κανόνων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης σὲ ἐκείνους τῆς λατινικῆς, μὲ κύριο ὄργανό της τὴν *ἐρασμικὴ προφορά*·[61] εἶναι ἡ *ἐνιαία μεσιανικὴ ἀντίληψη* τῆς βιομηχανικῆς

[61] Αὐτόθι, σελ. 21 καὶ 65-66 καὶ κατωτέρω, 90-93.

κοινωνίας, μὲ τὴν *θεωρία* τῆς *καταγωγῆς* τοῦ *ἀνθρώπου* ἀπ' τὸν *πίθηκο*, θετικὸ βῆμα, ἂν καὶ οἱ Ἕλληνες τὴν ἐνέτασσαν στὴν ἀνθρωπομορφικὴ θρησκευτικὴ πίστη τους, καὶ στὴν *ἐξέλιξή του* μὲ τὴν *ἐργασία* καὶ τὴν *γλῶσσα*, ὁπότε ἑπόμενο βῆμα εἶναι ἡ ἀναζήτηση τῶν *πρώτων ριζῶν* τῆς κοινῆς γλώσσης, μὲ τὴν *διαδρομή τους* στὴν συνέχεια, ἀπ' τὸν *Σωσσὺρ* κι ἄλλους στὸν *Νικολάι Γιακόβλεβιτς Μὰρρ* στὴν *κομμουνιστική της ἐκδοχὴ* καὶ στὸν *Νόαμ Τσόμσκυ* στὴν *φιλελεύθερη*, ἴδιες ἀπόψεις ἔχουν, ἔστω κι ἂν αὐτὸ ἀποσιωπᾶται ἐπιμελῶς. Ἡ *σοβιετικὴ ἐξουσία* εἶχε ἀποδεχθεῖ πλήρως τὴν *γλωσσικὴ νομοτέλεια* κι εἶχε ἀρχίσει ἡ *ἐφαρμογὴ* τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου σὲ *διάφορες ἐθνότητες* τῆς *ρωσικῆς αὐτοκρατορίας*, ἐνῶ στὸ *Βλαδιβοστὸκ* ὀργανώθηκε τὸ *1931 διεθνὲς συνέδριο*, γιὰ τὴν ἐνιαία ἐφαρμογὴ τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου στὸν *κομμουνιστικὸ κόσμο*, στὸ ὁποῖο συμμετεῖχε καὶ συμφώνησε καὶ τὸ *Κινεζικὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα*, ἐνῶ *καθοδηγητὴς ὅλων* ἦταν ὁ θεωρητικός της Νικολάι Γιακόβλεβιτς Μάρρ.

Ὁ πόλεμος προκάλεσε *αἰσθητὴ καθυστέρηση* στὴν λατινοποίηση τοῦ ρωσικοῦ ἀλφαβήτου, καθὼς ὁ *Ἰωσὴφ Στάλιν* κάλεσε τοὺς *ρωσικοὺς λαοὺς* στὸν *μεγάλο πατριωτικὸ πόλεμο*, ἐπέτρεψε τὴν *Ὀρθόδοξη ἐκκλησία*, ἐπανέφερε τὸν *πατριάρχη* καὶ τὴν ἀνάπτυξη *πολλῶν παλαιῶν θεωριῶν*, γιὰ τὴν γλῶσσα καὶ τὴν *ἱστορία τους*. Ἔτσι παραμερίσθηκε ὁ μαρρισμὸς κι ἀναπτύχθηκαν οἱ ἄλλες γλωσσολογικὲς θεωρίες, ἐνῶ ὁ Μὰρρ εἶχε πεθάνει τὸ *1934*, μετὰ ἀπὸ ἐπίσκεψή του στὴν *Τουρκία*, ὡς συμβολή του στὴν *καθιέρωση* τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου, ἀλλὰ προσεβλήθη ἀπὸ *ἐλονοσία*· μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἡ *κομματικὴ ἱεραρχία* προσέφυγε στὴν *ἀποκατάσταση* τῆς *κομμουνιστικῆς νομιμότητος* σὲ ὅλα, ὅπως καὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν *γκουλὰνγκ* καὶ τῆς *ἀπολύτου κυριαρχίας* τῆς *KGB*.

Στὰ πλαισία αὐτά, ἡ *ἁρμόδια Ἐπιτροπὴ* τῆς *Μόσχας* ἐπέβαλε τὴν *ὑπαγωγὴ* στὴν *ἰαπετικὴ θεωρία*, ὅλων τῶν *σχετικῶν σχολῶν* τῶν *Πανεπιστημίων* τῆς *Σοβιετικῆς Ἑνώσεως* κι ὅποιοι ἔδειχναν ἔστω καὶ *τάσεις διαφοροποιήσεως* ἔπαιρναν τὸ *τραῖνο* γιὰ τὴν *Σιβηρία*· στὸν *Καύκασο*, οἱ δύο πρόεδροι τῶν γλωσσικῶν σχολῶν, *Ἀρμενίας* καὶ *Γεωργίας* ἦταν *στενοὶ φίλοι* κι εἶχαν τὶς ἴδιες ἀπόψεις, θεωροῦντες *αὐταρχικῆς μορφῆς* τὴν ἰαπετικὴ θεωρία. Κάποια μέρα ἔρχεται τὸ *μήνυμα* στὸν *Ἀρμένιο*, ὅτι καθαιρεῖται ἀπ' τὴν *θέση του* κι ἀντικαθίσταται, χωρὶς νὰ ὁρίζεται ὁ *διάδοχός του*, κι αὐτὸς τὰ βάφει *μαῦρα*, μαζὶ μὲ τὴν *γυναῖκα του*, ἀλλὰ ἐνημερώνει γιὰ τὰ νέα τὸν φίλο του στὴν *Τυφλίδα*· τὰ μαθαίνει αὐτὸς καὶ λέει, «*ἔρχεται κι ἡ σειρά μου*», κι ἀμέσως τρέχει στὸν *στενώτερο* φίλο του, τὸν *Γραμματέα* τοῦ *Κόμματος*. Αὐτὸς ἦταν ὁ μόνος γραμματέας κόμματος τοῦ σοβιετικοῦ κράτους ποὺ εἶχε τὴν ἄνεση *ἀμέσου*

τηλεφωνικῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸν Στάλιν, ὡς Γεωργιανὸς γάρ· ἀκούει τὸν φίλο του, πείθεται ὅτι ἔχει δίκαιο, σκέπτεται καὶ τοῦ λέει, «*Ἐγώ, ἕνα μόνο πρᾶγμα μπορῶ νὰ κάνω γιὰ σένα, νὰ σὲ στείλω στὸν Στάλιν κι αὐτὸς νὰ κρίνει*». «*Στὸν Στάλιν;*» *ἀπαντάει αὐτὸς* κι ἄρχισε νὰ τρέμει *προκαταβολικά*. Τελικὰ πείθεται καὶ πάει στὸν Στάλιν, ὁ ὁποῖος τὸν ἀκούει *προσεκτικά*, *σὲ δύο συναντήσεις τους*, τὸν ὑποχρεώνει νὰ δημοσιεύσει ἕνα *ἄρθρο* στὴν *Πράβδα*, μὲ τὶς ἀπόψεις του καὶ λίγο καιρὸ μετὰ δημοσιεύει τὴν *γνωστὴ μελέτη του*, γιὰ τὴν γλῶσσα, ἴσως κι ὡς *μαθητὴς ἱερατικῆς σχολῆς*, ἀκυρώνοντας τὴν ἰαπετικὴ θεωρία καὶ διακόπτοντας τὴν λατινοποίηση τῶν ρωσικῶν γλωσσῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλοντας τὴν ἐπιστροφή τους στὸ *κυριλικὸ ἀλφάβητο*, ὅσων τὸ εἶχαν ἐφαρμόσει, ἀνατρέποντας ἔτσι πλήρως καὶ τὴν «*νομοτέλεια*» τῆς *κομμουνιστικῆς τάξεως*.[62]

Στὴν συνάντησή τους μεσολαβεῖ ὅμως κι ἡ *σκωπτικὴ* πλευρὰ τῆς ἱστορίας· ὁ γλωσσολόγος, ὅπως τὸ φέρνει ἡ συζήτηση, ἐνημερώνει τὸν μεγάλο ἡγέτη, γιὰ τὴν καθαίρεση τοῦ φίλου του στὴν Ἀρμενία. Ὁ Στάλιν παίρνει ἀμέσως *τηλέφωνο* στὸν *τοπικὸ* γραμματέα τοῦ κόμματος, γύρω στὰ *μεσάνυχτα*, ἐπειδὴ νύχτα δούλευε κυρίως, καὶ τοῦ λέει, «*Τί κάνατε στὸν πρόεδρο τῆς γλωσσολογικῆς σχολῆς;*» Καὶ τοῦ κλείνει τὸ τηλέφωνο· *αὐτὸς* στέλνει ἀμέσως τὴν *φρουρά του* στὸ *σπίτι* τοῦ *γλωσσολόγου*, μὲ ἐντολὴ νὰ τὸν φέρει τάχιστα στὸ γραφεῖο του. Ἀκούει τὸ χτύπημα στὴν πόρτα *αὐτὸς* καὶ λέει στὴν γυναῖκα του, «*Μὲ παίρνουνε!*» Τὴν φιλάει, φιλάει καὶ τὰ *παιδιά του* στὸν *ὕπνο*, παίρνει τὴν *βαλίτσα* του καὶ πάει, μὲ τὸ κεφάλι κάτω, σίγουροι κι οἱ δύο, ὅτι δὲν ξέρουν πότε θὰ ξανασυναντηθοῦν. Τὸν βλέπει ὁ γραμματέας καὶ τὸν συγχαίρει, γιὰ τὴν *ἀποκατάσταση* στὴν *θέση του* καὶ μαζὶ μὲ *νέες ἁρμοδιότητες* κι *αὔξηση μισθοῦ*. Κι *αὐτὸς* ἀπαντάει, «*Καλὰ ἦταν ἀνάγκη μεσάνυχτα νὰ μὲ καλέσετε, δὲν γινότανε τὸ πρωί, τῆς γυναίκας μου τῆς κόπηκε ἡ χολή!*»

Οἱ ἐξελίξεις στὴν Κίνα ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον· ὁ *Μάο Τσετούνγκ*, μαζὶ μὲ τὸ *μεγάλο ἅλμα* πρὸς τὰ *ἐμπρὸς* τοῦ 1958, δίδει ἐντολὴ γιὰ τὴν *ἀντικατάσταση* τῆς *ἰδεογράμματης γραφῆς* μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο, στὰ πλαίσια τῆς συμφωνίας τοῦ 1931, τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων στὸ Βλαδιβοστόκ· ὅλοι συμμορφώθηκαν ἀμέσως, μὲ τοὺς *μανδαρίνους πρώτους*, ἀλλὰ ἀντέδρασαν οἱ *χωρικοί*, καὶ τὸ κινεζικὸ κομμουνιστικὸ κόμμα εἶναι κόμμα τῶν χωρικῶν. Κι ὁ *πανίσχυρος* Μάο ὑποχώρησε *κατὰ κράτος*.

[62] Ὅ. ἀ, σελ. 92 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Οἱ μικροὶ βάρβαροι».

Οἱ *ἀγράμματοι χωρικοὶ* ἀντιστάθηκαν, γιὰ *μοναδικὴ φορὰ* ἀπέναντι στὸν *ἀδιαμφισβήτητο ἀρχηγό τους*, *πολὺ δυναμικὰ* στὴν ἀλλαγὴ τῆς *ἱστορικῆς γραφῆς τους* κι ὑπερασπίσθηκαν τὴν διατήρηση τῆς *πολιτιστικῆς τους παραδόσεως* καὶ τῆς *διαχρονικῆς ταυτότητός τους*, ἐνῶ ἐλάχιστοι ἀπ' αὐτοὺς γνώριζαν ἀνάγνωση…

Τὸ ἀντίστοιχο συνέβη καὶ εἰς Ἀθήνας, ὅταν ὁ *πρὸ 25ετίας Ἀρχιεπίσκοπος* ἐπέβαλε τὴν ἀνάγνωση τοῦ *Ἀποστόλου* καὶ τοῦ *Εὐαγγελίου* κατὰ τὴν *θείαν λειτουργίαν* καὶ σὲ ἀπόδοση στὴν νεοελληνική, μετὰ τὴν ἐπίσημη ἀνάγνωσή τους, σὲ ὁρισμένες ἐκκλησίες τῆς πρωτευούσης, ὡς παραχώρηση πρὸς τοὺς δημοτικιστές, «*Γιὰ νὰ καταλαβαίνουν οἱ πιστοὶ τὸν θρησκευτικό τους λόγο!*» Σὲ λίγο ἀνακάλεσε τὸ μέτρο, ἐπειδὴ οἱ *ἡλικιωμένοι* ἄλλαξαν ἐκκλησία, ἀφοῦ δὲν ἤθελαν νὰ ἀκοῦνε τὸν λόγο τοῦ *Ἰησοῦ* σὲ ἄλλη γλῶσσα πλὴν ἐκείνης τοῦ Εὐαγγελίου, ἐνῶ κατέρρευσαν καὶ τὰ ἔσοδα τῶν ἐκκλησιῶν…

4

Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ τρία παραδείγματα, ὁ *καταπιεστικώτατος Ρῶσος δεσπότης* ἀπέρριψε τὴν θεωρία τοῦ *Νικολάι Γιακόβλεβιτς Μὰρρ* καὶ διατήρησε τὴν στενὴ σύνδεση τῆς *ρωσικῆς γλώσσης*, μὲ ἐκείνη τῆς *ὀρθοδόξου ἐκκλησίας*, ἐνῶ ἔγραψε καὶ βιβλίο «*Περὶ γλωσσολογίας*»· οἱ *ἁπλοὶ Κινέζοι χωρικοὶ* ἐπαναστάτησαν κατὰ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ *λατινικοῦ ἀλφαβήτου*, κατὰ παράβαση τῆς κομουνιστικῆς θεωρίας καὶ τοῦ ἀδιαμφισβητήτου ἡγέτου τους, ἐνῶ εἶχαν ἐνδώσει οἱ πολυπληθεῖς μανδαρίνοι, ἀλλὰ καὶ τὸ *γειτονικὸ Βιετνὰμ* εἶχε ἀποδεχθεῖ τὸ *λατινικὸ ἀλφάβητο* κατὰ τὸν *ἀποικισμό του*· οἱ *ἡλικιωμένοι* τῆς *πρωτευούσης μας* ἀρνήθηκαν τὴν ἀποδοχὴ τῆς μεταφράσεως τοῦ *Ἀποστόλου* καὶ τοῦ *Εὐαγγελίου*, καὶ στὴν *νεοελληνικὴ* κι ὄχι τόσο διαφορετικῆς ἀπ' τὴν *κοινὴ γλῶσσα* τῆς *Καινῆς Διαθήκης*.

Ἕνα εἶναι τὸ συμπέρασμα, ἡ *θρησκευτικὴ πίστη* κι ἡ *ἰδεολογικὴ ἐξάρτηση* ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴν *γλῶσσα* στοὺς *ἱστορικοὺς λαούς*, μὲ τὴν διατήρησή της ὡς μίας καὶ ἑνιαίας ἐπὶ χιλιάδες χρόνια καὶ σὲ ἄμεση κι ἄρρηκτη σύνδεσή της μὲ τὶς *παραδοσιακές τους* καὶ τὶς *πολιτιστικές τους ρίζες*.

Τὴν καλύτερη μᾶλλον καὶ πληρέστερη διασύνδεση τῶν ἑλληνικῶν διαλέκτων τὴν διδάσκει ὁ *Ἡρωδιανὸς* εἰς τὸ βιβλίον του, «*Περὶ καθολικῆς προσῳδίας*», γραμμένο στὸ τέλος τοῦ *δευτέρου αἰῶνος* καὶ προορισμένου τουλάχιστον γιὰ τὶς *ἀνάγκες τοῦ αὐτοκράτοτος Μάρκου Αὐρηλίου*· ἀπὸ ἱστορικῆς πλευρᾶς δείχνει, ὅτι στὴν διδασκαλία τῆς *ἑλληνικῆς γλώσσης* περιλαμβάνονταν, πέραν τοῦ *Ὁμήρου* καὶ τῶν *τραγικῶν ποιητῶν*, κι ὅλοι οἱ ἄλλοι ποιητὲς καὶ συγγραφεῖς ὅλων τῶν διαλέκτων, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀποτελοῦσαν τὴν βάση τῆς παιδείας καὶ τῶν καλλιεργημένων Ρωμαίων κι ἰδιαιτέρως τῶν αὐτοκρατόρων ἐξ αὐτῶν.

Ὡς συμπλήρωμα, στὴν παρουσίαση τῆς σημασίας τῆς *δημιουργικῆς* κι *ἐλευθέρας σκέψεως* στὴν ἐποχὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας, κρίνεται ἀπαραίτητη ἡ παράθεση μερικῶν βασικῶν παρατηρήσεων τοῦ Ἡρωδιανοῦ· ὡς κύρια ἔννοια ἔχουμε:

> *τὸ ἑκάστη λέξει τὴν δέουσαν προσῳδίαν τιθέναι συμπέρασμα σχεδὸν πάσης τῆς γραμματικῆς τυγχάνει μεθόδου…*[63]

[63] Ἡρωδιανοῦ, «Περὶ καθολικῆς προσῳδίας», Εἰσαγωγή, σελ. 4, 5, 6, 8.

καὶ συνεχίζει,

> *ἤτοι κατὰ συνήθειαν διαλέκτου ὁμολογουμένης, ἢ τοι κατὰ τὸν ἀπαγγελτικὸν ὅρον καὶ λόγον…*
>
> *Προσῳδία ἐστὶ ποιὰ τάσις ἐγγραμμάτου φωνῆς ὑγιοῦς, κατὰ τὸ ἀπαγγελτικὸν τῆς λέξεως ἐκφερομένη μετά τινος τῶν συνεζευγμένων περὶ μίαν συλλαβήν…*

Ἡ ἱστορικὴ διάσταση τοῦ Ἡρωδιανοῦ στὴν *ἑλληνικὴ γραμματικὴ* τῆς *ὑστέρας δευτέρας σοφιστικῆς* καὶ τῆς *βυζαντινῆς ἐποχῆς* μετράει περισσότερο, καθὼς χαρακτηρίσθηκε, *maximus auctor artis grammaticae* (*«ὁ μεγαλύτερος δημιουργὸς τῆς γραμματικῆς τέχνης»), ἀπ'* τοὺς νεώτερους σχολιαστές, ἐνῶ «*ἀσχολήθηκε μὲ ὅλα τὰ γραμματικὰ ζητήματα καὶ συνόψισε τὶς ἐργασίες ὅλων τῶν προγενεστέρων του γραμματικῶν*»· ἡ χρήση τῆς λέξεως *ὑγιοῦς*, ἔχει ἰδιαίτερη βαρύτητα, καθὼς σημαίνει ἀναφορὰ στὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτική, στὴν ἐμμέλεια καὶ στὴν ἰσηγορία, δύσκολες στὴν χρήση τους στὴν ἐποχή του. Ἔγραψε πενῆντα βιβλία, ἀπ' τὰ ὁποῖα σώζεται, ὁλόκληρο ἕνα, τὸ «*Περὶ μονήρους λέξεως*» καὶ ἀποσπάσματα δύο, τὸ «*Περὶ καθολικῆς προσῳδίας*» καὶ τὸ «*Περὶ ἐπιμερισμῶν*».

Τί μᾶς λένε τὰ ἀποσπάσματα αὐτά, ἂς τὸ ἐπαναλάβουμε:

> *εἰς ἑκάστην λέξιν ἡ δέουσα προσῳδία τυγχάνει νὰ τίθεται ὡς συμπέρασμα σχεδὸν ὁλοκλήρου τῆς γραμματικῆς μεθόδου...*

Κι ἀκολουθεῖ,

> *ἤτοι κατὰ τὴν συνήθειαν κάποιας ἀναγνωρισμένης διαλέκτου, ἤτοι κατὰ τὸν ἀπαγγελτικὸν κανόνα καὶ λόγον, κατὰ τὸν ἁρμονικὸν λόγον…*
>
> *προσῳδία εἶναι κάποια τάσις ἐγγραμμάτου ὑγιοῦς φωνῆς, κατὰ τὸν ἁρμόνικον ῥυθμὸν τῆς λέξεως ἐκφερομένη μετὰ κάποιου τῶν συνεκφραζομένων γύρω ἀπὸ μίαν συλλαβήν…*

«Μίαν ἀπετέλεσεν ἁρμονίαν»

''Ὁ μονήρης καὶ σκοτεινός φιλόσοφος, σὲ μία ἀπ' τὶς πρῶτες ἀναφορὲς στὴν ἱστορία γιὰ τὴ γλῶσσα, μιλάει γιὰ τὴν ἄρρηκτη σύνδεση μουσικῆς καὶ γραμματικῆς στὴν ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ πολίτου καλύτερα στὴν ἐποχή του· στὴν προκλασικὴ περίοδο ἔζησε ὁ *Ἡράκλειτος*, πρῶτος ἀναχωρητὴς καὶ ἀρνητὴς τῶν ὅποιων ἀνέσεων τῆς ἀστικῆς ζωῆς, προτιμῶν τὴν ὕπαιθρο ἀπ' τὴν πλούσια Ἔφεσο τῆς Ἰωνίας. Ἡ ἀναφορά του μᾶς ἀποκαλύπτει τὶς παλαιότερες ρίζες τῆς στενῆς συνδέσεως στὴν ἑλληνικὴ παίδευση μουσικῆς καὶ γραμματικῆς· *ἀπ' τὸν Ὅμηρο* ἀντλεῖ μᾶλλον κι ἀπ' τὴ δημώδη παράδοση, ὅπως ἐπανέλαβε τὴν σημασία της ἑκατὸ χρόνια ἀργότερα καὶ τὴν παρέδωσε στὶς ἑπόμενες γενιὲς ὁ *Σωκράτης*. Τί μᾶς λέει ὁ φιλόσοφος:

> *«μουσικὴ δὲ ὀξεῖς ἅμα καὶ βαρεῖς μακρούς τε καὶ βραχεῖς φθόγγους μείξασα ἐν διαφόροις φωναῖς μίαν ἀπετέλεσεν ἁρμονίαν, γραμματικὴ δὲ ἐκ φωνηέντων καὶ ἀφώνων γραμμάτων κρᾶσιν ποιησάμενη τὴν ὅλην τέχνην ἀπ' αὐτῶν συνεστήσατο»*[64].

μᾶς ἑρμηνεύει τὴ λειτουργία τῆς μουσικῆς καὶ τῆς γραμματικῆς στὴν καθημερινή μας ζωή· ἀναλόγως πρὸς τὴν γλῶσσαν μας, τὴν μητρική μας γλῶσσα, δυνάμεθα ἑρμηνεῦσαι πολλὰ στὴν ἐποχή μας.

Μᾶς ἐξηγεῖ δηλαδή, ὁ Ἡράκλειτος ὅτι στὴ μουσική,

> *στὴν μουσική, ὅταν γίνει ἀνάμιξη ὀξέων καὶ βαρέων φθόγγων, ἀλλὰ καὶ μακρῶν καὶ βραχέων, στὶς διάφορες φωνές, ῥυθμοὺς τοὺς εἶπαν ἀργότερα, τότε παρουσιάζεται μία ἁρμονία, ἡ μοναδικὴ ἁρμονία τῆς ἰδίας συνθέσεως τῶν ῥυθμῶν αὐτῶν·*

ὁ φιλόσοφος χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο φθόγγοι, γιὰ ὅ,τι ἀποκαλέσαμε τόνους. Τὸ πολυτονικὸ σύστημα ἐκφράζει τὴν ἁρμονία τοῦ λόγου καὶ τῆς μουσικῆς στὴν ἀπαγγελία τους· στὴν πράξη ἀπαντάει πρωθύστερα στοὺς δημοτικιστὲς καὶ φιλολόγους γιὰ τὸ ἐπιχείρημά τους ὅτι ἀνακαλύφθηκε τὸ πολυτονικὸ σύστημα στὴν ἀλεξανδρινὴ ἐποχή. Μὲ τὴν γραμματικὴ ἐνισχύει τὰ ἐπιχειρήματά του·

---

[64] Ἡρακλείτου, ἀπόσπασμα B10, Diels, Ἀριστοτέλους, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τὴν μουσικὴν στὴν γραμματικήν», σελ. 1.

γραμματικὴ εἶναι ἡ κράση φωνηέντων καὶ ἀφώνων, διότι τὰ σύμφωνα δὲν ἔχουν φωνὴ κατά τὸν φιλόσοφο καὶ τοὺς γραμματικούς, καὶ μὲ τὴν κράση αὐτὴ συνίσταται ἡ ὅλη τέχνη.

δηλαδή, μὲ τὴ μουσικὴ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἁρμονία καὶ μὲ τὴ γραμματικὴ ἡ τέχνη. Τὴν εὐαισθησία καὶ τὴν δημιουργικότητα ἀποδίδει κάθε στιγμὴ ἡ ἁρμονία, τὴν σταθερότητα καὶ τὴν ἐξάρτηση σὲ μονιμώτερη σχέση ἐκφράζει ἡ τέχνη ἢ ἡ τεχνική.''

Ἀλλά, ἡ μουσικὴ διαμορφώνει τὸ *ἦθος* τοῦ ἀνθρώπου, *ἐλευθέρου* ἢ *δούλου*. ''Ἀπὸ τί ἐξαρτᾶται τὸ ἦθος; Ἡ ἀπάντηση δίδεται στὰ «*Προβλήματα*» τοῦ φιλοσόφου, (Ἀριστοτέλους) ἔργο τῆς περιπατητικῆς σχολῆς, τὸ ὁποῖο μετέφρασε στὴ λατινικὴ πλήρως καὶ πιστῶς ὁ *Θεσσαλονικεὺς Θεόδωρος Γαζῆς* (1370-1478, ἢ 1484) μετὰ τὴν διαφυγή του στὴν *Ἰταλία*, τὸ 1429, ὅταν κατέλαβαν τὴν γενέτειρά του οἱ *Τοῦρκοι*, ὅπου καὶ ἔμαθε τὴν *λατινικὴ γλώσσα*· μὲ τὴ μετάφρασή του ἔδωσε τὴν γνωστή μας μορφὴ στὸ ἔργο. Στὸ ΙΘ', κεφάλαιο, «*ὅσα περὶ ἁρμονίαν*» γράφει:

Διὰ τὶ τὸ ἀκουστὸν μόνον ἦθος ἔχει τῶν αἰσθητῶν; καὶ γὰρ ἐὰν ᾖ ἄνευ λόγου μέλος, ὅμως ἔχει ἦθος.[65]

Δηλαδή, τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου διαμορφώνεται αὐτομάτως ἀπ' τὸν ἦχο, εἴτε εἶναι μουσικός, εἴτε ἁπλὸς ψόφος, θόρυβος, διότι, ἀπὸ ὅλες τὶς αἰσθήσεις, ἡ ἀκοὴ ἐπηρεάζει ἀμέσως καὶ ἄμεσα τὴν πρακτικὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀκόμη κι ὅταν δὲν ἔχει *μέλος*, *ἁρμονία*, ἀλλὰ εἶναι ἁπλὸς ἦχος, ἁρμονικὸς ἢ καὶ ἀλογίας ῥυθμός.

Τὴν ἀναφορὰ τὴν συμπληρώνει ὁ *Πλούταρχος*, εἰς τὰ «*Συμποσιακά*» του, ὅταν στὸ ὄγδο πρόβλημα,

Τίσι μάλιστα χρηστέον ἀκροάμασι παρά δεῖπνον,

ἐξετάζει τὶς σχέσεις τῆς μουσικῆς μὲ τὸ ἦθος, κατὰ τὰ συμπόσια τῆς ἐποχῆς του:

[65] Ἀριστοτέλους, «Προβλήματα», κεφ. ιθ', παρ. 27, (919β26-27), μετάφραση δική μου καὶς εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», ὅ.ἀ, σελ. 6-7.

πρόσεστι δ' ὑπόκρισις πρέπουσα τῷ ἤθει τῶν ὑποκειμένων προσώπων καὶ φωνῆς πλᾶσμα καὶ σχῆμα καὶ διαθέσεις ἑπόμεναι τοῖς λεγομένοις. ταῦθ' οἱ μὲν αὐστηροὶ καὶ χαρίεντες ἠγάπησαν ὑπερφυῶς, οἱ δ' ἄνανδροι καὶ διατεθρυμμένοι τὰ ὦτα δ' ἀμουσίαν καὶ ἀπειροκαλίαν, οὕς φησιν Ἀριστόξενος χολὴν ἐμεῖν ὅταν ἐναρμόνιον ἀκούσωσιν, ἐξέβαλλον· καὶ οὐ θαυμάσαιμ' ἄν, εἰ τὸ πάμπαν ἐκβαλοῦσιν· ἐπικρατεῖ γὰρ ἡ θηλύτης.[66]

Μακρὰ ἡ ἀναφορά, ἀλλὰ ἀπαραίτητη, ἐπειδὴ ἀξιολογεῖ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, τοὺς *διηγηματικοὺς* καὶ *δραματικούς*, τοὺς ὁποίους καὶ ἐπεξηγεῖ λεπτομερέστερον· κατὰ τὸν πρῶτο καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος ἔζησε ὁ Πλούταρχος, κατὰ τὴ *ρωμαϊκὴ ἐποχή*, ἀπὸ τὴν ὁποία ἐτιμήθη πολλαπλῶς ἀπὸ τοὺς πρώτους *Ἀντωνίνους*, ἀλλὰ ἡ κριτική του εἶναι αὐστηρὰ καὶ πιστή.

Προστίθεται λέει στοὺς δραματικοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος καὶ ὑπόκρισις, ῥητόρευσις, ἀπαγγελία, ἑρμηνεία, ἀνάλογη πρὸς τὸ ἦθος τῶν παρουσιαζομένων προσώπων, ἀπόχρωσις τῆς μουσικῆς, πλᾶσμα, ἁρμονικὴ φωνή, καὶ ἐκφορὰ τῶν νοημάτων, σχῆμα, καὶ διαθέσεις, ἀνάλογες πρὸς τὰ λεγόμενα. αὐτὰ οἱ ἔχοντες αὐστηρὸ ἦθος καὶ οἱ διαθέτοντες παιδεία, χρηστοήθεια, ἠθικὴ διαγωγή, ἀγχίνοια καὶ κομψότητα ἐκφράσεως, οἱ χαρίεντες δηλαδή, ἀγάπησαν ὑπερβολικά, ἀλλὰ οἱ ἄνανδροι καὶ μὲ τρύπια τὰ ὦτα λόγῳ τῆς ἀμουσίας τους καὶ τῆς ἐλλείψεως τῆς αἰσθήσεως τοῦ καλοῦ, ἑπομένως οἱ ἀπρεπεῖς, ἀνάγωγοι καὶ μὲ χαμερπῆ νοοτροπία, δι' ἀπειροκαλίαν, τοὺς ὁποίους λέει ὁ Ἀριστόξενος ὅτι ἐκβάλλουν χολὴν κατὰ τὸν ἐμετόν, ὅταν θὰ ἀκούσουν τὸ ἐναρμόνιο γένος, ἐξεδιώχθησαν. καὶ δὲν θὰ ἀπορήσω καθόλου, ἐὰν ἀποβληθοῦν διὰ παντός· διότι ἐπικρατεῖ ἡ θηλύτης, καταλήγει διὰ στόματος Διογενιανοῦ.

Τοὺς εὐσεβεῖς πόθους του ἐκφράζει ὁ φιλόσοφος, διότι στὴ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ εἶχαν ἐπικρατήσει οἱ *κεκλασμένοι* καὶ οἱ *θηλυπρεπεῖς* ὡς τρόπος ζωῆς στὴν αὐτοκρατορία, μὲ ἐξαίρεσιν λίγες *ἑλληνικὲς* χῶρες καὶ μερικοὺς ἀπ' τοὺς κατακτηθέντες *λαούς*, ὅσοι εἶχαν προβάλει *ἀντίσταση*. Ἀδυνατοῦν οἱ ἀχρεῖοι ἀκοῦσαι ἀκόμη τὸ *ἐναρμόνιο γένος* τῆς μουσικῆς, δηλαδή προσεγγίσαι ἔστω τὴν ἐλευθέρα πολιτικὴ πρακτικὴ τοῦ πέμπτου αἰῶνος, διότι ἡ τραγῳδία ἐδιδάσκετο μόνο ὡς ἔκφραση τοῦ ἐναρμονίου γένους τῆς μουσικῆς.''

[66] Πλουτάρχου, «Συμποσιακά», η', παρ. 1, (711γ), μετάφραση δική μου καὶ Αὐτόθι, σελ. 6-7.

Ἡ παράθεση τῶν ἀποσπασμάτων, τῶν *Ἡρωδιανοῦ*, *Ἡρακλείτου*, *Πλουτάρχου*, *Φωτίου*, *Εὐσταθίου* καὶ *Θεοδώρου Γαζῆ*, ἀποβλέπει σὲ ἕναν καὶ μόνο λόγο, στὴν σύγκριση μὲ τὶς *ἀντιδράσεις τῶν σοφῶν* γιὰ τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς τους, παρόμοια ἢ καὶ χειρότερα τῶν τῆς *δικῆς μας*, μὲ πλήρη *συναίσθησή τους* ὅμως ὅτι πρόκειται ἐπίσης γιὰ *μεταβατικὴ ἐποχή*· οἱ σοφοὶ τῶν ἡμερῶν μας, κι ἰδιαιτέρως ἡ *πνευματικὴ ἡγεσία* τῆς *Εὐρώπης*, ἀλλὰ καὶ τῆς *Ἀμερικῆς*, παρακολουθεῖ *βουβὴ* τὴν *ἐπιταχυνόμενη κατάρρευση* τῶν *ἀξιῶν της* καὶ τῶν *ἰδεολογικῶν τους βάσεων*, χωρὶς οὐδεμία ἀντίδραση ἢ μᾶλλον καλύτερα ἀπολύτως *προσηλωμένοι* στὶς ἐπαγγελίες τους, ἀποδεικνύοντας, ὅτι ἀδυνατοῦν νὰ θεωρήσουν διαφορετικὰ τὸν κόσμον. Ἀντιθέτως μοιάζουν ὅλοι τους πρὸς ὅσους στὴν ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἦταν,

> *οἱ ἄνανδροι καὶ διατεθρυμμένοι τὰ ὦτα δ' ἀμουσίαν καὶ ἀπειροκαλίαν, οὕς φησιν Ἀριστόξενος χολὴν ἐμεῖν ὅταν ἐναρμόνιον ἀκούσωσιν, ἐξέβαλλον· καὶ οὐ θαυμάσαιμ' ἄν, εἰ τὸ πάμπαν ἐκβαλοῦσιν· ἐπικρατεῖ γὰρ ἡ θηλύτης.*

Ὁ Ἡρωδιανὸς καὶ οἱ ἄλλοι γραμματικοὶ τῆς *δευτέρας σοφιστικῆς*, παρὰ τὴν *παρακμὴ* τῆς *ἑλληνικῆς κοινωνίας* καὶ τὴν *ὑποταγή της* στοὺς *Ρωμαίους*, μὲ τὸν *ἐξανδραποδισμὸ* τῶν *δυναμικῶν πόλεών της* καὶ τὴν *φυγὴ ἀνοδίαις* εἰς τὰ *ψηλὰ βουνά*, κατὰ τὸν *Πολύβιο*, τῶν *ἀνυποτάκτων πολιτῶν της*, ἐπιμένουν στὴν *διδασκαλία* τῆς *γνησίας ἑλληνικῆς*, ὅπως τὴν ζοῦσαν καὶ στὶς οἰκίες τους· μάλιστα μιλάει γιὰ τὴν προσῳδία, ὡς *φωνῆς ὑγιοῦς*, ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ, ὅτι ἐκφράζει τὴν *ζωντανὴ δημιουργικὴ* καὶ *ἁρμονικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα*, ὡς *αὐθεντικὴ συνέχεια* ἀπ' τὸν *Ὅμηρο* μέχρι τὶς μέρες του. Τὸν εὐνοεῖ φυσικὰ ἡ *συγκυρία* τῆς *δυναστείας* τῶν *Ἀντωνίνων*, μὲ τὸν *Μᾶρκο Αὐρήλιο*, κορυφαῖο πρωταγωνιστή της στὴν ἀκμὴ τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ στὴν καλλιέργεια τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων· δὲν ἦταν τυπικὴ ἐνασχόληση αὐτὴ ἡ καλλιέργεια, ἀλλὰ *οὐσιαστική*, καθὼς ὁ αὐτοκράτωρ καὶ στὰ *σύνορα* τῆς *Γερμανίας* μελετοῦσε τὴν ἑλληνικὴ σοφία κι ἔγραψε τὸ περίφημο ἔργο του, «*Τὰ εἰς ἑαυτόν*».

Ἡ ἀκμὴ δὲν συνεχίσθηκε, καθὼς ὁ διάδοχός του *Κόμοδος* ἐπανῆλθε στὴν *δεσποτικὴ ἐξουσία* καὶ στὴν ἀποδοχὴ τῆς *χυδαίας* καὶ *ἀπανθρώπου ρωμαϊκῆς κοινωνίας*· ἀλλὰ ὁ Ἡρωδιανὸς κι οἱ ἄλλοι γραμματικοὶ δὲν ἔγραψαν μόνο γιὰ τὸν Μᾶρκο Αὐρήλιο, παρὰ κυκλοφόρησαν τὰ *ἔργα τους* στὴν *ἀγορὰ* καὶ μελετήθηκαν *ἀρκετὰ* κι ἀκόμη στὴ διάρκεια τῆς *βυζαντινῆς περιόδου*, ὡς συγγράμματα διδασκαλίας. Οἱ παρατηρήσεις

μας εἶναι δύο: ἡ *ἑλληνικὴ κοινωνία* ἀντιδροῦσε ἀπέναντι στὴν *ἰσοπεδωτικὴ λογικὴ* καὶ ἀπαξιωτικὴ πρακτικὴ τῆς *αὐτοκρατορίας* κι ἐπέβαλε, μαζὶ μὲ τοὺς *ἐπιφανεστάτους* τῶν Ρωμαίων, κατὰ τὸν *Ἀριστείδην τὸν Κοϊντυλιανό*, τὴν *ἔκφρασή της* στὴν *ἁρμονικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα*, ἐνισχύοντας τὴν ἐπικοινωνία της μὲ τὶς *κοινότητες* τῶν *ὀρεινῶν* καὶ τῶν *ἀγόνων νησιῶν μας*, ὡς *συνεχιστῶν της*· στὴν *σημερινὴ παγκόσμια κοινωνία* δὲν συναντᾶμε *παρόμοιες ἀντιδράσεις* τουλάχιστον στὴν *δυτική*, μὲ τὴν ἐξαίρεση τὶς σημερινὲς ἑλληνικὲς κοινότητες, δηλαδὴ τὴν *νεολαία*, μὲ τὶς ἀναζητήσεις της στὴν ψηφιακὴ τεχνολογία, ἀλλὰ καὶ τὴν διατήρηση τῆς *γνησίας γλώσσης της* στὶς *συνοικίες* καὶ στὰ *χωριά*, ἀγνοώντας τὴν *ἐπίσημη κοινοβαρβαρική*, παρὰ τὸν *καταιωνισμό της* ὑπὸ τῆς *διαπλοκῆς* καὶ τῶν *συντεχνιῶν* τοῦ ἐπισήμου κράτους. Πρὸς τιμήν τους ἔχουμε καὶ τὶς παρεμβάσεις *πολλῶν ἐπωνύμων ἐρευνητῶν μας* στὰ *ξένα Πανεπιστήμια* καὶ *ἐρευνητικὰ Κέντρα*, ὅπως τοῦ *Ἰωσὴφ Σηφάκη* καὶ τοῦ *Κωνσταντίνου Δασκαλάκη*, ἀλλὰ καὶ πολλῶν στὴν *Ἑλλάδα*, οἱ ὁποῖοι *δημοσίως* θεωροῦν *ὑπονομευτικὴ* τῆς *ἐλευθέρας δημιουργικῆς ἐκφράσεώς τους* τὴν κοινοβαρβαρικὴ καὶ ἀναζητοῦν τὴν *γνήσια ἑλληνικὴ* στὶς *ρίζες της* καὶ στὴν *γιαγιά τους*. *Ὅλοι τους* ἀπορρίπτουν τὴν *ἐπίσημη ἀριστερὴ κοσμοθεωρία* τῆς *μεταπολιτευτικῆς περίοδου*.

Οἱ *ἑρμηνεῖες* τοῦ *φαινομένου* εἶναι δύσκολες, καθὼς ταυτοχρόνως παρατηροῦνται ἀντιδράσεις στὴν *Κίνα* καὶ στὶς *ἀναδυόμενες χῶρες*, *ἀξιόλογες* κι *οὐδόλως ἀμελητέες*· ἀλλὰ οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς ἐνισχύουν τὴν ἄποψη, ὅτι τὰ *χειρότερα* τῆς *παρακμῆς* ἑστιάζονται στὴν *δυτικὴ κοινωνία*, μὲ τὴν *μεσσιανική της πίστη*, ὅτι ἐκφράζει τὴν *ἐσχατολογικὴ πορεία* τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ βαθύτερη μελέτη τοῦ φαινομένου ἀποκαλύπτει, ὅτι οἱ *ἰδεολογικοὶ δεσμοὶ* τῆς *βιομηχανικῆς κοινωνίας* κάθε μορφῆς εἶναι πολὺ αὐστηρότεροι καὶ πιὸ πολυσύνθετοι ἐκείνων τῶν *παλαιῶν κοινωνιῶν*, ἀκόμη καὶ τῶν *δεσποτικῶν*, ὅπως τῶν *αὐταρχικῶν αὐτοκρατοριῶν*· τὰ πολλὰ μέσα ἐπικοινωνίας κι ἡ διείσδυσή τους καὶ στὸ πιὸ ἀπόμακρο μέρος ἑκάστης χώρας ἔχουν εἰσβάλει στὸν *παλιὸ προσωπικὸ χῶρο ζωῆς* τῶν κοινοτήτων κι ἔχουν ἐξαφανίσει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν *αὐτόνομη ἐπιβίωσή του*, ἐκτὸς κι ἂν διατηροῦν κάποιους θεσμούς, κοινωνικοὺς ἢ θρησκευτικούς, ὡς *δυναμικὴ* ὑπεράνω τῶν *ἐξωτερικῶν παρεμβάσεων*. Παρόμοιοι θεσμοὶ εἶναι οἱ *δημοτικοὶ χοροὶ* καὶ τὰ τραγούδια τους, τοὺς ὁποίους ἀπολαμβάνουν ὅλοι κι ἰδιαιτέρως ἡ *νεολαία* καὶ τὰ *μικρὰ παιδιά*, περισσότερο τὸν *Δεκαπενταύγουστο* στὶς ὀρεινὲς κοινότητες καὶ στὰ νησιά, ἐνῶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ δὲν τὰ ἔχουν ἀκούσει στὰ σπίτια τους, ἐπειδὴ ἡ *μαμά τους* εἶναι ἀριστερὴ καὶ *προοδευτική!* Ἀλλὰ αὐτὰ δὲν καθόνται κάτω στὴν *καρέκλα τους ὅλη* τὴν *νύκτα*.

Ἀνάλογα φαινόμενα παρουσιάζονται καὶ στὴν Κίνα, μὲ τὴν ἐπιστροφὴ ὅλων τους στὶς *πατρογονικές τους ἑστίες*, ὡς κύριο παράδειγμα, κατὰ τὸ βουδιστικὸ νέο Ἔτος καὶ τὴν παραμονή τους στὴν *πατρική τους οἰκία ἐπὶ μία ἑβδομάδα* σχεδόν· οἱ *ἀπαγορεύσεις* τοῦ *Μάο* καὶ τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος δὲν μετροῦν καθόλου τώρα, ἀφοῦ καὶ στὴν περίοδο τῆς *παντοδυναμίας του* δὲν ἐτηροῦντο μὲ *αὐστηρότητα*. Ὁπωσδήποτε, δὲν εἶναι μόνο κινεζικὸ φαινόμενο, ἀλλὰ ἡ *παράθεσή του* γίνεται, ἐπειδὴ τὸ *Πεκῖνο* ἀποτελεῖ σήμερα τὸ *ἀντίπαλον δέος* τῆς *Δύσεως* κι ἰδιαιτέρως τῆς *Ἀμερικῆς*· σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς *ἀναδυόμενες χῶρες* πάντως βιώνουν παρόμοιες ἐκδηλώσεις, ἐνῶ σημειώνεται *ἁλματώδη ἀνάπτυξη* τῆς ἐφαρμογῆς τῆς *κινητῆς τηλεφωνίας* καὶ τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης*. Ἡ μελέτη τους ὅμως, ὅσο ἑλκυστικὴ κι ἂν εἶναι, ἀνοίγει ἄλλους δρόμους, πέραν τῶν ἀναγκῶν τοῦ τωρινοῦ ἐνδιαφέροντός μας.

Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἐπιβεβαιώνει ἔτσι ἕνα γεγονός, τὸ *βιομηχανικὸ σύστημα* εἶναι *πιὸ κλειστὸ* κι ἀπ' τὶς περισσότερες *ὁλοκληρωτικῆς δομῆς αὐτοκρατορίες*· οἱ ἀντιδράσεις τῆς *πολιτικῆς*, κι ἰδιαιτέρως τῆς *πνευματικῆς, ἡγεσίας του* τὴν τρέχουσα περίοδο, ἀπέναντι στὴν ἐφαρμογὴ τῆς *ψηφιακῆς ἐπαναστάσεως* καὶ τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης* καὶ στὴν *διάσπαση* τῆς δεδομένης μέχρις χθὲς *ἑνότητος* τοῦ δυτικοῦ κόσμου, εἶναι χαρακτηριστικές. Αὐτὰ εἶναι *κοσμοϊστορικὰ γεγονότα*, μὲ τὴν πραγματικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, κι *ὄχι παροδικὰ φαινόμενα* ἐντὸς τοῦ ἐνιαίου συστήματος, ὅπως οἱ *μεγάλοι πόλεμοι*, ἔναντι τῶν ὁποίων οἱ *πνευματικοὶ ἡγέτες* ἐξαντλοῦν τὴν προβληματική τους στὶς *τετριμμένες* κι *ἀπαρχαιωμένες* πλέον θεωρίες τῆς νεωτέρας ἐποχῆς καὶ τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, *καπιταλιστικῆς* κυρίως, ἐπειδὴ τῆς *κομμουνιστικῆς* εἶναι ἐλάχιστοι οἱ ὀπαδοί της, ἀλλὰ μὲ ἀρκετοὺς «πνευματικοὺς» ἀνθρώπους στὴν χώρα μας, μὲ τὴν *ὑποτακτική τους νοοτροπία* πρὸς τὸν Περισσό. Κι ἡ μὲν πολιτική τους ἡγεσία ἀκολουθεῖ τὴν μοῖρα ὅλων τῶν παρηκμασμένων κρατῶν, μὲ τὴν *πορεία τους*, ὅσων βρίσκονται σὲ περιόδους *παρακμῆς* καὶ *διαλύσεως*, ὑπνωττούσης μακαρίως, προσηλωμένης στὸ λαμπρὸ *παρελθόν της*. Ἀλλὰ ἡ πνευματική της ἡγεσία, ἡ ὁποία ἕως τὴν προηγουμένη ἐποχὴ βρενθυόταν γιὰ τὸ *μεγαλεῖο* τῆς *ἐπιτυχοῦς διαδρομῆς της ἐπὶ δύο τρεῖς αἰῶνες* καὶ προπαγάνδιζε τὴν *αἰωνιότητα* τῶν θεωριῶν της καὶ τῆς *ζωῆς της*, μὲ τὴν *μεσσιανικὴ θεωρία* τοῦ *ἀμερικανικοῦ ὀνείρου* ὡς *ἐσχατολογία*, ἐβουβάθη πλήρως.

Ἕνα ἱστοτρικὸ παράδειγμα εἶναι ἐνδεικτικό· ἡ *ἅλωσις* τῆς *Κωνσταντινουπόλεως* ἀπ' τοὺς *Τούρκους* τὴν *29η Μαΐου 1453* σήμανε τὸ *τέλος* τῆς *βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας* καὶ

τὴν *ἔναρξη* τῆς νέας ἐποχῆς γιὰ τὴν *Εὐρώπη*, ὡς ἐκπροσώπου καὶ τῆς Δύσεως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἀλλὰ ἡ πλήρως παρηκμασμένη βασιλεύουσα εἶχε μόλις *50000-80000 κατοίκους*, ἀπὸ *500000* ἕως ἕνα *ἑκατομμύριο* στὴν *ἀκμή της* καὶ τὶς περισσότερες συνοικίες της *χωράφια*, γιὰ τὴν *διατροφὴ* τῶν *κατοίκων της*. Ἔ! Σὲ αὐτὲς τὶς λίγες χιλιάδες ἐναπομείναντες οἱ *διαφωνίες* ἦταν ἔντονες κι ὁ *Γεώργιος Σχολάριος*, ὁ μετέπειτα *διορισθεὶς Οἰκουμενικὸς πατριάρχης* ἀπ' τὸν *Μωάμεθ*, τὸν *πορθητή*, ὡς *Γεώργιος Γεννάδιος*, ἀντιτάσσετο σφοδρῶς εἰς τὴν ἕνωσιν, ἐνῶ κι ἡ πλειονότης τῶν κατοίκων τῆς Πόλεως τὸν ἀκολουθοῦσε, καθὼς *πίστευε*, ὅτι δὲν ἦταν εἰλικρινὴς ὁ *πάπας* στὶς ὑποσχέσεις του. Στὸ *δισεκατομμύριο* καὶ ἄνω πληθυσμοῦ τῆς Δύσεως δὲν ἀκούγεται ἄλλη φωνή, γιὰ τὴν *ἄρδην ἀνατροπὴ* τῶν *πάντων* στὴν ἐποχή μας…

Ἡ *ἱστορία* μᾶς διδάσκει, ἀπ' τὴν μελέτη τῆς *πτώσεως* τῶν *μεγάλων αὐτοκρατοριῶν*, ὅτι ἡ *κύρια αἰτία* δὲν εἶναι οἱ *ἀνίκανοι αὐτοκράτορες*, παρὰ κυρίως ἡ *ἀνεπάρκεια* καὶ *παρακμὴ* τῆς *γραφειοκρατίας της*, ἐκτὸς σπανίων ἐξαιρέσεων· ὁ *Δαρεῖος Γ'*, ὁ *Κομοδανός*, ἦταν *καλὸς μέγας βασιλεύς*, ἀλλὰ ἦταν ἀδύναμος πλήρως ἀπέναντι στὴν *μεγαλοφυιία* τοῦ *Μεγάλου Ἀλεξάνδρου*. Οἱ *ἐλλείψεις πυρομαχικῶν* τῶν *Ἀμερικανῶν* στὸν πόλεμο μὲ τὸ *Ἰρὰν* κι οἱ *ἀπόπειρες αὐτοκτονίας ναυτῶν τους* εἶναι *συμπτώματα δυσλειτουργίας* κυρίως τῆς *γραφειοκρατίας* καὶ *παντελοῦς ἀπουσίας ἐμπιστοσύνης της* καὶ ἀφοσιώσεώς της πρὸς τὴν *πολιτικὴ* τουλάχιστον *ἡγεσία τους*· δὲν ἔχουν παρουσιασθεῖ ἄλλα παρόμοια συμπτώματα στοὺς *προηγούμενους* πολέμους τους, ὅταν ἔκαναν τὶς *ἀπογραφές τους* μὲ τὸ *χέρι* κι ὄχι μὲ τοὺς *τέλειους ὑπολογιστὲς* τῆς ἐποχῆς μας.

Εἰρωνεία τῆς ἱστορίας, ὑπάρχουν *πολλοὶ* στὴν *μεγάλη χώρα* ποὺ πιστεύουν, ὅτι αὐτοὶ οἱ *ὑπερυπολογιστές τους* θὰ τοὺς ἀντικαταστήσουν ὡς *ἀνθρώπινα ὄντα*· τὸ τί πιστεύουν διερευνοῦμε, *ὄχι* τὴν *δυνατότητα ἐπιβεβαιώσεώς του*, ἂν καὶ ἡ *πλειοψηφία* τῆς *βιομηχανικῆς κοινωνίας*, μὲ τὴν ἀδυναμία ἀντιδράσεώς της στὴν *οἰκονομικὴ* καὶ *πολιτικὴ ἰσοπέδωσή της*, ὅπως ἡ *πνευματική της ἡγεσία*, τοὺς δείχνει τὸ δρόμο, ὡς *ἀπόρροια* τῆς *μονοσημάντου λογικῆς της*. Ἀλλά, ἡ *ἄμυνα* κατὰ τῆς *ὁλοκληρωτικῆς ἐπιβολῆς* προέρχεται ἀπ' τὰ *δυναμικὰ στρώματά τους*, τοὺς *ἐρευνητὲς* καὶ τὴν *νεολαία της* στὴν πρώτη γραμμή…

3

Ἡ διατύπωσις καὶ ὑποστήριξις τῆς *ἄλλης γνώμης* ἢ καὶ τῆς *διαφωνίας* εἰς τὴν *δημοκρατίαν* ἀποτελοῦσε ὄχι μόνο *δικαίωμα* τῶν *πολιτῶν της* εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ἀπόψεών τους, ἀλλὰ κι *ὑποχρέωσίς των* εἰς τὴν *Ἀγορὰν* καὶ εἰς τὴν *ἐκκλησίαν* τοῦ *Δήμου*, εἰς τὴν *Πνύκαν* καὶ εἰς τὴν *Βουλήν*· ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν ὑποχρέωσιν τοῦ ἐνεργοῦ πολίτου, ὁ ὁποῖος καὶ διακρίνεται σὲ αὐτὸ ἀπ' τὸν *ἀπράγμονα* καὶ τὸν *ἀχρεῖον*. Ἐθεωρεῖτο ἀπόδειξη τοῦ *θάρρους του* καὶ τῆς *τόλμης του* στὴν καθημερινή του καὶ στὴν πολιτική του ζωὴ κι ἔκφραση τῆς *ἐλευθέρας* καὶ *δημιουργικῆς σκέψεώς του*· ἐὰν εἶχε κάποια καλὴ γνώμη καὶ δὲν τὴν ὑπέβαλε εἰς τὴν *πόλιν του*, τότε κατετάσσετο εἰς τοὺς *ἀχρείους* καὶ τοὺς *καταπτύστους* τῆς κοινωνίας. Σὲ μικρότερο βαθμὸ κάτι ἀνάλογο συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς *Πόλεως*, ὡς *παραδόσεως* τῆς *Ὀρθοδοξίας* ἡ ὁποία εἶχε βασικὸ πυρῆνα της τὴν *Ἐπισκοπή*, ἀντίγραφο τῆς *ἀρχαίας πόλεως*, ἐνῶ κάτι ἀντιστοιχο ἴσχυε καὶ στὶς *κοινότητες*, μὲ συνέχεια στὰ *χωριά μας*. Κάθε χωριὸ χρειάζεται τρία πράγματα, *ἐκκλησία*, *πλατεῖα* καὶ *σχολεῖο*…

Ὁ *Περικλῆς* ὁρίζει σαφέστατα τοὺ θεσμοὺς τῆς δημοκρατίας καὶ τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ πολίτου πρὸς τὴν πόλιν του:

> *''Χρώμεθα γὰρ πολιτείᾳ οὐ ζηλούσῃ τοὺς τῶν πέλας νόμους, παράδειγμα δὲ μᾶλλον αὐτοὶ ὄντες τινὶ ἢ μιμούμενοι ἑτέρους. Καὶ ὄνομα μὲν διὰ τὸ μὴ ἐς ὀλίγους ἀλλ' ἐς πλείονας οἰκεῖν δημοκρατία κέκληται, μέτεστι δὲ κατὰ μὲν τοὺς νόμους πρὸς τὰ ἴδια διάφορα πᾶσι τὸ ἴσον, κατὰ δὲ τὴν ἀξίωσιν, ὡς ἕκαστος ἔν τῳ εὐδοκιμεῖ, οὐκ ἀπὸ μέρους τὸ πλεῖον ἐς τὰ κοινὰ ἢ ἀπ' ἀρετῆς προτιμᾶται, οὐδ' αὖ κατὰ πενίαν, ἔχων δέ τι ἀγαθὸν δρᾶσαι τὴν πόλιν, ἀξιώματος ἀφανείᾳ κεκώλυται. Ἐλευθέρως δὲ τά τε πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύομεν καὶ ἐς τὴν πρὸς ἀλλήλους τῶν καθ' ἡμέραν ἐπιτηδευμάτων ὑποψίαν, οὐ δι' ὀργῆς τὸν πέλας, εἰ καθ' ἡδονήν τι δρᾷ, ἔχοντες, οὐδὲ ἀζημίους μέν, λυπηρὰς δὲ τῇ ὄψει ἀχθηδόνας προστιθέμενοι.*[67]

> *Ἔχουμε λοιπὸν πολιτεία, ποὺ δὲν ζηλεύει τοὺς νόμους τῶν ἄλλων, ἀλλὰ παράδειγμα μᾶλλον εἴμαστε ἐμεῖς ἢ εἰς τὸ νὰ μιμούμεθα τρίτους. Καί, ἐπειδὴ*

[67] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἐπάνοδος εἰς τὸν ρόλον τοῦ ἤθους», σελ. 10 , «Τέλος τῆς κυριάρχου δυτικῆς ἐσχατολογίας», σελ. 51 καὶ Θουκυδίδου, «Ξυγγραφή», Βιβλ. Β', κεφ. 37, παρ. 1,2, (μετάφραση δική μου)

μὲν δὲν κυβερνᾶται ἀπ' τοὺς ὀλίγους, παρὰ ἀπ' τοὺς περισσοτέρους κατοίκους της, ἀποκαλεῖται δημοκρατία· συμμετέχουμε δὲ κατὰ τοὺς νόμους ὅλοι μὲ ἴσα δικαιώματα (στὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας), παρὰ τὶς ἰδιωτικές μας διαφορές, κατὰ δὲ τὴν ἀξιολόγησή μας στὴν συμμετοχή μας εἰς τὰ κοινά, ὅπως ἕκαστος τὸ ἀποδεικνύει στὴν πράξη, κι ὄχι ἀπ' τὴν εἰδική του κατάσταση ἢ ἀπ' τὴν καταγωγή του, ἀλλὰ ἀπ' τὴν ἀρετή του προτιμᾶται, οὔτε πάλιν οἱ φτωχότεροι, ὅταν ἔχουν κάτι ἀγαθὸν προτείνειν γιὰ τὴν πόλη, νὰ ἐμποδίζονται ἀπ' τὴν κοινωνική τους ἀφάνεια. Ὡς ἐλεύθεροι πολῖτες μάλιστα πολιτευόμαστε στὴν διαχείριση τῶν κοινῶν καὶ στὴν παρακολούθηση τῶν καθημερινῶν μας ἀσχολιῶν, χωρὶς τὴν ἐκδήλωση οὐδεμίας ἐνοχλήσεως πρὸς τὸν γείτονά μας, ἐὰν πράττει κάτι κατὰ τὰς ἐπιλογάς του, χωρὶς πρόκληση ζημίας μέν, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐξωτερίκευση ἐνοχλητικῆς ἐκφράσεως στὸ πρόσωπό μας.

Τρεῖς παραγράφους μετὰ συμπληρώνει ὁ Περικλῆς:

… ἔνι τε τοῖς αὐτοῖς οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια, καὶ ἑτέροις πρὸς ἔργα τετραμμένοις τὰ πολιτικὰ μὴ ἐνδεῶς γνῶναι· μόνοι γὰρ τόν τε μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν, καὶ οἱ αὐτοὶ ἤτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, οὐ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις βλάβην ἡγούμενοι, ἀλλὰ μὴ προδιδαχθῆναι μᾶλλον λόγῳ πρότερον ἢ ἐπὶ ἃ δεῖ ἔργῳ ἐλθεῖν.[68]

Ὁ ἡγέτης τοῦ *χρυσοῦ αἰῶνος* τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας περιγράφει μὲ ἐκπληκτικὴ σαφήνεια τὶς *τρεῖς κατηγορίες* τῶν πολιτῶν εἰς τὴν ἐποχή του καὶ εἰς τὴν δημοκρατία εἰς τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος· ἦταν ὁ λόγος του ὁ *ἐπικήδειος* πρὸς τιμὴν τῶν *πεσόντων* κατὰ τὸ *πρῶτο ἔτος* τοῦ *Πελοποννησιακοῦ πολέμου*. Ὁ Περικλῆς ἔχει πλήρη συναίσθηση τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου· παραδίδει μαθήματα πρὸς τοὺς συμπολίτας του, ὑπογραμμίζων ὅτι οἱ πολῖτες διακρίνονται εἰς τρεῖς κατηγορίας, τοὺς *ἐνεργοὺς πολίτας*, τοὺς *ἀπράγμονας* καὶ τοὺς *ἀχρείους*· οἱ *πρῶτοι*, οἱ ἐνεργοὶ πολῖτες, μετέχουν δραστηρίως εἰς τὴν *πολιτικὴν ζωήν*, οἱ *δεύτεροι*, οἱ ἀπράγμονες, ἀκολουθοῦν μᾶλλον *σιωπηλὰ* ἢ *ἀπροθύμως*, ἀλλὰ δὲν ἀπέχουν, οἱ *τρίτοι*, οἱ ἀχρεῖοι,

[68] Θουκυδίδου, βιβλ. Β', κεφ, 40, 2, μετάφραση δική μου, κι εἰς τὰς ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 5, «Τέλος τῆς κυριάρχου δυτικῆς ἐσχατολογίας», σε. 51-52 καὶ Χρήστου Ζ. Καρανίκα, «Ὁ πολίτης καὶ ὁ παραγωγός», σελ. 82, ἔκδοσης, «Φιλόμυθος», Ἀθῆναι, 1993.

εἶναι ἐναντίον ὅλων τῶν θεσμῶν τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας* καὶ κάνουν τὰ πάντα γιὰ τὴν ὑπονόμευσή τους στὸ σύνολό της. Ὁ Περικλῆς ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐνεργοὺς πολίτας, τῶν ὁποίων ἔργο εἶναι ἡ *ἀθηναϊκὴ δημοκρατία*, ἀλλὰ ἀπευθύνει τὰς παραινέσεις του καὶ πρὸς τοὺς ἀπράγμονας· δὲν εἶναι τῆς στιγμῆς ἡ *μελέτη* τῆς *ῥοῆς* μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν τῶν πολιτῶν, διότι ὁδηγούμεθα εἰς ἄλλας ἀτραπούς, μὲ ἄκρως ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ ἔχουμε καιρό, ἢ μᾶλλον τὰ ἔχουμε συζητήσει ἀρκετὰ εἰς ἄλλας «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς»[69]. Τοὺς ἀχρείους ἐπισημαίνει ὡς παράδειγμα πρὸς ἀποφυγήν· ἀχρεῖοι εἶναι ὅσοι δὲν μετέχουν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπιδεικνύουν ἐπιμέλεια εἰς τὰ «*τοῖς αὐτοῖς οἰκείων*», εἰς τὰ *οἰκογενειακά τους* καὶ τὰ *προσωπικά τους*. Λέγει ὁ μέγας *πολιτικὸς* καὶ *φιλόσοφος*,

> *συνήθως ἀσχολούμεθα μὲ τὰ προσωπικά μας πράγματα, ἀλλὰ καὶ ἐπιμελούμεθα τῶν πολιτικῶν, καὶ ὅταν στρέψουμε τὴν προσοχή μας πρὸς ἄλλας ὑποθέσεις μὲ τὰ πολιτικὰ δὲν ἀσχολούμεθα ὀλιγώτερον· διότι μόνοι ἐμεῖς ὅποιον δὲν μετέχει καθόλου εἰς αὐτά, εἰς τὰ πολιτικά, δὲν τὸν θεωροῦμε ἁπλῶς ἀπράγμονα, ἀλλὰ ἀχρεῖον, καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἤτοι ἀξιολογοῦμεν ἤτοι ἀναλογιζόμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, ἐπειδὴ δὲν θεωροῦμε ζημία διὰ τὰς ἀποφάσεις μας τὴν ἔγκαιρο καὶ ἐνδελεχῆ ἀξιολόγηση, ἀλλὰ ἀντιθέτως πιστεύουμε ὅτι εἶναι μᾶλλον ἐπιζήμιο τὸ νὰ μὴν ἐξετάσουμε ἐπισταμένως μὲ διάλογο προηγουμένως ὅσα ἔχουμε προτείνει νὰ πράξουμε.''*

Ἦταν ὑποχρεωμένος, ὅποιος εἶχε *κάποια πρόταση*, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἐπειγόντων προβλημάτων τῆς πόλεως, ὅπως τὴν ὑποβάλει εἰς τὴν *κρίσιν* τῶν *συμπολιτῶν του*, εἰς τὴν Βουλὴν ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου· διαφορετικὰ ἐξέπιπτε στὴν κατηγορία τῶν ἀχρείων κι ἐχαρακτηρίζετο *ἀχάριστος* ἢ καὶ *ἄτιμος*, ἂν ἡ βλάβη ἦταν σοβαρὴ ἢ καὶ ἐκαλεῖτο σὲ λογοδοσία, ἐπειδὴ παραβίασαν τὴν ἀρχὴ τοῦ,

> *καὶ οἱ αὐτοὶ ἤτοι κρίνομέν γε ἢ ἐνθυμούμεθα ὀρθῶς τὰ πράγματα, οὐ τοὺς λόγους τοῖς ἔργοις βλάβην ἡγούμενοι, ἀλλὰ μὴ προδιδαχθῆναι μᾶλλον λόγῳ πρότερον ἢ ἐπὶ ἃ δεῖ ἔργῳ ἐλθεῖν.*

[69] Αὐτόθι, σελ. 12, «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 14, κ. έ., καὶ «Νόμους τὰς ᾠδὰς ἡμῖν γεγονέναι», σελ. 11, κ. έ. «Τούτοις τοῖς πονηροῖς χαλκίοις», σ. 3, κ. έ., 13, κ. έ.

Ἐξυπακούεται ὅτι ὁ λόγος ἐμπεριεῖχε τὴν *μουσικὴν ἁρμονίαν*, τὴν *προσῳδίαν*, τὸν *λόγον μέλος ἁρμονίαν καὶ ῥυθμόν*, ὅπως ἔχουμε προαναφέρει, καὶ κατὰ τὸν *Ἡρωδιανόν*· ἡ *ἀπουσία κριτικῆς* γιὰ τὶς *ἄρδην ἀλλαγὲς* τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ἐπὶ τῶν *ἡμερῶν μας*, τὶς μεγαλύτερες ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς *παρακμῆς* τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας* καὶ τῶν *ἰσοτίμων σχέσεων* τῶν *θνητῶν* μὲ τοὺς θεούς τους, ὀφείλεται μᾶλλον στὴν *ἀπόλυτη ἰδεολογικὴ ἐξάρτηση* τῶν *Δυτικῶν* ἀπὸ τὴν δοξασία τους, τῆς *ἐσχατολογικῆς πορείας* τῆς *ἀνθρωπότητος*, μὲ τελικὸ στάδιό της τὸ *ἀμερικανικὸ ὄνειρο*, ὡς *ἀδιαπραγμάτευτο*. Ἡ ἄσκηση τῆς κριτικῆς ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει *ἐλεύθερη σκέψη* κι *ἄνεση ἀξιολογήσεως* γιὰ ὅλα τὰ θέματα κι ὄχι μόνο γιὰ τὰ τρέχοντα· ἡ κριτική, ἂν ὑφίσταται *ὅρια* στὴν *ἄσκησή της*, παύει νὰ εἶναι κριτικὴ καὶ γίνεται ὑποτακτικὸς λόγος, ὁ «*ἐπιπειθὲς λόγῳ*», ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀνοχῆς της ὡς καθοριζόμενος *ἀπ' τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν τους!* Ἀλλὰ εἰς τὴν δημοκρατίαν κι ἰδιαιτέρως εἰς τὴν ἄμεσον ἀπαιτεῖται ἡ ἔκφραση τοῦ λόγου, «*ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον*», κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην.[70]

Ὁπωσδήποτε, δὲν εἴμαστε τόσον ἀφελεῖς, ὥστε νὰ ἀπαιτοῦμε ἀπ' ὅλους τοὺς λαοὺς ἀντιδράσεις, ὅπως ἀπ' τὸν *ἀθηναϊκὸ* καὶ τὸν *ἑλληνικὸ* τοῦ *πέμπτου αἰῶνος*, ὅταν τὸ κύριο μάθημά τους ἀπ' τὴν *πρώτη Δημοτικοῦ*, κατὰ τὸ σημερινό μας σύστημα, ἦταν ἡ *μετρική*, ἡ *μουσικὴ ἀπόδοση* τῆς *προφορᾶς* τῶν *γραμμάτων* καὶ τῶν *λέξεων* καὶ στὴν *πολιτική τους πρακτικὴ* ἡ *ἰσηγορία*· ἄλλωστε, οἱ *Δημοδιδάσκαλοι* τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διορισμένοι καὶ μισθοδοτούμενοι ἀπ' τὴν *πολιτείαν*, ἐκαλοῦντο *μετρικοί*, ἐπειδὴ ἐδίδασκον στὰ παιδιὰ τὴν *μεγαλόφωνη ἀνάγνωση* κατὰ τὸ μέτρο τῆς προφορᾶς τῶν γραμμάτων καὶ τῶν λέξεων. Ἂς μὴν ξεχνᾶμε, ὅτι τότε ἦταν *μεγαλογράμματος* καὶ *συνεχὴς* ἡ γραφή, χωρὶς διάστημα μεταξὺ τῶν λέξεων· τὰ παιδιὰ ἐδιδάσκοντο τὴν προφορά, ὅπως τὴν ἄκουγαν καὶ στὸ *σπίτι τους*, μὲ τὰ *μακρὰ* καὶ *βραχέα φωνήεντα*, τὰ *ψιλὰ* καὶ *δασέα*, τὰ *βαρέα*, *ὀξέα* καὶ τὰ *μέσα*, ὅπως ἐλέγοντο τὰ περισπώμενα. Οἱ *τόνοι* καὶ τὰ *πνεύματα* δὲν ἐγράφοντο, παρὰ ἐδιδάσκοντο, καὶ ἐπροφέροντο *ἀδιαλείπτως ἀπ'* τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὁμήρου καὶ προφέρονται κανονικὰ ἀκόμη καὶ τώρα καὶ θὰ προφέρονται στὸν *προφορικὸ λόγο μας* καὶ δὲν ἀνακαλύφθηκαν στὴν *ἑλληνιστικὴ ἐποχή*, ὅπως προπαγανδίζουν οἱ *φωστῆρες* τῆς κοινοβαρβαρικῆς.

Ἡ ἔκφραση ὅμως τῆς γνώμης ἑκάστου πολίτου, τουλάχιστον τῆς *πνευματικῆς* ἡγεσίας στὴν ἐποχή μας, εἶναι δεῖγμα *ζωντανῆς* καὶ *δυναμικῆς κοινωνίας*, ἡ ὁποία ἀναλαμβάνει τὶς εὐθύνες της, *ἀπέναντι στὰ κρίσιμα προβλήματα* τῆς ἐποχῆς της·

[70] Ὅ. ἀν. σελ. 27, 35, 38.

εἶναι γεγονός, ὅτι ἡ *σιωπή της τῶν ἡμερῶν μας* δὲν παρατηρήθηκε ποτὲ στὴν πρόσφατη ἱστορία, τουλάχιστον στὸν σημερινὸ βαθμό· παλαιότερα, ὅλο καὶ κάποιοι διαφωνοῦσαν, ἄλλοι φωνασκοῦσαν καὶ τοὺς χαρακτήριζαν *τρελοὺς* κι ἄλλοι φυλακίζονταν. Ἡ σιωπὴ δείχνει *δύο πράγματα* τουλάχιστον, ὅταν δὲν ὑπάρχουν καὶ τὰ *παλαιὰ αὐταρχικὰ καθεστῶτα*, μὲ τὶς *διώξεις τους* κατὰ τῶν διαφωνούντων· σὲ *πολιτειακὸ ἐπίπεδο*, ἡ *βιομηχανικὴ κοινωνία*, ὄχι μόνο ἀδυνατεῖ ἀντιμετωπίσαι τὰ *τρέχοντα προβλήματα*, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐμπνέει κἄν· σὲ *προσωπικὸ ἐπίπεδο*, οἱ *πνευματικοὶ* καὶ *πολιτικοὶ ἡγέτες* δείχνουν τὴν *διανοητική τους ἔνδεια* καὶ τὴν *ἀφασία τους* κι *ἀλαλία τους* ἀπέναντι στὰ *ἐκρηκτικὰ προβλήματα* μπροστὰ στὰ πόδια τους!

Τὰ *προβλήματα* ὅμως τῆς ἐποχῆς μας διακρίνονται σὲ *δύο σαφέστατες κατηγορίες*, τὰ *τρέχοντα*, γιὰ τὴν *ἐξυπηρέτηση* τῶν *παραγωγικῶν* καὶ *καθημερινῶν ἀναγκῶν*, στὰ πλαίσια πάντα τῆς *βιομηχανικῆς κοινωνίας*, μὲ *ἐκπληκτικὰ ἀποτελέσματα* ἀπ' τὴν ἐφαρμογὴ τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης*, ὅταν διευκολύνονται, μὲ τὰ *ἀπείρου ταχύτητος* καὶ *τελειότητος μηχανήματά της*, οἱ παρεμβάσεις της στὰ διάφορα πεδία· *δεύτερη*, εἶναι ἡ ἀποκατάσταση, ἔστω κι *ὑποτυπώδους ἐπικοινωνίας* τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης μὲ τὸν *ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο*, τὴν *διάνοιαν*, *ὡς ἐνιαίας λειτουργίας της* κι ὄχι τῆς *ἀποσπασματικῆς παρεμβάσεώς της* σὲ ἐπὶ μέρους ὄργανα ἢ λειτουργίες τους. Οἱ δύο αὐτὲς κατηγορίες δεσπόζουν στὴν *προβληματικὴ* τῆς *ἐποχῆς μας*, ἔστω κι ἂν ἐπιχειρεῖται *συσκότιση* τῆς *δευτέρας*, διὰ λόγους *αὐτοπροστασίας* τοῦ ἰσχύοντος συστήματος, ὅπως συμβαίνει πάντα στὴν *ἱστορία*· ἀλλὰ τὸ κρίσιμο ζήτημα τῆς *ψηφιακῆς* ἐποχῆς εἶναι ἡ *ἀπόκτηση διαλόγου* τῆς τεχνολογίας μὲ τὴν *διάνοιαν*, ἡ ὁποία καὶ γονιμοποιεῖ τὴν *δημιουργικὴ σκέψη* καὶ τὴν *ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτική*. Ἐὰν δὲν ἐπιτευχθεῖ ὁ διάλογος, τότε ἡ *ἀνθρωπότης* παραμένει *δέσμια* τῆς *μονοσημάντου λογικῆς* τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας, μὲ *κατάληξή της* τὸν *χείριστο ὁλοκληρωτισμὸ* καὶ μᾶλλον τὴν *ἐξαφάνισή της*· φυσικὰ δὲν εἶναι καὶ *τόσο εὔκολο* αὐτό, ἐπειδὴ οἱ *νέες ἰδέες*, ἡ δημιουργικὴ σκέψη, γεννῶνται εἰς τὴν *διάνοιαν*, μόνο μέσα ἀπ' τὸν διάλογό της μὲ τὸ *περιβάλλον της* καὶ τὴν *προβολὴ* τῆς *συνθέσεώς της* μέσῳ τοῦ λόγου της, σύμμικτο μὲ τὴν *μουσική του ἁρμονία*, ἀναλόγως πρὸς τὶς *ἱστορικὲς* καὶ *πολιτιστικές της ρίζες*. Ἂν τὶς στερηθεῖ αὐτὲς ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη ὁδεύει πρὸς τὴν *αὐτοκτονία της*, τὴν *ἀδυναμία της ἀναγεννήσεώς της* καὶ πολὺ περισσότερο *ἐμπλουτισμοῦ της*…

«Καὶ τὴν εἰωθυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων…»

Ἡ *καλυτέρα ἀξιολόγησις* τῆς *πολιτικῆς πρακτικῆς* καὶ τῆς *νοοτροπίας* τῶν ἀνθρώπων θεωρεῖται ἡ ἱστορικὴ σύγκριση τῆς *τωρινῆς τους συμπεριφορᾶς* μὲ ἐκείνη ἀντιστοίχων *παλαιῶν ἐποχῶν*· εἶναι γενικὰ ἀποδεκτό, ὅτι ἡ καθημερινὴ στάση καὶ ἡ νοοτροπία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει ἀλλάξει *πολύ*, παρὰ τὴν *μακραίωνη πορεία του*. Σὲ *ἱστορικοὺς* μάλιστα *λαούς*, ἡ διαβάθμιση τῶν *πολιτῶν τους*, στὶς διάφορες κατηγορίες πολιτικῆς νοοτροπίας, εἶναι σχεδὸν ἡ ἴδια· ζοῦν δίπλα μας, *Ἀχιλλεύς*, *Ὀδυσσεύς*, *Ἀγαμέμνων*, ἀλλὰ καὶ *Θερσίτης*, ὅπως καὶ *Ἑλένη*, *Ἀνδρομάχη*, *Κασσάνδρα* καὶ *Ἑκάβη*, ἀλλὰ καὶ *Θεμιστοκλῆς*, *Περικλῆς*, *Κίμων*, *Κλέων*, *Ἰουλιανὸς*, *Βασίλειος Μακεδὼν* καὶ *Βασίλειος β'*, *Κολοκοτρώνης*, *Μᾶρκος Μπότσαρης* καὶ *Καποδίστριας*, *Ἀσπασία*, *Ἀντιγόνη*, *Διοτίμα*, *Λυσιτράτη*, *Ὀλυμπιάς*, *Θεοδώρα*, *Εἰρήνη* ἡ *Ἀθηναῖα*, *Ἄννα Κομνηνή*, *Λένκω Μπότσαρη* καὶ *Μπουμπουλίνα*. Μὲ μία ἁπλῆ ματιὰ τοὺς συναντᾶμε μπροστά μας. Τὸ κριτήριο εἶναι ὁ λόγος τους, ἡ *γλῶσσα τους* κι ἡ ἔκφραση μέσῳ αὐτῆς τοῦ *ἤθους τους*, κατὰ τὴν *ἀξιολόγησή του* καὶ τὶς *διακυμάνσεις του* στὶς διάφορες ἐποχές.

''Ὅταν ὁ Θουκυδίδης γράφει γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο, στὸ ἦθος καὶ στὴν γλῶσσα τῶν Ἑλλήνων, δείχνει σὰν νὰ ἦταν προφητικὸς γιὰ τὴν ἐποχή μας· παρόμοια ἐξαχρείωση τῆς ἑλληνικῆς, μόνο στὴν τελευταία τεσσαρακονταετία ἔχει γίνει καὶ μᾶλλον τὴν ὑπερβαίνει ἡ σημερινή. Ὑπάρχει ὅμως ἡ καθοριστικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν *αἰτίων* τοῦ *ἐκφυλισμοῦ* τῆς γλώσσης μας κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ τῶν *ἀντιστοίχων* στὶς μέρες μας· ἡ περιγραφὴ ἄκρως ἐνδιαφέρουσα:

> *Καὶ τὴν εἰωθυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιώσει. τόλμα μὲν γὰρ ἀλόγιστος ἀνδρεία φιλέταιρος ἐνομίσθη, μέλλησις δὲ προμηθὴς δειλία εὐπρεπής, τὸ δὲ σῶφρον τοῦ ἀνάνδρου πρόσχημα, καὶ τὸ πρὸς ἅπαν ξυνετὸν ἐπὶ πᾶν ἀργόν· τὸ δ' ἐμπλήκτως ὀξὺ ἀνδρὸς μοίρᾳ προσετέθη, ἀσφάλεια δὲ τοῦ ἐπιβουλεύσασθαι ἀποτροπῆς πρόφασις εὔλογος.*[71]

Πρόκειται γιὰ τὴν καλύτερη περιγραφὴ τῆς ὁλοκληρωτικῆς νοοτροπίας καὶ τῆς ὑποταγῆς τῶν πάντων εἰς τὸν τεθέντα σκοπόν· ὅλες οἱ μετέπειτα *ὁλοκληρωτικὲς*

[71] Θουκυδίδου, «Ξυγγραφή», βιβλ. Γ', κεφ, πβ', παρ. 4, (μετάφραση δική μου) καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ ἐπιβίωσις τῆς ἐμμελείας», σελ. 28 καὶ ὅ. ἀν, σελ. 30.

ἰδεολογίες εὔκολα περιγράφονται ἀπ' τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου καὶ ἱστορικοῦ μας:

> *καὶ τὴν καθιερωμένη ἀντιστοιχία τῆς σημασίας τῶν λέξεων πρὸς τὰ πράγματα τὴν ἄλλαξαν γιὰ νὰ δικαιώσουν τὶς πράξεις τους. διότι ὡς ἀνδρεία ἐθεωρήθη ἡ ἀλόγιστος τόλμη, ἡ δὲ ἔμφρων προνοητικότης πρόφαση τῆς δειλίας, ἀκόμη ἡ σωφροσύνη πρόσχημα τῆς ἀνανδρίας, καὶ ἡ σύνεση πρὸς κάθε ἐνέργεια ἀδράνεια γιὰ τὸ κάθε τι· καὶ ἡ παράφρων ὁρμητικότης προσετέθη στὴν μοῖρα τοῦ ἀνδρισμοῦ, ἡ δὲ ἐπίδειξις περισκέψεως διὰ λόγους ἀσφαλείας χαρακτηρίσθηκε εὔλογος πρόφαση ἀποφυγῆς κινδύνων.''*

Τὴν ἀναφορὰ τοῦ *Σοφοκλέους* εἰς τὴν δευτέρα πάροδο τῆς «*Ἀντιγόνης*», μᾶς θυμίζει ὁ Θουκυδίδης,

> *ὑψίπολις ἄπολις ὅτῳ τὸ μὴ καλόν*
> *ξύνεστι τόλμας χάριν.*

ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν διάλογον *Αἵμονος* καὶ *Κρέοντος*.

> *Κρέων: Ἄλλῳ γὰρ ἢ 'μοι χρή με τῆσδ' ἄρχειν χθονός;*
> *Αἵμων: πόλις γὰρ οὐκ ἔσθ' ἥτις ἀνδρός ἐσθ' ἑνός.*
> *Κρέων: οὐ τοῦ κρατοῦντος ἡ πόλις νομίζεται;*
> *Αἵμων: καλῶς γ' ἐρήμης ἂν σὺ γῆς ἄρχοις μόνος.*
>
> *Κρέων: Καὶ πρέπει κι ἄλλος παρὰ ἐγὼ νὰ κυβερνᾷ τὸν τόπο;*
> *Αἵμων: Μὰ πολιτεία δὲν εἶναι αὐτή, ποὺ ἀνήκει σ' ἕναν ἄντρα.*
> *Κρέων: Ἐκείνου ποὺ τὴν κυβερνᾷ δὲν εἶναι ἡ πολιτεία;*
> *Αἵμων: Βέβαια, ἂν ποθῆς νὰ κυβερνᾷς ἔρημη γῆ, μονάχος.*

Ἡ ἀξιολόγηση αὐτὴ τοῦ *ἐκχυδαϊσμοῦ* τῆς *γλώσσης* γιὰ *πολιτικοὺς σκοποὺς* ἀπουσιάζει πλήρως στὴν *δυτική*, *φιλοσοφικὴ* κι *ἱστορική*, σκέψη· ὁ Θουκυδίδης ἀσκεῖ κριτικὴ εἰς τὸν *ἐμφύλιον σπαραγμὸν* τῆς *Κερκύρας*, στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ πόλεμου, κατὰ τὸν ὁποῖο τὰ *ἔκτροπα*, οἱ *σφαγὲς* τῶν *ἀντιπάλων*, τὰ ὄργια ἀπεκορυφώθησαν.

Ἡ *ἔμπειρη* ὅμως *θεώρησή του* παρατήρησε, ὅτι τὴν ἴδια στιγμὴ ἄλλαξε, μαζὶ μὲ τὸν *ἐκχυδαϊσμὸ* τῆς *νοοτροπίας* τῶν «*πολιτῶν*» της, κι ἡ σημασία τῶν *λέξεων* τῆς ἑλληνικῆς *γλώσσης*, καθὼς

> *καὶ τὴν εἰωθυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαιώσει.*
>
> *καὶ τὴν καθιερωμένη ἀντιστοιχία τῆς σημασίας τῶν λέξεων πρὸς τὰ πράγματα τὴν ἄλλαξαν γιὰ νὰ δικαιώσουν τὶς πράξεις τους.*

Μία παρατήρηση μόνο, ἐὰν δὲν εἶχε πλήξει τὰς *Ἀθήνας* ὁ *λοιμὸς* καὶ δὲν εἶχε συμβεῖ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἡ ἐξαχρείωση τῆς πρακτικῆς τῶν *Ἑλλήνων*, τῶν *Ἀθηναίων*, καὶ ἐξ *αἰτίας του* κυρίως, ὁ *πόλεμος* θὰ εἶχε ἄλλη κατάληξη κι ἡ *ἱστορία* τῆς *ἀνθρωπότητος ἄλλη πορεία*. Ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι *ἁπλῆ ὑπόθεση*, μὲ *ὑπενθύμιση* ὅμως ὡς *ἐπικουρία της*, τῆς *κριτικῆς* τοῦ *Διονυσίου* τοῦ *Ἁλικαρνασσέως*, ὅτι ἡ *παρακμὴ* τῆς *δημοκρατίας* ἄρχισε *ἀπ' τὸν θάνατο* τοῦ *Ἀλεξάνδρου* τοῦ *Μακεδόνος* κι ὅτι,

> *ἐπὶ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας μικροῦ δεήσασα εἰς τέλος ἠφανίσθαι,*[72]
>
> *κατὰ δὲ τὴν δική μας ἐποχὴ ὀλίγον ἔλειψε τοῦ νὰ ἐξαφανισθεῖ τελείως.*

Ἦταν *κοινὴ* ἡ *πεποίθηση* τῶν *Ἑλλήνων*, ὅτι ἡ *ἀλλαγὴ* τῆς πολιτικῆς τους πρακτικῆς, *ἀπὸ ἐλεύθερη, δημιουργικὴ* κι *ἁρμονικὴ* πρὸς τὴν *μουσική τους ἔκφραση*, *σὲ ἀχρεία, ἀνελεύθερη* κι *ἀνάρμοστη*, συνοδευόταν *πάντα ἀπ' τὴν ἀλλαγὴ* τῆς *γλώσσης των*, τοῦ *λόγου των*, ὅπως τὸ ὑπογραμμίζουν ὅλοι οἱ *πολιτικοὶ* καὶ *πνευματικοὶ πατέρες* τῆς ἐποχῆς των· *τραγικοὶ* καὶ *κωμικοὶ ποιητές, πολιτικοί, ἱστορικοί, φιλόσοφοι*, ὅλοι τους συμφωνοῦν κι ἀφήνουν *ἱερὰ παρακαταθήκη* στοὺς τοὺς ἀπογόνους τους. Ἀλλὰ στὴν πλειοψηφία τους οἱ *σημερινοί μας φιλόλογοι* καὶ *γλωσσολόγοι* τοὺς ἔχουν ξεχάσει ἢ μᾶλλον καλύτερα ἔχουν διαγράψει τὶς ὑποθῆκες τῶν προγόνων μας κι ἀντλοῦν τὴν *προβληματική τους ἀπ' τὴν λατινικὴ γλῶσσα*, ὁπότε καὶ δὲν ἀποδέχονται ἢ καὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται τὴν ἄγνοιά τους, θύματα τῆς ἀπογνώσεώς τους στὴν κατανόηση τῆς πραγματικότητος, *«διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν»!* Ἔτσι καθίστανται ὅλοι τους συνεδητὰ πλέον *φύσει δοῦλοι!*

---

[72] Ὅ. ἀ, σελ. 33 καὶ κατωτέρω, 121.

2

Ὁ *Θουκυδίδης* ἔγραψε τὴν ἱστορίαν του, ὡς «*κτῆμα ἐς ἀεί*», ὡς *ὑποθήκη* γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, κι ἐπιβεβαιώθηκε, ἄλλο ἂν αὐτὴν ἡ *σημερινὴ πνευματική μας ἡγεσία* δὲν τὴν ἀξιοποιεῖ, ἢ μᾶλλον δὲν τὴν ἀντιλαμβάνεται, παρὰ ἀντιγράφει κάποιες *ἀνάλαφρες* κι *ἐπιφανειακὲς ἑρμηνεῖες Ἀμερικανῶν τινων* ἢ *ἄλλων Δυτικῶν*· ὁ μεγαλύτερος ἱστορικὸς καὶ φιλόσοφος τῆς ἀνθρωπότητος μᾶς διδάσκει, ὅτι σὲ κάθε *μεταβατικὴ ἐποχὴ* εἶναι ἀναγκαία ἡ μελέτη τῆς *ἀλλαγῆς* τῆς *πολιτικῆς νοοτροπίας* τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς *ἀντανακλάσεώς της* εἰς τὴν *γλῶσσαν τους*, εἰς τὸν *λόγον τους*. Ἡ ἀντανάκλαση εἶναι δεδομένη, καὶ δὲν χωρεῖ *οὐδεμία ἀμφιβολία*, οἱ διαστάσεις της διαφέρουν, ἀναλόγως πρὸς τὶς *προηγούμενες ρίζες* τοῦ λόγου της στὴν *δεδομένη κοινωνία*, ὁπότε κρίνεται κι ὁ *ἀντίκτυπός του* στὴν *πολιτική της πρακτική*· ἀντιστρέφοντάς το, στὴν *ἐμπέδωση* τῶν *ἱστορικῶν μας ριζῶν* μετράει κι ἡ *ἄμυνά μας* στὴν *τρέχουσα ἐποχὴ* καὶ στὴν *ἀνάδυσή τους* στὶς ἑπόμενες, μὲ *κύριο ἐφαλτήριό τους*, τὴν *μουσική του ἁρμονία* τὴν *ἐμμέλειά του*, ὄχι τὴν ἀμέλειά του ἢ τὴν ἀμουσία του.

Ὅταν ἀλλάζουν ὅλα στὸν ἄνθρωπο, στὴν *καθημερινότητά του*, μὲ τὴν *ψηφιοποίηση* τῆς ζωῆς του, ἀπ' τὴν *ἐκπλήρωση* τῶν *γραφειοκρατικῶν ὑποχρεώσεών του* μὲ τὸ *δημόσιο*, τοὺς *ὀργανισμούς του*, *τράπεζες* καὶ *ἐμπορικές του σχέσεις*, μέχρι τὴν *παραγωγική του ἀπασχόληση*, μὲ τὴν *σταδιακὴ ἐξάλειψη* τῆς *ἐκτελεστικῆς του ἐργασίας*, τότε ἀλλάζει κι ἡ *πολιτική του νοοτροπία* κι ἡ *γλῶσσα του*, ὁ *λόγος του*· αὐτὸ μᾶς ἀφήνει ὡς *ἱερὰ παρακαταθήκη του* ὁ *ἱστορικός*, ὁ ὁποῖος συμπληρώνεται ἀπ' τοὺς *τραγικούς*, κατὰ τὴν *διδασκαλία* τῶν *ἔργων τους*, καὶ τοὺς *κωμικούς*, μὲ πρῶτον τὸν *Ἀριστοφάνη*. Στὴν ἐποχή του καὶ στὴν πόλη του οἱ ἀλλαγὲς ὀφείλονταν κυρίως στὸν *λοιμὸ* καὶ στὸν *πόλεμο*· ἀλλὰ στὶς μέρες μας, *πατέρας* καὶ *μάνα* παρουσιάζονται ἀπὸ *ἀντιπολίτευση* καὶ *διαπλοκή*, ὅτι ἔχουν ξεχάσει, ὅσα ὑπέφεραν στὶς *οὐρὲς* τῶν *χρονοβόρων* καὶ *ψυχοφθόρων ὑπηρεσιῶν*, μὲ συνήθεις τὶς *ὀξύτατες ἀντεγκλήσεις*, ὅταν τὰ *τεταμένα νεύρα τους* τὰ πλήρωναν τὰ *παιδιά τους*, καθὼς μόλις ἐπέστρεφαν στὸ *σπίτι τους*, ἐκεῖνα ἔτρεχαν στὴν *ἀγκαλιά τους*, κι αὐτοὶ ἔστω τὰ ἀπόπαιρναν· οἱ νεώτεροι γονεῖς δὲν τὰ ἔχουν ζήσει αὐτὰ καὶ μόνο θυμοῦνται τὶς *παιδικές τους ἐμπειρίες*, παρ' ὅλο ὅτι ἔχουν περάσει μόλις *ἕξι* μὲ *ἑπτὰ χρόνια*. Τώρα γίνονται ὅλα ψηφιακὰ καὶ τὰ *μικρὰ* συμβάλλουν ἀποτελεσματικὰ παίζοντας μὲ τοὺς *γονεῖς τους* ἢ κι ἀνοίγοντας *νέους δρόμους ταχυτέρας ἐξυπηρετήσεως* ἀπ' τὶς *πρῶτες τάξεις Δημοτικοῦ*. Ἔχουν γίνει πλέον ἄλλες οἱ σχέσεις τους, κι αὐτοὶ ἄλλοι ἄνθρωποι...

Αὐτὲς τὶς ἀλλαγὲς δὲν τὶς ἔχει καταγράψει κυρίως ἡ *δυτικὴ κριτική*, ἐπειδὴ γιὰ τὴν *κινεζικὴ* εἶναι δύσκολη ἡ *μελέτη* τῆς *κοινωνίας της*, καθὼς θὰ ἀπαιτοῦσε ἄλλη μορφὴ κι ἄλλη ἔκταση τοῦ πονήματος, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἀναφορές, δεικτικὲς τῶν *παγκοσμίων ἄρδην* ἀλλαγῶν τῆς ἐποχῆς μας· ἡ ἀναδρομὴ στὴν ἱστορία δείχνει, ὅτι πάντοτε καὶ σὲ ὅλες τὶς μεγάλες κοινωνικὲς ἀλλαγὲς ἢ καὶ τὶς μικρότερες ὑπῆρχε *ἔντονη ἀντιπαράθεση* τῶν *ὑποστηρικτῶν* τῶν δύο ἀπόψεων καὶ τῶν πολιτικῶν φορέων τους, μὲ τὶς ἀνάλογες ἐπιπτώσεις. Ὁ *διαφωτισμὸς* εἶχε τὴν ἀπάντηση τῶν *ἐκκλησιαστικῶν κύκλων* καὶ τῶν *φιλοσόφων τους*, ἡ *βιομηχανικὴ ἐπανάσταση* ἐπίσης, ὅπως καὶ τοὺς *Νουδιστὲς* στὴν *Ἀγγλία*· οἱ *φιλελεύθερες ἰδέες*, τὶς *ἀριστερές* καὶ *κομμουνιστικές*, τὶς ὁποῖες ἀργότερα τὶς βάφτισαν *προοδευτικές*, ἂν καὶ εἶχαν τὶς ἴδιες ἀκριβῶς ρίζες καὶ παρουσίαζαν παρόμοιο *χαρακτῆρα ἀνθρώπου*, ἴδιας *ὑποτακτικῆς νοοτροπίας* σὲ γενικὲς γραμμές, ἀλλὰ εἶχαν τὴν *ἀμοιβαία τους ἀντιπαράθεση*, ὅπως σὲ ὅλες τὶς ἰδεολογίες· γνωστὰ αὐτὰ καὶ τὰ παρουσιάζουμε συνοπτικά, ὡς ἔμφαση στὴν ἀνάδειξη τῆς *πνευματικῆς στειρότητος* τῆς ἐποχῆς μας, ποὺ ὅπως ἐξελίσσεται εἶναι ἡ *χειρότερη* στὴν ἱστορία, ἀνεξαρτήτως τῆς *θεωρητικῆς προσεγγίσεώς της*.

Σὲ δύο ἐπίπεδα κρίνεται ἡ ἀντιπαράθεση κι οἱ ἄρδην ἀλλαγές· στὸ *κοινωνικό*, καθὼς ἡ ψηφιοποίηση ἔχει προκαλέσει *ριζικὴ ἀνατροπὴ* στὴν πολιτικὴ καὶ παραγωγικὴ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου, καὶ στὸ *προσωπικό*, ἐπειδὴ γιὰ πρώτη φορὰ ὁ ἁπλὸς ἄνθρωπος αἰσθάνεται καὶ τὸ πιστεύει, ὅτι εἶναι *κύριος* τοῦ *ἑαυτοῦ του*,

> *ὁ αὑτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν*,

κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ὅπως προαναφέραμε.

Στὶς μέρες μας, ἔχουν ἀνατραπεῖ τὰ πάντα στὶς *κοινωνικὲς* καὶ *παραγωγικὲς σχέσεις*, κι ἡ *ἀξιολόγησή τους* γίνεται μὲ τὶς θεωρίες τοῦ *προπαρελθόντος αἰῶνος*, σὰν νὰ μὴν ἔχει συμβεῖ τίποτε μετὰ τὴν *παγκόσμια κυριαρχία* τῆς *Ἀμερικῆς* καὶ τὴν συνοδευτική της *κοσμοθεωρία* τῆς *ἐσχατολογικῆς ἀποστολῆς της*, ὡς ἀναπόσπαστο συμπλήρωμα τῆς θεωρίας τοῦ *μονοπολικοῦ κόσμου*· ἡ προσήλωση τῶν πάντων στὶς ἀρχὲς αὐτές, μετὰ καὶ τὴν *πλήρη ἀπαξίωση* τῆς *ἀριστερῆς ἰδεολογίας*, προκαλεῖ τὴν ἔκπληξή τους, σὰν νὰ εἶναι τρέχοντα ὅσα συμβαίνουν. Τὰ *Πανεπιστήμια* εἶναι *βουβά*, ὄχι μόνο τῆς *Ἀμερικῆς*, ἀλλὰ καὶ τῆς *Εὐρώπης*· τὸ *πρὸ ἑξηκονταετίας ἀντιπολεμικό τους κίνημα*, ἀλλὰ καὶ *πλήρους ἀμφισβητήσεως* τῆς *βιομηχανικῆς κοινωνίας τους*, ἔχει γίνει *μακρυνὴ ἀνάμνηση*, μὲ ἀναφορὰ σὲ κάποιες *ἐπίσημες τελετές*, ὅπως ἔγινε κι ὁ

γαλλικὸς Μάης, μόνον δι' ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις, γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε καὶ τὰ κινήματα τῶν ἄλλων χωρῶν. Τὸ γεγονὸς εἶναι, ὅτι ζοῦν οἱ λαοί τους τὶς ἀλλαγὲς στὴν καθημερινότητά τους, τὶς ἀντιλαμβάνονται στὴν ἐργασία τους, σὲ ἐργοστάσιο ἢ γραφεῖο, ὅτι δὲν εἶναι ἁπλᾶ ἐξαρτήματα τῆς παραγωγῆς ἐν σειρᾷ κι ὅτι ἔχουν ἀπαλλαγεῖ ἀπ' τὴν ψυχοφθόρα καὶ χρονοβόρα οὐρά, μὲ σημαντικὴ ἀλλαγὴ στὶς πολιτικὲς κι οἰκογενειακές τους σχέσεις, ἀλλὰ οἱ θεωρητικοί τους δὲν τὰ καταγράφουν αὐτά· συμβαίνει καὶ κάτι παραπάνω, χαλαρώνουν οἱ σχέσεις τους μὲ τοὺς συνδικαλιστικοὺς ἡγέτες τους καὶ σὲ προέκταση μὲ τὰ κόμματά τους καὶ κυρίως τὰ ἀριστερά, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἐμφανέστατη ἀποδυνάμωσή τους, ἀλλὰ οἱ πνευματικοί τους ἡγέτες προβάλλουν ὡς πρόφαση τὴν ἀλλοτρίωση τῶν μαζῶν κι ἄλλα ἠχηρὰ παρόμοια!

Στὸ σημεῖο αὐτὸ βρίσκεται μᾶλλον κι ἡ ἑρμηνεία τοῦ φαινομένου· πιστεύουν ἀκραδάντως ὅλοι αὐτοί, ὅτι οἱ ἰδεολογικές τους ἀρχὲς εἶναι ἀδιαμφισβήτητες κι εἶναι ὑπεράνω καὶ τῶν δογμάτων τῶν μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν, ὁπότε τὰ γεγονότα ἁμαρτάνουν κι ὄχι οἱ κοσμοθεωρίες τους· τὴν ἴδια μέθοδο ἀκολουθοῦν κι οἱ φιλελεύθεροι θεωρητικοί, χωρὶς οὐδεμία σχεδὸν διαφορὰ καὶ τὰ Πανεπιστήμια περιῆλθαν σὲ κατάσταση πλήρους ἀλαλίας. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ὁ βιομηχανικὸς ἄνθρωπος εἶναι ὁ πιὸ μονοσήμαντος κι ὁλοκληρωτικῆς νοοτροπίας ἄνθρωπος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Δὲν ἀντιδρᾶ, ἀκόμη κι ὅταν ἀπειλεῖται ἡ ἴδια του ἡ ὕπαρξη, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν χρήση τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης· ἡ κοινὴ γνώμη πιστεύει, ἢ δείχνει ὅτι πιστεύει, ὅτι ἔρχεται ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου τῶν ψηφιακῶν μηχανῶν κι ἀφήνεται ἔρμαια στὶς θεωρίες αὐτές, ἐνῶ στὸ προσωπικό τους ἐπίπεδο καὶ στὴν οἰκογένειά τους διαπιστώνουν ὅλοι τους τὴν ἐφευρηκότητα τῶν μικρῶν παιδιῶν τους καὶ ἐγγονῶν τους, στὴν κάλυψη ὅλων τῶν ἠλεκτρονικῶν τους ἀναγκῶν, ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας κι ἀπὸ νήπια, ὅταν μόνα τους βρίσκουν τὸ πῶς δουλεύουν τὰ παιχνίδια τους, ἐνῶ οἱ ἴδιοι στὴν ἡλικία τους περιμέναμε νὰ μᾶς τὰ ἐξηγήσουν ὅλα οἱ γονεῖς μας.

Ἡ δυσκολία στὴν διερεύνηση αὐτῆς τῆς ἐλαχίστης διαδικασίας μᾶς προσφέρει μᾶλλον τὸν μίτο τῆς Ἀριάδνης, γιὰ τὴν ἀδράνεια τῆς πνευματικῆς μας ἡγεσίας· ἡ καθημερινότης τῶν κατοίκων δὲν ὑπάρχει στὴν συλλογιστική τους στὸ μεγαλύτερο ποσοστό τους, παρὰ ὅλα κρίνονται ἀπ' τὴν ἰδεολογική τους θεώρηση, στὴν ὁποία ἔχουν ἐντάξει καὶ τὴν συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων τῆς περιοχῆς τους, ὅπως γινόταν πάντα στοὺς πιστοὺς τῶν μεγάλων μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν καὶ τῶν ὁλοκληρωτικῶν ἰδεολογιῶν. Τὸ ἂν κάποιοι ζοῦν καὶ ἀντιδροῦν ἐκτὸς τῶν προσχεδιασμένων προτύπων τους, τότε κακὸ τοῦ κεφαλιοῦ τους. Αὐτοὶ χάνουν! Αὐτοὶ χάνουν καὶ βρίσκονται ἐκτὸς τῆς ἰδεατῆς τους θεωρήσεως τοῦ Παραδείσου τους, δηλαδὴ δὲν εἶναι κατανοητὴ ἡ

ἀντίδρασή τους ἀπ' τοὺς θεωρητικούς τους. Ἐπανερχόμαστε, ἔτσι, στὴν διαπίστωση τοῦ *Ἀποστόλου Παύλου*, εἰς τὴν «*Πρὸς Κορινθίους» Α' Ἐπιστολήν του*, ἐπεὶ

καὶ οἱ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι καὶ οἱ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν.[73]

Ἡ θρησκευτικὴ ἢ ἰδεολογικὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων, ὡς ἡ φυσική τους ὑπόσταση, ὅπως ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος, ἂν καὶ εἶναι μία μόνο πλευρὰ τῆς φιλοσοφίας του, ἔχει *ἀποτελέσει* καὶ τὸν *ἀκρογωνιαῖο λίθο* τοῦ *ὀρθολογισμοῦ* καὶ τῆς *βιομηχανικῆς κοινωνίας*, ὅπως ἔχουμε ἐπισημάνει πολλὲς φορές· ἡ ἐπανάληψή τους γίνεται, μὲ μοναδικὸ σκοπὸ τὴν *ὑπογράμμιση* τῆς *μονοσημάντου λογικῆς* τῆς *ἐσχατολογικῆς ἀντιλήψεως* τῆς *δυτικῆς κοινωνίας*, ὅτι ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη θὰ ἀντικαταστήσει τὸν ἄνθρωπο, ὅπως προβάλλεται κατὰ κόρον ἀπ' τοὺς θεωρητικούς της καὶ τούς προπαγανδιστὲς τῆς ἀμερικανικῆς κοσμοκρατορίας.

Οἱ ἀντιδράσεις τῶν ὀπαδῶν τους δείχνουν, ὅτι εἶναι *πολὺ δύσκολη* ἢ καὶ *ἀδύνατη* ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἀπόψεών τους, μὲ διάλογο, ὅπως καταγράφεται στὶς δημοσιεύσεις τῶν *διαφόρων ἐρευνητῶν τους*, γιὰ τὶς μελέτες τῶν *Γιὰννι Λὲ Κοὺν* καὶ *Στανισλὰς Ντεχαέν*· ἀπὸ ὅσα γνωρίζουμε μέχρι τώρα εἶναι *ἐλάχιστες* καὶ χωρὶς *οὐσιαστικὴ ἀπάντηση* μὲ πραγματικὰ στοιχεῖα. Ἀποφεύγουν τὴν συστηματικὴ συζήτηση καὶ καταφεύγουν στὶς γενικὲς θεωρίες, ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ *δημιουργικὴ σκέψη* κι ἀπ' τοὺς *ἀλγορίθμους*, ἐξυπονοώντας μᾶλλον θεωρίες ἐπιστημονικῆς φαντασίας· δὲν εἶναι πρωτοφανεῖς οἱ ἀντιδράσεις τους, ἔτσι συνέβαινε *πάντα* στὴν ἱστορία, ὅταν μιὰ *νέα μονοθεϊστικὴ θρησκεία* ἢ *ὁλοκληρωτικὴ ἰδεολογία* εἰσέβαλε στὴν σκηνή, ἀλλὰ μὲ *τόσο ἀπόλυτο τρόπο* συμβαίνει πρώτη φορά, ἢ σὲ ἐμᾶς ἐμφανίζεται ἔτσι! Ἀντίστοιχη ἦταν ἡ θεώρηση τῶν *Ἀρειανῶν*, μὲ τὶς γνωστὲς ἀντιδικίες καὶ *συμπλοκὲς* μετὰ τὴν *ἀναγνώριση* ὡς *ἐπισήμου* τῆς *χριστιανικῆς θρησκείας*, ἀλλὰ μὲ τὶς *ρίζες της* στὴν *ἱερατικὴ* κι *ἱεραρχικὴ κοινωνία* τῶν λαῶν τῆς *Μέσης Ἀνατολῆς* καὶ τῆς *Αἰγύπτου*. Οἱ προεκτάσεις τους ὅμως διήρκεσαν αἰῶνες, μὲ τοὺς *κεκλασμένους* ὀπαδούς τους μέχρι τὴν *Ἱσπανία*.

[73] Ὅ. ἀ, σελ. 4.

3

Ἡ *πρώτη* καὶ *ἱστορικὴ ῥήξη* μὲ τὶς ἀνώτερες καὶ προηγμένες κοινωνίες τῆς ἐποχῆς του, μὲ *αὐστηρὴ* καὶ *ὁλοκληρωμένη δομὴ* τῆς *ἱερατικῆς* κι *ἱεραρχικῆς* διαρθρώσεώς τους, τῆς *Αἰγύπτου* καὶ τῆς *Μεσοποταμίας*, ἀπέναντι στὴν *καθυστερημένη Ἑλλάδα* τῆς *προκλασικῆς περιόδου*, ἔγινε ἀπ' τὸν *Θαλῆν* τὸν *Μιλήσιον* καὶ μὲ τὸ ἐπιτυχημένο *σκῶμμα* τῆς ἐμμελοῦς καὶ *χαριέσσης Θρᾴττης θεραπαινίδος*·[74] ὑπέστη τὸν *σαρκασμὸ* τῆς *ὡραίας θεραπαινίδος*, ἀλλὰ δὲν ἄλλαξε ἄποψη καὶ μετέφερε τὴν *πλούσια τεχνικὴ* καὶ *τεχνολογικὴ γνώση* τῶν προηγμένων περιοχῶν στὴν *περιφερειακὴ* κι *ἀσήμαντη Μίλητο*, ὄχι ὅμως στὴν *ἄρχουσα τάξη της*, τὴν ὁποια ὑπῆρχε, *ἀλλὰ* εἰς τὴν *Ἀγορὰν* καὶ τὴν *ἀγοράν*, εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους της, καθιστώντας τοὺς *πολῖτες της ἐνεργοὺς* καὶ *συμμετόχους* κι ἐκεῖ ἐξέφραζε ἕκαστος τὴν ἄποψή του, μὲ τὸ *μακρύ του* καὶ *τὸ κοντό του*. Ἦταν τὰ *πρῶτα βήματα* τῆς *ἰσηγορίας*, κατὰ τὴν *ὁμηρικὴ παράδοση* τῶν *ἰσοτίμων σχέσεων θεῶν* καὶ *θνητῶν*, καὶ τῆς ἀπορρίψεως τῆς ἱερατικῆς κι ἱεραρχικῆς δομῆς τῆς προηγμένης κοινωνίας, καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνες, ὡς τοῦ κυρίου συστατικοῦ δεσμοῦ τους· ἄλλωστε, αὐτὸ διδάσκει κι ὁ Πλάτων καὶ μάλιστα εἰς τὴν «Πολιτείαν» του, ὅταν διαβεβαιώνει, ὅτι,

> *τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν οὗτος ὁ ποιητής*.

«Εἰς τὴν «Πολιτείαν» του ἀναγνωρίζει τὴν ἑνότητα τῶν τεσσάρων στοιχείων, ὡς

> *λόγος μέλος ἁρμονία καὶ ῥυθμὸς*

καὶ τὸν Ὅμηρο, ὡς πρῶτον τῶν τραγῳδοποιῶν, ἂν καὶ ἐκφράζεται ὑποτιμητικὰ ἐν συνεχείᾳ:

> *''Οὐκοῦν, εἶπον, ὦ Γλαύκων, ὅταν Ὁμήρου ἐπαινέταις ἐντύχῃς λέγουσιν ὡς τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν οὗτος ὁ ποιητὴς καὶ πρὸς διοίκησίν τε καὶ παιδείαν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἄξιος ἀναλαβόντι μανθάνειν τε καὶ κατὰ τοῦτον τὸν ποιητὴν πάντα τὸν αὑτοῦ βίον κατασκευασμένον ζῆν, φιλεῖν μὲν χρὴ καὶ ἀσπάζεσθαι ὡς ὄντας βελτίστους εἰς ὅσον δύνανται, καὶ συγχώρεσιν Ὅμηρον*

[74] Ὅ. ἀ, σελ. 52.

ποιητικώτατον εἶναι καὶ πρῶτον τῶν τραγῳδοποιῶν, εἰδέναι δὲ ὅτι ὅσον μόνον ὕμνους θεοῖς τε καὶ ἐγκώμια τοῖς ἀγαθοῖς ποιήσεως παραδεκτέον εἰς πόλιν· εἰ δὲ τὴν ἡδυσμένην Μοῦσαν παραδέξῃ ἐν μέλεσιν ἢ ἔπεσιν, ἡδονή σοι καὶ λύπη ἐν τῇ πόλει βασιλεύσετον ἀντὶ νόμου τε καὶ τοῦ κοινῇ ἀεὶ δόξαντος εἶναι βελτίστου λόγου.[75]

Λοιπόν, εἶπα, ὦ Γλαύκων, ὅταν ἀκούσεις τοὺς θαυμαστὲς τοῦ Ὁμήρου νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἔχει ἐκπαιδεύσει τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι εἶναι ἄξιος στὴν συνεισφορά του γιὰ τὴν διακυβέρνηση καὶ τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ρυθμίζεις κατὰ τὸν ποιητὴ ὁλόκληρη τὴν ζωή σου, ὀφείλεις νὰ τοὺς ἀγαπᾶς καὶ νὰ τοὺς ἀποδέχεσαι γιὰ τὴν ἀξία τους ὅσο γίνεται, καὶ νὰ παραδέχεσαι μαζί τους ὅτι ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ μεγαλύτερος τῶν ποιητῶν καὶ ὁ πρῶτος τῶν τραγικῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ γνωρίζεις ὅτι πρέπει νὰ γίνει δεκτὴ στὴν πόλη μας μόνο ὅποια ποίηση ἀναφέρεται σὲ ὕμνους πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ σὲ ἐγκώμια πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρες· ἂν δὲ παραδεχθεῖς καὶ τὴν τέρψη τῆς Μούσης μὲ τὴν λυρικὴ ἢ ἐπικὴ ποίηση, ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη θὰ βασιλεύσουν στὴν πόλη, ἀντὶ γιὰ τὸν νόμο καὶ τὸν ἄριστο, ὀρθό, λόγο ποὺ ἀναγνωρίζουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι.

Τὴν κοινὴ ἀντίληψη τῆς ἐποχῆς του καταγράφει, ἀλλὰ καὶ διατυπώνει τὶς ἐπιφυλάξεις του, ἔστω καὶ ἠπιώτερα ἀπ' τὴν ἀναφορά του στὸ Γ' βιβλίο, ὅπου ζητάει τὴν ἀποβολὴ τοῦ Ὁμήρου ἀπ' τὴν «πολιτεία» του, ἢ τουλάχιστον τὴν ἀπαγόρευση ὅσων σκηνῶν ἀναφέρονται σὲ διαμάχες καὶ ἀντεγκλήσεις μεταξὺ τῶν θεῶν, ἂν καὶ κάνει συνεχεῖς ἀναφορὲς στὰ ὁμηρικὰ ἔπη· ὁ Πλάτων ἐπιμένει ὅτι πρέπει μόνο τὰ μέρη τοῦ Ὁμήρου, τὰ ἀναφερόμενα στοὺς ὕμνους πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ στὰ ἐγκώμια πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρες, νὰ ἐπιτρέπονται στὴν πολιτεία του, διότι τότε θὰ βασιλεύει στὴν πόλη ὁ βέλτιστος λόγος, ὁ ὀρθός, ὅπως ὀνομάσθηκε ἀργότερα.''

Ἄλλωστε, πρὶν ἀπ' τὸν Πλάτων κι ''ὁ *Αἰσχύλος* λέγει, ὅτι οἱ *τραγῳδίες του* εἶναι *ψιχία τῶν μεγάλων δείπνων* τοῦ *Ὁμήρου*, (κι) ὑπογραμμίζει χαρακτηριστικὰ (ἔτσι) τὸν *ρόλο*

[75] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 6, «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 14, 31, καὶ Πλάτωνος, «Πολιτεία», βιβλ. Ι', 606ε-607α, (μετάφραση δική μου).

τοῦ *κορυφαίου* ποιητοῦ εἰς τὴν *παίδευσιν* τῶν *Ἑλλήνων* καὶ φυσικά, ἂς προσθέσουμε, καὶ τῆς *ἀνθρωπότητος*:

> *τὸ τοῦ καλοῦ καὶ λαμπροῦ Αἰσχύλου, ὃς τὰς αὐτοῦ τραγῳδίας τεμάχη εἶναι ἔλεγεν τῶν Ὁμήρου μεγάλων δείπνων.*[76]''

Ὁ *μέγας ἰδεαλιστὴς φιλόσοφος Πλάτων* καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς *τελειοτέρας πραγματείας* περὶ *ὁλοκληρωτισμοῦ* ἀναγνωρίζει τὴν συμβολὴ τοῦ *Ὁμήρου* εἰς τὴν παίδευσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν θέσιν του ὡς πρώτου τῶν τραγῳδοποιῶν, δηλαδὴ τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας* τοῦ πέμπτου αἰῶνος, παρὰ τὰς ἐπιφυλάξεις του γιὰ τὶς σκηνὲς τῆς *πραγματικῆς*, τῆς *ἀνθρωπίνης, ζωῆς*, τῶν «*ῥαψῳδιῶν*» *του*, πέραν τῶν ἄλλων παρατηρήσεών του, γιὰ τὸν ρόλο τῆς *μουσικῆς*, στὴν ἄσκηση τῆς *ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς* κι ἄλλων ἀπόψεών του· εἶναι μακρὰ ἡ ἀναφορά τους εἰς τὰς «ἀναλύσεις» μας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐνδιαφέρει ἕνα σχόλιο. Εἶναι ἱκανοὶ οἱ *σοφοὶ* τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας καὶ τῆς *ψηφιακῆς τεχνολογίας* στὴν ἄσκηση τῆς *κριτικῆς τους* στὴν *ἐπικρατοῦσα φιλοσοφία μας;* Ἢ ἀλλιῶς ἔχουν τὴν *ἄνεση ἀμφισβητήσεως* τῶν *κυρίων ἀρχῶν* τῆς φιλοσοφίας τους; Δύσκολη ἢ μᾶλλον ἀδύνατη ἡ ἀπάντηση. Ὁ *διάλογος* δὲν ἁρμόζει στὴν συλλογιστική τους, ὅταν τίθενται σὲ ἀμφισβήτηση οἱ βασικὲς ἀρχὲς τῆς φιλοσοφίας τους· ἡ ἰσηγορία ὡς ἔννοια θεσμικὴ καὶ πρώτη τῶν *καταστατικῶν συστημάτων τους* τοὺς εἶναι *ξένη* κι ἀπαγορευμένη σκέψη καὶ πολὺ περισσότερο ὡς καθημερινὴ πολιτικὴ πρακτική. Τὸ ἐπισήμανε αὐτό, ἄλλωστε, ὁ *Μάξ Βέμπερ* ἕναν αἰῶνα τουλάχιστον πρίν, ὅπως προαναφέραμε, μὲ τὴν θεωρία τῆς *μεταπλάσεως* τοῦ *θρησκευτικοῦ συναισθήματος*, κι ἀγνοήθηκε μεγαλοπρεπῶς ἀπ' τοὺς *φιλελεύθερους* καὶ *ἀριστεροὺς στοχαστές*. Ὅταν ἀγνόησαν τὴν κριτικὴ τοῦ *Αὐστριακοῦ φιλοσόφου* καὶ γιὰ ἁπλὸ σχολιασμό του, εἶναι φυσικὴ ἡ πλήρης ἀποσιώπηση τῆς ἀπορρίψεως τῆς *θεωρίας* τῆς *τεχνητῆς παραγωγῆς* ἀνθρωπίνης σκέψεως ἀπ' τὰ *ἀλγοριθμικὰ* μηχανήματα· αἰσθάνονται κι οἱ ἴδιοι ὡς ἐξαρτήματα τῆς *τεχνικῆς διαρθρώσεως* τῆς κοινωνίας τους κι εἶναι εὐχαριστημένοι μὲ αὐτήν, ὁ,τιδήποτε ἄλλο τὸ ἀπορρίπτουν διαρρήδην. Δὲν τὸ χωράει ὁ *νοῦς τους!*

[76] Ἀθήναιου, «Δειπνοσοφισταί», Βιβλ. Η', κεφ. 347 καὶ εἰς τὰς «ἀναλὺσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ κεστὸς ἱμάς», σελ, 1.

Οἵονται εἶναι τῶν ἐλευθέρων

Ὅταν οἱ *ἀπαιτήσεις* τῆς *πολιτικῆς ἐξουσίας* πρὸς τοὺς *πολῖτες της* εἶναι δεδομένες, περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον αὐστηρὰ ἔχει δευτερεύουσα σημασία, τότε κι ἡ *ἄνεση αὐτῶν ἀσκήσεως κριτικῆς* στὶς *ἀρχές της* περιορίζεται ἀρκετά· ἐξαρτᾶται φυσικὰ ἀπ' τὴν *μορφὴ* τῶν ἰσχυουσῶν ἀρχῶν τους, κυρίως τῶν σχέσεών τους μὲ τοὺς *θεοὺς τους* καὶ τῶν *καταστατικῶν ἀρχῶν* τῆς *πολιτείας τους*, τὶς *συνταγματικὲς* ἀρχές της, κατὰ τὰ σημερινὰ δεδομένα. Τὸ ἔχουμε ἀναφέρει πολλὲς φορές, οἱ *μονοθεϊστικὲς θρησκεῖες* κι οἱ *μεγάλες ἰδεολογίες* τῆς νεωτέρας ἐποχῆς ἔχουν *αὐστηρότατα κλειστὸ δόγμα* καὶ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ὅποια *ἀμφισβήτησή του*· ὁπότε, ὅταν αὐτὴ ἀσκηθεῖ, τότε μετατρέπεται αὐτομάτως σὲ *αἵρεση*, μὲ *ἀβυσσαλέο μῖσος* μεταξύ τους. Στὴν *ἑλληνικὴ παράδοση*, ἡ ἀμφισβήτηση περιλαμβάνεται, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς θρησκευτικῆς τους *πίστεως*, μὲ πρώτη τὴν *ζωὴ* τῶν *θεῶν* κι ἡ ὁποία τόσο ἔχει ἐνοχλήσει τὸν *Πλάτωνα*· ἡ ἀμφισβήτηση αὐτὴ περιλαμβάνεται καὶ στὴν ἔννοια τῆς *ἰσηγορίας*, ἐντὸς τῶν ἀρχῶν τῆς *πολιτείας τους*.

Ἡ σημασία τους ἀναλύεται πληρέστερα στὸ *ὄγδοο βιβλίο* τῶν «*Πολιτικῶν*» τοῦ *Σταγειρίτου*, τὸ ἀφιερωμένο εἰς τὸν ρόλον τῆς *μουσικῆς* εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ *ἤθους* τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς *ἐλευθέρας πολιτικῆς του πρακτικῆς*: ''Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι σαφέστερος στὴν περιγραφὴ τῆς νοοτροπίας τῶν ἀνθρώπων ἐξ αἰτίας τῆς ἐργασία τους,

> ''*βάναυσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν ψυχὴν ἢ τὴν διάνοιαν. διὸ τάς τε τοιαύτας τέχνας ὅσαι τὸ σῶμα παρασκευάζουσι χεῖρον διακεῖσθαι βαναύσους καλοῦμεν καὶ τὰς μισθαρνικὰς ἐργασίας· ἄσχολον γὰρ ποιοῦσι τὴν διάνοιαν καὶ ταπεινήν.*[77]

Στὸ τελευταῖο βιβλίο τῶν «Πολιτικῶν» ἐπανερχόμεθα, στὸ ὁποῖο ὁ φιλόσοφος ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ *μουσικὴ* καὶ ἡ γυμναστικὴ διαδραματίζουν τὸν κύριο ρόλο διὰ τὸ *ἦθος*, δηλαδὴ διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς *ψυχῆς* καὶ τῆς *διανοίας* τῶν ἐλευθέρων.

---

[77] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς, «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 101, κ.έ., «Ἡ εὐαισθησία τοῦ δημιουργοῦ», σελ. 46, κ.έ., «Ὁ ἀγκυλομήτης Κρονίδης», σελ. 6, καὶ «Τέλος ἐργασίας ἢ ἄλλες σχέσεις ἐργασίας», σελ. 5 καὶ Ἀριστοτέλους, «Πολιτικά», Βιβλ. Η', κεφ. β', παρ. 1, (1337β8-15), μετάφραση δική μου καὶ ἀνωτέρω, σελ. 27.

Βάναυσο λοιπὸν ἔργο καὶ τέχνη καὶ ἐκμάθηση πρέπει νὰ νομίζουμε ὅτι εἶναι αὐτές, ὅσες, κατὰ τὴν καθημερινὴ ζωὴ καὶ πρακτικὴ τὶς σύμφωνες μὲ τὴν ἀρετή, προετοιμάζουν νὰ εἶναι ἄχρηστο τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν ψυχή τους ἢ τὴν σκέψη τους, τὴν διάνοιά τους. γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καὶ ὅλες αὐτὲς τὶς τέχνες, ὅσες καθιστοῦν τὸ σῶμα χειρότερο, τὶς ἀποκαλοῦμε βάναυσες καὶ τὶς μισθωτικὲς ἐργασίες· διότι καθιστοῦν τὴν σκέψη ἄσχολη, προσηλωμένη μόνο στὴ δουλειά της, καὶ ταπεινή, δουλική.

Στὴν πράξη πρόκειται γιὰ τὴν *βιομηχανικὴ ἐργασία*, τὴν ὅποιας μορφῆς βιομηχανικὴ ἐργασία, ὅπως τὴν ἀντιλαμβανόμαστε *ἐμεῖς σήμερα*, ἀλλὰ καὶ τὴ θεωρητικὴ προσέγγιση αὐτῆς τῆς ἐργασίας, μὲ τὴ θεοποίηση τῆς *παραγωγῆς ἐν σειρᾷ* καὶ τὴν *ἀπόλυτη προσήλωση* τοῦ *ἐργαζομένου* στὸ *ἀντικείμενο*, στὸν σκοπὸ τῆς ἐργασίας του καὶ στὴν *ἰδεολογική του πίστη*[78]…

Τὸ δὲ ζητεῖν πανταχοῦ τὸ χρήσιμον ἥκιστα ἁρμόττει τοῖς μεγαλοψύχοις καὶ τοῖς ἐλευθέροις.[79]

ἡ ἀναζήτηση τοῦ χρησίμου, τοῦ ἀναγκαίου εἰς κάθε ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἐλάχιστα ἁρμόζει εἰς τοὺς μεγαλοψύχους καὶ εἰς τοὺς ἐλευθέρους.

Ἡ παράθεση πρῶτα τοῦ μεγαλοψύχου καὶ στὴ συνέχεια τοῦ ἐλευθέρου ἔχει τὴν ἔννοια, ὅτι ἡ ἐλεύθερη προσωπικὴ ἐπιλογὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἔστω κι ἂν δὲν ἀσκεῖ τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου, ἰσχύει καὶ σὲ ἄλλα συστήματα, ἀκόμη καὶ στὴν τυραννία κι ὄχι μόνο στὴ δημοκρατία.'' Λίγο πρὶν ἔχει ἀναφέρει ὁ φιλόσοφος, ὅτι, ''θεωρεῖ ὅτι εἶναι ἀπαραίτητοι τέσσερες κλάδοι εἰς τὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων:

ἔστι δὲ τέτταρα σχεδὸν ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα καὶ γυμναστικὴν καὶ μουσικὴν καὶ τέταρτον ἔνιοι γραφικήν, τὴν μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς

[78] Χρήστου Ζ. Καρανίκα, «Τὰ ἰδεολογικὰ δεσμά», ἐκδόσεις, «Ὀδυσσέας», Ἀθῆναι, 1982, σελ. 120, κ. ἑ., καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 13, κ. ἑ.

[79] Ἀριστοτέλους, ὅ, ἀ., Βιβλ, Η', κεφ. γ', παρ. 3, (1338β3-4), μετάφραση δική μου, κι ὅ. ἀ, σελ. 25, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματική», σελ. 36, κ. ἑ.

χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ πολυχρήστους, τὴν δὲ γυμναστικὴν ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρίαν· τὴν δὲ μουσικὴν ἤδη διαπορήσειέν ἄν τις…

διὸ καὶ τὴν μουσικὴν οἱ πρότερον εἰς παιδείαν ἔταξαν οὐχ ὡς ἀναγκαῖον (οὐδὲν γὰρ ἔχει τοιοῦτον) οὐδ' ὡς χρήσιμον (ὥσπερ τὰ γράμματα πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν καὶ πρὸς μάθησιν καὶ πρὸς πολιτικὰς πράξεις πολλάς, δοκεῖ δὲ καὶ γραφικὴ χρήσιμος εἶναι πρὸς τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα κάλλιον) οὐδ' αὖ καθάπερ ἡ γυμναστικὴ πρὸς ὑγίειαν καὶ ἀλκήν (οὐδέτερον γὰρ τούτων ὁρῶμεν γιγνόμενον ἐκ τῆς μουσικῆς)· λείπεται τοίνυν πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγήν, ἣν γὰρ οἴονται εἶναι τῶν ἐλευθέρων.[80]

Ἡ ἔστω καὶ πρόχειρη παρουσίαση τοῦ ἀποσπάσματος εἶναι ἀπαραίτητη, διότι ἐμπλουτίζει σημαντικὰ τὴν προβληματική μας.

Εἶναι τέσσερες οἱ κλάδοι εἰς τοὺς ὁποίους συνήθως χωρίζουν τὴν ἐκπαίδευση, ἡ γραμματική, ἡ γυμναστικὴ καὶ ἡ μουσικὴ καὶ τέταρτον μερικοὶ θέτουν τὴν τεχνικὴ ἐκπαίδευση, τὴν γραφική, καὶ τὴν μὲν γραμματικὴ καὶ τὴν γραφική, ἐπειδὴ εἶναι χρήσιμες γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ πολλαπλῶς ἀπαραίτητες, τὴν δὲ γυμναστική, ἐπειδὴ συμβάλλει στὴν ἀνδρία· γιὰ δὲ τὴν μουσικὴ θὰ ἀπορήσει κανείς…

διὰ τοῦτο καὶ ἐθέσπισαν καὶ τὴν μουσικὴ οἱ πρόγονοί μας ὄχι ὡς ἀναγκαία (διότι δὲν ἔχει τίποτε τέτοιο), οὔτε ὡς χρήσιμη (ὅπως ἡ γραμματικὴ προσφέρει πολλὰ γιὰ τὶς ἐπιχειρησιακὲς καὶ οἰκονομικὲς ἐπιδόσεις καὶ γιὰ τὴν μάθηση καὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ ζωή, πιστεύεται δὲ ὅτι καὶ ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευση εἶναι χρήσιμη ὡς πρὸς τὸ κρίνειν καλύτερα τὰ ἐργα τῶν τεχνικῶν), οὔτε ὅπως ἡ γυμναστικὴ γιὰ τὴν ὑγίεια καὶ τὴν ἀλκὴ (διότι κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴ μουσική)· ἀπομένει λοιπὸν γιὰ τὴν συμπεριφορὰ κατὰ τὴν σχόλη τῶν πολιτῶν, κατὰ τὴν ὁποία καὶ ἐπιδίδονται εἰς αὐτήν, τὴν ὅποια διαγωγή, συμπεριφορά, ἀσκοῦν οἱ ἐλεύθεροι, διότι μὲ αὐτὴν ἐκφράζονται.''

[80] Ἀριστοτέλους, ὅ. ἀ. Βιβλ. Η', κεφ. β', παρ. 3, 6, (1337β23-28, 1338α13-24), μετάφραση δική μου, ὅ. ἀ. σελ. 29 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Νόμους τὰς ᾠδὰς ἡμῖν γεγονέναι» κι «Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματική», σελ. 1, κ. έ, κι ὅ. ἀ, σελ. 20.

Τὴν μουσικὴν προσέθεσαν οἱ πρόγονοί μας ὡς *τέταρτο μάθημα* στὸ *ἐκπαιδευτικό τους σύστημα*, ἐπειδὴ αὐτὴ συμβάλλει τὰ μέγιστα στὴν διαμόρφωση τοῦ ἤθους τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν ἀνάδειξή του σὲ *ἐνεργό, ἐλεύθερο πολίτη, ἀπράγμονα* ἢ *ἀχρεῖο*, ὅποιος δὲν μετέχει αὐτῆς, ὅπως προαναφέραμε· συζητᾶμε πάντοτε γιὰ τὴν περίοδο τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας*, ἔστω καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς *παρακμῆς της* κατὰ τὸν *τέταρτο αἰῶνα* κι ὅπως τὴν ἔζησε ὁ *Σταγειρίτης*. Ἀλλὰ εἶναι δεδομένο, ὅτι ἡ δίψα γιὰ μάθηση καὶ ἡ ὤθηση τῶν παιδιῶν στὰ γράμματα παραμένουν ὁλοζώντανες στὴν ἑλληνικὴ παράδοση, ὅπως τὴν ζήσαμε οἱ μεγαλύτεροι στὰ *χωριά μας* στὶς *μαῦρες μέρες* τῆς δεκαετίας τοῦ *΄40*· τὸ ἴδιο παρατηρεῖ κι ὁ *Τζὼρτζ Φίνλεϋ*, στὴν ἱστορία του τῆς *ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως*, τὴν ὁποία κανεὶς δὲν χαρακτήρισε φιλικὴ ἀπέναντί μας, ἀλλὰ σημειώνει, ὅτι ὁ *ἐγγράμματος πληθυσμὸς* στὴν *ἔναρξή της* στὴν *Ἑλλάδα* κάλυπτε *μεγαλύτερο ποσοστὸ* τοῦ *συνολικοῦ* πληθυσμοῦ ἀπὸ ὅ,τι ὁ *ἀντίστοιχος* στὴν *Ἀγγλία*, ἐνῶ χαρακτηρίζει τὸ *δημοτικὸ τραγοῦδι*, τὸ *πολυφωνικὸ* κυρίως, ὡς γνήσια συνέχεια τῶν *χορικῶν* τῆς *ἀρχαίας τραγῳδίας*. Ἄλλωστε, εἶναι γεγονός, ὅτι στὶς *ὀρεινὲς κοινότητες*, μὲ τοὺς *συνεταιρισμούς τους*, τὰ *τσελιγκάτα*, τὰ *καραβάνια* καὶ τοὺς *συντροφοναῦτες* στὰ *νησιά*, ἐπετεύχθη ἡ *προεπαναστατικὴ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη*, ἡ *ἐξάπλωση* τῆς *παδείας*, ὁ *νεοελληνικὸς διαφωτισμὸς* κι ἐτράφησαν οἱ ἔνοπλες δυνάμεις τους· στὰ *Ἀμπελάκια* καὶ στὶς ἄλλες ὀρεινὲς κοινότητες, ὅπως καὶ τῆς Πίνδου, μὲ ἐφοδιασμὸ καὶ τοῦ στρατοῦ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ, οἱ *συνθῆκες ἐργασίας* καὶ *ὀργανώσεως παραγωγῆς* καὶ *μεταφορᾶς* τῶν *προϊόντων τους* καὶ ζωῆς τους, ἦταν καλύτερες ἀπὸ ἐκεῖνες σὲ *Γαλλία*, *Βρεταννία* καὶ ἄλλες *εὐρωπαϊκὲς χῶρες*.

Εἶχε προηγηθεῖ, ὁ *Φελῆξ ντὲ Μπωζούρ*, πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν *Θεσσαλονίκη*, κατὰ τὴν περίοδο τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὁ ὁποῖος γράφει γιὰ τὰ Ἀμπελάκια:

> *Στὸ χωριὸ αὐτὸ τὰ κακὰ καὶ οἱ ἔγνοιες, ποὺ γεννάει ἡ ὀκνηρία εἶναι ἄγνωστα. Οἱ καρδιὲς τῶν Ἀμπελακιωτῶν εἶναι ἁγνὲς καὶ τὰ πρόσωπά τους εὐχαριστημένα. Ἡ σκλαβιὰ ποῦ μαραίνει στὰ πόδια τους τὶς πεδιάδες, ποὺ βρέχει ὁ Πηνειός, δὲν ἔχει ἀνεβεῖ καθόλου στοὺς λόφους τους… Ποτὲ ἄλλοτε δὲν συγκροτήθηκε ἑταιρεία ἐπάνω σὲ τόσο μελετημένες οἰκονομικὲς βάσεις καὶ ποτὲ ἄλλοτε δὲν μεσολάβησαν λιγώτερα χέρια, γιὰ νὰ διεκπεραιώσουν ἕναν τόσο μεγάλο ὄγκο ὑποθέσεων.*[81]

[81] Φελῆξ Ντὲ Μπωζούρ, «Πίνακας τοῦ Ἐμπορίου τῆς Ἑλλάδος στὴν Τουρκοκρατία (1787-1797)», Παρίσι, ἔτος VIII (1800), ἐκδόσεις, Ἀδελφῶν Τολίδη, Ἀθήνα, 1974, σελ. 142, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 58, «Οἱ κοινὲς κι ἀκατάλυτες ρίζες τοῦ Ἑλληνισμοῦ», σελ. 20.

2

Ἡ μουσικὴ ὅμως δὲν μνημονεύεται στὴν *δυτικὴ φιλοσοφία* καὶ στὸν *ὀρθολογισμό*, παρὰ μόνο ὡς *διαδικασία ἀπολαύσεως* τοῦ *ἀκροατοῦ*, ὅπως ἀναπτύχθηκε ἡ κλασικὴ μουσικὴ τοὺς προηγούμενους αἰῶνες: ‘‘Ἡ πλήρης ἀποκοπὴ τῆς μουσικῆς ἀπ’ τὸν λόγο τοῦ ἀνθρώπου ἀρχίζει στὴν πράξη ἀπ’ τὸν Ἅγιο Αὐγουστῖνο, ἂν καὶ τὴν ἐπισημαίνει ὁ Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανὸς γιὰ τοὺς Ρωμαίους κι ὁ Ἰουλιανὸς μετὰ γιὰ τοὺς Σάξωνες… καὶ ἀναβιώνει μὲ τὸν Καρλομάγνο καὶ τὴν Ἁγία Ῥωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία του τοῦ *γερμανικοῦ ἔθνους*, καθὼς εἶναι γνωστὰ αὐτὰ στοὺς ἀναγνῶστες μας, ἀλλὰ εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐπανάληψή τους. ‘Ἀπ’ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου καὶ μετά, ἴσως λόγῳ τῆς ἀγνοίας του τῆς ἑλληνικῆς καὶ τοῦ ρόλου τῆς μουσικῆς εἰς τὴν διαμόρφωση τοῦ ἤθους τοῦ ἀνθρώπου, ἡ μουσικὴ ἁρμονία δὲν ἀποτέλεσε ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως· ἄλλωστε στὴν «*Πολιτεία τοῦ Θεοῦ*», δὲν ἀναφέρεται κἂν ἡ λέξη *μουσική*, ἢ καὶ ὁ *ὕμνος*, τόσο συνδεδεμένες ἀμφότερες στὴν ὀρθόδοξη λατρεία καὶ ἀπ’ τὶς κύριες βάσεις τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Στοὺς νεοπλατωνικούς, στωικοὺς καὶ ἄλλους, ἡ μουσικὴ ἀποτελεῖ κύρια ἔννοια τῆς φιλοσοφικῆς τους σκέψεως, ἀλλὰ ἡ νεώτερη δυτικὴ φιλοσοφία τὴν πραγματεύεται, ὅπως σχεδὸν καὶ ὁ γενάρχης τους Ἅγιος Αὐγουστῖνος· γιὰ τὸν *Ἐμμανουὴλ Κάντ*, ἡ μουσική,

> *ἂν καὶ ἐκφράζεται μόνο μέσῳ τῶν αἰσθημάτων χωρὶς ἔννοιες, καὶ ἄρα δὲν προσφέρεται γιὰ τὸν στοχασμό, ὅπως ἡ ποίηση, ἐν τούτοις συγκινεῖ τὴν ψυχὴ πολυειδέστερα καί, μολονότι μὲ ἁπλῶς παροδικὸ τρόπο, ὡστόσο βαθύτερα… καί, ἂν τὴν κρίνομε βάσει τοῦ Λόγου, ἔχει ὀλιγώτερη ἀξία ἀπὸ ὅση κάθε ἄλλη ἀπὸ τὶς καλὲς τέχνες.*[82] Κατὰ τὸν *Ἔγελο*, ἡ μουσική,

> *προκαταλαμβάνει τὴν συνείδηση, ἡ ὁποία δὲν εἶναι πλέον τοποθετημένη ἀπέναντι σὲ κάποιο ἀντικείμενο καί, μέσα ἀπ’ τὴν ἀπώλεια αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας, παρασύρεται ἀπὸ τὸ ὁρμητικὸ ρεῦμα τῶν ἴδιων τῶν ἤχων.*[83]

---

[82] Ἐμμανουὴλ Κάντ, «Κριτικὴ τῆς κριτικῆς δύναμης», ἐκδόσεις, «Ἰδεόγραμμα», μετάφραση, Κώστα Ἀνδρουλιδάκη, Ἀθῆναι, 2004, σελ.266-267 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 48, κι ὅ.ἀ. σελ. 16, «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 33.
[83] Ἔγέλου, «Ἡ αἰσθητικὴ τῆς μουσικῆς», ἐκδόσεις, «Ἑστία», μετάφραση Μάρκου Τσέτσου, Ἀθῆναι, 2002, σελ. 42, «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 48, κ.έ, κι ὅ. ἀν, σελ. 33.

Τὸ ὀλιγώτερον, γιὰ τοὺς δύο μεγάλους δυτικοὺς φιλοσόφους τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, ἡ μουσικὴ θεωρεῖται *ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο* τῆς φιλοσοφίας καὶ ὄχι ἀναπόσπαστο τμῆμα τῆς μελέτης της, ὅπως ἐπιμένουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, διότι μόνη αὐτὴ ἀπ' τὶς αἰσθήσεις διαμορφώνει αὐτομάτως τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου,

τὸ ἀκουστὸν μόνον ἦθος ἔχει τῶν αἰσθητῶν[84].

ὁ ἦχος, ἡ ἀκοὴ μόνο, ἀπὸ ὅλες τὶς αἰσθήσεις, διαμορφώνει αὐτομάτως τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου. Ὁπωσδήποτε οἱ ἀναφορὲς εἶναι ἐνδεικτικὲς κι ὄχι ἐξαντλητικὲς τοῦ θέματος, κάτι τὸ ἀδύνατο, ἄλλωστε, σὲ ἕνα μικρὸ πόνημα· ἡ ἀπουσία τῆς σημασίας τοῦ ἤθους στὴ νεώτερη φιλοσοφία εἶναι τὸ κύριο πρόβλημα τῆς ἀπομονώσεώς της στὶς σχολὲς καὶ τῆς πλήρους ἀποξενώσεώς της ἀπὸ «*τὸν ἄνθρωπο*» καὶ τὸ «*ἄλλο τι θρέμμα*».''

Προηγουμένως κι ὁ *Καρτέσιος* διατυπώνει τὶς ἴδιες ἀπόψεις, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴν παρατήρησή του, γιὰ τὴν *μελέτη της ἀπ'* τὴν *βασίλισσα Χριστίνα* τῆς *Σουηδίας*, τῆς ὁποίας εἶχε χρηματίσει καὶ διδάσκαλος,

πὼς τοῦ ἦταν ἀκατανόητο τὸ νὰ χάνει τὸν καιρό της διαβάζοντας ἑλληνικά,[85]

τοῦ ἀρκοῦσαν τὰ λατινικὰ κι ἔπαιρνε ἀπ' αὐτὰ τὶς ἀναφορές του στοὺς Ἕλληνες σοφούς… Ἄλλωστε κι ὁ Ἐμμανουὴλ Κὰντ δὲν γνώριζε ἑλληνικὰ κι οἱ ἀναφορές του στοὺς Πλάτωνα κι Ἀριστοτέλη, πόρῳ ἀπέχουν τῆς γνησίας διδασκαλίας τους. Στὶς *σχολές τους* καὶ στὰ *ἐργαστήριά τους* ἐκήρυσσαν τὸν λόγο τους, ὄχι στὴν Ἀγορά, ὅπως κι οἱ ἀριστεροί! Ἐλάχιστοι ἀπ' τοὺς θεωρητικούς τους συμμετεῖχαν στὰ ὁδοφράγματα!

Ὁ ἄνθρωπος, ὁ δυτικὸς στὴν περίπτωσή μας, ὑπάγεται ἀπολύτως στὸν Λόγο του, στὸν ὀρθὸ λόγο, ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ, μὲ τὶς ρίζες του στὸν *ἰουδαϊκὸ νόμο* καὶ στὴν *ἐπιτακτικὴ προσταγή του* πρὸς τὸν πιστὸ τῆς θρησκείας ἢ τῆς ἰδεολογίας του μετέπειτα· ἀκολουθοῦσε τὴν *ἄνωθεν κατηγορηματικὴ ἐντολή*, χωρὶς οὐδεμία προσωπική του παρέμβαση, δὲν ἦταν *συναινετικός*, *διαλεκτικὸς* καὶ *δημιουργικός*,

---

[84] Ἀριστοτέλους, «Προβλήματα», κεφ. ια', παρ. 27, (919β26-27), μετάφραση δική μου, ὅ. ἀν, σελ. 5, καὶ «Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματική», σελ. 6 κ. ἑ, «Ὁ λόγος τοῦ Οἰδίποδος», σελ. 48, κ.ἑ.

[85] Καρτεσίου, «Λόγος περὶ τῆς μεθόδου», πρόλογος, μετάφραση, Χριστοφ. Χρηστίδη, σελ. λα.

ὅπως στὴν *ἑλληνικὴ παράδοση* τῆς *ὁμηρικῆς θρησκείας* καὶ περισσότερο *χωρὶς ἴχνος* τῆς *ἐγγενοῦς ἀμφισβητήσεώς της*. Ἡ δεσπόζουσα διαφορὰ τῆς *αἰσθητικῆς* καὶ τῆς *ἠθικῆς ἀντιλήψεως* τῆς ζωῆς, τῆς *δημοκρατίας* καὶ τῆς ὅποιας μορφῆς *ἄλλου καθεστῶτος*, εἶναι *μία*, ἡ *ἀμφισβήτησις* τοῦ *ἐπιτακτικοῦ λόγου*, τὸ «*μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς*» τοῦ *πολίτου*· αὐτὸ σημαίνει, τὸ «*τίς ἀγορεύειν βούλεται;*» τὸ ποιός ἐπιθυμεῖ διατυπῶσαι τὴν *ἄποψή του* εἰς τὴν *Βουλὴν* καὶ εἰς τὴν *ἐκκλησίαν* τοῦ *δήμου*, ὅπως τὴν ἐκφράζει καὶ εἰς τὴν *Ἀγοράν*, μὲ «*τὸ μακρύ του καὶ τὸ κοντό του*», κατὰ τὴν *λαϊκὴ ἔκφραση*, ἐκφράζει τὴν φωνὴν τῆς δημοκρατίας κι οἱ πολλοί, οἱ ἀκροατὲς ἀποφασίζουν, κατὰ τὴν *κρίση τους*. Ἔτσι ἀκριβῶς ἔκανε κι ὁ *Θαλῆς* ὁ *Μιλήσιος*, ὡς ὁ πρῶτος καταγραφεὶς στὴν ἱστορία, ἀλλὰ ὄχι κι ὁ *πρῶτος ἐκφράσας* τὴν *ἰσηγορίαν*· στὴν Ἀγορά, οἱ πολλοὶ ἔκριναν τὸν λόγον του, ἔστω κι ἂν συνέβαινε πολλὲς φορές, κάποια *ἐμμελὴς* καὶ *χαρίεσσα Θρᾴττα θεραπαινὶς* ἀποσκώψαι αὐτούς. Ἦταν τὸ ἀντίτιμο τῆς δημοκρατίας, οἱ πολλοὶ ἔκριναν κι ὄχι οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ σοφοί!

Ἐπιγραμματικά, ἐκφράζονται ἀπ' τὸν ἄνθρωπο τρεῖς τουλάχιστον, σὲ *πρόχειρη παρουσίασή τους*, *μορφὲς λόγου*, ὁ *ἐπιτακτικός*, ὁ *συναινετικὸς* κι ὁ *δουλικός*· ὁ ἐπιτακτικός, εἶναι ὁ *λόγος* τοῦ *ἰουδαϊκοῦ νόμου*, «*οὐ κλέψεις*», «*οὐ φονεύσεις*», ἢ τῆς *ὁλοκληρωτικῆς ἰδεολογίας*, «*τὸ προλεταριάτο προώρισται*»· ὁ *συναινετικός*, διέπει τὴν πολυθεϊστικὴ θρησκεία καὶ τὴν *δημοκρατία*, ὁ λόγος τοῦ *διαλόγου*· ὁ δουλικός, ἀφορᾶ τὴν *παράκληση* τοῦ *φύσει* δούλου πρὸς τὸν *δεσπότη του* καὶ ἀνταποκρίνεται στὴν *αὐταρχικότητα* τοῦ *Κυρίου του*…

Ὁ *ἐρευνητὴς* κι ὁ *τεχνικὸς* τῆς *ψηφιακῆς τεχνολογίας*, ἐφ' ὅσον παραμένει στὴν χρήση τῆς *μαθηματικῆς σκέψεως*, μὲ τὴν *μονοσήμαντη λογικὴ* τῶν *γραμμικῶν ἐξισώσεων*, κι ὡς *φιλοσοφία του* ἔχει τὸν *ἐπιτακτικὸν Λόγον* τοῦ *Θεοῦ* ἢ τῆς *ἰδεολογίας του*, διέπεται ἀπ' τὴν *ἀπειλὴ* τῆς ὅποιας *παρεκτροπῆς* ἐκ τοῦ *ἐπιτακτικοῦ* ἢ *κατηγορηματικοῦ λόγου τους*, εἶναι «*ὁ ἐπιπειθὲς λόγῳ*» κι «*ὁ σημεῖον αἰτῶν ἐξ Οὐρανοῦ*». Ὅποιος ἀμφισβητήσει τὴν μονοσήμαντη λογική του ὁδηγεῖται στὶς ἀναζητήσεις τῶν *Γιὰνν Λὲ Κοὺν* καὶ τοῦ *Στανισλὰς Ντεχαέν*.

Ὁ ἀποδεχόμενος τὴν *συναινετικὴ* ἢ *διαλεκτικὴ λογική*, ἐπιδιώκει τὸν *διάλογον* καὶ τὴν *ἰσηγορίαν* εἰς τὴν *Ἀγοράν*, προβάλλει τὴν *ἀμφισβήτηση* τῶν ἄνωθεν ἐντολῶν, μὲ τὴν *προσωπική του διερεύνηση* αὐτῶν· θέτει τὴν προσωπική του ἔρευνα, ὡς τὴν κυρίαν ἀρχήν του. Εἶναι «*τὸ δ' ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον*» κι «*ὁ σοφίαν ζητῶν*».

Ὁ *τρίτος*, ὁ *δουλικὸς* κι ὁ κατ' ἐξοχὴν *ὁλοκληρωτικὸς χαρακτὴρ* εἶναι ἡ ἀκραία μορφὴ τοῦ *πρώτου*, ὁ *φασίστας* κι ὁ *κομμουνιστὴς* τῆς ἐποχῆς μας, *τυφλὸ ὄργανο* τοῦ *ἐπιτακτικοῦ λόγου* καὶ πρόθυμος καὶ γιὰ τὴν *χειρότερη βαρβαρότητα*, χωρὶς οὐδεμία ἐπιφύλαξη· εἶναι ὁ *ἀχρεῖος* τοῦ *Περικλέους* κι ὁ *κυνικὸς* τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, μὲ προεκτάσεις του στοὺς *φανατικοὺς* τῆς μετέπειτα ἱστορίας κι ὁ κύριος παράγων *ἀλλοιώσεως* τῆς *γλώσσης* καὶ τῆς *ἐκτροπῆς της* σὲ «*ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας κι ἄλλης κακίας βάσεις*», κατὰ τὸν Πλάτωνα, μὲ πρόσφατη ἔκφρασή του τὴν *Κάρμινα Μπουράνα* τοῦ Κὰρλ Ὄρφ, ἀπ' τὸν *Χίτλερ* καὶ τὸν *Ἀνδρέα Παπανδρέου*.

Ἡ συνέχεια τῆς προφορᾶς καὶ μελέτης τῆς *προσῳδίας* καὶ *ἐμμελείας*, τὶς ὁποῖες ἤθελε ἐξαφανίσαι ὁ *Σοσιαλιστὴς πρωθυπουργός*, στὴν *ρωμαϊκὴν ἐποχὴν* ἐπιβεβαιώνεται ἀπ' τὸν *Ἡρωδιανό*, εἰς τὸ «*Περὶ Καθολικῆς προσῳδίας*» ἔργον του, γράφοντας,

> *Ἡ ὀξεῖα ἢ ἐν τέλει τίθεται ἢ πρὸ μιᾶς τοῦ τέλους ἢ πρὸ δύο* (συλλαβῶν)· *πρὸ τριῶν δὲ οὐκ ἔτι. τὸ γὰρ Μήδεϊα παρὰ Σαπφοῖ πεπονθὸς παραιτούμεθα, ὅτι τὴν δίφθογγον διεῖλεν*.[86]

Δηλαδή, μᾶς λέει, *δύο πράγματα*, ὅτι, ἡ *Σαπφὼ* κι οἱ ἄλλοι *λυρικοὶ ποιητὲς* ἦταν *ἀντικείμενο μελέτης* στὴν ἐποχή του καὶ γι' αὐτὸ τοὺς παραθέτει μετὰ τὸν *Ὅμηρο* καὶ τοὺς *τραγικούς*, κι ὅτι ἀποτελοῦν μέρος τῆς *παιδεύσεως* τῶν *Ἑλλήνων*.

Ἄλλο παράδειγμα τῆς προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς στὴν ἐποχή του· ὁ *Μᾶρκος Αὐρήλιος*, ἀρχίζει «*Τὰ εἰς ἑαυτόν*», «*Παρὰ τοῦ πάππου Οὐήρου… (&14) παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου Σεουήρου*», δηλαδὴ λέει, ὅτι ὁ *πάππους του Βέρος* καὶ ὁ *ἀδελφός του Σεβῆρος*, προφέρονται, Οὐῆρος καὶ Σεουῆρος, ὁπότε καὶ ἀναλογεῖ τὸ ἑλληνικὸ βῆτα σὲ λατινικὸ μπέ! Ἄλλο παράδειγμα, ὁ *ἱστορικός, Διόδωρος* ὁ *Σικελιώτης* ἀναφέρει *Καρχηδόνιο στρατηγό*, ὡς *Οὐοδόστωρα*, (XXIV, π. 9,1) ἀλλὰ μετὰ *Βοδόστωρα*, (12,1) καὶ *Ὀκταούιον*, τὸν *Ὀκτάβιον* (XXXI,8,10), ὡς παραδείγματα πρὸς μελέτην παρατίθενται. Δηλαδή, τὸ *λατινικὸ υ* ἐπροφέρετο ἀπ' τοὺς *Ρωμαίους*, ὡς *ἐλαφρὸ ου* στὴν ἐποχή τους, ὅπως τὸ *ἑλληνικὸ β*, «*τὸ δὲ αὖ βῆτα οὔτε φωνὴ οὔτε ψόφος*», ἀποφαίνεται ὁ Πλάτων, πρὸς δόξαν τῶν *ἐπιχωρίων Ἐρασμιτῶν!*

---

[86] Ἡρωδιανοῦ, «Περὶ Καθολικῆς Προσῳδίας», κεφ. α', 8, 11-13, Διοδώρου, (ΚΔ, 9,1 καὶ 12,1 ΜΑ, 8,10) Πλάτωνος, «Θεαίτητος», 203β, 209β, Ἀριστοτέλους, «Περὶ Ποιητικῆς, (1456β 30-35) καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» τοῦ «Ἐμμελοῦς», «Ὀρθολογισμὸς ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 53-54.

3

Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας στὴν καθημερινότητά μας, σὲ κλιμακούμενο βαθμὸ καὶ μὲ τὴν *σταδιακὴ ἄρδην ἀλλαγὴ* τῶν *συνθηκῶν* τῆς *ζωῆς μας*, ἔστω κι ἂν ἀποκτοῦμε συναίσθηση τῶν ἀλλαγῶν αὐτῶν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, διαδραματίζει ὁπωσδήποτε βαθύτερη ἐπίδραση στὴν ἀλλαγὴ τοῦ *χαρακτῆρος μας* καὶ τῆς *πολιτικῆςς μας πρακτικῆς*, *ἀπ' τὶς ἰδεολογικὲς ἐξαρτήσεις μας*· ἡ ἀξιολόγηση τῶν ἀλλαγῶν αὐτῶν ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει τὴν ἐνασχόληση τῶν *σοφῶν θεωρητικῶν μας* καὶ μὲ τὴν καθημερινότητά μας, πέραν τῶν *ἀξιωματικῶν ἀρχῶν* τῆς *ἰδεολογίας τους*. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις δὲν ὑπάρχουν οὔτε *ὡς δευτερευούσης σημασίας σχόλια* στὶς πραγματεῖες τους· ὁ ἄνθρωπος, ὅπως προαναφέραμε, εἶναι τὸ *ἀντικείμενο* τῆς *θρησκείας τους* ἢ τῆς *ἰδεολογίας τους* κι εἶναι ὑποχρεωμένος στὴν *ἀπόλυτη ὑποταγή του* εἰς τὰς *ἐπιταγάς τους*, ἀφοῦ δὲν ἔχει *δικαίωμα* οὔτε κἂν ἀμφισβητήσεως αὐτῶν καὶ πιστεύει *ἀκραδάντως*, ὅτι κι αὐτὸς εἶναι ἀντικείμενο τῶν ἀρχῶν τους, ὡς *πιστὸς ὀπαδός τους*. Δὲν εἶναι κἂν τὸ *ὑποκείμενο* τῶν ἀρχῶν αὐτῶν, ἀφοῦ τὴν ἀποστολὴ αὐτὴν τὴν ἔχουν οἱ *βαθμοφόροι* τοῦ *ἱερατικῆς* κι *ἱεραρχικῆς δομῆς* ἱερατείου τους, μὲ κορυφαῖο τὸν *πάπα*, τὸν *Γενικὸ Γραμματέα* τοῦ κόμματος, *ἀλλὰ* καὶ τὸν *πρόεδρο* τῆς *Δημοκρατίας*, ὅπως τὸν *τωρινὸ* τῶν *Ἡνωμένων Πολιτειῶν*…

Ἡ διαφορὰ αὐτὴ εἶναι ἡ κρίσιμη στὴν ἀξιολόγηση τῶν πολιτευμάτων· δημοκρατία, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἶναι,

> *τὸ ἐν μέρει ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν*, πολίτης δέ,
>
> *ὁ μετέχων κρίσεως καὶ ἀρχῆς*.

Ἀμφότερα σημαίνουν, ὅτι ὁ *πολίτης* ἔχει ὑποστεῖ τὴν *δοκιμασίαν* τῆς *ὑποταγῆς του* εἰς τὴν *ἐξουσίαν*, ὡς ἄρχεσθαι ὑπὸ ἄλλου, ἀλλὰ κι ὅτι στὴν περίοδον αὐτήν, ὡς *μετέχων* τῆς *δικαστικῆς ἐξουσίας*, πρὶν ἀναδειχθεῖ σὲ *ὄργανο* τῆ *ἐκτελεστικῆς*, μετέχων σὲ κάποια δημόσια θέση, εἴτε *ἐκλεγείς*, εἰς τὴν *ἄμεσον δημοκρατίαν*, διὰ κλήρου εἴτε *διὰ ψήφου* στὴν ἴδια, γιὰ τὴν θέση τοῦ *στρατηγοῦ*, ἀλλὰ μὲ τὴν *λογοδοσίαν*, τὸ «*λόγον διδόναι*», μετὰ τὴν *ἐκπλήρωση* τῶν *καθηκόντων του*. Αὐτὸ ὅμως σημαίνει, ὅτι καθίσταται *ὑποκείμενο* τῆς ἱστορίας, ὡς μετέχων τῶν *ὀργάνων λήψεως* τῶν *ἀποφάσεων*, κι ὡς μετέχων τῆς *δικαστικῆς ἐξουσίας*, ὅπως καὶ τῆς λογοδοσίας.

Ὁ ἐνεργὸς πολίτης τοῦ Περικλέους ἦταν ἄμεσος ἐκφραστὴς τῆς *μουσικῆς ἐμμελείας του* καὶ τοῦ *ἐλευθέρου ἤθους του*, τόσο στὶς ὁμιλίες του κατὰ τὶς πολιτικές του παρεμβάσεις, ὅσο καὶ κατὰ τὴν ἄσκηση τῶν καθηκόντων του, ἀλλὰ καὶ μετέχων ἐνεργῶς τῶν *δραματικῶν ἀγώνων* τῆς πόλεώς του· ὁ λόγος του εὕρισκε τὴν ἀποδοχή του ἀπ' τοὺς ἐνεργοὺς *συμπολῖτες του*, ἐπειδὴ εἶχε τὴν ἴδια μουσικὴ ἁρμονία μὲ αὐτοὺς κι ἀπέπνεε τὸ ἐνεργὸ ἐλεύθερο ἦθος, καθὼς ἀποτελοῦσαν τὴν *συντριπτικὴ πλειοψηφία* τῆς *πόλεως*. Ἡ *παρακμὴ* τῆς *ἀμέσου δημοκρατίας* ἔγινε, μαζὶ μὲ τὴν *παράκαμψη* τοῦ *ρόλου* τῆς *τραγῳδίας*, ὅπως τὴν καταγράφει ὁ φιλόσοφος εἰς τὴν «*Ποιητικήν*» *του*, μετὰ τὴν *κατάληψη* τῆς *πόλεώς των* στὸν *πόλεμο*, ἐπειδὴ αὐτή,

> *ἔσχεν τὴν αὑτῆς φύσιν*,[87]

ὅταν ἔχαναν πολλοὶ πολῖτες τὸν ἐμμελῆ λόγο τους κι ἀποδέχονταν τὸν *ἀμελῆ* τοῦ *ἀπράγμονος* ἢ τὸν ἄμετρο τοῦ *ἀχρείου* καὶ τὸν *δουλικὸ* τοῦ *χυδαίου* καὶ *κυνικοῦ* ἀργότερα, ἀλληλένδετα εἶναι αὐτὰ καὶ συνοδεύονταν κι ἀπ' τοὺς ἀντίστοιχους *ρυθμοὺς* καὶ τὸ *ἀνάλογο ἦθος*· δὲν κατεγράφησαν ὅμως ἀπ' τὴν δυτικὴ φιλοσοφία αὐτὰ κι οὔτε εἶναι δυνατὸν εἰς αὐτὴν μελετῆσαι τὶς *διαφορές τους*, γιὰ τοὺς γνωστοὺς στοὺς ἀναγνῶστες μας λόγους, ἐπειδὴ ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει, ἔστω κι ἡ ἁπλῆ μελέτη τους, τὸν *ἐλεύθερο πολίτη*, καθὼς αὐτὸς ἔχει ὡς *ὄργανό του* τὸν *δημιουργικὸ* καὶ *ἐμμελῆ λόγο του*. Χωρὶς ὅμως τὴν καταγραφὴ καὶ συστηματικὴ μελέτη τῆς πρακτικῆς τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐὰν πράττει ὡς *ἐλεύθερος πολίτης*, μὲ τὸ ἀνάλογο ἦθος του, ἢ ὡς *δοῦλος*, τότε εἶναι *ἀδύνατη* ἡ *ἀξιολόγηση* τῆς διαφορᾶς τῆς *μαθηματικῆς λογικῆς* τῶν *ἀλγορίθμων* τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης* καὶ τῆς *ἐπικοινωνίας αὐτῆς* μὲ τοὺς *νευρῶνες* τοῦ *ἐγκεφάλου*· εἶναι ἡ κρίσιμη διαφορὰ τῆς *συλλογιστικῆς* τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως καὶ τῆς *δυτικῆς*, ὡς συνεχείας τῆς λατινικῆς καὶ μὲ τὸν *Ἅγιο Αὐγουστῖνο* ὡς *ἀκρογωνιαῖο λίθο της*. Ἔτσι, ἐπανερχόμαστε στὸν *γνήσιο ἑλληνικὸ λόγο* τοῦ ἀνθρώπου ὡς *ὑποκειμένου* τῆς *ἱστορίας* καὶ στὸν δυτικό, μὲ τὸν ἄνθρωπο ὡς *ἀντικείμενό της* καὶ *χωρὶς δική του αὐτόνομη γνώμη*.

Ἡ ποιότης ὅμως τῆς σκέψεως τοῦ ἀνθρώπου, ὁ λόγος του, ἐξαρτᾶται ἀπ' τὶς *ἱστορικὲς* καὶ *πολιτιστικὲς ρίζες του*, ὅπως τὶς μελέτησαν, Πλάτων κι Ἀριστοτέλης[88] κι οἱ ἄλλοι τῆς κλασικῆς μας γραμματείας, ὅπως προαναφέραμε.

---

[87] «Περὶ Ποιητικῆς», κεφ. Δ', παρ. 12, (1449 α15).

[88] Ὅ. ἀ, σελ. 26 καὶ 28.

Ἀλλὰ μὴν τὸ εὔρυθμόν γε καὶ τὸ ἄρρυθμον τὸ μὲν τῇ καλῇ λέξει ἕπεται ὁμοιούμενον, τὸ δὲ τῇ ἐναντίᾳ, καὶ τὸ εὐάρμοστον καὶ ἀνάρμοστον ὡσαύτως, εἴπερ ῥυθμός γε καὶ ἁρμονίᾳ λόγῳ… ἀλλὰ μὴ λόγος τούτοις.

Λείπεται δὲ καὶ πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος, τὸ μὲν ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ, τὸ δ' ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον…

Μὲ αὐτὰ κρίνεται *ἐπαρκὴς* ἡ *ἐπιχειρηματολογία μας*, ἀλλὰ καὶ πειστικώτατη τῆς ἀνάγκης *ἄλλης προσεγγίσεως* τῶν *ψηφιακῶν μας προβλημάτων*· ὅταν λέμε *ῥυθμὸς* καὶ *ἁρμονία λόγῳ*, μαζὶ μὲ τὴν *προσῳδία*, ὡς ἀδιάσπαστη ἑνότητα τοῦ *μέλους*, τότε αὐτὸς εἶναι *δημιουργικὸς* καὶ φέρει τὴν *ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτική*· εἶναι ἀπ' τὶς *λαμπρὲς στιγμὲς ἐλευθέρας* καὶ *δημιουργικῆς σκέψεως* τοῦ *Πλάτωνος*.

Ἐπανερχόμενοι στὸ θέμα μας, ῥυθμός, μέλος κι ἁρμονία, κι ἡ προσῳδία τοῦ λόγου, εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῶν ἀλγορίθμων τῆς *μαθηματικῆς λογικῆς* μὲ τὸν λόγον τῆς *διανοίας*, τῶν *νευρώνων* καὶ *τῶν συνάψεών τους*, ἂν καταστεῖ ποτὲ δυνατή! ἀλλά, ῥυθμό, μέλος καὶ ἁρμονία, δὲν ἔχουν ὅλες οἱ γλῶσσες, ὅπως πρώτη ἡ λατινική, ὅπως ἔχουμε μελετήσει ἐκτενῶς τὸ θέμα, οὔτε κι ἡ μαθηματικὴ λογική, ἀπ' τὴν ἴδια της τὴν φύσιν. Οἱ Δυτικοὶ φιλόσοφοι ἔχουν δίκαιο, ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι ἐκφράζουν τὸν *ἀνώτερο* κι *ἀλάνθαστο λόγο* τῆς *μονοθεϊστικῆς θρησκείας των* καὶ τῆς *ἰδεολογίας των* καὶ τὶς διακηρύσσουν ὡς τὴν *ὑπερτάτη ἀλήθεια*. Ὁ *διάλογος* δὲν ὑπάρχει οὔτε ὡς *ἔννοια*, παρὰ μόνο ἡ *πλήρης προσαρμογὴ* στὴν *γραμμικὴ λογικὴ* τοῦ ἀλγορίθμου· ἐμφανίζονται πάντως ἀρκετοὶ καθηγητὲς Πανεπιστημίων οἱ ὁποῖοι συμφωνοῦν μὲ τοὺς *Γιὰννν Λὲ Κοὺν* καὶ *Στανισλὰς Ντεχαὲν* καὶ καταγγέλλουν τὴν *προπαγάνδα* τῶν *ψηφιακῶν πολυεθνικῶν*, γιὰ τὸ μέλλον! τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης. Τιμοῦν τὴν *ἀκαδημαϊκή τους ἕδρα* αὐτοί, ὅπως κι ἄλλοι ὑπακούουν, ἐνῶ κι ὁ *Μπὶλλ Γκαίητς* ἐμφανίζεται πλέον ὡς *μετανοοῦσα Μαγδαληνή!*

Πέραν αὐτῶν ἡ ἐπικοινωνία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐρευνητῶν τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης διεξάγεται κατὰ τοὺς *κανόνας* τῆς γλώσσης ἑκάστου ἐξ αὐτῶν, μὲ πρώτη τὴν *ἀγγλική, βρεταννικῆς, ἀμερικανικῆς* ἢ *ἄλλης ἐκδοχῆς*· ὁ λόγος του, ἡ γλῶσσα του ὡς *δημόσια ἔκφραση*, καθορίζει τὸν τρόπο καὶ τὴν ἱκανότητα ἐπικοινωνίας ἑκάστου ἐρευνητοῦ μὲ τὸ ἀντικείμενο τῆς *ἐρεύνης του*, ἀναλόγως πρὸς τὶς *δυνατότητες μουσικότητος* ποὺ διαθέτει. Οἱ δυνατότητες τῆς διανοίας του, τοῦ λόγου του, τοῦ διαμορφώνουν τὰ ὅρια τῶν ἐρευνῶν του, ἐντὸς τοῦ *ἐγκεφάλου του* πρῶτα καὶ στὴν ἐξωτερίκευσή τους στὴν συνέχεια…

4

Ἡ *ἀνασκόπηση* τῆς *μελέτης* κρίνεται ἀπαραίτητη, γιὰ τὴν *συνεκτίμηση* καὶ τῶν ἄλλων παραγόντων οἱ ὁποῖοι ἐπηρεάζουν σημαντικότερα ἴσως τὶς τρέχουσες διεθνεῖς ἐξελίξεις στὴν ἐποχὴ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης καὶ τῶν ἄρδην ἀλλαγῶν τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς. Ἕνα εἶναι γεγονός, ὁ *ἐπίγειος κόσμος μας* ἔχει γίνει ἐνιαῖος, ὅσο ποτὲ ἄλλοτε στὴν ἱστορία του, δηλαδὴ *μία μικρὴ γειτονιὰ* τῶν παλαιοτέρων ἐποχῶν, μὲ *ἄμεση ἀλληλεπίδραση ὅλων μας*, αὐτὸς εἶναι ὁ *κύριος παράγων*, μὲ τὶς *προεκτάσεις του* φυσικά· ὁ *κλεινός μας πλανήτης* ὑφίσταται τὶς συνέπειες τῶν ἐνεργειῶν τοῦ *τελειοτέρου πλάσματός του*, τοῦ ἀνθρώπου, αὐτοῦ ποὺ ὁ ἴδιος ἐδημιούργησε. Ἀποδεικνύεται, ὅτι ἦταν *προκαθορισμένη* ἡ *πορεία του*, ὅταν στὶς *δυνατότητες ἐπιλογῆς του*, μεταξὺ τοῦ «*ἐπιπεθὲς λόγῳ*» καὶ τοῦ «*ὡς ἔχον καὶ διανοουμένον*», ἐπέλεξε στὴν μεγαλύτερη πορεία τῆς ἱστορίας του τὴν *πρώτη*, ἀλλὰ τότε δὲν ὑπῆρχαν τὰ προβλήματα τοῦ *κλίματος*· ἡ καμπὴ εἶναι μᾶλλον ἡ δυσκολώτερη στὴν διαδρομὴ τῆς γνωστῆς μας ἱστορίας ὅλων τῶν λαῶν, ὅπως τὴν ἔχουμε καταγράψει. Παλαιότερα *λίγοι λαοὶ* βίωναν τὶς τρέχουσες ἐξελίξεις εὐθέως κι οἱ *γειτονικοί του ἐμμέσως*, ἐνῶ οἱ *ἀπόμακροι ἀργὰ* τὶς ὑφίσταντο.

Ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία ἔφερε τὴν *ἑνοποίηση ὁλοκλήρου* τῆς *ἀνθρωπότητος* στὴν *παλάμη μας*, μὲ τὴν *ἐκθετικῆς μορφῆς ταχύτητα* μεταδόσεως τῶν *πληροφοριῶν*, ὅπως προαναφέραμε, καὶ τὴν *δυνητικὴ ἄμεση ἐνημέρωση ὅλων μας*, ὄχι μόνο γιὰ ὅ,τι συμβαίνει στὸν *κόσμο*, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς *ριζικὲς ἀλλαγὲς* τῆς *καθημερινῆς μας ζωῆς*· ἑπομένως τὸ ζητούμενο εἶναι ἡ ταχύτης κι ἡ μορφὴ τῆς *ἀντιδράσεως* τῶν *διαφορῶν λαῶν*, μὲ *ἰδιαίτερη ἔμφαση* τῶν *μεγάλων κρατῶν* ἢ τῶν *διακρατικῶν ἑνώσεών τους*, ἤτοι τῆς *προσαρμογῆς τους* στὶς νέες συνθῆκες, ὅσων δύνανται!

‘’Ἔχουν ἐνδιαφέρον δύο γεγονότα, χαρακτηριστικὰ τοῦ ρόλου τῶν ἱστορικῶν καὶ πολιτιστικῶν ριζῶν στοὺς *παλαιοὺς λαοὺς* κι ὅσων διατήρησαν τὴν συνέχεια τοῦ πολιτισμοῦ τους ἐπὶ χιλιάδες χρόνια: ’Ὅταν στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος, καὶ μετὰ τοὺς πολέμους τοῦ ὀπίου, ὁ *Φένγκ Γκουιφέν (Feng Guifen)*, ἕνας ἀπ’ τοὺς καλύτερους καὶ ἐγκυρότερους διανοουμένους τῆς *Κίνας* τῆς ἐποχῆς, ἔγραφε μὲ πολὺ παράπονο,

ἡ χειροτέρα ὕβρις μετά τὴν δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ ἡ ὀλιγώτερον ἀνεκτὴ προσβολὴ γιὰ ὅλους τοὺς ἐντίμους ἀνθρώπους, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πιὸ μεγάλη χώρα τοῦ κόσμου θὰ ὑποστεῖ τὴν ὑποταγὴ στὴ βούληση τῶν μικρῶν βαρβάρων[89],

στὴν πράξη περιέγραψε τὴν ἐποχή του καὶ τὴν ἱστορία τῆς χώρας του γιὰ τὸν ἑπόμενο αἰῶνα· ὁ Κινέζος σοφὸς εἶχε ἀντιληφθεῖ πλήρως τὴν κατάσταση τῆς πατρίδος του, τὴν ἀδυναμία της εἰς τὸ νὰ ἀντεπεξέλθει ἀπέναντι στοὺς νέους εἰσβολεῖς, τοὺς ὀλιγαρίθμους, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς διαφορετικοὺς ἀπ' τοὺς ἄλλους βαρβάρους, τοὺς πολλαπλασίους προηγουμένους κατακτητάς· ἦταν μικροὶ καὶ ἐλάχιστοι, ἀλλὰ ἦταν ἀδηφάγοι καὶ ἄπληστοι, χωρὶς τὴ δυνατότητα ἐπικοινωνίας μαζί τους· τοὺς συνέτριβαν τοὺς ἀντιπάλους τους καὶ τοὺς ἀφομοίωναν στὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους, ἀλλά, ἐὰν δὲν ὑποτάσσονταν στὶς ὀρέξεις τους, τοὺς ἐξαφάνιζαν ἀπὸ προσώπου γῆς. Ὁ Feng Guifen ὑποτάχθηκε κι ἔγινε ἀπ' τοὺς πρώτους θιασῶτες τοῦ νέου πολιτισμοῦ τῶν μικρῶν βαρβάρων τελικά, ἔστω κι ἂν πέθανε τὸ 1874 καὶ δὲν πρόλαβε τὸν πλήρη ἐξευτελισμὸ τῆς χώρας του, τὴ διάλυσή της, μὲ τοὺς ἐμφυλίους της πολέμους.

Ἡ ἀναφορὰ γίνεται ἀπ' τὸ ἄρθρο γιὰ τὴν γλωσσικὴ ταυτότητα τῆς Κίνας τοῦ Chu Xiaoquan, *«Ἡ κινεζικὴ γραφή: κρίσιμο θέμα»*, (*«L' écriture chinoise: mise au point»*) τοῦ συλλογικοῦ βιβλίου τῆς *Anne Cheng*· τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα εἶναι ἄλλο ζήτημα καὶ μᾶς ἀπασχόλησε στὴν ἀνάλυση, *«Ἀπ' τὴ μουσικὴ στὴ γραμματική»*[90], φυσικὰ ὡς πολιτικὴ ἔκφραση καὶ τρόπο ζωῆς. Ἡ ἱστορικὴ θεώρηση ἐνδιαφέρει στὴν τωρινή μας προσέγγιση, οἱ ἐξελίξεις τὸν ἐνάμισυ αὐτὸν αἰῶνα, ἡ ἀντίσταση ἀπέναντι στὴν εἰσβολὴ τοῦ βιομηχανικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ προτεσταντικοῦ πνεύματος καλύτερα.

Ὁ Feng Guifen προσηρμόσθη στὶς «ἀπαιτήσεις» τῆς ἐποχῆς κι ἔγινε ὀπαδὸς τοῦ ἐξευρωπαϊσμοῦ τῆς χώρας του, ὁ ὁποῖος συνεπληρώθη μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀνάγκης γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τῆς ἰδεογραμμάτου γραφῆς ἀπ' τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο· τὴν εἶχαν ἀποδεχθεῖ τὴν ἀντικατάσταση ὅλοι τους, ἀπ' τοὺς ἀστοὺς δημοκράτες, ἕως τοὺς ἐθνικιστὲς τοῦ *Τσάγκ Καϊσέκ* καὶ τοὺς κομμουνιστὲς τοῦ *Μάο*

---

[89] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὁ Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 91 κι «Οἱ μικροὶ βάρβαροι», σελ. 1,2 καὶ Anne Cheng, " La Pensée en Chine aujourdoui», Gallimard, Paris, 2007, σελ. 281.

[90] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», ὅ. ἀ, «Ἀπ᾽ τὴ μουσικὴ στὴ γραμματική», σελ. 35.

Τσετούνγκ. Ένα δὲν εἶχαν ἀντιληφθεῖ ὅλοι αὐτοί, τὴν ἀντίσταση τῶν χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπέτρεψαν τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου ἀπ' τὸν πανίσχυρο πρόεδρο Μάο. Αὐτὸ μᾶλλον δὲν τὸ κατέγραψαν καὶ οἱ περισσότεροι Κινέζοι διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς, ὅπως καὶ στὶς *Ἰνδίες*, ἢ καὶ στὴν *Ἑλλάδα*, μὲ τοὺς διανοούμενους τους ἀγνοεῖν τὴν ἐθνική τους πολιτιστική, καὶ σὲ μεγάλο βαθμό, ἱστορικὴ συνέχεια· ἡ ἐνσωμάτωση ἐθεωρεῖτο ἡ ἀναγκαία καὶ ἱκανὴ συνθήκη γιὰ τὴν πρόοδο τῆς χώρας καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ λαοῦ ἀπ' τὴν καθυστέρηση καὶ τὶς προκαταλήψεις τῆς «ἱστορίας» του. Στὴν Ἑλλάδα, ἀκόμη κι ὁ κλασικός μας πολιτισμὸς ὄφειλε νὰ προσαρμοσθεῖ στὶς νέες ἑρμηνεῖες, καὶ φυσικὰ οὐδεμία συζήτηση γινόταν γιὰ τὸν μεσαιωνικό μας πολιτισμό, καὶ τὸν νεοελληνικὸ διαφωτισμό· τὰ πάντα κρίνονταν μέσα ἀπ' τὶς συμπληγάδες τῆς γλωσσικῆς του ἐκφράσεως καὶ μόνο, δημοτικῆς ἢ καθαρευούσης.

Ἡ στάση τῆς πλειοψηφίας τῶν Κινέζων διανοουμένων -ἂς μείνουμε εἰς αὐτοὺς πρὸς τὸ παρόν-, δείχνει ὅτι εἶχαν ἀποκοπεῖ πλήρως ἀπ' τὸν ἁπλὸ κινεζικὸ λαό· ἡ Κίνα οὐδέποτε κατελήφθη ὁλόκληρη, κι αὐτὸ μᾶλλον δὲν ὀφείλεται μόνο στὸ μέγεθός της, ἀλλὰ περισσότερο στὴν ἀντίσταση τῶν χωρικῶν, τοῦ συμπαγοῦς πληθυσμοῦ της. Αὐτὴ τὴν ἀντίσταση διέβλεψε ἡ μεγαλοφυία τοῦ Μάο Τσετοὺνγκ καὶ στήριξε τὸ *Κομμουνιστικό του κόμμα* στὶς δυνάμεις της· οἱ ἴδιες δυνάμεις ἀπέτρεψαν καὶ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου στὴν Ἑλλάδα. Εἰρωνεία τῆς ἱστορίας: ὁ μεγάλος τιμονιέρης, στὴν παντοδυναμία του, ἀπεδείχθη ἀνίσχυρος ἀπέναντι εἰς τοὺς ἀγραμμάτους χωρικούς.''

''Στὴν Ἑλλάδα, πενῆντα χρόνια πρὶν εἶχαν γίνει *αἱματηρὲς συγκρούσεις* στοὺς δρόμους, γιὰ τὰ «*Εὐαγγελικά*», τὶς ἀντιδράσεις τῶν *πιστῶν* κατὰ τῆς *μεταφράσεως* τοῦ *Εὐαγγελίου* στὴν *δημοτική*, μὲ δίκες στὴν συνέχεια ποὺ ἀκόμη ἀναφέρονται ὡς *προσβολὴ* στὸν *πολιτισμό μας ἀπ'* τοὺς *προοδευτικούς μας!* Ποιούς; Αὐτοὺς ποὺ ἐκτελοῦσαν, ὅταν ἀσκοῦσαν τὴν *ἐξουσία*, *ὅσους* ἄλλαζαν καὶ μία *στιγμὴ* τῆς *μαρξιστικῆς* καὶ *λενινιστικῆς γραφῆς*, ἀλλὰ θεωροῦσαν *ἀναχρονισμὸ* καὶ *ἀντίδραση* τὴν διατήρηση τῆς πίστεως στὴν γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν ὁποία ἀντιλαμβάνονται *ἄνετα* ἀκόμη καὶ οἱ *ἡλικιωμένοι*[91]... Ὅταν οἱ *Κινέζοι χωρικοὶ* ἀπέρριπταν τὴν πρόταση τοῦ παντοδυνάμου τότε ἡγέτου τους, γιὰ ἀντικατάσταση τῆς *ἰδεογραμμάτου* γραφῆς ἀπ' τὴν *λατινική*, ἐξέφραζαν τὴν *πολιτική τους ἀντίρρηση* περισσότερο καὶ ὀλιγώτερον τὴν «*γραμματική*», μὲ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τῆς γραμματείας· ὁ παραλληλισμὸς τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς, μὲ τὴν ἀπόρριψη τῶν ἁπλῶν

[91] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», ὅ. ἀν, σελ. 92, «Ἡ δυστυχία τοῦ Ἡφαίστου», σελ. 25-26.

Ἑλλήνων ἡλικωμένων γιὰ ἀνάγνωση τοῦ *Εὐαγγελίου* καὶ τοῦ *Ἀποστόλου* στὴ *νεοελληνική*, κατὰ τὴν *Θεία Λειτουργία* πρὶν ἀπὸ ὀλίγα χρόνια, σημαίνει πολλά· ἀπ' τὶς ἴδιες δυνάμεις κινήθηκαν οἱ Κινέζοι χωρικοὶ καὶ οἱ Ἑλληνίδες ἡλικωμένες, ὅταν ἐγκατέλειπαν μαζικὰ τὴν ἔκκλησία, κατὰ τὴν ἀνάγνωση τῶν ἱερῶν κειμένων σὲ μεταγλώττιση, παρ' ὅλο ποὺ αὐτὴν τὴν καταλάβαιναν καλύτερα, κι ἔμεινε ἐμβρόντητος ὁ ἔχων τὴν φαεινὴν ἰδέαν *Ἀρχιεπίσκοπος*…

Ὁ κοινὸς παρανομαστὴς εἶναι ἕνας, ἡ *μουσικὴ ἁρμονία*.''

Ἡ ἰδεολογικὴ προσήλωση κι ἡ πολιτικὴ δουλικότης ἀπέναντι στὸν ἐξευρωπαϊσμὸ ὤθησαν τοὺς μεταφραστὲς στὴν νεοελληνικὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης, μαζὶ πιθανόν, ἢ μᾶλλον ὁπωσδήποτε, καὶ μὲ ὅσους ὑποστήριζαν τὴν μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, κατὰ τοὺς κανόνες τῆς λατινικῆς ἀπὸ τότε, ὡς δημοτικιστές, καὶ τοὺς ὀπαδούς τους τοῦ μονοτονικοῦ ὀγδόντα χρόνια μετά· στὸ ἐνιαῖο πλέγμα τῆς δυτικῆς κυριαρχίας ἐντάσσονται ὅλα, κι οἱ παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὴν κινεζικὴ νὰ ἰσχύουν σαφέστατα γιὰ ὅλους τοὺς λαούς.

''Ἡ καθημερινότης κρίνει τὸ ἦθος μας καὶ τὴν ἐπιβίωσή μας· ἡ εὐαισθησία τους στὰ ἁπλᾶ πράγματα καὶ στὰ τρέχοντα ὅπλισε τοὺς Ἕλληνες καὶ ἀπέρριψαν τὴν πιὸ μεθοδευμένη ἐπιχείρηση ἀλλοιώσεως τῆς γλώσσης ἑνὸς λαοῦ στὴν ἱστορία. Τὸ πρόβλημα στὴν ἐποχή μας ἔχει περισσότερες παραμέτρους· οἱ ρίζες του ἀνάγονται στὴν κίνηση τῶν δημοτικιστῶν ἀπ' τὴν *προεπαναστατικὴ ἐποχὴ* καὶ μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση στὸ τέλος τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος, μετὰ τὴν δημοσίευση τοῦ βιβλίου, «*Τὸ ταξίδι μου*» τοῦ *Γιάννη Ψυχάρη*, τὸ *1886*· ἡ *διαμάχη* μεταξὺ *καθαρευούσης* καὶ *δημοτικῆς* μᾶς ἐνδιαφέρει, ὄχι ἀπὸ πλευρᾶς ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς, ὅσο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς πολιτικῆς πρακτικῆς καὶ τοῦ ἤθους τῶν ἀνθρώπων τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης πλευρᾶς. Δύο πράγματα δεσπόζουν, διότι οἱ ἄλλες πτυχὲς ἔχουν ἀναπτυχθεῖ ἐπαρκῶς εἰς τὰς «*ἀναλύσεις*», «*Τοῦ Ἐμμελοῦς*»· ἡ ἀσχετοσύνη τῶν δημοτικιστῶν μὲ τὴν ἐξελιξη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἡ σύνδεση τοῦ ἀγῶνος των μὲ τὶς ἰδεολογικὲς ἐξαρτήσεις τους, καθὼς ἀλληλένδετα εἶναι τὰ δύο, ὅπως ἰδεολογικὲς ἐξαρτήσεις εἶχαν καὶ οἱ καθαρευουσιάνοι· ὁ *Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης* δίδει τὴν ἀπάντηση:

> *Εἰς τὴν πατρίδα μου τὸ χωράφι προφέρεται τοὺ χουράφ' (νομίζω νὰ παρετήρησα ὅτι οἱ φθόγγοι Ι καὶ ΟΥ συγκόπτονται ἐὰν ἦσαν ἐξ ἀρχῆς ι και ου, ἀλλὰ μόνον τρέπονται ἐὰν ἦσαν ἀρχῆθεν ε καὶ ο)· ἀλλ' εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου, μᾶλλον*

προηγμένα εἰς τὴν γλωσσικὴν ἐξέλιξιν, προφέρεται τοὺ χ᾽ράφ᾽. Ἰδοὺ λοιπόν, στάρ, κθάρ, χράφ. Οὕτω θὰ ἔπρεπε νὰ γράφεται ἡ γλῶσσα.[92]

Θὰ μποροῦσε νὰ προσθέσει καὶ ἄλλες λέξεις τῆς καθημερινότητος, ὅπως τὶς ζήσαμε μικροὶ στὰ χωριά μας καὶ τὶς χρησιμοποιοῦν ἀκόμη καὶ τώρα,

ἀλ᾽γ᾽, (*ἄλογο*), *γ᾽μάρ᾽*, (γουμάρι), *μ᾽λάρ᾽*, (*μουλάρι*), *βόδ᾽*, (*βόδι*), *πράτ᾽*, (*πρόβατο*) , *σ᾽μάρ᾽*, (*σαμάρι*), *ἡ Γιάν᾽ς*, (ὁ *Γιάννης*), *ἡ Μήτσο᾽ς*, (ὁ *Μῆτσος*) τὸ *ἡ ψιλούμενον*, ἐπειδὴ δὲν ἔχει *δασεῖα* ἡ *αἰολική*, καὶ κατὰ *μετατροπὴν* τοῦ *ὁ σὲ οὐ* καὶ μετὰ σὲ *ἡ*, *Θεριστής*, *Ἅλωνάρης*,

αὐτὴ εἶναι ἡ *γνήσια δημοτικὴ* κι ὄχι τὸ *ἄμεσα* καὶ τὸ *Ἰούνης* καὶ *Ἰούλης*· τὴν *ἐσωτερικὴ δουλικότητά τους* ἐκπέμπουν οἱ δημοτικιστὲς καὶ τίποτε ἄλλο. Δὲν κατέγραψαν, παρὰ μόνο *ἀνεπαρκεῖς* κι *ἐλάχιστες παρατηρήσεις*, τὸ πῶς ὁμιλεῖται ἡ ἑλληνικὴ στὶς ἐπαρχίες της καὶ τὸ πῶς ἐξελίχθηκε στὴν διάρκεια τῆς ἱστορίας ἀπ᾽ τὶς *τέσσερες ἀρχικὲς διαλέκτους*, *δωρική*, *αἰολική*, *ἰωνικὴ* καὶ *ἀττική*, μὲ τὴν προσθήκη τῆς *κοινῆς* μετὰ τοὺς *ἀλεξανδρινοὺς χρόνους*, ἀλλὰ χωρὶς τὴν *οὐσιαστικὴ διείσδυση* αὐτῆς στὶς *ἑλλαδικὲς* περιοχές… ἀπ᾽ τὸν τέταρτο αἰῶνα στοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, στὸ *Βυζάντιο*, στὴν *Τουρκοκρατία* καὶ στὸν *δέκατο ἔννατο* αἰῶνα μελέτησαν τὴν πορεία τῆς ἑλληνικῆς… ἀλλὰ οἱ δημοτικιστὲς παρέμειναν (δουλικοὶ στὰ *Παρίσια)*...

Ἡ ἀναφορὰ στὸν μεγάλο διηγηματογράφο ἔχει σημασία, διότι ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ὡς ὁ κύριος ἐκφραστὴς τῆς ἠθογραφίας τῆς ἐποχῆς του, καὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ γνωρίσουμε βαθύτερα τὴν πραγματικὴ προσέγγιση τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος στὴν νεώτερη Ἑλλάδα. Τὴν ἴδια ἐποχή, γράφει ὁ κοσμοκαλόγερος:

Τὴν δημοτικὴν ποῦ τὴν εἶδεν, ποῦ τὴν ἔμαθε, ποῦ τὴν ἐσπούδασεν ὁ Ψυχάρης; Αὐτὸς εἶναι Χῖος, σχεδὸν ξένος, ἀριστοκράτης Φαναριώτης ἐπιχειρῶν μὲ ἕν στρεβλωτικὸν ἰδίωμα νὰ ἐπιβληθῇ ὡς δημιουργὸς καὶ διδάσκαλος ὁλοκλήρου ἔθνους. Ὄχι! αἱ γλῶσσαι δὲν ἐπιβάλλονται οὕτω εἰς τὰ καλὰ καθούμενα διὰ τῶν ἀτόμων εἰς τοὺς λαούς.[93]

---

[92] Ὥρα, ὅ. ἀ, σελ. 16, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», ὅ, ἀν, σελ. 92, «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 24, κ.ἑ. καὶ Ἀλ. Παπαδιαμάντη, «Γλῶσσα καὶ κοινωνία», «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσική», «Ὁ ἐθνικὸς χορὸς καὶ ἡ μουσική», 1907.

[93] Ζήσιμου Λορεντζάτου, «Μελέτες», σελ. 174, «Γαλαξίας», Ἀθήνα, 1967, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις», «Τοῦ Ἐμμελοῦς ὅ. ἀ, σελ. 94 καὶ «Τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο».

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς διατήρησε ζωντανὴ τὴν γλῶσσα του… ἀλλὰ καὶ τὴν μουσική, ἄρρηκτα συνδεδεμένες μὲ τὴν ὄρχηση καὶ τὸν χορό, γνήσια συνέχεια τῆς ἀρχαιοελληνικῆς.'' Ἄλλωστε, τὴν ἁπλῆ νεοελληνικὴ καθιέρωσε τὸ *1976*, ὁ *Κωνσταντῖνος Καραμανλῆς*, μὲ τὸν *Γεώργιον Ράλλην*.

Τὴν ὁλοζώντανη ἑνιαία ἑλληνικὴ *γλώσσα* ἀπ' τὸν Ὅμηρο ἕως σήμερα ἐπιχείρησαν ἐξαφανίσαι μὲ τὸ μονοτονικό· ἀλλὰ ἀπέτυχαν παταγωδῶς, χάρις στὴν συνέχιση τῆς ὁμιλίας της στὶς συνοικίες καὶ στὰ χωριά, ἀπ' τὸν ἁπλὸ κόσμο κι ἰδιαιτέρως ἀπ' τὶς γιαγιάδες καὶ τοὺς παπποῦδες:

> ''*«εἶδος γὰρ καινὸν μουσικῆς μεταβάλλειν εὐλαβητέον, ὡς ἐν ὅλῳ κινδυνεύοντα· οὐδαμοῦ γὰρ κινοῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων, ὡς φησί τε Δάμων καὶ ἐγὼ πείθομαι»*.[94]

Μᾶς λέει ὅτι,

> *«ἡ ἀλλαγὴ τῶν τρόπων τῆς μουσικῆς χρειάζεται προσοχή, ἐπειδὴ κινδυνεύουν τὰ πάντα· διότι πουθενὰ δὲν ἀλλάζουν οἱ ῥυθμοὶ τῆς μουσικῆς χωρὶς τὴν ἀλλαγὴ τῶν μεγάλων πολιτικῶν θεσμῶν, ὅπως λέει ὁ Δάμων καὶ ἐγὼ πείθομαι»*…

Μεγάλοι πολιτικοὶ θεσμοὶ εἶναι τὸ πολιτικὸ σύστημα ποὺ λέμε σήμερα, οἱ *συνταγματικοὶ* θεσμοὶ τῆς *νεωτέρας ἐποχῆς*· ὅταν ἀλλάζουν οἱ πολιτικοὶ θεσμοί, ἀλλάζουν καὶ οἱ ῥυθμοὶ τῆς μουσικῆς, ἐκπίπτουμε στὸ *Κάρμινα μπουράνα* τῆς *προσφάτου* ἱστορίας μας καὶ στοὺς *ῥὸκ* ρυθμούς. Τὴν *ἀποφυγὴ ἀλλοιώσεως* τοῦ ἐλευθέρου ἤθους ἐπιδίωκε ὁ Πλάτων, τηρώντας τὰ προσχήματα, ἀλλὰ ὁδηγήθηκε στὴν ἐντελῶς ἀντίθετη κατεύθυνση, στὴν θεωρητικὴ θεμελίωση τῆς χειρότερης ὁλοκληρωτικῆς τυραννίας στὴν ἱστορία· ὅλες οἱ προσπάθειές του ἀμβλύνσεως τῆς ἐντυπώσεως αὐτῆς ἀπέβησαν μάταιες καὶ καταδεικνύουν τὴν ἐσωτερική του ἀγωνία γιὰ ἐπιστροφὴ στὴν περίοδο τῆς ἀμέσου δημοκρατίας μὲ ἐνεργοὺς πολῖτες καὶ ὄχι μὲ ἀπράγμονες καὶ ἀχρείους τῆς ἐποχῆς του, ἀλλά…''

---

[94] Πλάτωνος, ὅ, ἀ, σελ. 42, καὶ Βιβλ, Δ', 424γ, (μετάφραση δική μου), καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβαση τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 18, 27, καὶ «Οἱ φαῦλοι τὴν μουσικήν».

5

Ὁ *πρόσθετος παράγων* τῆς ψηφιακῆς ἐποχῆς, πρῶτος μάλιστα, εἶναι ἕνας, ἡ *τεχνολογία της*, μὲ τὸ *κινητὸ τηλέφωνο* καὶ τὴν *τεχνητὴ νοημοσύνη* διεισδύειν σὲ ὅλους τοὺς *λαοὺς* τοῦ *κόσμου*, ἀκόμη καὶ στοὺς *πιὸ ἀπομονωμένους* καὶ τοὺς καθιστοῦν *ἴσους* στὸν *ἀνταγωνισμό τους* μὲ τοὺς *δυτικοὺς λαοὺς* κι ἰδιαιτέρως τὸν ἡγέτη τους, τὸν *ἀμερικανικό*, ἢ καὶ σὲ *καλύτερη θέση*· δὲν προϋποθέτει ἡ τεχνολογία τους *μεγάλες πάγιες ἐπενδύσεις*, ὅπως οἱ *βιομηχανικές*, παρὰ *ἐλάχιστες* κι ἔτσι διεισδύουν *ἀρκετὰ εὐκολώτερα*. Ἀλλὰ αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὴν *παραδοσιακὴ θεώρηση* τοῦ βιομηχανικοῦ ἀνθρώπου κι ὄχι τὴν *τωρινή*, μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ τὴν καθιέρωση τοῦ ψηφιακοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ δεσπόζοντος τῆς νέας ἐποχῆς· μάλιστα, οἱ *Ἀναδυόμενοι*, οἱ *ἁπλοὶ ὑποτακτοὶ τῶν Δυτικῶν*, δὲν ἀσπάζονται τὴν *δουλικότητα* ἀπέναντι στὶς *αἰώνιες ἀξίες* τοῦ *βιομηχανικοῦ συστήματος*, παρὰ *μίσος ἐναντίον του* καὶ τὴν *ἔμφυτη διάθεση ἀποβολῆς* τῶν *ἀξιῶν του*. Οἱ δύο αὐτοὶ ἄνθρωποι εἶναι σὰν τὶς *ἀσύμβατες εὐθεῖες* στὸν χῶρο, ὅπως προαναφέραμε γιὰ τὸν ψηφιακὸ καὶ τὸν βιομηχανικό, χωρὶς οὐδεμία ἐπαφὴ ἢ ἐπικοινωνία μεταξύ τους, πλὴν τῆς *διαδοχῆς τους* εἰς τὸν *κλεινὸν πλανήτην*, εἶναι *ἀσύμβατοι*, ἐνῶ κι ἡ γλῶσσα πολλῶν πάλαι ποτὲ *ὑποτακτικῶν λαῶν* εἶναι *πιὸ δημιουργικὴ ἀρκετῶν δυτικῶν*· αὐτὴν τὴν διάσταση ἀγνοεῖ παντελῶς ἡ *ἐπίσημη δυτικὴ σκέψη* καὶ συνεχίζει τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἀπόψεώς της καὶ στὶς κυβερνήσεις ἢ καὶ στὴν θεωρητικὴ προσέγγιση, ὅπως ἐπιχειρεῖ ὁ *Ντόναλντ Τράμπ*, παραβιάζοντας κάθε *συνταγματικὴ διάταξη* ποὺ τὴν θεωρεῖ *ἐμπόδιο* στὰ σχέδιά του, ἢ καὶ καθιερωμένη ἀξία. Δηλαδὴ ἐμφανίζεται, προκλητικότατα μάλιστα, ὡς ἡ *μοναδικὴ πηγὴ* τῆς *ἐξουσίας* τῆς *μεγάλης συμπολιτείας*, *ὁλοκληρωτισμός*, γάρ.

Τὸ ἐπαναλαμβάνουμε καὶ πάλιν, ἡ προσαρμογὴ τοῦ βιομηχανικοῦ ἀνθρώπου στὶς συνθῆκες τῆς ψηφιακῆς ἐποχῆς ἢ μᾶλλον καλύτερα ἡ μετάπλασή του σὲ ψηφιακό, ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει τὴν *ἀπελευθέρωσή του ἀπ' τὰ προηγούμενα ἰδεολογικὰ δεσμά του* καὶ τὴν *συνειδητὴ ἀπαλλαγή του ἀπ'* τὶς συνθῆκες τους, *ὡς ἀντικειμένου* τῆς *ἱστορίας*· ἡ κατάκτηση καὶ πάλι τῆς *πραγματικῆς ἐλευθερίας του* κι ὄχι τῆς *τυπικῆς*, ὡς ἐνεργῶν *αὐτόνομος πολίτης*, πιστεύει πλέον, ὅτι εἶναι ἡ ἀποστολή του,

> *ὡς ὁ αὐτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου ὤν.*

Ἡ περίοδος τῆς συγκαλύψεως τῆς πραγματικότητος, μὲ τὴν *τυπικὴ καθιέρωση* τῆς *δημοκρατίας*, ὁπότε, κατὰ τὴν ἰδεολογία τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς, ὡς μετέχων αὐτῆς

καθίσταται *ἐλεύθερος πολίτης*, δὲν ἀρκεῖ πλέον· ὁ μετέχων τῆς κοινωνίας καὶ τῆς παραγωγῆς της καλεῖται, ὅπως προσφέρει τὴν *δημιουργική του σκέψη* καὶ *πρακτική*, ἀπ' τὴν *αὐτοματοποίηση* τῆς παραγωγῆς κι *ὄχι* τὴν *τυποποιημένη* κι *ἀποβλακωτικὴ ἐργασία* τῆς *παραγωγῆς ἐν σειρᾷ* καὶ τῆς *ψυχοφθόρου* καὶ *χρονοβόρου ἀναμονῆς* στὴν *οὐρὰ* τῶν *δημοσίων* καὶ *ἄλλων ὑπηρεσιῶν*. Ὅταν τὶς ὑφίσταται αὐτές, δὲν ὑπάρχει μέσα του *οὔτε σκέψις οὔτε διάθεσις* γιὰ *ἐλεύθερη* καὶ *δημιουργικὴ προσφορά*.

Τὸ δεύτερο εἶναι ἡ ἔκφραση ἄλλου λόγου, *δημιουργικοῦ* κι *αὐθορμήτου*, γιὰ τὶς ἀνάγκες *τῆς ψηφιακῆς κοινωνίας*, ὄχι μόνο στὴν παραγωγικὴ διαδικασία, ἀλλὰ καὶ στὴν πολιτικὴ καὶ προσωπική του ζωή, καθὼς ἡ *κυριώτερη αἰτία* τῆς *ψυχολογικῆς του διαταραχῆς*, *ἡ κατασπατάληση* τοῦ *χρόνου του* στὴν *ψυχοφθόρο* κι *χρονοβόρο οὐρὰ* κάθε μορφῆς, ἔχει ἐκλείψει· φυσικά, ἡ *συναίσθηση* αὐτῆς τῆς ἀλλαγῆς ἔρχεται *σταδιακὰ* στὸν ἴδιον καὶ κυρίως μέσα ἀπ' τὶς *προσωπικές του συζητήσεις*, στὸ *οἰκογενειακὸ* καὶ *φιλικό του περιβάλλον*. Ἡ *παντελὴς ἀπουσία* τῆς *πνευματικῆς τους ἡγεσίας*, ἀνεξαρτήτως ἀποχρώσεώς της, βαρύνει σημαντικὰ στὶς *κοινωνικὲς* καὶ *πολιτικὲς διεργασίες του*. Ἀλλὰ οἱ πιέσεις τοῦ νέου τρόπου ζωῆς του, στὸ ἐπάγγελμά του ἢ στὴν ὑπηρεσία του, γιὰ *νέες προτάσεις* καὶ *δημιουργικὴ ἔκφραση* τοῦ *λόγου του*, ὅπως κι ἡ ἀνταπόκρισή του στὶς *ἀλλαγὲς ἀνατροφῆς* τῶν *παιδιῶν του*, τὰ ὁποῖα ἀπὸ πολὺ μικρὰ δείχνουν τὴν *αὐτονομία* τῆς *δράσεώς τους*, μὲ τὸ ἁπλούστερο ὅλων τὴν *ἐπιδεξιότητά τους* στὰ *ἠλεκτρονικὰ* καὶ στὰ *ψηφιακὰ* καὶ στὴν *συναρμολόγηση* τῶν *παιχνιδιῶν τους μόνα τους*, ὅσο περίπλοκα κι ἂν εἶναι, μετροῦν πολὺ στὴν ζωή του· ἀνεξαρτήτως τοῦ *ἐπιπεδου μορφώσεώς του* διαπιστώνει τὴν *ἀδυναμία* τῆς *γλώσσης του* στὴν *ἐπίλυση πολλῶν προβλημάτων του* κι ὅσο τὸ συζητᾶ μὲ τὰ παιδιά του στὴν φάση τῶν *σπουδῶν τους* καὶ τῆς *ἐξειδικεύσεώς τους* στὶς *ψηφιακὲς εἰδικότητές τους*, τόσο ἐνισχύονται οἱ ἀπόψεις, ὅτι *κάποιο ἄλλο πρόβλημα* ὑπάρχει.

Ἀναφερόμαστε, φυσικά, στὸ θέμα τῆς γλώσσης, τοῦ *λόγου*, ὅπως τὸ συζητᾶμε καὶ μὲ *φίλους εὐρωπαϊκῶν χωρῶν* κι ὅπως τὸ ἔθεσαν ἐμμέσως πλὴν σαφῶς, οἱ *Γιὰνν Λὲ Κοὺν* καὶ *Στανισλὰς Ντεχαέν*, ἀναφερόμενοι στὶς ἔννοιες *προσῳδία* καὶ *ῥυθμός*·[95] ἡ συζήτηση γενικεύεται διεθνῶς, καθὼς ὅλοι οἱ *ἐρευνητὲς* διαπιστώνουν δύο πράγματα, τὴν *πλήρη ἀδυναμία ἐπικοινωνίας* τῆς *μαθηματικῆς λογικῆς* τῶν *ἀλγορίθμων* μὲ τοὺς *νευρῶνες* τοῦ *ἐγκεφάλου*, τῆς *διανοίας του*, ὡς ἅπτὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν τους, τὸ *πρῶτο, γνωστὸ αὐτό*, καὶ σὲ *δεύτερο βαθμό*, τὶς διαφορὲς

[95] Ὅ. ἀν, σελ. 39, κ. ἑ.

ἀντιμετωπίσεως πολλῶν προβλημάτων ἀπ' τοὺς ἐρευνητὲς *διαφόρων γλωσσῶν*, ἔστω κι ἂν δὲν ἔχουν ἐνδιατρίψει στὴν *ἱστορία* τῶν *πολιτισμῶν* καὶ τῶν *ἰδεολογιῶν*.

Τὸ πρόβλημα τοῦ λόγου ἔχει ἰδιαίτερη βαρύτητα, ἀναλόγως πρὸς τὶς ἱστορικὲς καὶ πολιτιστικὲς παραδόσεις τῶν διαφόρων λαῶν ἢ διαφορετικὰ πρὸς τὶς *θρησκευτικὲς* καὶ *ἰδεολογικὲς ἐξαρτήσεις τους* οἱ ὁποῖες ἔχουν διαμορφώσει καὶ τὴν *γλῶσσα τους*· ἡ γλῶσσα τους, ὁ λόγος τους, ἀντανακλᾶ τὶς *πολιτικές τους πεποιθήσεις*, μὲ τὴν ἀνάλογη *μουσικὴ ἁρμονία* ποὺ συνάδουν πάντοτε πρὸς τὸ *καθεστὼς* καὶ τὴν διαμορφωθεῖσα *νοοτροπία* τῶν *πολιτῶν τους*, τὴν *αὐταρχικὴ* ἢ τὴν *διαλλακτική*, ἀκόμη καὶ στὶς προσωπικές τους σχέσεις: '' Τὴν ἀπόλυτη αὐτὴ ὑποταγὴ προϋποθέτει τὸ βραχὺ διάστημα,

> *καὶ τὸ μὲν ἐπιτάσσειν σύντομον καὶ βραχύ, καὶ πᾶς δεσπότης δούλῳ μονοσύλλαβος, τὸ δὲ ἱκετεύειν μακρὸν καὶ τὸ ὀδύρεσθαι,*"[96]

γράφει ὁ *Δημήτριος* εἰς τὸ "*Περὶ ὕφους ἢ περὶ ἑρμηνείας*", ὁ ὁποῖος ἔζησε μᾶλλον ἕναν αἰῶνα πρὶν ἀπ' τὸν Ἀριστείδη τὸν Κοϊντυλιανό· στὴν πράξη ὁ Ἀριστείδης συμπληρώνει τὸν Δημήτριο, μὲ τὴν διαπίστωσή του,

> *''τοὺς δὲ βραχὺ καὶ ἄνισον καὶ ἐγγὺς ἀλογίας ῥυθμῶν παντάπασιν ἐκλελυμένους,*

οἱ *χαλαροί*, οἱ *ἐκλελυμένοι*, οἱ *διαλυμένοι* στὸ χαρακτῆρα, εἶναι οἱ *ἀδύναμοι* καὶ οἱ παντελῶς *ἀνεύθυνοι*, δηλαδὴ ὅσοι ἀδυνατοῦν εἶναι *ἐλεύθεροι*, ὅσοι δὲν διαθέτουν *σωφροσύνην*, *δικαιοσύνην* καὶ *ἀνδρείαν*. Αὐτοὶ οἱ ἐκλελυμένοι δύνανται εἶναι φρόνιμοι, ἥσυχοι καὶ ἀδιάφοροι, γιὰ ὅλα· τὸ τελευταῖο ἔχει σημασία, εἶναι ἡ *σιωπηρὰ πλειοψηφία* τῆς ἐποχῆς μας, *ἔξυπνοι* καὶ *ὀξύνοες*, *φιλομαθεῖς* καὶ μὲ ἐκπληκτικὴ *μνήμη*· ὅλα τὰ προτερήματα τὰ διαθέτουν, τὰ *φυσικὰ χαρίσματα*, ἀλλὰ αὐτὰ δὲν εἶναι *ἀρετές*, δὲν εἶναι *πολιτικὲς ἀρετές*, ἔχουν γίνει ὄργανα *ὑποτελείας*.''

---

[96] Δημητρίου, "Περὶ ὕφους", κεφ. ζ, μετάφραση δική μου καὶ στὸ ἀνέκδοτο βιβλίο μου, «Ὁ χωλὸς θεός», σελ. 59 καὶ Ἀριστείδου Κοϊντυλιανοῦ, «Περὶ μουσικῆς», 22, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Τέλος κυριάρχου δυτικῆς ἐσχατολογίας», σελ. 79 καὶ 25.

Ἐπῳδὸς

Τὸ *ἐπίκαιρο θέμα* τῆς ἐποχῆς μας εἶναι *προσωπικὸ* εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν, *πάντα* ὅμως ἀναλόγως πρὸς τὶς *ἱστορικὲς* καὶ *πολιτιστικές του ρίζες*, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν *πολιτικὴν πρακτικὴν* τῆς *κοινότητός του*, ἡ ὁποία διαμορφώνει σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ τὴν *οἰκογενειακή του συμπεριφορά*· ἡ ἀπόλυτη προσήλωση πρὸς τὴν *μονοσήμαντη βιομηχανικὴ λογικὴ* καὶ τὶς *ἀρχὲς* τοῦ *ὀρθολογισμοῦ* ἐξυπηρετοῦν τοὺς σκοποὺς τοῦ *ἰσχύοντος συστήματος* τῶν τελευταίων αἰώνων καὶ καλύπτουν τὴν *νοοτροπία* τοῦ ἀνθρώπου του, μὲ προέκτασή τους τὴν *λογικὴ* τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης*. Ἀλλὰ δὲν συμπλέουν πρὸς τὴν *φύση* καὶ τὶς *ἀπαιτήσεις* τῆς *ψηφιακῆς ἐπαναστάσεως*· στὴν πράξη ἔχουν μετατραπεῖ σὲ *τροχοπέδη* τῆς *σκέψεως* καὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ ψηφιακοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τῆς πρακτικῆς του. Ἡ διαφορὰ τῆς διεισδύσεώς της στοὺς ἀνθρώπους τῶν διαφόρων λαῶν εἶναι χαρακτηριστική.

Ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς *Κίνας* στὴν *ψηφιακὴ τεχνολογία*, παρὰ τὸ *ἐπίσημο κομμουνιστικὸ καθεστώς*, ὀφείλεται, κατὰ τοὺς *ἔγκυρους παρατηρητές*, στὴν στροφὴ τῆς *κινεζικῆς κοινωνίας* στὶς *πολιτιστικὲς* καὶ *ἱστορικὲς παραδόσεις της* χιλιάδων ἐτῶν κι ἀνοχῆς τους ἀπ' τὴν πολιτικὴ ἡγεσία· ὁ Τένγκ Χσιάο Πίνγκ, μετὰ τὴν ἐπικράτησή του ἀπέναντι στὴν *χήρα* τοῦ *Μάο* καὶ τῶν *συντρόφων της* πρὸ πεντηκονταετίας, ὁδήγησε τὴν χώρα στὴν *κατάργηση* τοῦ *αὐστηροῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος* καὶ στὴν θέσπιση βασικῶν μεταρρυθμίσεων, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν *ἀπάλυνση* τοῦ *μονολιθικοῦ συστήματος* καὶ τὴν *ἀπελευθέρωση* τῶν *ἀτομικῶν πρωτοβουλιῶν*. Ὡς κύριο κίνητρό του θεωρεῖται ἡ *ἀποκατάσταση* τῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν κι ἰδιαιτέρως τοῦ *Λάο Τσὲ* καὶ τοῦ *Κομφουκίου*, ὅπως καὶ τῶν ἐκδηλώσεων πρὸς τιμήν τους, ἐνῶ ἐπετράπη καὶ στὴν κοινωνία ὁ *διάλογος*· στὴν πράξη, ἔγινε ἀποκατάσταση τοῦ *παλαιοῦ αὐτοκρατορικοῦ καθεστῶτος*, μὲ τὸ *κομμουνιστικὸ κόμμα* συνέχεια τῶν *μανδαρίνων* καὶ τὸν *Γραμματέα του*, *ὡς νέο αὐτοκράτορα*. Ἀλλά, ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεγάλης χώρας ἐπετεύχθη καὶ μέσα σὲ *δύο δεκαετίες* ἔφθσε νὰ ἀναγνωρισθεῖ, ὡς ὁ *ὁδηγὸς* τῆς *διεθνοῦς οἰκονομίας* ἀπ' τὸν τότε *Ἀμερικανὸ πρόεδρο Τζὼρτζ Μπούς* τὸν νεώτερο, μὲ τὴν παράκληση διατηρήσεως τοῦ ρυθμοῦ ἀναπτύξεως, *ἄνω τοῦ 10% ἐτησίως* γιὰ τὴν *παγκόσμια σταθερότητα*.

Τὰ κίνητρα δὲν ἦταν ἡ ἀποδοχὴ τῶν *μεθόδων* τοῦ *καπιταλιστικοῦ συστήματος*, ὅπως ὑποστηρίζουν πολλοὶ στὴν Δύση, ἀλλὰ ἡ *προσαρμογὴ* τῶν *παραδοσιακῶν κινεζικῶν μεθόδων παραγωγῆς* καὶ *ὀργανώσεως*, ἐκτὸς τῶν κομμουνιστικῶν, πρὸς τὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς, ἢ καὶ *ἀντιστρόφως*, μὲ τὸ γνωστὸ ἀποτέλεσμα. Αὐτὸς εἶναι ὁ

κυριώτερος λόγος τῆς *δυσκολίας συνεννοήσεώς των* μὲ τοὺς Δυτικούς, μιλᾶνε διαφορετικὴ γλῶσσα, ὡς *λόγο* καὶ *πολιτικὴ ἔκφραση* ἢ μᾶλλον καλύτερα, ὁ λόγος τους βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὸν *ψηφιακὸ ἄνθρωπο*, ὡς λόγος τοῦ Κομφουκίου, παρὰ ὁ δυτικὸς τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς *μεσσιανικῆς λογικῆς*.

Ἔχουμε ἀναφέρει, ὅτι ὁ σκοτεινὸς φιλόσοφος, στὸ τέλος τοῦ ἕκτου αἰῶνος γράφει,

> *μουσικὴ δὲ ὀξεῖς ἅμα καὶ βαρεῖς μακρούς τε καὶ βραχεῖς φθόγγους μείξασα ἐν διαφόροις φωναῖς μίαν ἀπετέλεσεν ἁρμονίαν, γραμματικὴ δὲ ἐκ φωνηέντων καὶ ἀφώνων γραμμάτων κρᾶσιν ποιησάμενη τὴν ὅλην τέχνην ἀπ' αὐτῶν συνεστήσατο.*

''Τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἐποχὴ μὲ τὸν Ἡράκλειτο, στὴν ἄλλη ἄκρη τῆς γῆς, ὁ *Κομφούκιος* εἶχε ἐπιστρέψει στὴν γενέθλιο πόλη του, *Λοῦ* τῆς ἐπαρχίας *Σαντόνγκ*, κι εἶχε ἀρχίσει τὶς φιλοσοφικὲς παραδόσεις του, τὶς συνομιλίες του μὲ τοὺς μαθητές του. Ὁ Κομφούκιος λέει:

> *ὁ ἄνθρωπος ἐρεθίζεται ἀπ' τὴν ἀκοὴ τῶν ᾠδῶν,*
> *ἀπορροφᾶται ἀπ' τὴν πρακτικὴ τῆς τελετουργίας*
> *καὶ εὐφραίνεται ἀπ' τὴν ἁρμονία τῆς μουσικῆς.*[97]

Σοῦ δίδεται ἡ ἐντύπωση ὅτι οἱ δύο φιλόσοφοι ἐκκινοῦν ἀπ' τὶς ἴδιες ἀναζητήσεις κι ἀπ' τὴν ἴδια πρακτική· τὴν ἁρμονία προσφέρει ἡ σύνθεση τῶν φθόγγων, λέγει ὁ Ἕλλην φιλόσοφος, ἀπ' τὴν ἁρμονία τῆς μουσικῆς εὐφραίνεται ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν πρακτικὴ τῆς τελετουργίας, συμπληρώνει ὁ *Κινέζος*. Οἱ διαπιστώσεις μετροῦν καὶ μᾶς ἐνδιαφέρουν, ἐπειδὴ ἀμφότεροι ἐστίασαν τὴν προσοχή τους στὴν ἁρμονία, ὡς καθοριστικὸ παράγοντα τῆς ἐλευθέρας πρακτικῆς τοῦ ἀνθρώπου.'' Ἔχουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον οἱ παρατηρήσεις ἀμφοτέρων τῶν σοφῶν, ἐπειδὴ εἶναι δεδομένο, ὅτι οἱ δύο λαοὶ δὲν εἶχαν οὐδεμία ἐπικοινωνία μεταξύ τους τὴν ἐποχὴ ἐκείνη!

Οἱ Κινέζοι, παρὰ τὸ ἐπίσημο κομμουνιστικὸ καθεστώς, ἔδειξαν τὴν ἀνοχή τους τουλάχιστον ἐπισήμως, πρὸς τὶς *παραδόσεις τους*, μὲ τὸν *λαὸ τους* στὴν ὁλόψυχη

---

[97] Ὅρα, ὅ. ἀ, σελ. 67, 72 καὶ «Συνομιλίες Κομφουκίου», VIII, 8. Ἡ μετάφραση δική μου, ἔγινε ἀπ' τὰ γαλλικά, ἀπ' τὸ βιβλίο, Anne Cheng, «Histoire de la pensée chinoise», Seuil, Paris, 1997, σελ.74 καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς». «Ἀπ' τὴν μουσικὴ στὴ γραμματική», σελ. 2.

ἀποδοχή τους, ὅπως δείχνει ἡ *μαζικὴ ἐπιστροφή τους* στὶς *κοινότητες καταγωγῆς τους*, κατὰ τὸ *βουδιστικὸ νέο ἔτος*· τὸ ἔθιμο ἐπιβίωσε καὶ τιμᾶται δεόντως, ὅπως κι οἱ ἑορτασμοὶ γιὰ τὸν *Κομφούκιο* καὶ τὸν *Λάο Τσέ*, ἐνῶ στὶς κομμουνιστικὲς ἐκδηλώσεις εἶναι ἐμφανέστατη ἡ *ὑποχρεωτικὴ παρουσία τινων*. Οἱ Κινέζοι ζοῦν τὴν καθημερινότητά τους, σὰν νὰ ἔχουν ἐπανέλθει στὴν πρὸ δύο αἰώνων ἐποχή τους, πρὶν ἀπ' τοὺς *πολέμους* τοῦ *ὀπίου*, μὲ κυρίαρχη τὴν *αἴσθηση διεθνοῦς ἐξουσίας* τῆς μεγάλης χώρας, ἐντάσσοντας φύσει καὶ τὴν κομμουνιστικὴ περίοδο στὰ χρόνια τῆς παρακμῆς· ἀπὸ αὐτήν, ἄλλωστε, τοὺς ἔχει ἀπομείνει ὡς *ἐνθύμιση μόνο* ἡ *φωτογραφία* τοῦ *μεγάλου τιμονιέρη* στὴν πλατεῖα τῆς *Οὐρανίου Γαλήνης*, ἐνῶ ἡ φωτογραφία του στὸ *ἕνα γουὰν* ἔχει χαθεῖ, καθὼς ἔχουν ἐξαφανισθεῖ τὰ *μετρητὰ* ἀπ' τὴν ἀγορά.

Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἐρευνητές τους τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας τὸ ὑπογραμμίζουν, ὅτι ἔχουν ὡς ἔμπνευσή τους τὴν φιλοσοφία τοῦ Κομφουκίου, δηλαδὴ ὅτι,

> *ὁ ἄνθρωπος ἐρεθίζεται ἀπ' τὴν ἀκοὴ τῶν ᾠδῶν,*
> *ἀπορροφᾶται ἀπ' τὴν πρακτικὴ τῆς τελετουργίας*
> *καὶ εὐφραίνεται ἀπ' τὴν ἁρμονία τῆς μουσικῆς,*

μὲ τὶς τρεῖς ρήσεις του σὲ κυρίαρχη πρακτική, τὸν ἐρεθισμὸ ἀπ' τὴν ἀκοὴ τῶν ᾠδῶν, τὴν ἐνσωμάτωσή του στὴν πρακτικὴ τῆς τελετουργίας, καὶ τὴν εὐχαρίστησή του ἀπ' τὴν ἁρμονία τῆς μουσικῆς· οἱ τρεῖς αὐτοὶ παράγοντες αἴρουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν *δυσκαμψία* τῆς *ἰδεογράμματης γραφῆς* καὶ καθιστοῦν τὴν σκέψη τῶν *ἐρευνητῶν τους δημιουργικὴ* κι *εὐαίσθητη* στὶς *ἀπαιτήσεις* τῆς *νέας τεχνολογίας*. Φυσικά, ἡ *ἀξιολόγηση* τῶν παραγόντων αὐτῶν δὲν εἶναι ἀντικείμενο αὐτῆς τῆς μελέτης, ἡ ὁποία μόνο τὶς *γενικὲς πολιτικὲς κατευθύνσεις* τῶν ἐπιπτώσεων καὶ τῆς σημασίας τους ἐπὶ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας μελετάει καὶ καταγράφει.

Ἡ Δύση δὲν ἔχει ἐντάξει στὴν φιλοσοφία της καὶ στὴν ψηφιακὴ ἔρευνά της οὐδεμία ἀπ' τὶς ἀρχὲς αὐτές, *ἀκοή*, *τελετουργία*, *μουσικὴ ἁρμονία*· ἀντιθέτως τὶς ἔχει ἀποκλείσει *διαρρήδην*, ἀπ' τὸν *Ἅγιο Αὐγουστῖνο*, πιστὸ συνεχιστὴ τῆς *λατινικῆς σκέψεως* καὶ *μανιχαϊστὴ* στὰ πρῶτα βήματά του, μέχρι τὸν *Καρτέσιο*, τὸν *Κάντ*, τὸν *Ἔγελο* καὶ τὸν *Μάρξ*, τὸν τελευταῖο μὲ τὴν *ἔνταξή του* στὴν *βικτωριανὴ ἠθική*, καὶ μὲ σαφέστατη ἐξαίρεση ἐξ ὅλων αὐτῶν μόνο τοῦ *Μὰξ Βέμπερ* καὶ τῆς σχολῆς του.[98] Ἡ *ἑλληνικὴ ἐμμέλεια* ἀπαξιώθηκε πλήρως στὴν *δυτικὴ σκέψη* κι ὡς *λέξη* ἀκόμη ἐπὶ *ἕναν*

[98] Ὅπου ἀν, σελ. 40, 47-48 καὶ 87, 91-92..

αἰῶνα καὶ περισσότερο κι ἐμφανίσθηκαν οἱ *Γιὰνν Λὲ Κοὺν* καὶ *Στανισλὰς Ντεχαὲν* νὰ ἀνακαλύπτουν τὴν *προσῳδία* καὶ τοὺς *ῥυθμούς*, μὲ ἀναφορὲς στὸν Ἀριστοτέλη, ὡς κάτι νέο, ποὺ πράγματι εἶναι στὴν *λογική τους* μὲ τὴν *γνήσια μορφή τους*, κι ἄκρως ὅμως ἀπαραίτητη γιὰ τὴν *ψηφιακὴ ἔρευνα*· ὡς συμπλήρωμά τους ἦρθε ἡ σύσταση τῆς ἐκδηλώσεως *Festum-π*, μὲ *πρωτοβουλία* τοῦ *Κωνσταντίνου Δασκαλάκη* καὶ τοῦ *Σεντρὶκ Βιλανὶ* κι ἄλλων πολλῶν, στὸ *συμπόσιο 25 Ἰουλίου* μὲ *2 Αὐγούστου 2026* στὰ *Χανιὰ* καὶ μὲ *πληθώρα Εὐρωπαίων διανοητῶν*, μὲ θέμα τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη.

Ἡ *Ἑλλὰς* εἶναι ἡ *μοναδικὴ μᾶλλον δυτικὴ χώρα* ποὺ ἡ *κυβέρνησή της*, μὲ τὸν *πρωθυπουργό της πρῶτο*, ὑποστηρίζειν, μετὰ τὸν *Ναρέντρα Μόντι* τῶν *Ἰνδιῶν* πρὸ ὀλίγων μηνῶν, ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη κι ἡ *διερεύνηση* τῆς *γλώσσης*, τοῦ *λόγου*, στὶς *ἔρευνες* καὶ *ἐφαρμογὴ* τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, διαφοροποιούμενος σὲ μεγάλο βαθμὸ τῆς *ἐπισήμου δυτικῆς ἐσχατολογίας*· μάλιστα ἀνέφερε ὡς παράδειγμα τὶς ἐργασίες τοῦ Κωνσταντίνου Δασκαλάκη καὶ πολλῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐρευνητῶν στὸ *ἐξωτερικὸ* καὶ στὸ *ἐσωτερικό*· στὴν πράξη, αὐτὸ σημαίνει, ὅτι διαφοροποιεῖται ἀπ' τὴν ἐπίσημη ἄποψη τοῦ *ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ* καὶ τῆς *ὑπαγωγῆς* τῆς *ἑλληνικῆς πολιτιστικῆς* καὶ *γλωσσικῆς μας παραδόσεως* στὴν *λατινική*. Ὁ *Κυριάκος Μητσοτάκης*, συμμετεῖχε, ἐπίσης, στὶς *17 Ἰουλίου* σὲ συζήτηση μὲ τὸν Hemant Taneja, διευθύνοντα σύμβουλο τῆς ἑταιρείας *General Catalyst*, στὸ πλαίσιο ἐκδηλώσεως ποὺ διοργάνωσε ἡ *Endeavor Greece* στὴν *Πνύκα*, ἐνῶ στὰ μέσα Σεπτεμβρίου εἶχε γόνιμες συναντήσεις στὴν *Σίλικον Βάλλεϋ* τῆς *Καλιφόρνιας*, μὲ τὴν πληθώρα τῶν Ἑλλήνων ἐρευνητῶν σὲ κορυφαῖες θέσεις τῶν ἐπιχειρήσεών τη;ς. Ὁ πρωθυπουργὸς τόνισε,

> *Κάθε φορὰ ποὺ ἐπανερχόμαστε στὴν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ τόπου, πάντα μὲ ἐκπλήσσει πόσο καινοτόμα ἔννοια ἦταν: οἱ πολῖτες μιᾶς πόλεως-κράτους ἀποφάσισαν νὰ λαμβάνουν οἱ ἴδιοι τὶς ἀποφάσεις τους γιὰ τὸ μέλλον τους, χωρὶς κάποιος δεσπότης, βασιλιᾶς ἢ φαραὼ νὰ εἶναι ἐπικεφαλῆς τους καὶ νὰ ἐνεργεῖ ὡς ἀνώτατη ἀρχή… Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, θὰ τὸ πῶ καὶ πάλι, ἀσχολήθηκαν ἐντατικὰ μὲ τὶς διάφορες πολιτικὲς δομές, τὶς μελέτησαν καὶ εἶχαν πλήρη ἐπίγνωση τοῦ γεγονότος ὅτι καὶ ἡ δημοκρατία ἔχει τὶς δικές της ἀδυναμίες. Ἔχει πλεονεκτήματα, ἀλλὰ ἔχει καὶ ἀδυναμίες… Ἑπομένως, δύο πράγματα μποροῦν νὰ συμβοῦν, καὶ συγχωρέστε με τὴν εὐθύτητα: εἴτε αὐτὲς οἱ ἀποτιμήσεις ἀποτελοῦν φούσκα, εἴτε οἱ βελτιώσεις στὴν ἀποδοτικότητά τους θὰ εἶναι τόσο μεγάλης κλίμακας ποὺ θὰ προκαλέσουν μετατόπιση τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ ὅμοια τῆς ὁποίας δὲν ἔχουμε ξαναδεῖ. Καὶ τὰ δύο σενάρια, λοιπόν, δὲν εἶναι*

ἰδιαίτερα εὐνοϊκά… Ἐπιπρόσθετα, παραλείψαμε νὰ λάβουμε ὑπόψη σημαντικὰ στοιχεῖα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, τὰ ὁποῖα εἶναι πιὸ σημαντικὰ ἀπὸ τὸ ἁπλὸ κέρδος ἢ τὴν οἰκονομικὴ εὐημερία. Ἐννοῶ, ὅλη αὐτὴ τὴν ἔννοια τῆς ἀξιοπρέπειας στὴν ἐργασία, τῆς ταυτότητας καὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦ «ἀνήκειν». Αὐτὰ εἶναι βαθιὰ ριζωμένα στὸ DNA μας. Ἔτσι ἐξελιχθήκαμε ὡς εἶδος. Καὶ αὐτὰ τὰ ζητήματα ἀποκτοῦν καὶ πάλι μεγάλη σημασία. Πιστεύω λοιπὸν ὅτι γιὰ ἐμᾶς, σήμερα, ἡ πρόκληση εἶναι τὸ πῶς θὰ βροῦμε τὴν ἰσορροπία μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο ἄκρων.

Δύο εἶναι οἱ πρῶτες διαπιστώσεις, ἀπ' τὴν ἀναδρομὴν αὐτήν, *πρώτη*, ὅτι πέραν τοῦ *Θουκυδίδου* ἐλαφρῶς καὶ μερικῶν ἄλλων, εἶναι φανερό, ὅτι ἡ *μελέτη* τῆς *ἑλληνικῆς γραμματείας* δὲν ἔχει γίνει ἀπ' τὸ *ἑλληνικὸ πρωτότυπο* καὶ γι' αὐτὸ ἔχει ἰσχυρὴ τὴν *ἐπίδραση* τῆς *δυτικῆς σκέψεως*· δεύτερη, ἀπουσιάζει πλήρως ἡ *ἔννοια* κι ἡ *ἄσκηση* τῆς *μουσικῆς* καὶ περισσότερο τῆς *μουσικῆς ἁρμονίας*. Ἀλλὰ χωρὶς τὴν *ἐμμέλεια* τῆς μουσικῆς ἁρμονίας καὶ τῆς *προσῳδίας* τοῦ *προφορικοῦ λόγου* δὲν ὑπάρχει ἐλεύθερος λόγος, ἑλληνικὸς ἢ ἄλλος, παρὰ ὁ ἀχρεῖος *τυραννικῆς* καὶ *ὑποτακτικῆς νοοτροπίας* τοῦ *φύσει δούλου*· ἡ ψηφιακὴ ἐπανάσταση ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει τὴν ἀνάκτηση τοῦ *ἁρμονικοῦ λόγου*, τοῦ ἑνιαίου λόγου, ὡς *λόγος μέλος ἁρμονία καὶ ῥυθμός*…

Ὁ ψηφιακὸς ἄνθρωπος, τὸ ἐπαναλαμβάνουμε, εἶναι ἀσύμβατος πρὸς τὸν προηγούμενο βιομηχανικό, κι ἀντλεῖ τὶς ρίζες του ἀπ' τὸν *Θαλῆ* τὸν *Μιλήσιο*, ὡς πρῶτο ἀμφισβητήσαντα τὴν *ἱεραρχικὴ* κι *ἱερατικὴ κοινωνία*, *Μεσοποταμίας* κι *Αἰγύπτου*, ἀλλὰ κατὰ τὴν *διδασκαλία* τοῦ *Ὁμήρου*, ὁ ὁποῖος, «*τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν*», μὲ *ἰσότιμες σχέσεις* μὲ τὸν Θεὸ καὶ *ἐμμέλεια*, μέσα ἀπ' *τὴν μουσικὴ ἁρμονία* καὶ τὴν *τραγῳδία*, ὅπως προαναφέραμε ἐκτενῶς· ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς γνησίας κι ἑνιαίας ἑλληνικῆς γλώσσης, μᾶς προσφέρει τὴν διέξοδο ἀπ' τὸ *γενικὸ ἀδιέξοδο*, *θεωρητικὸ* καὶ *πρακτικό*, τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει *ἐλεύθερη* καὶ *δημιουργικὴ σκέψη* ἀπὸ ὅλους, *ἐρευνητές*, *ἐργαζόμενους*, *πολιτικοὺς* καὶ *πολῖτες*, μὲ τὴν *χειραφέτησή τους* ἀπ' τὶς *ἐξαρτήσεις* τῆς *βιομηχανικῆς λογικῆς*, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀποδοχὴ *νέας κλίμακος ἀξιῶν*, πέραν τῆς προηγουμένης *ὁλοκληρωτικῆς* καὶ *μονοσημάντου λογικῆς*, τῆς ἀποκτήσεως πλούτου, ὡς μοναδικοῦ σκοποῦ.

2

Δύσκολα πολὺ συναντᾶς στὴν ἐποχή μας ἄλλον *σύγχρονο ἡγέτη* μὲ *παρόμοια* ἢ *παραπλήσια προβληματική*, μὲ ἐξαίρεση, ὅπως ἀναφέραμε τὸν *Ἰνδὸ πρωθυπουργό*· ἡ αἰχμὴ *ἀμφισβητήσεως* τοῦ *ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ*, ἔστω καὶ ἔμμεση, εἶναι σαφέστατη, καὶ τῆς προεκτάσεώς του μὲ τὸν χριστιανισμό, στὴν *Ὀρθοδοξία* σὲ ἐμᾶς, ἀλλὰ στὰ πλαίσια τῆς δυτικῆς συνεχείας, στὸν *Καθολικισμό*· δηλαδή, φαίνεται ὡς σαφὴς ἐπιδίωξή του, ὅσο δύσκολη κι ἂν εἶναι στὰ θεσμικὰ ὅρια τῆς ἐπισήμου μεταπολιτευτικῆς ἰδεολογίας μας καὶ τῆς προσδέσεώς μας στὸ δόγμα τῆς *ἀμερικανικῆς ἐσχατολογίας*, τῶν *ἀριστερῶν* καὶ *δεξιῶν πολιτικῶν δυνάμεών μας*. Οἱ λόγοι τῆς διαφοροποιήσεως θὰ διεκρινισθοῦν μόνο *ἀπ'* τὸν ἴδιο τὸν *Κυριάκο Μητσοτάκη*, ὅπως γίνεται πάντα στὴν *ἱστορία*, ὁ *ἀρχηγὸς* κρίνει μόνος του, *ἀλλὰ* ἡ διερεύνηση τῶν κινήτρων εἶναι θεμιτή, ἰδιαιτέρως στὴν μεταβατικὴ ἐποχή μας, μὲ τὴν *ἀνάδυση* τοῦ *ψηφιακοῦ ἀνθρώπου*, *ἀσυμβάτου* μὲ τὸν προηγούμενό του *βιομηχανικό*, ὅπως προαναφέραμε πλειστάκις· οἱ *ἀλλαγὲς* τρέχουν μὲ ἐκθετικὴ ταχύτητα, καθὼς οἱ πολλοὶ ἀποδέχονται πλέον, ὅτι ὁ *δυναμικὸς ἄνθρωπος* τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ὁ ψηφιακὸς κι ὁ ἀπερχόμενος βιομηχανικὸς παραμένει *τροχοπέδη*, ἂν καὶ διατηρεῖ ὅμως *ἰσχυρὰ ἐρείσματα*, κυρίως στὴν *δυτικὴ κοινωνία*, ὡς ἁπτὴ ἐπιβεβαίωση τῆς ἀναχρονιστικῆς δομῆς της καὶ τῶν δυσκολιῶν προσαρμογῆς της, γιὰ *ἰδεολογικοὺς* κυρίως *λόγους* κι *ἐνδεοῦς ἀποδόσεως* τῶν *γλωσσῶν της*, ὡς συνεχείας τῆς *λατινικῆς*, μὲ τὶς γραμματολογικὲς καὶ πολιτικὲς δεσμεύσεις της.

Δύο εἶναι οἱ κύριες αἰτίες: *πρώτη*, ἡ *ἔκφραση* τῶν *ἐρευνητῶν μας* τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας, ἐντὸς κι ἐκτὸς Ἑλλάδος, μὲ τὴν δημιουργικὴ μητρική τους γλῶσσα κι ἰδιαιτέρως ἐκείνης τῶν *γιαγιάδων μας*, ὅπως διατηρεῖται *μέσα μας* κι *ἀπορρίψεως* τῆς *τεχνητῆς* καὶ *δουλικῆς νοοτροπίας κοινοβαρβαρικῆς* τῆς *σοσιαλιστικῆς* καὶ *τραμποκομμουνιστικῆς* περιόδου, μὲ τὴν ἀποδοχή της ἀπ' τὶς *ὁμόγνωμες πολιτικὲς δυνάμεις*· *δεύτερη*, ἡ ἀναγνώριση τῆς διακρίσεως φύσει *δημιουργικῶν* καὶ *συνθετικῆς ἱκανότητος γλωσσῶν*, ἁρμοζουσῶν σὲ *ἐλεύθερους ἀνθρώπους* καὶ *ἐνδεῶν* κι *ἀδυνάμων ἐκφράσεως δημιουργικοῦ* κι ἐλευθέρου λόγου, καταλλήλων γιὰ «*ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας καὶ ἄλλης κακίας*» χαρακτῆρες, κατὰ τὸν *Πλάτωνα*.[99] Τὸ πρῶτο γεγονὸς ἀναγνωρίζεται ἀπὸ πολλούς, ὅπως προαναφέραμε, τὸ δεύτερο συζητεῖται εὐρύτατα στὶς *ἀναδυόμενες χῶρες* κι ἰδιαιτέρως στὴν *Κίνα*, μὲ τὴν ἀναφορά τους στὴν

[99] Αὐτόθι, σελ. 23, 28.

διδασκαλία τοῦ *Κομφουκίου* καὶ τοῦ *Λάο Τσέ*· τὸ θεωροῦν ὡς ἀντίβαρο ἔναντι τῆς *δυσκαμψίας* τῆς *ἰδεογραμμάτου γραφῆς*, ἀλλὰ κι ὡς ἔκφραση τῆς δυναμικῆς τῶν γλωσσῶν αὐτῶν στὴν σκέψη τῶν ἀνθρώπων τους καὶ στὴν ἔκφραση τῆς δημιουργικότητός των.

Ὁπωσδήποτε, σὲ ἕνα ἁπλὸ πόνημα δὲν εἶναι εὔκολη ἡ πλήρης ἀνάλυση τοῦ φαινομένου καὶ διὰ τοῦτο περιοριζόμαστε στὴν παρουσίασή του καὶ μόνο… Ἀλλὰ στὴν ἀναμέτρηση τοῦ *ὀρθοδόξου* καὶ τοῦ *καθολικοῦ λόγου*, καθοριστικὴ εἶναι ἡ παρέμβαση τοῦ *Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Φωτίου*, κατὰ τὴν πρώτη διένεξη τῶν δύο ἐκκλησιῶν. ‘’Ἡ καλὴ ἐκμάθηση τῆς *ἑλληνικῆς* κατὰ τὴν περίοδο τοῦ *Βυζαντίου* ἐπιβεβαιώνεται κι ἀπ’ τὸν *πατριάρχη Φώτιο*, ὅταν εἰς τὸ *«Περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας»*, γράφει διὰ τὴν παρανόησιν τῆς φράσεως τοῦ *Εὐαγγελίου*, *«ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται»*:

> *Εἶπεν ὁ Σωτὴρ ὅτι, οὐκ, ἐξ ἐμοῦ λήψεται, ἀλλ’ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται.*

Καὶ προσθέτει λίγο πιὸ κάτω…

> *καὶ γὰρ καὶ παῖδες ἴσασιν ἄρτι φοιτῶντες εἰς γραμματιστοῦ, τὸ μέν, ἐξ ἐμοῦ, αὐτὸν συνεισάγει τὸν προάγοντα τὴν τοῦ λόγου περικοπήν, τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ἕτερον πρόσωπον ἐμφαίνει, ἡνωμένον μὲν δεσμοῖς οἰκειώσεως τῷ εἰπόντι, διάφορον δὲ πάντως τῇ ὑποστάσει.*[100]

Ἡ φράση τοῦ *Ἰησοῦ Χριστοῦ* εἰς τὸ *«Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον»*, εἶναι:

> *Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ λαλήλει ἀφ’ ἑαυτοῦ, ἀλλ’ ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν.*[101]

---

[100] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Νόμους τὰς ᾠδὰς ἡμῖν γεγονέναι», σελ.28. Φωτίου πατριάρχου, «Περί τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας», κεφ. κβ’.
[101] Αὐτόθι, σελ. 28, Καινὴ Διαθήκη, Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, κεφ. ιστ’, παρ. 13-15.

Ἐπιμένει ὁ *Ἰησοῦς* εἰς τὴν φράσιν «*ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται*»· δηλαδή, δὲν χρησιμοποιεῖ τὴν φράσιν, «*ἐξ ἐμοῦ*», ὅπως ἐπρέσβευε ἡ *Καθολικὴ ἐκκλησία*, ὄχι ὅσα ἐγὼ ὁ ἴδιος ἔχω ἐκ τῶν ἰδίων μου, *ἀλλὰ* «*ἐκ τοῦ ἐμοῦ*», *ἀπὸ* ὅσα κατέχω αὐτὴν τὴν στιγμήν, «*ὅσα ἔχει ὁ πατήρ μου*», τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ δικά μου, «*ἐμά ἐστι*», ὡς διαχειριστὴς περισσότερο. Ἡ ἀναφορὰ ἔχει ἕναν καὶ μόνο σκοπό, τὴν ὑπογράμμιση τοῦ ρόλου τοῦ *γραμματιστοῦ* ἀπ' τὸν *μεγάλο πατριάρχη* καὶ μεγαλύτερο ἴσως *ἑλληνιστὴ* τῆς μεσαιωνικῆς ἐποχῆς· ὁ γραμματιστής, ὁ μετρικὸς τῶν ἀρχαίων, ὁ δημοδιδάσκαλος τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐδίδασκε εἰς τὰ παιδιὰ τὰς διαφορὰς αὐτάς, τὰς ὁποίας δὲν ἐδικαιολογοῦντο ἀγνοεῖν οἱ κάτοικοι τῆς *Ρώμης* καὶ ἐπὶ πλέον ἡ *Ἁγία Ἕδρα*.''

Ἐπιπροσθέτως, ''εἰς τὴν μοναδικὴν πραγματεία του… ὁ πατριάρχης ὑπογραμμίζει, μάλιστα μὲ ἔμφαση, τὴν σημασία τῆς μουσικῆς ἁρμονίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπέναντι στὴν δυσκαμψία τῆς λατινικῆς:

> *ἐπείπερ τὸ ἱερὸν τῶν Πατέρων ἡμῶν μάθημα πολλάκις ἡ Λατινὶς φθεγγομένη διὰ τὸ τῆς φωνῆς ἐνδεές τε καὶ τῷ πλάνει τῆς Ἑλληνίδος μὴ συνεπεκτείνεσθαι οὐ καθαρῶς οὐδ' εἰλικρινῶς οὐδὲ περὶ πόδα τοὺς λόγους ἥρμοζε τῷ νοήματι καὶ πολλοῖς παρεῖχε περὶ τὴν πίστιν ἑτεροθρησκείας ὑπόληψιν τῶν ὀνομάτων ἡ στενοχωρία μὴ ἐξαρκοῦσα διερμηνεύειν τῆς διανοίας τὴν ἀκρίβειαν*.[102]

Εἶναι σαφέστατος ὁ *ἐμπνευσμένος ἱεράρχης* καὶ *κορυφαῖος Ἑλληνιστής*:

> *ἐπειδὴ τὸ ἱερὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν μάθημα, τὸ ''Πιστεύω'', πολλάκις ἡ λατινικὴ γλῶσσα στὴν ὁμιλία της, διὰ τὴν (ἐγγενῆ) ἔνδειά της, καὶ τὴν ἄνεση περιπλανήσεων στὶς ἔννοιες τῆς Ἑλληνικῆς, τοῦ νὰ μὴν συναρμόζει οὔτε καθαρῶς οὔτε εἰλικρινῶς οὔτε μὲ ῥυθμὸ τὸν λόγο της, περὶ πόδα, πρὸς τὸ νόημά του, καὶ παρεῖχε ἔτσι πολλὲς εὐκαιρίες γιὰ ἀλλαγὴ τῆς ὀρθῆς πίστεως ἡ στενοχωρία, ἡ δυσκαμψία, τῆς γλώσσης, διότι δὲν ἐξαρκοῦσε τοῦ νὰ διερμηνεύει τὴν ἀκρίβεια τῶν νοημάτων*.

[102] Πατριάρχου Φωτίου, «Περὶ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας», κεφ.πζ, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς, σελ. 34, κ.έ. καὶ «Νόμους τὰς ᾠδὰς ἡμῖν γεγονέναι», σελ. 36, κ.έ, «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 44-45.

Ὅταν λέει ὁ πατριάρχης περὶ πόδα ἐννοεῖ τὸ μέλος, τὴν ἁρμονία καὶ τὸν ῥυθμό, διότι τὸ μέτρο τὸ κρατοῦσαν μὲ τὸ κτύπημα τοῦ ποδός· ὅταν δὲ λέει διὰ «*τὸ τῆς φωνῆς ἐνδεὲς*» τῆς λατινικῆς, ἐπιβεβαιώνει τό, «*διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν*» τοῦ Ἀριστείδου τοῦ Κοϊντυλιανοῦ· οἱ παρατηρήσεις αὐτές, μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ σχίσματος στὴν χριστιανικὴ θρησκεία, περιγράφουν τὴν ὀπτικὴ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.

Μακρὰ ἡ παραδρομή, ἀλλὰ ἀποβλέπει σὲ ἕναν καὶ μόνο λόγο, εἰς τὸ καταδείξαι ὅτι στὴν καθημερινότητα, στὸν προφορικὸ λόγο τῶν ἁπλῶν Ἑλλήνων, δὲν εἶχε χαθεῖ ἡ προσῳδία καὶ τὸ ἐναρμόνιο γένος τῆς μουσικῆς χίλια διακόσια χρόνια περίπου μετὰ τὸν Πλάτωνα. Στὶς περισσότερες ἐν ζωῇ φιλοσοφικὲς σχολὲς δὲν εἶχε καὶ τόσο πρωτεύουσα θέση γιὰ πολλοὺς λόγους· *πρῶτον*, διότι ὁ λόγος τους εἶχε ἀποκοπεῖ ἀπ' τὸν *ζωντανὸ* λόγο τῆς Ἀγορᾶς, δὲν γνώριζαν ἐὰν οἱ ἄνθρωποί της ἦταν ζωντανὰ ἀντικείμενα ἢ «*ἄλλο τι θρέμμα*»· *δεύτερον*, διότι ἡ πεποίθηση αὐτὴ ποὺ σταδιακὰ ἔγινε πίστη, ἐπέβαλε τὸν περιορισμὸ τοῦ λόγου τους στοὺς ῥυθμοὺς τῶν *ὑποτακτικῶν* ἢ τῶν *ἐκλελυμένων* ἀνθρώπων, ἀφοῦ ὅλοι τους σχεδὸν δὲν μετεῖχαν εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ δὲν ἀσκοῦσαν τὸν πολιτικὸ λόγο· *τρίτον*, διότι τοὺς εἶχε γίνει *ἕξις*, *δευτέρα φύσις*, ἡ προσήλωσις πρὸς τὶς ἰδέες τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ ἡ ἀπόλυτη ὑποταγὴ πρὸς τὸν *ἀσιανὸ δεσπότη*, ὅπως ἦταν μιμητές του οἱ βασιλεῖς τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, μὲ προέκτασή τους τοὺς χειροτέρας μορφῆς ῥωμαίους αὐτοκράτορες. Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς ἀπουσιάζουν ἀπ' τὶς φιλοσοφικὲς σχολές, μὲ τὴν ἐξαίρεση τῆς περιπατητικῆς καὶ σὲ αὐτὴν περισσότερο κατὰ τὴν ζωντανὴ παράδοση τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους.''

''Ἕνα χρειάζεται ὑπογράμμιση, τὸ διατὶ οἱ Ἕλληνες γραμματικοί, *Γραικύλοι* οἱ περισσότεροι καὶ *δουλικότατοι* πρὸς τοὺς *Ρωμαίους κυρίους των*, μετέφρασαν καὶ σχολίασαν λεπτομερῶς τὸ σύνολο τῆς *ἑλληνικῆς γραμματείας* στὴν *λατινική*, ἀλλὰ ἠρνήθησαν πεισμόνως μεταφράσαι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἔστω καὶ *μίαν γραμμὴν* τῆς *κλασικῆς* λατινικῆς *γραμματείας*, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς *ρωμαιοκρατίας* καὶ τοῦ *Βυζαντίου*. Μάλιστα, σὲ ὁλόκληρη τὴν βυζαντινὴ γραμματεία δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὴν λατινικὴ γραμματεία. Μετὰ τὴν *ἅλωσιν* τῆς *Κωνσταντινουπόλεως* ἀπ' τοὺς *Φράγκους* κι ἕναν αἰῶνα μετὰ τὴν *ἀνακατάληψή της* ἀπ' τὸν *Μιχαὴλ Η'* τὸν

Παλαιολόγο, ὁ *Μάξιμος Πλανούδης* πρῶτος κι οἱ *ἀδελφοὶ Δημήτριος* καὶ *Πρόχορος Κυδώνης* στὴν συνέχεια ἔκαναν τὶς πρῶτες μεταφράσεις.[103]

Εἶναι σαφέστατη ἡ ἐπισήμανση τῆς διαφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς μὲ τὴν λατινικὴ γλῶσσα, ὡς αὐτονόητη τῆς ἱστορικῆς τους πορείας· ὁ πατριάρχης ἐξυπονοεῖ τὴν ἐπισήμανση τοῦ Ἀριστείδου Κοϊντυλιανοῦ γιὰ τὴν λατινικὴ γλῶσσα,

> *παρὰ γὰρ τοῖς ἐπιφανεστάτοις ἐν μουσικῇ τετύχηκε παραδοχῆς, τοῖς δὲ πολλοῖς ἐστιν ἀδύνατον· ὅθεν ἀπέγνωσάν τινες τὴν κατὰ δίεσιν μελῳδίαν, διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν καὶ παντελῶς ἀμελῴδητον εἶναι τὸ διάστημα ὑπολαβόντες.*[104]

> *Τὸ ἐναρμόνιο γένος τὸ ἀντιλαμβάνονταν μόνο οἱ ἐντρυφεῖς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείαν, ἀλλὰ γιὰ τοὺς πολλοὺς ἦταν ἀδύνατη, ἀκόμη καὶ ἡ κατανόηση τῆς ὑπάρξεώς του· διὰ τοῦτο καὶ ἀπεγοητεύθησαν πλήρως κάποιοι ἐξ αἰτίας τῆς ἐγγενοῦς ἀσθενείας των εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς κατὰ δίεσιν μελωδίας καὶ ἀποφάνθηκαν ὅτι εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατη ἡ μουσικὴ ἀπόδοση τοῦ διαστήματος.''*

Ὁ μέγας Ἑλληνιστὴς μᾶς παρουσιάζει τὴν ἀδυναμία προσεγγίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ἀπ' τοὺς ὁμιλοῦντες τὴν λατινικὴ γλῶσσα, ἐπειδὴ δὲν δύναται καταγράψαι τὴν *κατὰ δίεσιν μελῳδίαν* καὶ τὸ *ἐναρμόνιον γένος* τῆς μουσικῆς, *«διὰ των αὐτῶν ἀσθένειαν»*· ὁπότε ἀδυνατοῦν καὶ ἀσκῆσαι τὴν *ἐλευθέραν πολιτικὴν πρακτικὴν* οἱ *πολῖτες της*, ἐπειδὴ δὲν διαθέτει κι οὔτε ἀπέκτησε *ποτὲ μέλος ἁρμονίαν καὶ ῥυμθόν*, ἡ λατινικὴ στὴν ἱστορικήν της διαδρομήν· ἐὰν συγκρίνουμε μόνο αὐτὲς τὶς τρεῖς παρατηρήσεις μὲ τὴν ἀξίωση στὴν ἐποχή μας τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, ὅπως παρέμβει στὴν λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου καὶ καθορίσει τὶς ἀντιδράσεις του, διαπιστώνουμε, ὅτι εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Ποιὸ εἶναι τὸ πρόβλημα,

> *τῶν ὀνομάτων ἡ στενοχωρία μὴ ἐξαρκοῦσα διερμηνεύειν τῆς διανοίας τὴν ἀκρίβειαν… διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν…*

---

[103] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ὀρθολογισμός, ἀσύμβατος τῆς μουσικῆς ἁρμονίας», σελ. 24.

[104] Ἀριστείδου Κοϊντιλιανοῦ, «Περὶ μουσικῆς», βιβλ. Α', κεφ. 12j, καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαισθησία τῶν Ὀλυμπίων θεῶν», σελ. 30, κ.έ. «Ὁ κεστὸς ἱμάς», σελ. 40, κ. έ., «Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἀπόλλωνος», σελ. 13, κ. έ., «Οἱ φαῦλοι τὴν μουσικήν».

ἡ δυσκαμψία τῆς γλώσσης, τῶν ὀνομάτων -ἀφοῦ ὄνομα ἐκαλεῖτο ἡ γλῶσσα-, ἡ στενοχωρία, δὲν ἐπαρκοῦσε γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς ἑρμηνείας τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου ὁ ὁποῖος διαμορφώνεται εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ὁμιλοῦντος αὐτὸν τὸν λόγον.

Τὴν διαπίστωση τοῦ Ἀριστείδου Κοϊντυλιανοῦ, ὀκτὼ αἰῶνες προηγουμένως, ἐπαναλαμβάνει ὁ πατριάρχης, μὲ μία μεγάλη διαφορά· τὰ *τετρακόσια χρόνια* μετὰ τὴν κατάλυση *ἀπ' τοὺς βαρβάρους* τῆς *Δυτικῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας* χάθηκε *ἀπ' τοὺς λαούς της* κι ἡ *λατινικὴ γλῶσσα* καὶ διατηρήθηκε μόνο στὴν *ἑλληνικὴ Νότια Ἰταλία* καὶ στὴν *Ἀπουλία*, μὲ τὴν μεταφορὰ τῆς *Ἁγίας Ἕδρας* στὴν *Ραβέννα* ἀπὸ ὀλίγους μοναχούς, κέντρου ἑλληνικῆς ἐξουσίας καὶ γλώσσης· μετὰ τὸ χρίσμα τοῦ *Καρλομάγνου*, ὑπὸ τοῦ *πάπα Λέοντος τοῦ Γ'*, ὡς *αὐτοκράτορος* τῆς *Ἁγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας* τοῦ *γερμανικοῦ ἔθνους*, ἄρχισε ἡ ἐκμάθηση τῆς λατινικῆς ὑπὸ τῶν *Καθολικῶν* ἀπὸ τοὺς *Ἕλληνες ἱερωμένους* στὶς ἑλληνικὲς κτήσεις τῆς Ἰταλίας, ἐνῶ κι ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε καλέσει στὸ *Ἄαχεν* πολλοὺς *συμπατριῶτες τους* γιὰ τὴν *σωστὴ ἑρμηνεία* τοῦ *Εὐαγγελίου* καὶ τῆς *Παλαιᾶς Διαθήκης*. Ἄλλωστε, *ἑπτὰ αἰῶνες ἀργότερα* καὶ ὁ *Λούθηρος* ἔκανε τὴν *μεταρρύθμισίν του*, μεταφράζοντας στὰ *γερμανικὰ* τὴν *Καινὴ Διαθήκη*, ἀπ' τὴν ἑλληνικήν, ὡς πλέον *ἔγκυρη γλῶσσα*, κι ὄχι ἀπ' τὰ λατινικὴν τῆς ἐπισήμου Καθολικῆς ἐκκλησίας!

Ὁ *Λούθηρος* πρόβαλε τὸ *προτεσταντικὸ πνεῦμα*, μὲ τὴν ἐπιστροφή του στὴν γνήσια *ἑλληνικὴ γραφὴ* τοῦ λόγου τοῦ *Ἰησοῦ*, ἀλλὰ ὁ *Καλβῖνος* προσέθεσε τὴν *δεσμευτικὴ ἠθική του*, θέτοντας τὰ ὅρια δράσεως τοῦ νέου πιστοῦ, χωρὶς οὐδεμία *δυνατότητα ἀμφισβητήσεως*, αἴροντας ἔτσι τὸν *παραβολικὸ* καὶ *συναινετικὸ λόγο* τοῦ Χριστοῦ, στὰ πλαίσια τῆς *ἀνελεήτου συγκρούσεώς τους* μὲ τὴν *Ἁγία Ἕδρα*· σὲ ἀνάλογη κατάσταση βρίσκεται κι ὁ *δυτικὸς κόσμος* σήμερα μας, ἂν εἶναι ἀκόμη ὑπὸ *ἐνιαία σκέπη*, ἀπέναντι στὴν *ἰσοπεδωτικὴ λογικὴ* τῆς *τεχνητῆς νοημοσύνης*. Ἀποδέχονται τὴν *ἐπιβολὴ ὅρων* στὴν ἐφαρμογή της, ἀλλὰ ἐντὸς τῆς λογικῆς, τῆς *ἀποσπασματικῆς* καὶ *περιστασιακῆς ἐκφράσεως* τῆς *δημιουργικότητος* τῶν *ἀνθρώπων της*, δηλαδὴ τῶν θεσμῶν τῆς *βιομηχανικῆς κοινωνίας* κι ἐκτὸς τῶν δυνατοτήτων τῆς *ψηφιακῆς ἐπαναστάσεως*, ἢ τοῦ *ἐγκλωβισμοῦ της* στὰ γνωστὰ δεσμά. Ἀλλὰ τότε ἐπιταχύνουν τὴν *ὑποδούλωσή τους* στὴν *ὁλοκληρωτικὴ* λογική της καὶ τὴν *ἄμεση καταδίκη τους* σὲ *δεσποτικὰ καθεστῶτα*. Ἀλλὰ οἱ *πολλοὶ ἀντίπαλοί τους* τοῦ *πολυπολικοῦ κόσμου* εὐνοοῦν κι ἐνισχύουν ὁλοψύχως τὰ *δημιουργικὰ πνεύματα*, μὲ *ὁρατὰ ἀποτελέσματα*.

3

Ἡ σύγκριση τῶν δύο γεγονότων ἔχει σημασία· ἡ *σημερινὴ καμπὴ* τῆς *ἱστορίας* εἶναι πολὺ βαθύτερη ἐκείνης τοῦ *πρώτου σχίσματος* τῆς *χριστιανικῆς ἐκκλησίας*. Τὸ σχίσμα ἦταν *ἀναπόφευκτο*, καθὼς οἱ νέες ἱστορικὲς συνθῆκες τῆς *Δυτικῆς Εὐρώπης* τῆς ἐπέβαλαν τὴν *πλήρη ἀπεξάρτησή της ἀπ'* τὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή, ὡς σύστημα ἐξουσίας, *πολιτικῆς* καὶ *θρησκευτικῆς*. Ἡ Ἁγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους εἶχε ὡς *ἀκρογωνιαῖο λίθο* τῆς ἐκκλησίας της τὸν Ποντίφηκα στὴν κορυφή της, *ἀλλὰ* καὶ ὡς *μοναδικὸ ἐγγυητὴ* τῆς *πολιτικῆς της ὀργανώσεως* τὸν *χρισθέντα αὐτοκράτορα*· ὁ *πάπας Λέων Γ'* ἔστεψε στὴν Ρώμη, τὸ 800 μ.Χ., τὸ βασιλέα τῶν *Φράγκων Κάρολο*, ὡς αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος εἶχε ἑνώσει ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τὸ *σκῆπτρον του*, ὅλα τὰ *διάσπαρτα βασίλεια* τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, πλὴν τῆς *μαυριτανικῆς Ἱσπανίας*. Ἡ αὐτοκρατορία θεμελιώθηκε στὰ δύο αὐτὰ στηρίγματα, στὴν Ἁγία Ἕδρα στὴν κορυφή, μὲ τὸ ἀλάνθαστο τοῦ *πάπα*, καὶ στὴν ἀπόλυτη ἐξουσία τοῦ αὐτοκράτορος ὡς ἐκτελεστικοῦ της βραχίονος, τῆς ἱερατικῆς κι ἱεραρχικῆς δομῆς της· ὡς ἀπαραίτητα συμπληρώματα αὐτῶν ἐθεσπίσθησαν σταδιακά, τὸ *φιλιόκβε*, ἡ *ἐκπόρευση* τοῦ *Ἁγίου Πνεύματος* καὶ ἐκ τοῦ *Υἱοῦ*, ἡ ἐπιβολὴ τοῦ ὁποίου προϋπέθετε τὴν *ἀποκοπὴ* τοῦ *Βατικανοῦ ἀπ'* τὴν *ἐξάρτησή του ἀπ'* τὸ *Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο* στὴν ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν χειραφέτηση τῆς λατινικῆς *ἀπ'* τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, *ἀλλὰ* καὶ τὴν *ἄλλη* ἑρμηνεία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ὅπως ἐπιχειρήθηκε *ἀπ'* τὸν *Ἅγιο Αὐγουστῖνο*. Συνοπτικὰ *ἀναφέρονται αὐτά*…

Οἱ δύο *αὐτὲς ἀλλαγὲς* ἦταν *ἀλληλένδετες ἀρρήκτως*, *ἄλλο* ἂν ἐφαρμόσθηκαν σταδιακὰ καὶ ἀναλόγως πρὸς τὴν πνευματικὴ καὶ θεωρητικὴ πορεία τῆς Δύσεως *ἀπέναντι* στὴν *πανίσχυση Βασιλεύουσα* τῆς *Ἀνατολῆς* τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δηλαδὴ στὴν σύγκριση τῆς λατινικῆς μὲ τὴν ἑλληνικὴ *γλῶσσα*· σὲ ἀνάλογη κατάσταση βρίσκεται ἡ ἐπίσημη Δύση σήμερα, μὲ τὴν θεοποίηση τῆς *μαθηματικῆς γλώσσης* τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης *ἀπέναντι* στὸν *μουσικὸ* καὶ *πολυδαίδαλο λόγο* τοῦ *ἐγκεφάλου*, τῆς διανοίας. Τί λέει ὁ Φώτιος,

> *τῶν ὀνομάτων ἡ στενοχωρία, μὴ ἐξαρκοῦσα διερμηνεύειν τῆς διανοίας τὴν ἀκρίβειαν*,

δηλαδή,

ἡ στενότης ἐκφράσεως τοῦ γλωσσικοῦ τους ὀργάνου, ὁλοκλήρου τοῦ συστήματος ροῆς τοῦ λόγου τους, ἀπ' τὴν διάνοια πρὸς τὴν ῥινικὴ κοιλότητα, μέχρι τὴν σύμφυσή της μὲ τὸ πνεῦμα τῶν πνευμόνων καὶ τὴν πρόσκρουσή τους στὴν στοματικὴ κοιλότητα καὶ στὰ χείλη, μὲ τὴν ἀνάμιξη τῆς γλώσσης δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὸ διερμηνεῦσαι τὴν ἀκρίβεια τοῦ λόγου τῆς διανοίας.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης διευκρινίζει πληρέστατα τὸ πρόβλημα τῆς ἀδυναμίας κατανοήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, τῆς διανοίας του, ἀπ' τοὺς λατινόφωνους, ἀποδεχόμενος ἔτσι τὴν διαπίστωση τοῦ Ἀριστείδου τοῦ Κοϊντυλιανοῦ καὶ ἐννοώντας, ὅτι εἶναι ἀδύνατο αὐτὸ ἀπ' τοὺς Λατίνους, διὰ «*τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν*»· ἡ ἄποψή του ἦταν πρακτική, φιλοσοφικὴ φυσικὰ καὶ ἰδιαιτέρως θρησκευτική, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴ μαζί, καθὼς αὐτὴ ἦταν κοινὴ ἄποψη τῶν Βυζαντινῶν σοφῶν, ἀλλὰ κι ἀποδεκτὴ στὴν πλειοψηφία τῶν κατοίκων Ρώμης καὶ Ἰταλίας τῆς ἐποχῆς του.

Ἡ διαφορὰ στὴν ἐποχή μας εἶναι σοβαρώτερη κι ἡ *ἄρση της ἀπείρως δυσκολώτερη*, ἐπειδὴ οἱ *ἰδεολογικὲς ἐξαρτήσεις* τοῦ *δυτικοῦ ἀνθρώπου* εἶναι βαθύτερες καὶ πολυπλοκώτερες σήμερα ἀπὸ ἐκεῖνες τῶν *Φράγκων* τῶν διαδόχων τοῦ *Καρλομάγνου*, ἐνῶ ὁ λόγος τῶν *Ἑλλήνων* τοῦ *πατριάρχου Φωτίου*, ἦταν παγκοσμίως ἀποδεκτός· τὴν *κατὰ δίεσιν μελῳδίαν* καὶ τὴν ἐκφορὰν τοῦ *λόγου τους*, κατὰ *μέλος ἁρμονίαν καὶ ῥυθμόν* τὴν εἶχαν *ἔμφυτη* κι ἀναγνωρισμένη ἐπισήμως, ὅπως διατηρήθηκε καὶ στὴν *δημοτική μας παράδοση*, *ἀλλὰ* ἐξαδυνατεῖ ἡ *δυτικὴ σκέψις* ἀσκῆσαι αὐτὴν καὶ *διὰ τὴν αὐτῆς ἀσθένειαν* καὶ διὰ τὴν ἐπιδείνωσίν της, ἐθισθεῖσα εἰς «*ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας καὶ ἄλλης κακίας ἁρμοζούσας βάσεις*», δηλαδὴ τὴν ἐπὶ αἰῶνας *δουλικῆς νοοτροπίας ὁμιλία της*, χωρὶς τὴν ἐλαχίστη ἔστω ἀντιστάθμιση τῆς *μουσικῆς εὐαισθησίας*. Ἡ ἐπίκληση τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, ἐξυπακούεται, ἔστω κι ἂν δὲν τὴν ἐξειδικεύει, *ἀλλὰ* τοῦ παρέχει τὴν ἄνεση τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς «*ἀσθενείας*» τοῦ Ἀριστείδου Κοϊντυλιανοῦ, ὡς «*στενοχωρία τῶν ὀνομάτων*», δηλαδὴ προσδιορίζει τὴν αἰτία τῆς «ἀσθενείας», ὅτι εἶναι ἡ δυσκαμψία τῆς ἐκφορᾶς τοῦ λόγου, τῆς γλώσσης της, ἀπ' τὴν διάνοια, τὸν ἐγκέφαλο, μέχρι τὴν προφορά της ἀπ' τὰ χείλη πρὸς τὸν ἀκροατή· ὑπονοεῖ φυσικά, ὁ κορυφαῖος Ἑλληνιστής, τὴν βαθύτατη γνώση του τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας κι ἀπὸ πηγὲς ποὺ ἔχουν χαθεῖ στὸ ἐνδιάμεσο.

Ἡ *δευτέρα σοφιστική*, δηλαδὴ ὁ *νεοπλατωνισμός*, δὲν ἐμελέτησε τὸν ρόλο τῆς μουσικῆς ἁρμονίας σὲ *βάθος* στὴν διαμόρφωση τοῦ *λόγου*, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ

συγγραφεῖς του νὰ μὴν ἔχουν κύρια θέση στὴν *μεσαιωνικὴ γραμματεία μας*. ''Ὁ *αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς* κι ὁ *Ἀρχιεπίσκοπος Εὐστάθιος*, δὲν τὸν θεωροῦν ἀξιόλογον, τὸν Πλωτῖνον, ὅπως καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, ἐνῶ ὁ πατριάρχης Φώτιος, τὸν κατατάσσει στοὺς Νεοπλατωνικούς:

> *… Ἐπικουρείους τέ φημι καὶ Στωικούς, καὶ ὅσοι Πλάτωνα μὲν ὑποδύονται καὶ Ἀριστοτέλην, οὐκ ὀρθῶς δὲ τὰ ἐκείνων εἰσηγοῦνται.*[105]

Δὲν μέτρησαν οὐδόλως σχεδὸν στὴν ἑλληνικὴ σκέψη, ὁ *νεοπλατωνισμὸς* κι ἡ *δευτέρα σοφιστική, ἀλλὰ* ἐμεῖς τοὺς *ἀναδείξαμε στὰ τωρινά μας* χρόνια, μὲ τὰ *ἐξ Ἑσπερίας φῶτα!*''

> *Τοὺς Ἐπικουρείους ἐννοῶ καὶ τοὺς Στωικούς, κι ὅσοι τὸν Πλάτωνα ὑποδύονται καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ ὄχι ὀρθῶς εἰσηγοῦνται τὶς ἀπόψεις τους.*

Στὴν περίοδο τῆς ρωμαιοκρατίας πολλοὶ Γραικύλοι ἔχασαν τὴν αἴσθηση τῆς *ἰσηγορίας* καὶ τοῦ *ἁρμονικοῦ λόγου* καὶ περιορίστηκαν στὴν ἁπλῆ καταγραφή τους, χωρὶς διείσδυση στὴν *πολιτική τους διάσταση*, γιὰ λόγους *προσωπικούς*, *ἐσωτερικούς*· ἀφοῦ ζοῦσαν στὴν αὐλὴ τῶν *Ρωμαίων Μαικήνων τους* ἀπεκόπησαν ἀπ' τὴν *ἑλληνικὴ κοινωνία* σὲ μεγάλο βαθμό, ὅπως, ὁ *Ἀριστείδης* ὁ *Κοϊντυλιανός*, ὁ *Διονύσιος* ὁ *Ἁλικαρνασσεύς*, ὁ *Ἀπολλώνιος* ὁ δύσκολος, ἔστω περιστασιακά, ὁ *Ἡρωδιανός*, ὁ *Φιλόστρατος*, ὁ *Πλούταρχος*, διὰ νὰ ἀναφέρουμε μερικοὺς μόνο, ἐνῶ διατήρησαν τὴν ἐπικοινωνία τους μὲ τὸν *ζωντανὸ ἑλληνικὸ λόγο* καὶ μετέφεραν τὴν *δυναμική του* στὰ *γραπτά τους*, ἀκόμη καὶ χωρὶς τὴν ἄσκηση τῆς ἰσηγορίας· *ἀλλὰ* αὐτούς, στὴν κατηγορία τῶν ὀρεινῶν καὶ νησιωτῶν, ἐπικαλεῖται σαφέστατα ὁ μέγας πατριάρχης, ἐνῶ ὁ *αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς* γνώρισε προσωπικὰ τὴν «*ἄκραν ἀτθίδαν*», κατὰ τὴν παραμονή του εἰς *Ἀθήνας*, εἰς τὴν Μεσογαίαν, ὅπου ἀναφέρει ὅτι ὡμιλεῖτο στὴν περιοχὴ αὐτὴ ὁ Φιλόστρατος, καθὼς ἦταν ἀρκετὰ διορατικὸς καὶ ἐγκρατὴς τῆς τότε πραγματικότητος. Πάντως, ὅλοι τους ἀρνήθηκαν, ὅπως προαναφέραμε, τὴν μετάφραση στὰ ἑλληνικὰ καὶ μιᾶς γραμμῆς λατινικῆς γραμματείας…

---

[105] Πατριάρχου, Φωτίου, «Μυριόβιβλος, 172α12-14, Ἱεροκλέους βιβλίον, (ἀρ. 214) «περὶ προνοίας καὶ εἱμαρμένης», τοῦ Ἱεροκλέους, ζήσαντος περὶ τὸ 600 μ.Χ. καὶ εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ ἰσοπεδωτικὴ λογική», σελ. 9, «Ἡ παρέμβασις τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς», σελ. 34.

4

Οἱ *Γάλλοι*, *Γιὰνν Λὲ Κοὺν* καὶ *Στανισλὰς Ντεχαὲν* ἐπιστρέφουν στὴν μελέτη τῆς *ἑλληνικῆς γραμματείας*, μὲ συγκεκριμένες ἀναφορὲς στὸν Ἀριστοτέλη, κι ὄχι στὶς γενικόλογες τῶν *δυτικῶν ἀκαδημαϊκῶν κύκλων* τῶν τελευταίων αἰώνων· ἀλλά, παραμένει ἕνα ἀλλά, στὸ πρόβλημα τῆς *ἐπικοινωνίας* τῶν *ἐρευνητῶν* μὲ τὸν *ἐγκέφαλο*, τοῦ ὁποίου ἔχουν μελετήσει τὴν λειτουργία του, τοὺς *νευρῶνες*, τὶς *συνάψεις*, τὰ *γάγκλια*, ἀλλὰ δὲν βρίσκουν τοὺς *τρόπους ἐπικοινωνίας μαζί του* ὡς σύνολο, οὔτε φυσικὰ καὶ τὰ *κέντρα συντονισμοῦ* τῶν μερῶν του. Ὁ συμπατριώτης μας *Ντέμης Χασάμπης* ἔχει κάνει σημαντικὴ πρόοδο στὴν μελέτη τῶν *πρωτεϊνῶν*, γιὰ τὴν ὁποία ἔχει κερδίσει καὶ τὸ *βραβεῖο Νόμπελ*, ἐνῶ ἀνέλαβε καὶ τὸ τμῆμα ἐρευνῶν τῆς *Google*, γιὰ τὸν κλάδο αὐτόν, τὴν ἐπικοινωνία τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης μὲ τὸν ἐγκέφαλο, μὲ τὴν διάνοια, τὴν ἀξιολόγηση τῶν πολλῶν παραμέτρων, στὸν ἀγῶνα δρόμου γιὰ τὴν *ἐφεύρεση* νέων ἀλγορίθμων κι *ἐπικρατήσεώς της* στὸν ἀνταγωνισμό της μὲ τοὺς ἀντιπάλους της, ἀλλὰ κι ὡς βοήθεια στὴν *ἐπέκταση* τῶν *πολυεθνικῶν*.

Ἡ *παρέμβαση* ἐκ μέρους μας στὸ θέμα αὐτὸ εἶναι *ἀδιανόητη* ἐκ πρώτης ὄψεως, καθὼς συμβαίνει νὰ εἴμαστε ἐντελῶς ἄσχετοι μὲ τὴν ἴδια του τὴν φύση· σὲ δύο ὅμως παραπλήσιες πτυχές του μποροῦμε νὰ προσθέσουμε τὶς *σκέψεις μας*, στὸ πῶς πραγματεύονται ὁ Ἀριστοτέλης κι ὁ Πλάτων τὸ θέμα τῆς *λειτουργίας* τῆς *διανοίας*, τοῦ *ἐγκεφάλου*, στὴν ἐκφορὰ τοῦ λόγου, καὶ στὴν δυνατότητα *διευκολύνσεώς της* ἀπ' τὶς διάφορες γλῶσσες, ὅπως ἐμφανίζεται στὴν ἐποχή μας.

Οἱ *Ἕλληνες* εἶχαν τὴν πεποίθηση, ὅτι ἡ *ἐξέλιξη* τῆς *ζωῆς* εἶναι κοινὴ στοὺς *ἀνθρώπους*, στὰ ζῶα καὶ στὰ *φυτά*, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ παρὰ τὴν πίστη τους γιὰ τὴν ἐξέλιξή τους, μὲ ἀρκετὰ *χάλαρη ἐξάρτηση* ἀπ' τοὺς *θεούς τους*:

> *Ἀφοριστέον ἄρα τήν τε θρεπτικὴν καὶ τὴν αὐξητικὴν ζωήν. Ἑπομένη δὲ αἰσθητική τις ἂν εἴη, φαίνεται δὲ καὶ αὕτη κοινὴ καὶ ἵππῳ καὶ βοῒ καὶ παντὶ ζώῳ. Λείπεται δὴ πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. Τούτου δὲ τὸ μὲν ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ, τὸ δ' ὡς ἔχον καὶ διανοούμενον.*[106]

[106] Ὅπου ἀν, σελ. 30, 31, 32.

Ἑπομένως, ἐξαιρώντας τὴν θρεπτικὴ καὶ τὴν αὐξητικὴ ζωή. Τότε ἑπομένη δύναται εἶναι αἰσθητική τις ζωή, ὅπως αὐτὴ φαίνεται κοινὴ καὶ σὲ ἵππο καὶ βοῦν καὶ σὲ κάθε ζῶο. Ἀπουσιάζει καὶ κάποια πρακτική τις τοῦ λόγον ἔχοντος. Αὐτοῦ τοῦ λόγον ἔχοντος, ἕνα μέρος πράττει ὡς ὑπάκουον εἰς τὸν ἐκφέροντα τὸν λόγον, ἐνῶ ἕνα ἄλλο μέρος ἀντιδρᾶ ὡς ἔχον ἰδικόν του λόγον καὶ ὡς αὐτονομούμενον, διανοούμενον.

Στὴν πράξη δὲν διαφέρει καὶ πολὺ ἀπ' τὴν *σύγχρονη θεωρία* τοῦ *Δαρβίνου*, ἀλλὰ μὲ τὴν βεβαιότητα *ἀνυπαρξίας θρησκευτικοῦ* ἢ *ἰδεολογικοῦ δόγματος* στὴν θρησκεία τους· ἄλλωστε, τὸν ἴδιο τρόπο ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου περιγράφει κι ὁ Σοφοκλῆς:

Πολλὰ τὰ δεινὰ κοὐδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει.

Ταυτοχρόνως, τὸ γεγονὸς εἶναι, ὅτι οἱ *φιλόσοφοί μας* καὶ οἱ *ἰατροί μας* εἶχαν ἐντρυφήσει ἀρκετὰ καὶ μᾶλλον διεισδυτικότερον ἀπ' τοὺς σημερινοὺς σοφοὺς στὴν *λειτουργία* τοῦ *ὅλου συστήματος*, *ἀκοῆς*, *διανοίας*, *λόγου*, *ρινικῆς κοιλότητος*, *πνεύματος* ἐκ τῶν *πνευμόνων*, *σχήματος στόματος*, *θέσεων γλώσσης* καὶ *ὀδόντων* στὴν ἐκφορὰ τοῦ λόγου, ὡς *γλῶσσα* καὶ *λέξεις*·[107] δὲν διέθεταν *μαθηματικὲς ἐξισώσεις* καὶ *ὑπερθετικὲς ταχύτητες λειτουργίας* τῶν *μηχανῶν τους*, κι οὔτε τοὺς ἐνδιέφερε αὐτὸ καὶ τόσο πολύ, ἀλλὰ εἶχαν *πλήρη ἐπίγνωση* τῆς *πολυπλεύρου δημιουργικότητος* τῆς *σκέψεώς τους*, τῆς *διανοίας τους*, ὅπως καὶ τῆς ἀσκήσεως τῆς *μουσικῆς ἁρμονίας*, τοῦ *ἐμμελοῦς λόγου τους*, γιὰ τὴν συναγωγὴ τῶν συμπερασμάτων τους. Ἀλλὰ ἂς μὴν ξεχνοῦμε καὶ τὸν *ὑπολογιστὴ* τῶν *Ἀντικυθήρων!* Ὁ λόγος μετροῦσε πρῶτα…

Ὁπωσδήποτε, ἡ μελέτη μας εἶναι *ἐνδεικτικὴ* καὶ *παραινετικὴ* πρὸς τοὺς εἰδικοὺς ἐρευνητές, ὅπως ἐμβαθύνουν στὴν ἔρευνά τους καὶ διευρύνουν τὸ ἀντικείμενό τους, πέραν τῆς *περιορισμένης ὀπτικῆς* τῆς *μονοσημάντου λογικῆς*· αὐτὸ εἶναι τὸ κύριο θέμα τῆς ἐποχῆς μας. Τὸ ἔχουμε ἐπαναλάβει πολλὲς φορές, ἡ *διαφορὰ σκέψεως*, *πολυσημάντου* καὶ *μονοσημάντου λογικῆς* τῶν δύο ἀνθρώπων, εἶναι ἡ κύρια αἰτία τῆς *ἀδυναμίας* τῶν νεωτέρων τῆς *δυτικῆς παραδόσεως* εἰς τὸ κατανοῆσαι τὸν τρόπο σκέψεως τοῦ ψηφιακοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἀπαιτήσεών του, ὡς *ἀσυμβάτου* μὲ τὸν *βιομηχανικόν*· πρόκειται γιὰ *δύο ἐντελῶς διαφορετικοὺς τύπους ἀνθρώπων*, μὲ μόνο κοινὸ χαρακτηριστικό τους τὴν *διαδοχή τους* εἰς τὸν *κλεινὸν πλανήτην*. Ὁ

[107] Ὅρα, Πλάτωνος, «Θεαίτητος», 202βγ, 209β, Ἀριστοτέλους, «Περὶ Ποιητικῆς, (1456β30-35)

ἐγκλωβισμὸς τοῦ ψηφιακοῦ ἀνθρώπου στὴν λογικὴ τοῦ βιομηχανικοῦ, μὲ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη καὶ τὴν μαθηματικὴ λογική της, αἴρει τὴν *ἴδια του* τὴν *ὑπόστασιν* καὶ τὸν ὁδηγεῖ σὲ *τέρας* τῆς *φύσεως*, ἀλλὰ καὶ σὲ πλήρη ἐξαφάνιση τοῦ *ἐλευθέρου* καὶ *δημιουργικοῦ ἀνθρώπου*, τοῦ *πολίτου*, μὲ τὴν *μουσικήν του ἁρμονίαν*, ὡς συνεχιστοῦ τῶν μεγάλων στιγμῶν τῶν *δημιουργικῶν* καὶ *ἐλευθέρων κοινωνιῶν της*.

Τὰ ἐμπόδια εἶναι πολλά, μὲ πρῶτο τὴν *ἱερατικὴ* καὶ *ἱεραρχικὴ δομὴ* τῆς δυτικῆς κοινωνίας, ὅπως τὸ ἔχουμε ἀναλύσει διεξοδικά, μὲ *ὑπόβαθρό της* τὶς *συντεχνιακὲς ὀργανώσεις*, ἐν ὀνόματι τῆς *ὁλοκληρωτικῆς ἰδεολογίας τους*, ὡς προέκταση τῆς *χριστιανικῆς*, ποὺ ἀσκοῦν ἀποκλειστικὸ ἔλεγχο τῆς χώρας τους· γνωστὰ αὐτά, ὡς ὑπενθύμισή τους ἀναφέρονται. Οἱ ἔρευνες τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδιαιτέρως πρώτου τοῦ *Ἀριστοτέλους* προϋποθέτουν καὶ ἀποδέχονται τὸν *ἐλεύθερο ἄνθρωπο*, τὸν *πολίτη*,

> *ὡς τὸν μετέχοντα κρίσεως καὶ ἀρχῆς*,

κι ὡς τὸν πρωτεργάτη τῆς νέας ἐποχῆς, τὸν *αὐτόνομο πολίτη*.

Εἰς τὰ *Φυσικὰ* καὶ εἰς τὰ *Μικρὰ Φυσικά*, ἐντοπίζουμε τὶς καλύτερες παρατηρήσεις, συνοπτικές κι ἐνδεικτικὲς μόνο, *ἀλλὰ* αὐτὲς καταγράφουν τὴν συλλογιστικὴ τῶν προγόνων μας· εἰς τὸν *ἐγκέφαλον*, εἰς τὴν *διάνοιαν*, λαμβάνονται οἱ *ἀποφάσεις* τοῦ *ἀτόμου*, εἰς τὰ διάφορα κέντρα του κι ἐκεῖνα δίδουν τὰς *ἐντολὰς ἐκτελέσεώς των* εἰς τὰ ἄλλα ὄργανα τοῦ ἰδίου, μὲ πρῶτον τὸν *λόγον του* διὰ τῆς γλώσσης του πρὸς τοὺς *τρίτους*, ἢ στὸ *ἐσωτερικό του* πρὸς τὰς χεῖρας, τοὺς πόδας ἢ ἄλλας κινήσεις του. Κρίνεται ὅμως ἀπαραίτητη ἡ παράθεση στὴν ἀρχὴ τῆς ἐννοίας τῆς ψυχῆς:

> *Ἀναγκαῖον ἄρα τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι ὡς εἶδος σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. ἡ δ' οὐσία ἐντελέχεια… διὸ ψυχὴ ἐστιν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. τοιοῦτο δέ, ὅ ἂν ᾖ ὀργανικόν… εἰ δή τι κοινὸν ἐπὶ πάσης ψυχῆς δεῖ λέγειν, εἴη ἂν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ. διὸ καὶ οὐ δεῖ ζητεῖν εἰ ἕν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὥσπερ οὐδὲ τὸν κηρὸν καὶ τὸ σχῆμα, οὐδ' ὅλως τὴν ἑκάστου ὕλην καὶ τὸ οὗ ὕλη. τὸ γὰρ ἕν καὶ τὸ εἶναι ἐπεὶ πλεοναχῶς λέγεται, τὸ κυρίως ἡ ἐντελέχειά ἐστιν… τὸ δὲ τί ἦν εἶναι οὐκ ἔχει ὕλην τὸ πρῶτον· ἐντελέχεια γάρ.*[108]

[108] Ἀριστοτέλους, "Περὶ Ψυχῆς», βιβλ. Α', κεφ. β', (412α20-22, 28-30, β4-9), «Μετὰ τὰ φυσικά», Βιβλ. ΙΒ' κεφ. η', 1074α35-36), μετάφραση δική μου.

Ὁ Σταγειρίτης καθιστᾶ σαφέστατο ἕνα θέμα, τὸ *ἕν* καὶ τὸ *εἶναι*, εἶναι κυρίως ἕνα πρᾶγμα, ἡ *ἐντελέχεια*, ἡ *ἄμεση σύνδεση* τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν μὲ τὸν *ὀργανικὸν κόσμον*, μὲ τὸ *σῶμα μας*, μὲ τὴν *οὐσία* τῆς *ὑπάρξεώς μας*· ἐμμέσως πλὴν σαφῶς τὸ ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ σὲ ὅλες τὶς ἀναφορές του καὶ στὰ ἄλλα συγγράμματά του, ἀλλὰ εἰς τὸ «*Περὶ Ψυψῆς*», τὸ καθιστᾶ εὐκρινέστερο, ὅπως καὶ εἰς τὸ «*Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων*», ἂν καὶ δὲν εἶναι τῆς στιγμῆς ἡ λεπτομερὴς ἀνάλυσή τους,

> *Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν τὸ νὰ δεχθοῦμε, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι οὐσία ὡς εἶδος σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος… διὰ τοῦτο ψυχὴ εἶναι ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. τοιοῦτο δέ, ὅ,τι κι ἂν εἶναι (αὐτὸ) εἶναι ὀργανικόν… ἐὰν εἶναι κάτι τι κοινὸ εἰς ἑκάστην ψυχὴν ποὺ ὀφείλουμε νὰ καταγράψουμε, αὐτὸ θὰ εἶναι ἡ ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ. διὰ τοῦτο καὶ δὲν πρέπει νὰ ζητεῖται ἐὰν εἶναι ἕνα ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὅπως οὔτε διὰ τὸν κηρὸν καὶ τὸ σχῆμα του, οὔτε γενικὰ διὰ τὴν ὕλην ἑκάστου πράγματος καὶ τὸ ἀπὸ ποιὰ εἶναι ὕλη. τοῦ ἕν λοιπὸν καὶ τοῦ εἶναι, ἐπειδὴ λέγεται πολλαχῶς, ἡ κυρίως (οὐσία) εἶναι ἡ ἐντελέχειά τους… τὸ δὲ τί ἦν εἶναι οὐκ ἔχει ὕλην τὸ πρῶτον· ἐντελέχεια γὰρ ἡ ἀποστολή του….*

Δύσκολη ἡ παρεκβολή, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ μία ἀπ' τὶς *κρισιμότερες* τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀπ' τὶς *θεμελιώδεις* τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας· ἂς μὴν ξεχνᾶμε ὅμως, ὅτι συγκαταλέγεται ἐπίσης, κι ὡς ἐνδεικτικῶς, ὡς μία ἀπ' τὶς πιὸ ἀγνοημένες θέσεις τοῦ φιλοσόφου καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας γενικότερα, σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν *δυτικὴ σκέψη*, ἐνῶ ἀπαξιώνει αὐτὴ ἡ θέση πλήρως τὴν ἀντίληψη τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν θεωρία τοῦ μονοσημάντου ὀρθολογισμοῦ της.

Τὸ ἑπόμενο ζήτημα εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ *πόσα* εἶναι τὰ *μέρη* τῆς *ψυχῆς* κι ἂν εἶναι εὔκολη ἡ *καταμέτρησή τους*, ἔστω καὶ στὴν πρόχειρη δική μας μελέτη,

> *ἔχει δὲ ἀπορίαν εὐθὺς πῶς τε δεῖ μόρια λέγειν τῆς ψυχῆς καὶ πόσα. τρόπον γάρ τινα ἄπειρα φαίνεται, καὶ οὐ μόνον ἅ τινες λέγουσι διορίζοντες, λογιστικὸν καὶ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν, οἱ δὲ τὸ λόγον ἔχον καὶ τὸ ἄλογον… ἔτι δὲ τὸ φανταστικόν, ὃ τῷ μὲν εἶναι πάντων ἕτερον, τινὶ δὲ τούτων ταὐτὸν ἢ ἕτερον, ἔχει πολλὴν ἀπορίαν, εἴ τις θήσει κεχωρισμένα μόρια τῆς ψυχῆς. πρὸς δὲ τούτοις τὸ*

ὀρεκτικόν, ὃ καὶ λόγῳ καὶ δυνάμει ἕτερον ἂν δόξειεν εἶναι πάντων. καὶ ἄτοπον δὴ τοῦτο διασπᾶν· ἔν τε τῷ λογιστικῷ γὰρ ἡ βούλησις γίνεται, καὶ ἐν τῷ ἀλόγῳ ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός· εἰ δὲ τρία ἡ ψυχή, ἐν ἑκάστῳ ἔσται ἡ ὄρεξις.[109]

Ἀνακύπτει δὲ ἡ ἀπορία, πῶς θὰ ὀνομάσουμε τὰ μόρια τῆς ψυχῆς καὶ πόσα. ἐπειδὴ τρόπον τινα ἄπειρα φαίνονται, κι ὄχι ὅσα μερικοὶ λέγουν ὀνοματίζοντα, λογιστικὸν καὶ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν, οἱ δὲ τὸ λόγον ἔχον καὶ τὸ ἄλογον... ἐπὶ πλέον τὸ φανταστικόν, πρὸς τὸ ὁποῖο τὸ μὲν εἶναι (τοῦ ἀνθρώπου) ὅλων διάφορον εἶναι, πρὸς ποίων λοιπὸν ἐξ αὐτῶν εἶναι ταὐτὸν ἢ ἕτερον, θέτει αὐτὸ πολλὲς ἀπορίες, ἐὰν κάποιος θέσει κεχωρισμένως τὰ μόρια τῆς ψυχῆς. ἐπιπροσθέτως τούτων εἶναι τὸ ὀρεκτικόν, τὸ ὁποῖο καὶ λόγῳ καὶ δυνάμει πιστεύεται ὅτι εἶναι διαφορετικὸ ἁπάντων. καὶ εἶναι ἄτοπο αὐτὸ νὰ τὸ διασπᾶς· καὶ εἰς τὸ λογιστικὸ λοιπὸν ἐγαθίσταται ἡ βούλησις, καὶ εἰς τὸ ἄλογο ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός· ἐὰν εἶναι τρία λοιπὸν τὰ μόρια ἡ ψυχή, εἰς ἕκαστον ὑπάρχει ἡ ὄρεξις.

Δύσκολη καὶ *πειραματικῆς μορφῆς* ἡ *ἀπόδοσις*, καθὼς τὸ ἀντικείμενό μας δὲν εἶναι ἡ ἔννοια τῆς *ψυχῆς*, *ἀλλὰ* τὸ *πῶς* οἱ *πρόγονοί μας* κι ἰδιαιτέρως ὁ *Ἀριστοτέλης* συνέδεαν τὴν *λειτουργία* τῆς ψυχῆς μὲ τὴν *πολιτικὴ πρακτικὴ* τοῦ *ἀνθρώπου*· μὲ ἄλλα λόγια, ἀπὸ *ποῦ* καὶ *πῶς* ἐκπηγάζει ἡ *βούληση* τοῦ ἀνθρώπου καὶ πῶς αὐτὴ ἐκδηλώνεται ὡς *ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ* ἢ ὡς *δουλική*· ἢ καὶ ἀντιστρόφως τὸ πῶς ὁ *ἐλεύθερος*, *διαλεκτικός*, *παραινετικὸς* καὶ *παραβολικὸς* λόγος ἐπηρεάζει τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἀκροατή, ἢ κι ὁ *δεσποτικός*, *αὐταρχικὸς* ἢ *κατηγορηματικὸς* λόγος.

διὸ καὶ οὐ δεῖ ζητεῖν εἰ ἕν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ὥσπερ οὐδὲ τὸν κηρὸν καὶ τὸ σχῆμα, οὐδ' ὅλως τὴν ἑκάστου ὕλην καὶ τὸ οὗ ὕλη. τὸ γὰρ ἕν καὶ τὸ εἶναι ἐπεὶ πλεοναχῶς λέγεται, τὸ κυρίως ἡ ἐντελέχειά ἐστιν.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπιμένει, ὅτι εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐντελέχεια, ἡ *λειτουργικότης*, εἶναι τὸ οὐσιαστικό, εἰς τὸ πῶς λειτουργοῦν, ἐπικοινωνοῦν μεταξύ τους τὰ *διάφορὰ ὄργανά του*, δι' αὐτὸ λέει,

οὐ δεῖ ζητεῖν εἰ ἕν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα», ὅτι «*δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ζητεῖται, ὅτι εἶναι ἕνα πρᾶγμα ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα*», «*ὥσπερ οὐδὲ τὸν κηρὸν καὶ τὸ σχῆμα,*

[109] Αὐτόθι, Βιβλ. Γ', κεφ. θ', (432α23-27, 432 β1-8) καὶ «Ἠθικὰ Εὐδήμεια», Βιβλ. Α', κεφ. α', (1185)

οὐδ' ὅλως τὴν ἑκάστου ὕλην καὶ τὸ οὗ ὕλη», «ὅπως οὔτε διὰ τὸν κηρὸν καὶ τὸ σχῆμα του, οὔτε γενικὰ διὰ τὴν ὕλην ἑκάστου πράγματος καὶ τὸ ἀπὸ ποιὰ εἶναι ὕλη». «τὸ γὰρ ἕν καὶ τὸ εἶναι ἐπεὶ πλεοναχῶς λέγεται, τὸ κυρίως ἡ ἐντελέχειά ἐστιν». «τοῦ ἕν λοιπὸν καὶ τοῦ εἶναι, ἐπειδὴ λέγεται πολλαχῶς, ἡ κυρίως (οὐσία) εἶναι ἡ ἐντελέχειά του.

Ἡ ἐντελέχεια, ἡ λειτουργικότης ἀκριβῶς, μεταξὺ τῶν ὀργάνων τοῦ σώματος εἶναι τὸ *ἀντικείμενο* γιὰ τὴν *μελέτη* τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἑκάστου ζώου κι ὄχι ἡ *ἀποστολὴ ἑκάστου μέρους* τοῦ ὀργανισμοῦ· γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο, τὸ νὰ ἀναζητᾶ κανεὶς «*εἰ ἕν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα*», «*ἐὰν εἶναι ἕνα ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα*», ἀφοῦ ἡ λειτουργικότης τους, ἡ *ἐντελέχειά τους*, εἶναι μία καὶ ἡ αὐτή, ὁπότε καὶ ἡ *ψυχὴ* μὲ τὴν *διάνοιαν* θεωρεῖται ἕνα καὶ τὸ αὐτό, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν ἐντελέχειά τους· ἡ μεγάλη διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὴν *διαφοροποίηση* τῆς ἐντελεχείας μεταξὺ τοῦ *ἐλευθέρου πολίτου* καὶ τοῦ *δουλικῆς νοοτροπίας ἀνθρώπου*, τοῦ *ἐμμελοῦς* καὶ τοῦ *ἀμελοῦς*. Στὸ σημεῖο αὐτὸ διαφοροποιεῖται πλήρως ἀπ' τὴν ἐπίσημη διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος, ἂν καὶ δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ φορά· ἡ ὑπογράμμιση αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴν καθοριστικὴ διαφορὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων γιὰ τὴν ψυχὴν ἢ τὴν διάνοιαν, γιὰ τὴν λειτουργία της καὶ τὶς συνδέσεις της μὲ τὰ ἄλλα ὄργανα τοῦ σώματος κι ἰδιαιτέρως τὶς *αἰσθήσεις*, ἀπ' τὶς ὁποῖες ἀντλεῖ τὰ *μηνύματα* τοῦ *ἐξωτερικοῦ κόσμου* καὶ πρὸς τὶς ὁποῖες διαβιβάζει τὶς ἀπαντήσεις της πρωτίστως διὰ τοῦ λόγου της, διὰ τῆς γλώσσης της. Ἄλλωστε, κι ὁ Στανισλὰς Ντεχαὲν στὶς τελευταῖες ἔρευνές του ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀνάγκη μελέτης τῆς προσῳδίας ἑκάστης γλώσσης, προβάλλων ἔτσι τὶς προσπάθειές του μελέτης τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Οἱ διαφορὲς μὲ τὴν δυτικὴ φιλοσοφία τῶν ἡμερῶν μας, *χάος ἀπροσμέτρητο*, ὅπως τὶς ἔχουμε παρουσιάσει στὸ πόνημά μας, μὲ ἐπαρκῆ ἔκταση γιὰ τὸ ἀντικείμενό μας, καὶ σὲ ἄλλες «ἀναλύσεις»· οἱ *τωρινὲς ἐπισημάνσεις* ἀποβλέπουν στὴν ὑπογράμμιση, ἀφ' ἑνὸς τῶν *τεχνικῶν δυσκολιῶν* τῶν *ἐρευνητῶν* τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης ἰδιαιτέρως, οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἀπ' τὶς *ἰδεολογικὲς προκαταλήψεις των*, ὡς *ὑποτακτικῶν φορέων* τῶν *ἀνωτέρων θρησκευτικῶν* ἢ *πολιτικῶν ἀρχῶν τους*, μαζὶ μὲ τὰ ἐμπόδια, ἀφ' ἑτέρου, τοῦ λόγου των, τῆς γλώσσης των, ἐκπηγάζοντα ἀπ' τὶς ἱστορικὲς καὶ πολιτιστικές των ρίζες καὶ συνοδευόμενα ἀπ' τὴν *ἐμφανῆ ἀδυναμία χειραφετήσεώς των* ἐξ αὐτῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπικοινωνία ἀλγορίθμων καὶ διανοίας, ἔχουμε ἐξετάσει συστηματικὰ τὸ πρόβλημα τῶν τεχνικῶν δυσκολιῶν ἀνωτέρω κι ἔχουμε ἀπαντήσει πειστικότατα, πιστεύουμε, στὸ ὅτι εἶναι ἀδύνατη ἡ ἐπικοινωνία τῆς *μαθηματικῆς λογικῆς* τῶν *ἀλγορίθμων*, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ *Γιὰννν Λὲ Κοὺν* καὶ *Στανισλὰς Ντεχαὲν* κι ἄλλοι συνάδελφοί τους, μὲ τὸν *ἐγκέφαλον*, μὲ τὴν *διάνοιαν*, γιὰ κάθε ἄνθρωπο· ἔτσι ὁ δουλικῆς νοοτροπίας καὶ τυραννικὸς φύσει εἶναι πρόσφορος στὴν ἀποδοχὴ ἐντολῶν *γραμμικῆς* λογικῆς τῶν *ἀλγορίθμων*, ἀλλὰ μόνο σαφῶν ἐντολῶν, χωρὶς δική του σύνθετη σκέψη φύσει, ἐνῶ ὁ ἐλεύθερος ἀπορρίπτει διαρρήδην κάθε ἐντολὴ ἔστω καὶ ἔμμεση κατηγορηματικῆς λογικῆς. Αὐτοὶ δείχνουν ὅτι ἔχουν χειραφετηθεῖ ἀρκετὰ ἀπ' τὴν βιομηχανικὴ λογικὴ κι ἀναζητοῦν τὸν *νέο βηματισμό τους* στὴν *γνήσια ἑλληνικὴ φιλοσοφία* καὶ ἄλλης *ἀναδυομένων λαῶν*, πέραν τῶν *δεσμῶν* τοῦ *ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ*. Περιττὴ μᾶλλον εἶναι ἡ ἐπανάληψη τῶν θέσεών τους…

Τὸ δεύτερο θέμα εἶναι *ἐσωτερικὸ ἑκάστου ἐρευνητοῦ* καὶ ἑκάστου *χρήστου* τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας καὶ συνδέεται εὐθέως μετὰ τῆς *ἐθνικῆς καταγωγῆς του* καὶ τῆς *πολιτιστικῆς του ὑποστάσεως*· δηλαδὴ τοῦ πῶς ἀσκεῖ τὴν πρακτική του κατὰ τὴν χρήση τοῦ ψηφιακοῦ μέσου, στὴν ἐπικοινωνία του μαζί του, δηλαδὴ μὲ τὴν *γλῶσσα του*, τὸν *λόγο του*, ὡς ὀργάνου τοῦ ἐγκεφάλου του, ὁπότε κι ἀντιστρόφως τοῦ πῶς ἡ πρακτικὴ αὐτὴ τοῦ ἐπηρεάζει τὴν *νοοτροπία του* καὶ τὴν *πολιτική του ἔκφραση*, ὁπότε αὐτὰ μετροῦν σὲ σημαντικότερο βαθμὸ στὸν ἐρευνητή. Αὐτὰ εἶναι καὶ τὰ *κύρια προβλήματα* τῆς ἐποχῆς μας. Τὸ ἔχουμε ἀναφέρει πολλὲς φορές, ὁ ὑπολογιστής, τὸ κινητὸ τηλέφωνο, ἡ τεχνητὴ νοημοσύνη εἶναι τεχνικὰ ἐργαλεῖα, μὲ *ἐκπληκτικὲς δυνατότητες ἐκτελέσεως τυπικῶν ἐργασιῶν*, τυπικῶν ὅμως κι *αὐστηρῶς δεσμευτικῶν* μὲ *ἀκριβέστατη λεπτομέρεια* καὶ *φανταστικὴ ταχύτητα*, ἀλλὰ μόνο αὐτὰ καὶ *οὐδὲν ἄλλο*. Ἀλλὰ ὁ ἐργαζόμενος καλεῖται, ὅπως παρακολουθεῖ τὶς ἐργασίες τους κι ὅπως ἐπεξεργάζεται τὴν βελτίωση τῶν προγραμμάτων ἐφαρμογῆς του ἢ τῆς συντάξεως νέων καὶ τελειοτέρων, ὡς προϊὸν τῆς *πολυσυνθέτου* κι *ἐλευθέρου σκέψεώς του*.

Αὐτὴ ὅμως εἶναι ἡ τυπικὴ περιγραφή, ἀλλὰ ἁρμόζει στὴν *παραγωγὴ ἐν σειρᾷ*, ὅπως μὲ τὸ *κλειδὶ* τοῦ Σαρλώ, ἡ ὁποία συνοδεύεται κι ἀπ' τὴν *ἀπόλυτη ταύτιση* τοῦ ἐργάτου μὲ τὴν *παραγωγική του διαδικασία* καὶ τὴν *ἀπώλεια* τῆς *ἐπαφῆς του* μὲ τὸν *γύρω του κόσμο*, ὅπως μὲ τὴν ταύτιση τῆς *ρόγας* τοῦ *στήθους* τῆς *γυναίκας* μὲ *βίδα*· δὲν ἔχει ἄλλη δυνατότητα ἐπιλογῆς, ὁπότε κι ἀποδέχεται τὴν πλήρη ὑποταγή του στὶς ἐπιταγὲς τῆς θρησκείας ἢ τῆς ἰδεολογίας. Ἀλλὰ ἡ ψηφιακὴ τεχνολογία ἀπαιτεῖ καὶ προϋποθέτει τὴν *σύνταξη τελειοτέρων προγραμμάτων*, μέχρις αὐτῶν τῆς τεχνητῆς

νοημοσύνης καὶ τῆς *ἱκανότητος ἐπικοινωνίας τους* μὲ τὸν *ἐγκέφαλον*, μὲ τὴν *διάνοιαν*, τοῦ ἀνθρώπου, ὁπότε καὶ τίθεται τὸ ζήτημα τοῦ τρόπου *λειτουργίας* τοῦ *κυρίου ὀργάνου ὑποστάσεώς μας*, ὡς ἐκφράσεώς της· ὁ ἐγκέφαλος, ἡ διάνοια, ἐκφράζεται διὰ τοῦ *λόγου του*, τῆς *γλώσσης του*, ἡ ὁποία διαμορφώθηκε ἀπ' τὶς *ἱστορικὲς* καὶ *πολιτιστικὲς ρίζες* ἑκάστου λαοῦ. Ἔτσι, ἔχουμε γλῶσσες, μὲ *ὑψηλὴ ἱκανότητα συνθέσεως* καὶ *δημιουργικότητα λόγου*, ὅπως ἡ *ἑλληνικὴ* μὲ τὴν ταυτότητά της μὲ τὴν *μουσικὴν ἁρμονίαν*, ὅπως προαναφέραμε πλειστάκις, καὶ γλῶσσες *δύσκαμπτες* καὶ *μονολιθικές*, ὅπως ἡ *λατινική*, κατὰ τοὺς *Ἀριστείδη τὸν Κοϊντυλιανό*, τὸν *πατριάρχη Φώτιο*, τὸν *Στῆβεν Ράνσιμαν* καὶ ἄλλους πολλούς. Τὸ ζήτημα τίθεται ἐπιτακτικότερον τώρα, μὲ τὴν ἀνάδειξη τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης, ὡς ἱκανῆς γιὰ δημιουργικὴ σκέψη καὶ παρέμβαση στὸν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο ἢ κι ἀντικατάσταση τῆς λειτουργίας του, ὅπως εὐαγγελίζεται ὁ *τυπικὸς δυτικὸς ἄνθρωπος!*

Σὲ αὐτὰ ἔχουν δώσει ὁριστικὴ ἀπάντηση, ὁ *Γιὰνν Λὲ Κοὺν* κι ὁ *Στανισλὰς Ντεχαὲν* κι ἄλλοι ἐρευνητές, *ἀλλὰ* εἶναι ἐπίσης δεδομένο, ὅτι τὰ *ἰδεολογικὰ δεσμὰ* τοῦ *βιομηχανικοῦ ἀνθρώπου* τοῦ ἐπιβάλλουν τὴν *μονοσήμαντη λογική του* καὶ τὸν *δουλικῆς νοοτροπίας λόγο του*, μὲ περιορισμένες δυνατότητες συνθέσεώς του· αὐτὸς εἶναι κι ὁ κύριος λόγος τῆς ἐξαρτήσεως τῆς ἐρεύνης στὶς *ἀγγλοσαξωνικὲς χῶρες* ἀπὸ ἐρευνητὲς *τρίτων χωρῶν*, μὲ *ἱκανότητα συνθέσεως λόγου*, μὲ γνωστὰ παραδείγματα. Σὲ αὐτὸ τὸ πρόβλημα εἶναι πολὺ δύσκολη ἡ *ἀπάντηση* ἀπ' τὴν *ἀμερικανικὴ κυβέρνηση* κι ἀπ' τὶς ἄλλες *ἀγγλόφωνες*, ἐπειδὴ ἡ ἀναγνώρισή του συνεπάγεται κι *ἄρνηση* τῆς *ἱστορίας των* καὶ τῆς *πολιτικῆς ὑποστάσεών των*· ἀλλὰ ταυτοχρόνως ὅμως συνδέεται εὐθέως μὲ αὐτὸ κι ἡ ἀναζήτηση *ἄλλης ἱστορικῆς προοπτικῆς*, πέραν τῆς πολιτικῆς ἱστορίας των. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἔχει προέκταση στὸν τρόπο σκέψεως τῶν πολιτῶν τους κι ἰδιαιτέρως τῶν ἐρευνητῶν τους· ὅταν ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα δυσκολεύεται συνδυάσαι περισσότερες *ἀπὸ δύο δευτερεύουσες προτάσεις* στὴν *κυρία πρόταση φύσει*, κι ὅταν ὅλα σχεδὸν τὰ προβλήματα ἔχουν *πολὺ περισσότερες παραμέτρους*, τότε ὁ ἐρευνητὴς εἶναι ὑποχρεωμένος συνεκτιμῆσαι τὰς παραμέτρους *ἀνὰ δύο* ἢ *τρεῖς* καὶ συνδυάζοντας τὶς *συνισταμένες τους*, πάλι ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς πρὶν καταλήξει στὴν *τελικὴ* συνισταμένη. Ἀλλὰ αὐτὴ δὲν εἶναι δεδομένο, ὅτι εἶναι πάντοτε ἡ ἴδια, μὲ *ἐκείνη* ἑνὸς ἐρευνητοῦ μὲ *δημιουργικὴ γλῶσσα* ὁ ὁποῖος συνδυάζει τὶς πολλὲς παραμέτρους σὲ *ἕνα σύστημα*, *μ ἐξισώσεων* μὲ *ν ἀγνώστους*, ὅταν τὸ ν εἶναι μεγαλύτερο τοῦ μ, ὁπότε ἀποκτᾶται ἡ *ἀριστοποίηση*.

''Τὰ ἐσωτερικὰ προβλήματα τῶν διαφόρων λαῶν, ἢ μᾶλλον πολιτισμῶν καλύτερα, στὴν ἔκφραση τῆς δημιουργικότητος τῶν πολιτῶν τους στὴν ψηφιακὴ ἐποχή, ἀπαιτοῦν ἐνδελεχῆ μελέτη καὶ ἐπεξεργασία, τὴν ὁποία δὲν δύναται φέρειν εἰς πέρας ἕνας μοναχικὸς ὁδοιπόρος· ὑποχρεωτικὰ ἐμεῖς μένουμε στὸν ἑλληνικὸ πολιτισμό, διότι μᾶς εἶναι πιὸ οἰκεῖος καὶ πιὸ προσιτὸς στὴν ἀναζήτηση τῶν πηγῶν του, ἰδιαιτέρως στὶς ἀνάγκες τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας. Ἔχουμε ἀναφερθεῖ πολλὲς φορὲς στὶς δυνατότητες δημιουργικῆς συνθέσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ στὰ πλεονεκτηματά της, ἐκ τῆς προσῳδίας της, τῆς μουσικῆς της ἁρμονίας, καὶ τῆς ταυτίσεως σημαίνοντος καὶ σημαινομένου, σὲ μεγάλο μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς ὁρολογίας... Τὸ ζητούμενο εἶναι τὸ ἑπόμενο βῆμα καὶ ἡ ἀνάδειξη τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἀποδοτικότης στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ψηφιακῆς τεχνολογίας ἐπηρεαζεται ἀπ' τὸν λόγο τοῦ ἐρευνητοῦ, τὴν γλῶσσα του, διότι

διάνοια, λόγος καὶ γλῶσσα,

ταυτίζονται ἀπολύτως, ὅπως εἶναι καὶ ἑνιαία ἔκφραση, ὡς

λόγος, μέλος, ἁρμονία καὶ ῥυθμός,

γιὰ τὸν ἐλεύθερο πολίτη, ἀνεξαρτήτως λαοῦ ἢ πολιτισμοῦ.''[110]

Ἡ πρόκληση καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυφιακῆς ἐπαναστάσεως ἑστιάζονται στὴν *ἀνάδειξη ἀνθρωπου ἀσυμβάτου* μὲ τὸν προηγούμενό του *βιομηχανικὸ* καί, κατὰ προέκταση, στὴν δυνατότητα τῶν *διαφόρων λαῶν* ἢ ὑπερεθνικῶν ὀντοτήτων ἀνταποκρίσεως ἀπέναντί της, ὅπως καὶ κατακτήσεως τῆς *ἐλευθέρας πολιτικῆς πρακτικῆς τους ἀπ' τοὺς κατοίκους τους*· τὸ πρόβλημα τίθεται αὐστηρότερα πρὸς τοὺς μεγάλους λαούς, τὰ μεγάλη κράτη, *Ἡνωμένες Πολιτεῖες* καὶ *Εὐρώπη*, τὰ ὁποῖα κι ἔχουν διαμορφώσει ἱστορικὰ τὸν βιομηχανικὸ ἄνθρωπο, *ὡς ἐσχατολογικὴ ἀντίληψη* τῆς *ἀποστολῆς του*, ὅπως τὸ ἔχουμε ἀναλύσει, διεξοδικὰ πιστεύουμε στὸ πόνημά μας αὐτό, ἀλλὰ καὶ στὶς ἄλλες «ἀναλύσεις» μας, ἀλλὰ καὶ *Κίνας*, *Ρωσίας* καὶ *Ἰνδιῶν* ἐπίσης. Οἱ διαφορές μας μὲ τὶς ἄλλες ἀξιολογήσεις εἶναι τέσσαρες τουλάχιστον, σὲ συνόψιση τοῦ πονήματός μας· *πρῶτον*, ὁ *ψηφιακὸς ἄνθρωπος* ἐμπεριέχει μέσα του ἢ ἀνακατακτᾶ *ὡς ἰδιοσυστασία του* τὴν *μουσική του ἁρμονία*, ὡς

[110] Ὅρα, εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς», «Ἡ εὐαισθησία τοῦ δημιουργοῦ», σελ. 61-62.

ἐνιαία ἔκφραση τῆς *πολιτικῆς του ὀντότητος* καὶ τῆς *κοινωνικῆς* καὶ *οἰκονομικῆς του ζωῆς· δεύτερον*, προσαρμόζει τὸν λόγον του, τὴν γλῶσσαν του, στὶς νέες ἀνάγκες του, ἀναζητώντας τὴν *ἀπαραίτητη προσαρμογὴ* τῆς ζωῆς του στὸν *ἐμμελῆ λόγο της* κι ἀποβάλλοντας τὸν *ἄμουσο, ἀμελῆ* καὶ *ἀνάρμοστο* μουσικῆς λόγο τῆς προηγουμένης ἐποχῆς· *τρίτον*, ἀναζητᾶ τὴν *ἐλεύθερη ἔκφραση* τοῦ *λόγου μέλους ἁρμονίας καὶ ῥυθμοῦ* στὴν ζωή του, πρωτίστως ὡς *ἐσωτερική του ἰσορροπία* καὶ ταυτοχρόνως ὡς ἀνταπόκριση στὴν *πολιτικὴ* καὶ *παραγωγικὴ* δράση του· καὶ *τέταρτον*, ἔχει πλήρη συναίσθηση, ὅτι μόνο μὲ τὶς τρεῖς αὐτὲς ἀξιολογήσεις ἀποκτᾶ τὴν *δυνατότητα ἀποκαταστάσεως* τοῦ *κλίματος*, τῆς *κορυφαίας προτεραιότητος* τῆς ἐποχῆς μας γιὰ τὴν *ἐπιβίωση* τῆς *ἀνθρωπότητος*.

Ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος ἀνακατακτᾶ τὸν *πρωταγωνιστικό του ρόλο* στὴν κοινωνία καὶ στὴν *ἱστορία*, ὡς *ὑποκείμενο* αὐτῆς, ἀπὸ *ἀντικείμενο* τῶν ἀμέσως προηγουμένων ἐποχῶν, καὶ μὲ ἔμφυτη τὴν *ἀμφισβήτηση* τῶν ὅποιων *δογμάτων* καὶ *ἰδεολογιῶν τους*, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν *νεώτερη ἱστορία του*.

Στὴν πράξη ἀναζητᾶ τὴν μουσική του ἁρμονία πρωτίστως στὴν γλῶσσα του, στὸν λόγο του, καὶ τὸ ἀναπόσπαστο μαζί της ἐλεύθερο ἦθος του, μὲ ταυτόχρονη ἔκφραση τῆς αὐτονόμου πολιτικῆς πρακτικῆς του.

Χρῆστος Ζ. Καρανίκας
Ἰούλιος, Αὔγουστος 2026
Ἁγιόκαμπος

Sensorimotor, ὁ ὅρος περιγράφει τὸ πῶς ὁ ἐγκέφαλος ἀντιδρᾶ στὴν λήψη τῶν ἐξωτερικῶν ἐρεθισμῶν καὶ στὴν ἀντίδρασή του, μὲ τὶς ἐντολὲς στὰ διάφορα ὄργανά του ἢ σὲ ἐξωτεροικοὺς παράγοντες, προσῳδίας ἢ σχετιζόμενα μὲ τὴν γλῶσσα τοῦ ὑποκειμένου, ἀπουσιάζει ἡ πλήρης κι ἐποπτικὴ εἰκόνα τῆς γλώσσης καὶ πολὺ περισσότερο τῆς λειτουργίας της, τοῦ λόγου της, τῶν ὁποίων ἡ σύνθεση εἶναι ὁ ἑλληνικὸς λόγος, οἱ ἀντιδράσες τῶν νευρώνων, ὡς ἐντελέχεια, 412α-3α, 1050α52-1065β15-35-1074/α35 . (Νταφοὲν σὲ Ζαχαρόπουλο, 2) ἐξάπλωση ΤΝ, ἡ προσαργμογὴ εἶναι δύσκολη μὲ τυποποιημένη λογική, καθὼς ὁ ὑποκειμενικὸς παράγων μετράει, βλέπει τὶς ἀλλαγὲς θεόσταλτες, ἐπειδὴ ἀδυνατεῖ ἀσκῆσαι τὴν ἐλεύθερη πολιτικὴ πρακτικὴ κι ἐκφράσαι τὴν προσῳδία καὶ τὴν ἐμμέλεια. (27.9.26)